

9/584)
H/58

ЦЕНА:

Кизомулак

Свѣдѣніе

3/584/
1-158

НИЗОМУЛМУЛІК

Сирёсатнома

776258

КИТОБХОНАИ

Академии Ҷамоатӣ РСД Тоҷикистон

БИБЛИОТЕКА

Академии Наук
Таджикистана ССР

ДУШАНБЕ

«АДНБ»

1989

ББК 84(0)9
Н 58

Ба ҷои тайёркуанда А. Девонақулов
Муҳаррир А. Султонова

Низомулмулк

Н 58 Сиесатнома (Ба ҷои тайёркуанда А. Девонақулов). Мух. Султонова. — Душанбе: Адиб, 1989 — 200 с.

«Сиесатнома»-и Низомулмулк Тӯси яке аз асарҳои намоёни насри асри XI-и форс-тоҷик буда, аҳамияти таърихӣ-этнографӣ до-
рад ва дар омӯхтани бозар ҳусусиятҳои забони адабӣ ва фолькло-
ри асри муаллиф ҷумлаи мисолиҳат.

Низомулмулк

Сиесатнаме

«Сиесатнаме» Низомулмулк явонас одим аз крӯпни проза-
иескии произведений таджикиского и персидского фольклора XI ве-
ка, имеет историко-этнографическое значение и помогает изучению
некоторых особенностей литературного языка и народного творчества
этого века, в котором жил автор.

Н 4702540101—321
М 503(12)—89 87—89

ББК 84(0)9

© Нашриёти «Адиб», 1989

НИЗОМУЛМУЛКИ ТҶСИ ВА «СИЁСАТНОМА»-и ӯ

Абӯалӣ Ҳасан ибни Алӣи Тӯсӣ машҳур ба Низомулмулк шахсест, ки дар ҳаёти сиёсӣ, адабӣ ва мадании халқҳои тоҷикӣ ғорӣ бо эҷод намудани «Сиёсатнома» мавқеи босазои ҷиғол намудааст.

Бобои Низомулмулк деҳқони бонуфузи деҳани Байҳақ буда, чор нафар фарзанд донистааст. Пас аз марги падар писари калонӣ, Абулҳасан Алӣ, ба хидмати Абулфазл, ки яке аз ғумоштаҳои Ғазнавиён дар Хуросон буд, дохил мешавад. Дар ҳонаводаи ӯ соли 408 ҳ. (1018 м.) дар деҳани Навгонии вилояти Родқони Тӯс Абӯалӣ Ҳасан таваллуд ёфт. Давраи кӯдакӣ ва ҷавонӣ таҳсилоти ибтидоиро Абӯалӣ дар ҷалғоҳи гузаронида, баъдтар дар Ширпопури Марв таҳсилоти илмӣ менамояд ва пас ба Балх омада ба хидмати Алӣ ибни Шодон дохил мешавад. Дар ин Низомулмулк дабири Довуд ибни Миконӣ шуда, хидмат мекунад. Довуд аз заковату ҷароҳи ваӣ боҳабар шуда, дар расиятномаи ба фарзандаи навишта тавсия мекунад, ки ӯ Абӯалӣ Ҳасанро ба вазорат назиқ кунад. Низомулмулк дар ин вазорат аввал ба вазифаи дабирии баъдтар ҳамчун назирӣ кордону бомаҳорат соҳиби ҳурмату эътибори шохӣ сулолаи Салҷуқиён (1037—1193) Алларслон мешавад, ки дар ин вазорат корҳои асосии идора қардани давлат қариб нурра ба зимман ӯ меафтад. Вале тирӣ ҳасудону ҷохталабони дарбор бодарак намерафт. Алларслон гоҳ-гоҳ бо бихонаи порозиги худро зоҳир менамуд. Аз чунин ҳол Низомулмулк хуб боҳабар буда, ҳамаи дар биму ҳарос ҳаёт ба сар мебард. Ин бими ӯро воқеан дигаре боз ҳам шиддатноктар менамуд, ки Алларслони ҳафимазҳаб баъзан афеӯс меҳӯрд: «— Эй дарго, агар назирӣ ман шифемазҳаб набудӣ?» Аз чунин ҳиссиёти шох дар биму ҳарос афтодани худро Низомулмулк дар «Сиёсатнома» ба тарзи зайл меоварад:

«...Ва саҳт бо сиёсат ва ҳайбат буд ва ман бадон сабаб, ки ӯ (Алларслон—А. Д.) дар мазҳаби ҳеш чунин ба ҷидду мўътақия буд ва мазҳаби шифеи ба айб мебошт, ҳамвора аз ӯ андешаи ҳа ва тарсон будаме».

Муаллиф дар ҳикояе бо расули ҳокими Самарқанд вохӯрданиашро тасвир намуда менависад: «Эро (Алларслон—А. Д.) аз

мазҳабн мэн нанг меояд ва ба ҳар нақт маро сарзанҷи мекунад. Агар ҳечгуня бинишавад, ки бар бинда рақамн роғизн канидаанд ва леин хоконн Сомарқинд (Шамсулмулк — А. Д.) чушн гуфтаинт, маро ба чон зинҳор нздихад».

Чушн ба назар мерасд ақлолн вазире, ки ба таъбирн А. Крымский дар нэзди хонадонн Салҷуқийн чушн хидмат дошт:

«Бо шарофати Низомулмулк, аз як тараф, давлати дар натиҷан задухӯрдн байнхамдигарн ва тохтутози анёдн сулолан Салҷуқийн хароб ва бесарусомон гашта каму беш ба тартиб оварда шуда бошад, аз тарафин дигар, иқтисодиётн давлат ба по гулешта менавид»¹.

Пас аз нӯх соли ҳукмронн, яъне дар соли 1072 Алпарсон ба қатл расонда мешавад. Ҳосининт ба ихтиёрн фарзандаш — Маликшоҳ (1072—1092) мегузарад. Низомулмулк дар тарбиян ин шохн салҷуқн ва рашиқн сифату диллнторнн ӯ хизмати анёде кардааст. Вале дар ҳаётн ин давраи Низомулмулк воқеае рӯн дод, ки он минбаъд барои тағйирн ҳаётнн анёдагини дошнманд сабаб гардид. Ба дарборн Маликшоҳ яке аз шаҳсонн дошнманду бомъарифати замон Ҳасанн Саббоҳ, ки гӯн дӯстн давраи бачагини Низомулмулк будааст, қалб карда мешавид. Вале дере нгузашта дар байнн Низомулмулку Ҳасанн Саббоҳ зиддияте ба вуқӯ меояд. Он гоҳ Низомулмулк ӯро бо баҳонае аз дарбор дур мекунад. Ҳасанн Саббоҳ баъди ин воқеа роҳн Мисрно пеш гирифта, пас аз чанд соли таҳсил бунисегардад аз қалъан Адамутро, ки дар наздикин шаҳри Қазвин аст, ингоҳ намуда, ба тарғибн мазҳабн исмондини менавдошад. Албатта, Ҳасанн Саббоҳ воқеан раиҷонда шуданн худро ҳеҷ гоҳ ғаромӯшн наменкард. Бинобар ин ғуреатн мувофиқеро интизор буд, ки аз шоху Низомулмулк инқорн снгонад. Гайр аз ин нисбадан пароеатн шохн ва бнр тахт иншонданн яке аз авлодонн Маликшоҳ ба мён меояд. Низомулмулк барои ба тахт иншонданн писарн қалоннн Маликшоҳ — Барқайрак майл дошт, ки ин ба таъин занн Маликшоҳ — Туркнхотунн наменғорид.

Туркнхотунн аслан элнн бадахлоке буда, дар побуд сохтанн беҳтарин арбобонн диллатн ва одамонн иншқаданн давр таҷрибанн анёде дошт:

«Вн аҷаб дар он аст, — меғӯяд Забехулло Сифо, — ки ин ширн зол (Туркнхотун — А. Д.) барои худ наҷояннн ширату иншоот дошт ва дар он маҷлис ба ғисса саргарн буд ва бар дасн хамн зан бедодгарнхон аҷиб мерафт»².

¹ А. Крымский. История перснн, сн лит... Москва, 1909, стр. 180.

² Забехулло Зебо. Таърихн адабиёт дар Эрон, ҷ. II, Техрон, 1339 х. сах. 122.

Пуфузи ин зан дар идора кардани давлати салҷуқӣ камтар аз шоҳ набуд. Бинобар ин Низомулмулк таърихи Ҳасани Саббоҳ дунмани ашаддин дигар, яъне Турконхотунро пайдо намуд, ки ин ҳаёти ӯро дар хатар нагузонида намемонд. Турконхотун аз паи он мешавад, ки байни Маликшоҳ ва Низомулмулк инзоҳ ҳезонда, ӯро аз вазирӣ барканор кунанд. Ба амалӣ шудани чунин мақсади Турконхотун бештар Тоҷулмулк Абулғанонии Кумӣ (соли 1093 ба қатл расонда шудааст) ёрдам мерасонад. Дар натиҷа «вазирӣ қардону лонке чуи Низомулмулк, ки умурӣ мамлакати насеп салҷуқиро идора мекард ва соямои, ки ӯ барои ҳукумати салҷуқӣ тартиб дода, салтанати онро аз ҳоли сиптаи ин қавми нахшони бибобонард берун овард ва таъкилотӣ муназзам бадои бахшида»¹, — аз дасти зани бадахлоки шоҳ ба висиати истифодаи қиллаи донишани Ҳасани Саббоҳ 14 октябри соли 1092 дар вақти сафари Бағдод дар наздикии шаҳри Шахаванд бо тегӣ қотил — Абутоҳир қушта мешавад.

* * *

Маликшоҳ дар соҳаи охири ҳукмронии ба фозилону дошмандони дарбор мефармояд, ки дар бораи тартиб, тарз, қонда ва қонунҳои асосии давлатдорӣ рисолаи тартиб диҳанд, то ки дар он таърихи мулкӣ гузашта ва ҳолиаҳои гуногуни рӯлгӯи нақл ёбанд. Гузашта аз ин, ҳамчун дастуруламали муайяни идора кардани давлат қобили истифода бошад. Низомулмулкӣ Тусӣ инз ба ҳамин муносибат ба қир шурӯъ менамояду дар соли 484 х. (1091–92 м.) асаро дар ҳаҷми 39 ҷиҳд навишта ба ҳузурӣ шоҳ меоварад. Ин таълифот инке аз асарҳои бештари донишманди шуда, мақбули Маликшоҳ мегардад. Инс, муаллиф иҷаид бобҳои² дигар ҳамроҳ намуда, асарро тақмил медиҳад. Мунофиқи баъзе маълумотҳо гӯё муаллиф пинздаҳ боби наи илова карда бошад, вале миқдори ҷиҳдҳои то ба ин расидан китоб ишони медиҳад, ки тапхо ёздаҳ боб илова шудааст. Бай соли 485 х. (1092 м.) барои тозазири кардан, нусхаи қомили «Сифатнома»-ро ба қотиби маҳсули дарбор — Муҳаммади Мағрибӣ сунорида, худ роҳи Бағдодро наи мегарад. Вале баъди воқеаи ба қатл расонда шудани Низомулмулк ва ногаҳон побуд шудани Маликшоҳ та-

¹ Забехуляо Сафӣ. Ҳамон асар, сах. 11.

² Доир ба мансубияти бобҳои иловаишуда дар адабиётшиносии фикру ақидаҳои мухталифе низоҳ карда шудаанд. Профессор Б. Заходер дуруст қайд мекунад, ки вазифаи равшан кардани маънаи бобҳои иловаишуда ва барҳам додани шубҳаҳои мавҷуда ба зимман шаҳсе, ки матни интиқодии «Сифатнома»-ро таъйир мекунад, меафтад.

лоши тоҷу тахт дар байни авлодонӣ сулолан салҷуқӣ авҷ гирифт, дар қорӣ давлатдорӣ бетартибӣ ғайб ба амал меояд. Бинобар ин, Мухаммади Мағрибӣ тапхо дар соли 489 х. (1105 м.), яъне дар давраи ҳукмронии Ғиёсиддини Мухаммад (489—511 х./1105—1118 м.) имконияти тозаанис қардани кинобро пайдо ме-намояд.

Мухиккиқони «Сибёатнома» чунин менуморанд, ки ин асар дастуруламалӣ сиёсии хонадани Салҷуқиён мебошад. Дараҷаи, Инзомулмулк зирақи ботаҷбир мефаҳмид, ки худсарӣ, беадолатӣ ва ғулу ситамн ҳокимони азхудрафтаи Салҷуқиён ноян ҳукмронии онҳоро сует менамуд. Бинобар ҳамин ҳам вай чунин дастуруламалеро пешниҳод мекунад, ки ғояи асосии он нибора аз барқарор намудани адлу адолат, қорӣ қардани тарзи оқилонаи давлатдорӣ, покчинону поро будани арбобони динлатӣ, аз нап ободони кишвару осоншати раият шудани шаҳрони масъул мебошад. Муаллиф барои водор қардани арбобони давлатӣ бар андешаҳои олии инсондӯстии ду омилро бомуваффақият истифода мебард:

Пеш аз ҳама дошнамандию ботаҷрибагии худро ба қор андохта, ҳар як мутолиакунидан асаранро аспри афқори талқин намудани менамояд. Дигар, аз осори илмӣ, тарбиявӣ-ахлоқӣ на эҷодиёти даҳони халқ муқаммал баҳраманд мебардад. Масалан, Инзомулмулк тавсия мекунад, ки ба тариқи зерин бояд ҳукуматдорӣ намуд:

«Омили шаҳри Ҳаме ба Умарӣ Абдулазиз набиниш, ки девори шаҳри Ҳаме хароб шудааст, онро иморат бояд қардан. Чавоб набиниш, ки баҳри шаҳри Ҳаме аз адл девор бояд қард. Роҳро аз ғулу хавф пок кун, ки ҳолат нест ба ғулу хиниш на сангу гач».

Чунин фикри Инзомулмулк қолиби диққат аст, ки адолати тапхо дар доду диниш, ғуш ба полишу ғарӣди бечорагон инҳодан, мададгори заифон будан, ҳуқуқи инсонро поймол нақардан на тайра зоҳир мебардад, балки пеш аз ҳама ҳар як амалдор қорӣ бомашварат бигунад: «Ва машварат нақардан дар қорро аз заифии раъй бошад ва чунин қасро худқом хонад ва чунин ки ҳеҷ қор бе мардум натавои қард, ҳамчунин ҳеҷ шӯро бе машварат неқӯ набад».

Ё худ ба моҳияти амалии машварат инора намуда менависад: «Ба доноён гуфтаанд, ки тадбири яқтана чун зӯри яқмарда бошад ва тадбири дугана чун зӯри думарда аз тадбири дахтача чун зӯри даҳмарда ва ҳар чӣ бештар — қавитар».

Дар «Сибёатнома» чунин афқори муаллиф сабт мебардад, ки бештар қору қирдори вазир оқил ва ҳислатҳои наҷибӣ он мақриди тасвир қардад, то ки майда рағбати шохро ба вазирон

чалб намояд. Дар ҳар маврид шох бо салоҳу маслиҳати назир қор қунад. Баробари ин Низомулмулк дар бисёр масъалаҳои идора қардаш давлат фаъолияти шахси доштани истиклолияти фикирӣ вараидаш шохро дархост менамояд. Вай ҳамчун шахси бомаърифату дошманди давр мушоҳида мекард, ки вазирону амалдорони ин ё он дарбор бо толону тороҷ қардаш халқ, бо фиску фучури дилбхузурқунада овора буда, зулму ситамро сарвари амалиёти худ қарор дола буданд. Пас, Низомулмулк дар чушн маврид маҷбур мешавад, ки бо фаъолияти шахси шох, бо тадбирҳои оқилонаи ӯ мардумро аз гирифторӣ наҷот диҳад. Мисалан, чушн меварад: «Чора набошад подшоҳро аз он ки дар ҳафтае ду рӯз ба мазолли бишшинаду дод аз бедодгар биситонаду илсоф бидиҳад ва сухани раиш бишнувад бевосита ва ҷанд қисса, ки муҳимтар бувад, бояд ки арза қунад ва дар ҳар як мисоле диҳад. Чун ин хабар дар мамлакат пароканда шавад, ки худованд мутазааллимону додхоҳонро пеш меҳонаду дар ҳафтае ду рӯз сухани эшон мешунавад ва элмонро шиқаства медорад, дастҳои эшон кӯтоҳ шаванд ва кас наёрад бедодӣ қардаш аз биш уқубати он».

Дар қорҳои идораи давлат Низомулмулк асосан тарафдори тарзи давлатдорони сулолаи Сомониён (875—999) ва то дараҷае Газнавиён (962—1186 м.) буд, зеро ба ақидан ӯ он тартибот аз салтанати рӯзгор гузаштааст. Бинобар ҳамин ҳам як силсила хилофати Низомулмулк ба фаъолияти шохони ин ду сулола бахшида шудааст. Дар ин гуна ҳикояҳо он шохон ҳамчун шахсони одилу ботадбир, қордону дошманд тасвир меёбанд. Албатта, ин тавр ҳислатҳои олии инсонӣ, ки ба онҳо инсбат дода мешаванд, фақат маҳсули ҳаёлот ва орзуи муаллиф асту ҳаҷос. Аз ин рӯ, ақсарияти ҳикояҳои дар қоран шахсони таърихӣ овардаи муаллиф ба ҳақиқати таърихӣ ва ҳислатҳои асосии тасвиршудагон мувофиқат надовшта, ҳислат ва образҳои дилхоҳи Низомулмулк мебошанд. Аз чушн тарзи баёноти муаллиф наӣ бурда мешавад, ки вай амчрон, ҳокимон ва шохони даврро ба адлу инсоф сафарбар қардашмет.

Шохони сулолаи Салҷуқиён (Алпарслону Маллиқшоҳ) баъзан ба андешаи тадбирҳои Низомулмулк аҳамият намедоданд ва ин гуна муносибати онҳо вазирро ноумед мекард. Илова бар ин, дар пешн назари ӯ аллакай ноии ҳуқуқонии ҳонадонии салҷуқӣ меларзид. Бинобар ин дар «Силёсатнома» ба ишораҳои дучор меоем, ки аз бетартибииҳои амрону лошахӯронии онҳо шиқваҳо мекунад:

«Ҳали амрҳои ин замон ба ҷӣ монанд, ки аз динори ҳаром бок надоранд ва ҳақро ботил қардонанд ва оқибати қорро наии-қаранд».

Дар чон дигар Низомулмулк ба ташвиш монда менависад: «Ин замон рӯзгоре пайдо шудааст, ки агар хуш сад мусулмон бирезанду адо хоҳанд, аз касе ба як ҷав барнадоранд, то зар дарнаёранд. Чун зар бигиранд, низ кор барнаёранд. Аҷабо, баъд аз ин чӣ гуна хоҳад будан?!»

Низомулмулк борҳо хотиррасон менамояд, ки дар кори идо раи давлат мавқеи одамонӣ дошманд, кордону бомахорат ва содику вафодор бузург аст. Бахри амалӣ кардани ҷушн татлимоти худ Низомулмулк чоран зиёде мебинрад. Маҳз бо саъйи шахсии ӯ дар Бағдод, Нишопур, Исфаҳон ва ғайра мадрасаҳо кушода, кори таълиму тарбия намуздани одамонӣ зарурӣ ба роҳ монда мешавад. Дигар, ин ки вай исроқорона тавсн мекунад, ки сарварони давлат бо одамонӣ дар асоси таълиму тарбия ва бо мурури замон бавоқсияда бо мулоҳизаву эҳтиёткорӣ рафтор кунанд: «Бандагонс, ки наизарда бонанд ва бузург карда, ингоҳ бояд дошт, ки умре дигар ва рӯзгори мусонд бонд, то бандан шонета ва озмуда ба даст онд».

Яке аз мавзӯҳои дӯстдоштан Низомулмулк масъалаи муносибати шох бо хидматгориҳои дарбор мебошад, зеро ки чӣ гуна раи гирифтани тақдирӣ минбаъдан шох нобастан онҳост. Вай баноҳақ озурдани ин ё он хидматгориҳо гуноҳи аниш менуморад. Ишора мекунад, ки дар дарбор шахсони ҳасадбюру бидтнат ҳамеша нуҷуд дошта метавонанд, ки онҳо аз рӯи ҳасаду тинати бал дар ҳаққи шахсони ноку соф баягӯи мекунанд. Валифан бонарафи шох иборат аз он аст,— мегӯнд Низомулмулк,— ки вай ҳақиқати ҳолро фаҳмида, аниқ карда, пас амал намояд: «Андар корҳо интибозидатӣ набояд кардан. Ва чун хабаре шунавад, ё сирате бандад, андар он охиштагӣ кор бояд фармуд, то ҳақиқати он падид онду дурӯғ аз роғ пайдо гардад, ки интибозидатӣ кори занфои аст, ва кори кодирун».

Дар қисме аз ҳикояҳои асар мавзӯи мулоҳизаи ҳаққи бекасону ятимон, камбағилону бечорагон чон асосиро ингоҳ менамояд. Баробари ин ҳикояҳоеро дучор меосм, ки дар онҳо ҳисси ватандӯстӣ ва қаҳрамонии намоёндагонӣ ҳаққ тараннум меёбад. Агарчанде Низомулмулк бо халифа муносибати хуб дошт, вале баъзан дар ҳикояҳо майли ҳақиқию ботинии ӯ акс ёфтааст. Ин гуна ҳикояҳо иншон медиҳанд, ки вай қаҳрамонии ҳаққ ва сарварони ҳаракати зиддишлофатро (гарчи дар ин бобат ақидаҳои ӯ нурихтлофанд) то як дараҷа бо таваҷҷӯҳи махсусе қайд менамояд. Барои намуна ҷушн ифодан муаллифро аз налар мегузаронем:

Ҳангоме ки Яъқуби Лайс бар зидди халифа мебаронд, халифа ба ӯ номае навишта нзҳор мекунад, ки вай аз ин амалиёт

пешгирифтааш даст кашад, вале Яъқуби Лайс чушн ҷавоб ме-
диҳад:

«—Бирав ва халифaro бигӯй, ман марде рӯйгарзодаам ва аз
падар рӯйгарӣ омӯхтаам ва хӯрданин ман поян ҷавишу миҳӣ на
пиёзу тара будааст. Ва ин подшоҳӣ ва ганҷу хостаро аз саря
айбӣ (зираки — А. Д.) гирифтаам ва аз роҳи мардӣ ба даст
овардаам, на аз падар мерос ёфта ва на аз ту дорам. Аз поӣ
ялпанинам, то сарн туро ба ҳадия нафариштам ва хонаводаи ту-
ро вафрон накунам».

Махсусан тасвири қаҳрамони Бобак (соли қиём 838) ҷоли-
би диққат аст. Вақте ки мувофиқи ҳукми халифа ба бурндаши
дастони Бобак шурӯҷи менамоянд, пай бо хуш худ гунаҳояшро
сурх мекунад. Ҳангоме ки халифа аз Бобак сабаб ва ҷӣ ҳикмат
доштани чушн кирдорро мепурсад, пай ин навъ маташод ме-
намояд:

«—Шумо хар ду дасту пои ман бихоҳед бурнд ва гунаи рӯи
мардум аз хуш сурх бошад, хуш аз рӯй биравад, зард бошад.
Ман рӯи хеш аз хуш худ сурх кардам, то ҷун хуш аз танам бе-
рун шавад, нагӯянд, ки рӯи аз бим зард шуд».

Ғайр аз ин, Низомулмулк як қатор фикрҳои ахлоқӣ-тарбияш-
ро дар «Сиёсатнома» ғир овардааст, ки онҳо имрӯз ҳам қобили
қабуланд.

Вале қайд кардан зарур аст, ки тамоми тадбири ҷорабиниҳои
Низомулмулк маҳз барои мустаҳкам намудани поян ҳукумати
сулолаи Салҷуқиён буд. Баъзе муаррихон ин ҷорабиниҳои сиёсӣ-
иқтисодии ба амал баровардан Низомулмулкro таҳлил карда, ба
фазолияти сиёсии ӯ инҳонт бахши баланд медоданд. Тамоми ҳақ
ба ҷониби Б. Гафуров мебошад, ҳангоме ки ӯ ба ин муносибат
менависад:

«Гуруҳе аз муаррихон Низомулмулкro қариб муборизи фазо-
ли маънавии беҳбудии аҳоли халқ тасвир мекунанд. Албатта,
вай ҳеҷ гоҳ ин ҳақиқат набуд. Гарчанде баъзе ҷорабиниҳои ӯ
худсарии сипахсолорону феодализмro то дараҷае маҳдуд карда ва
баробари ин дар бораи таъсиси мадрасаҳо ғамхори зоҳир на-
муда бошад ҳам, на ҳамаи инро маҳз барои мустаҳкам намуд-
ани поян салтанати Салҷуқиён ва сур кардани ҳазинаи динлатӣ
кардааст»¹.

«Сиёсатнома» ё «Сияр-ул-Мулк» ғайри моҳияти тафриҳӣю
этнографияӣ, ҷуноне ки И. С. Бягинский баён мекунад, дар омӯх-
тани баъзе ҳусусиятҳои забони адабӣ ва фольклори асри муал-

¹ Б. Г. Гафуров. История тадж. народа, издание второе, Москва, 1952, стр. 241.

лиф кўмак мерасонад. И. С. Брагинский осори наспин боқимондан ил даврро (асри XI—XII) аз ҷиҳати сохт ил мавзӯъ асосан ба се гурӯҳ тақсим намуда, қайд мекунад: «Асарҳои наспин, ил агарчанде ҳамчун наспин бадеи бо шумор нарафта, бештар ҳусу-сияти таърихӣ, ҷуғрофӣ ва адабиётшиносӣ дошта бошианд ҳам, вале онҳо нур аз новелла мебошианд. Ба қатори ил гуна асарҳо пеш аз ҳама «Чаҳор мақола» ил «Сипаснома» дохил мешаванд»¹.

Дарвоқеъ, муҳокимарошиҳои худ ил муаллиф (иш ӯ он таълимоту ақидаи хориҷ аз ҳикоят) аз ибораҳои душворфаҳм нур буда, аз ҷиҳати сохти ҷумлабандӣ иш то яндоде бароямон душвор-роҳо оварда, услуби махсусе дорад. Вале тамоми ҳикояҳои асар ба тариқи нақлу риноят оварда шуда, содаву оммафаҳм мебо-шанд. Услуби хош «Сипаснома» пеш аз ҳама дар он аст, ки аксарияти бобҳои ӯ бо ҳикояҳои равшану дилчасп ҷамъбааст қард шуда, муҳокимарошиҳои шахсии муаллиф ҳамаи ҳеде қам мебо-шанд. То ҳатто бобҳои (7, 37, 42) дучор омадан мушкил аст, ки қард аз аввал то ба охир аз ҳикоят иборатанд. Қисме аз ҳикоятҳои «Сипаснома» пеш аз ҳама нақли новелларо дошта, баъзеи онҳо аз ҷорибӯи талаботи ҳикоясозӣ беруш барномада, қард аст, ки шаклу намуди нопеҷарӣ ба худ гирад. Иш қабл ҳикоят ил таҷо аз ҷиҳати ҳаҷм вассе, билки қадрамонии он нисбат зиёд буда, ҳар яки он соҳиби ҳуҷу ҳӯи ва ҳислатҳои хош барҷаста аст ил як қисмати нокенити ҳиёти дапиро муқаммал нфоди меку-нанд. Масалан, дар наспин ҳафтум (Андар нуренди ил аҳвали омили қозӣ ва раис ил шартҳои сипас) ҳикояте оварда шудааст, ки персонажҳои асосии он — савдогар ил дӯсти он, амир бо ва-қилаш, қозини шаҳр, дарвини масҷид, марди нур бо набараш, амирн золими турк ил зами покизи чанон, ҳафти ва алаҳуссе мӯхтанамони дарбор мебошанд. Низомулмулк дар иш ҳикоя об-рази барҷастаи савдогари дапиро, ки бо меҳнати ноку дили соф заҳмат қанида, барон беҳбудии зинади қаму беш имконияте пай-до намудаст, тасвир мекунад. Ишгон меҳнад, ки қи наъз дӯсти маккоран-вақили амир ўро фиреб дода, ба гирдои бадбахти ме-партояд. Савдогари дилсоф қурбони софию покиши мешавад. Ваи флҳмида наметавонад, ки қамона дӯшмнрару настифитрат шуда-аст. Фиребу мақри амир ва дарборини ўро дарк қарда намети-вонад. Агар он дарвини масҷид намебуду нурн дарай мадад на-мекард, он гоҳ савдогар аз он шаҳру мамлакат ба лод омад, баҳри ҷустуҷӯи днёрӯ олами шон одил барномада мерафт.

Образи амир ва дарборини ў, ки барон ба қом оварданичи-

¹ И. С. Брагинский, Очерки из истории Таджикской ли-тературы, 1956, стр. 284—285.

зу чораи халқ роҳхон зиёди макру фиребро аз худ намудаанду зулму ситамро пешан худ қарор додаанд, хеле боварзбахш тасвири ёфтаанд. Амир фиребгар, золим, бадахлоқ буда, бо ғайбонии таъбиринисонӣ ба сари сини мардуми заҳматкаш доғ мегузорад. Амали раъношан ӯ ба дараҷае мерасад, ки зини мардумро зӯран тачовуз намуда, нардан нагу номуси касро дарошта, шахсияти одамиро зерин по мегузорад.

Инзомулмулк баробари чунин образи манхусро оғаридан воқеаи хуби таълим додану тарбияи кариши ин қабил амроиро ба миён мегузорад: «Ҳамин дам ҷувале биёред ва ӯро дар ҷувол кунед ва сари ҷувол маҳкам бубандед. Ҳамчунин кардаанд. Пас, бифармуд, то ҷӯби ғачқӯби гарон биёварданд. Гуфт: «Ақилу яке аз ин сӯй бинистед ва ике аз он сӯй ва чандон биқӯбед, то хурд шавед». Ва аз ҳар сӯй ғачқуб дарниҳоданд ва чандон биқӯбандани, ҳамчу хок нашташ кардаанд. Гуфтанд: «Ё амир, ҳама устухонхон ӯ чуи лок наст гинт, чи фармон?» Гуфт: «Ҳамчунин мезананд». Ҳамин хикояро метанон, ба ду қисм тақсим намуд. Қисми аввалин оиро тасвири воқеаи фиреб хӯрдани савдогар, инқисоти ӯ, беадолатии порагирини қозил, ноумедии савдогар, ба масҷид рафтани ӯ, маслиҳати дариш, воҳӯрӣ бо шри дарзӣ, мадади шри дарзӣ ва баргаришондани пул аз қозил амир ташкил додааст. Хонаида ғумон мебаряд, ки тими маъсалаҳои мавриди тасвир қарордодан муаллифи хал шуда, ҳудоси навишанда инк маълум гирдид. Дарвоқеъ, фикр кардан мумкин аст, ки тасвири воқеа ба охири расид, вале Инзомулмулк роҳи дигарро пеш мегирад, ки қисмати дуюми хикояи шуруъ мегардад. Чунинӣ: «Шайхро гуфтаам: «Маро ин ҳоҷатеаст, агар фармон диҳӣ, бигӯям». Гуфт: «Бигӯй».

Бо ҳамин тарзи ифодаи гузарини қисми дуюми хикояи шуруъ мегардад. Дар ин қисмат нақли нурраи шри дарзӣ оварда мешавад, ки ин дар навбати худ ин хикояи муқтаилро ташкил медеҳад. Бояд гуфт, ки қисмати дуюми хикояи дини маънавияти қисмати аввал буда, бо он тобеъ мебошад. Ин қабил хикоят, ки ба талаботи хикояи нави то ақдоле роҳи карда навиштаанд, дар «Сипаснома» зиёд аст. Хусусияти дигари хикоят «Сипаснома» дар он аст, ки тасвири воқеа як навъ нақли драматизмро ба худ қабул менамояд. Муколама ва гуфтугӯи байни қаҳрамонон бештар истифода шуда, даҳлати муаллиф зарурини пайдо намекунад.

Хотирини ин намудан қонз аст, ки ҳамин гуна хосияти эҷодии муаллифи адиби маъруфи Эрон — Маликушшуаро Баҳорро ба пача меоварад, ки вай менависад:

«Насри хоҷа Инзомулмулк, ки дар насри қадим ду сутур

назири оиро патавои ёфт аз ҷарвонию зебоӣ ва мучассама доштаи маъий»¹.

Аз ҷи ҳаст, ки ин ёдгориҳои ғиёномаи ба забониҳои франса-вӣ, русӣ гардонда шуда, дар маркази диққати ховаришиносон ма-қеъ ҷағол намудааст.

Муштабаби «Ғиёнома»-е, ки ҳоло хонандагонии ғиромӣ дар даст доред, дар асоси ҷони соии 1932 матишиносии бузургӣ Эрон, Абдурахмони Халхалӣ, тайёр карда шудааст. Дар вақти ба таъ-ҳизр намудани мати зарур омад, ки бештар порчаҳои ғиодаку-нандаи тарзи одилонан давлатдорӣ, васфи адолати наққорӣ, та-раннуми нокию вафодорӣ ва қисман афкори панду андарзоғиие, ки барои тарбияи ҳулку ҳуӣ ва ҳислатҳои наҷиби ғиёбӣ ҳидмат меамоиянд, ғитиҳоб карда шаванд.

Ғайр аз ин, бобҳое, ки то андозае воқеаҳои таърихӣи даври муаллиф ва пеш аз оиро дарбар кардаанд, ғитиҳоб карда шуд, зеро ин ғуна бобҳо бештар онд ба қаҳрамонии ҳаққӣ ва ғай-доншу шакл ғирғиғи мазҳабҳои ғуноғун маълумоти муғид ме-диҳанд.

Дар вақти ғитиҳоб аз он қавсҳое, ки Абдурахмони Халхалӣ аз нусхаҳои дигарӣ дастхатҳо барои тақиии ғиқр ва саҳеҳ на-мудани мати ғиғиғиода бурдааст, сарфи назар карда шуд. Муш-таҳабот аз панҷох боби «Ғиёнома» сию се боби оиро дарбар кардааст. Дар наҷбаты ҳуд аз бобҳои ғитиҳобшуда порчаҳои бештар оҳанги динӣ ва алғози қабеҳдошта партофта шуд. Қисмҳои партофта бо аломати сепукта (...) ғиғора ғардидааст.

Љуғот ва тағзеҳот дар охири китоб ҷо дода шуд. Дар болои қалима ва ё ғбораи тағзеҳёфта аломати ситорачае (*) ғузош-тан раво доғишта шуд.

Дар охир ба доктори ғлмҳои ғилологӣ И. С. Брағинский, ки сарсуҳанро аз назар ғузариғида, қайду маслиҳатҳои муғид до-даанд ва ғичуғии ба номзади ғлмҳои ғилологӣ Аҳмадов Мирзо, муҳаррири нағириёт Султонова Барно, ки матиҳои ҳазиршуда ро-дурра аз назар ғузариғида, барои бештар шудани сифати он кӯ-мак расондаанд, аз тағти дил миннатдорӣ нағор меамоиям.

А. Девоғақулов.

¹ Муҳаммад Тақии Баҳор, Собқшиносии, ҷ. II, Техрон, саҳ. 106.

ФАСЛИ АВВАЛ

АНДАР АХВОЛИ МАРДУМИ РЪЗГОР...

Эзиди субҳонаху ва таоло дар ҳар асрею рӯзгоре якеро аз миёни халк баргузишад ва ўро ба хунархон подшоҳона ва сиратхон суғуда орошта гардонад ва масолеҳи ҷаҳону оромӣ бандагонро бад-ӯ бозбандад ва дар ҷи фасоду ошӯб бар ӯ баста гардонад на имзову хашматӣ ӯ дар қудбу уюни халок бигустаронад, то мардумон дар сояи адлу паноҳи риояти ӯ рӯзгор мегузаронанд ва эмин ҳамебошанд ва бақои диллати ӯ ҳамеҳаанд. Ва чун, алиёзубиллаҳ аз бандагон нисбонею истихроф бар шарнат равад ва ё тақдир андар тоату фармонҳои ҳақ надид ояд, хоҳад, ки эшонро уқубате расонад ва подшоҳи қорӣ эшон бичашонад.

Моро чуни рӯзгор маҷмоъи на аз чуни мудбарӣ дур дорад. Харонна аз шуми нисбӣ хашму хазлон дар он мардумон даррасад, подшоҳи нек аз миёни эшон барад ва суюғи мухталиф қашиди шаведу хушҳои ноҳақ рехта ояд ва ҳар қиро даст қавитар, ҳар ҷӣ хоҳад, қунад, то он гунаҳкорои андар миёни он фитнаҳои хушрез халок шаванд ва ҷаҳон аз эшон холию софӣ монад ва аз ҷиҳати шуми ви гунаҳкорои бегуноҳон низ дар фитнаҳо халок шаванд. Ва мисоли ин чунон аст, ки отаи андар пайиёстоне афтад ва ҳар ҷӣ хушк бошад, бисӯзад ва аз ҷиҳати муҷовираи хушк бисёр тар низ бисӯзад.

Ва бас аз бандагон якеро ба қудрати эзидӣ мусоидат қунад давлатеву иқболе ва аз ҳақтаоло дошисеву ақле ёбад, ки бад-он дошӣ зердастонро ҳар як бар андозиш хеш бидорад ва ҳар якеро бар қадр мартабаеву маҳалле ниҳад ва хидматгоруни қасони эшонро аз миёни халқу мардумон баргузишад. Ва ба ҳар як аз эшон пойтахтеву маъзалате ниҳад ва бар қифояти муҳимоти динию дунёвӣ бар эшон эътимод қунад ва раёбро ниғох дорад ва он гаҳ роҳи штоат синарад ва ба қорӣ хеш машғул бошад, аз ранҷо осуда дорад, то дар сояи адли

ӯ ба роҳат рӯзгор мегузаронанд. Ва боз агар касе аз хидматгори ва гумонагори ношониғанву дароздастӣ падид ояд, агар ба тундӣ ва боздоштӣ адаб гирад, ӯро бад-он кор бидорад ва агар бедорӣ наёбад, ҳеҷ ниско накунад ӯро ба касе дигар, ки шоиста бошад, бадал кунад ва аз раоё касоне, ки ҳаққи неъмат нашиносанд ва қадри амну роҳат надиҳанд ба дил хиёлате андешанд ва тамарруде намоянду пой аз андозан хеш берун ниҳанд, бар андозан гуноҳ бо эшон хитобс кунад ва ба микдори чурми эшон молиш фармоянд ва боз домани афв бар гуноҳи эшон бипӯшаду аз сари он даргузарад. Ва дигар он чи ба иморати ҷаҳон пайвандад, аз берун овардани корезҳо ва қандани ҷӯйҳо ва пулҳо бар гузари оби азим ва ободон қардани деҳаҳою мазоръ ва баровардани хисорҳо ва сохтани шаҳрҳо ва баровардани биноҳои рағфъ ва бар шоръроҳҳо работҳо фармояд ва мадорис аз ҷиҳати толибимон, то он ном ӯро ҳамеша бимонад ва савоби он масолах бад-он ҷаҳон ӯро ҳосил шавад.

Ва чуни ба қудрати эзидӣ чунон бувад, ки ин рӯзгор таърихи мозӣ шавад ва тирози мулуки пешин шавад ва ҳалокро саодате арзонӣ дорад, ки пеш аз эшон дигарро навода бошад. Худованди олам, шаҳаншоҳи аъзам, аз ду асл бузургвор, ки подшоҳию пешвоӣ дар ҳонадонии эшон ҷад ба ҷад ҳамчунии то Афросиёби * бузург падид овард ва ба қароматҳою бузургҳо, ки мулуки ҷаҳон аз он орі будаанд, бад-он ораста қардонид, ки он ҷӣ хочат бошад, мулуқро аз дидори хубу хӯн сутуда ва далериву доду мардонагӣ ва саворию дониш ва қор бастанӣ анвон силоҳ ва роҳ бурдан ба ҳунарҳо ва шафқату раҳмат бар ҳалқи худон аздавачалла ва вафо қардан ба назру аҳд ва дини дуруст ва эътиқоди некӯ ва дӯст доштану тоати эзидтаоло ба ҷой овардан ва намози шаб ва рӯза ва ҳурмат доштани уламон дин ва зоҳидону порсоён ва садақоти мутаботир додану бо дарवेशон неқӯӣ қардан ва бо хидматгори зердастон ба ҳулки хуш эристан ва ситам ситамгори аз раият бардоштан ӯро арзонӣ дошт. Лечарам, эзидтаоло бар андозан шоистагӣ ва эътиқоди некӯ давлату мамлакат дод ӯро ва ҷаҳонро мусаххари ӯ қардонид ва сиёсат ба ҳама бирасонид. Ва ҷаҳонӣи хирочгузори ӯянд ва ба тақаррубӣ, ки бо ӯ мекунанд, аз шамшеру ӯ эминанд ва агар ба рӯзгори баъзе аз ҳулафо андар мулк бастатею вусъате будааст, ба ҳеҷ вақт аз дилмашғулӣ ва хурӯҷи хориҷӣи

холї набудает ва андар иш рӯзгори муборак... андар ча-
хон кас нест, ки ба дил хилофӣ андешад, ё сар аз чапба-
ри тоат беруи барад. Эзидтаоло иш давлатро то қиёмат
пайваста гардонад ба чашми бад аз камолӣ давлат дур
дорад, то халонқ андар адлу сиёсати иш подшоҳ рӯзгор
мегузаронад ва ба дуои хайр машғул мебошад. Ва
чуи холи давлат чуини аст, ки гуфта омад, андозаи дав-
лат ва доишу русуми некӯ бар қиёси давлату доиши
ӯ ҳамчу шамъ бошад, ки бисёр рӯшноӣ диҳад ва мар-
думон бад-он рӯшноӣ роҳ ёбанд ва аз торикӣ беруи
оянд. Ва ўро ба ҳеч мушир ва раҳнамое ҳочат набошад
ва агар худовандонро андешаи бошаду хоҳанд, ки
бандагоиро биёзмоянд ва андозаи ҳол ва ақлу доиши
эшон бидонанд. Он аст бандаро фармуд, ки баъзе аз си-
рати некӯ, аз он чи подшоҳонро аз он чора набошад
ва чизе, ки подшоҳон ба қор донтаанд, ақлу баъи на-
меоранд ва чи писандида ва чи нописандида бар он чи
бандаро аз дидаву доишти ва шундаву ҳонда фароз
омад, ёд карда шуд. Ва бар ҳукми фармони олий иш чапд
фарс бар сабили ихтисор набинида омад ва он чи лонки
ҳар фасле буд, дар он фарс ёд карда шуд, ба иборати
равшану наздикфарҳ ва аз маънии гариб дунвор пар-
ҳез карда шуд, то хонандаро тафҳим савоб бошад, ба
тавфиқи эзидтаоло тамомат пазирад.

ФАСЛИ ДУВВУМ

АНДАР ШИНОХТАНИ КАДРИ НЕЪМАТИ ЭЗИДТАОЛО МАР ПОДШОҲОПРО

Шинохтани кадри неъмати эзидтаоло подшоҳонро
донти ризон ўст, иззи немат ва ризон ҳақ субҳонаху
андар эҳсон бошад, ки бо халқ карда шавад ба адле,
ки мушӣ эшон густурда ояд. Чуи дуои халқ ба некӯи
пайваста гардад, он мулк пойдор бувад ва ҳар рӯз зиё-
дат бошад, он малик аз давлату рӯзгори худ бархурдор
бувад. Бад-иш чахон помӣ некӯ ва бад-он чахон раста-
горӣ ёбад ва ҳисобаш осонтар бувад, ки бузургон гуф-
таанд:

«Мулк бо куфр бинояду бо зулм напояд».

ХИКОЯТ

Чуини омадааст андар ахбор, ки чуи Юсуф* аз
дунё беруи мерафт, ўро мсавардад, то ба наздики Иб-

роҳим *, ки пазинки обову аҷдоди бузургвораи дафн кунанд, Чабраил... бинемаду гуфт:

— Уро ҳамин чой бидоред, ки он чои ӯ нест, ки ӯро ҷавоби мулке бояд додан ба кнemat.

Чун ҳоли Юсуф пайгамбар чуни бувад, бингар, ки ҳоли дигарон чун хоҳад буд?

* * *

Дар хабар аст, ... ки ҳар киро рӯзи кнemat ҳозир кунанд аз касоне, ки эшонро бар халқ дастеву фармоне буда бошад, дастҳояш баста бошанд. Агар одил бошад, адлаш дастҳои ӯ кушода кунанд ва ба бикшифт расонанд ва агар лозим бошад, ҳамчунин баста бо гуляҳо ба дӯзах афгананд.

Ва ҳам дар хабар аст, ки рӯзи кнemat ҳар касеро, ки бар касе фармон буда бошад дар ин ҷаҳон, то бар муқимони сарой ва зердастони хеш, ӯро аз он суол кунанд ва шӯбоне, ки гӯсфандон ниғаҳ дошта бошад, ҷавоб аз ӯ бихоҳанд.

ХИКОЯТ

Андар ин маънӣ Абдуллоҳ ибни Умар-ул-Хаттоб * падарро гуфт, ки «эй падар, чун аз дунёе бирави, хоҳам, ки тӯро зуд ба хоб бубинам шаби дуввуму савгум». Дувоздаҳ сол баромад. ӯро ба хоб наид. Баъд аз дувоздаҳ сол ба хобаш омад. Гуфт: — Ё падар, нагуфта будӣ, ки баъд аз се шаб маро ба хоб бишӣ? Гуфт: — Мангул будам, ки дар саводи Наҳарвон пуле вафрон шуда буд. Гумоштагон ба таъмири он напардохта буданд. Гӯсфандон бадон пул мегузаштанд. Гӯсфандеро пой ба сӯрох фуру рафту бишикаст, то ақни ҷавоби он меодам.

Ва бар ҳақиқат, худованди олам бидонад, ки андар он рӯзи бузург ҷавоби ин халонк, ки зери фармони ӯинд, аз ӯ бихоҳанд нурсид ва агар ба касе ҳаволат кунанд, пахоҳанд шунд. Чун чуни аст, бояд ки муҳимми ин мулк ба ҳеҷ кас бознагузорад ва аз корн халонк гофил набошад. Ва чандон ки тавонад, пинҳону аён аҳволн эшон менурсад ва дастҳои кӯтоҳ дароз накунад ва зулми золимон аз эшон боздорад, то баракоти он дар рӯзгори давлати ӯ расад ва дуон давлати ӯ меғӯянд ва дуон хайр то кнemat ба рӯзгори ӯ мерасонанд ва савоби бузург дар девоини ӯ мадхал мешавад.

АНДАР МАЗОЛИМ НИШАСТАНИ ПОДШОХ ВА АДЛУ СИРАТИ НЕКУ ВАРЗИДАН

Чора набошад подшоҳро аз он ки дар ҳафтае ду рӯз ба мазолим бишиппад ва дод аз бедодгар биситонаду лисоф бидиҳад ва сухани ранят бишпавад бевосита. Ва чанд қисса, ки муҳимтар бувад, бояд ки арза қунад ва дар ҳар як мисоле диҳад. Чуи пи хабар дар мамлакат пароканда шавад, ки худованд мутаазаллимону дедхоҳонро пеш меҳонад ва дар ҳафтае ду рӯз сухани эшон мешунаваду золимонро шикаста медорад. Ва дастҳои эшон кӯтоҳ шавад ва кас наёрад бедодӣ кардан аз би-ми уқубати ӯ.

ҲИҚОЯТ

Чуни хондаам аз курросан пешнагон, ки пешин аз мулки аҷам дӯқоне бисохтандӣ ва бар асб бар он ҷо рафтӣ, то мутаазаллимонро, ки дар он саҳро гирд буданд, ҳамаро бидидандӣ ва доди ҳар як бидодандӣ. Ва сабаби он ин буд, ки чуи подшоҳ ҷое бишиппад ва он ҷо бо даҳлез ва дарбанду пардадор бувад, соҳибғаразону ситамгори мазлумонро боздорад ва пешин подшоҳ нагузоранд.

ҲИҚОЯТ

Шунидам, ки яке аз мулук ба гӯш гарон будааст. Чунон андешид, ки онан ки тарҷумонӣ мекунанд, сухани мутаазаллимонро бо ӯ рост нагӯянд ва чуи ҳоли ӯ набошад, ҷизе фармояд, ки мувофиқи қори ӯ набошад. Фармуд, ки мутаазаллим бояд, ки ҷоман сурх пӯшад ва дигар ҳеҷ кас ҷоман сурх напӯшад, то ман ӯро биш-носам.

Ва он малик бар пил нишастию дар саҳро биистодӣ ва бифармудӣ, то эшонро пеш овардандӣ, то ба овози баланд ҳоли ҳеш меғуфтанд ва ӯ ҷавоби эшон медодӣ. Ин ҳама эҳтиёт аз баҳри ҷавоби он ҷаҳон кардаанд, то ҷизе бар эшон пӯшида нагардад.

ҲИҚОЯТ

Амири одил, аз ҷумлаи Сомониён *, яке будааст, ки ӯро Исмоил пбн Аҳмад* гуфтаандӣ, саҳт одил будааст

ва ўро сиратхон некў бисъёр будааст, бо худон таоло эътиқоди софе дошт ва дарвешбахшое буд ва аз сيارн ў бознамудаанд. Ва ин Исмоил он аст, ки ба Бухоро иншастӣ ва Хуросон ва Ироқу Мовароуннаҳр ҷумла надарони ў дошта буда. Ва Яъқуби Лайс* аз шаҳри Систон хуруҷ кард ва аз ҷумлаи Систон ба Хуросон пайваст ва Хуросонро дар тоат овард.

Аз Хуросон Ироқро бигирӣфт ва донён ўро бифирефтанд ва дар сيار дар байъати Исмоилиён* шуду дил дар халифа бист. Пас, лашкари Хуросону Ироқро ҷамъ карду руӣ ба Бағдод овард, то халифиро халок кунанд ва хонаи Аббосиён* барандозад. Ва халифа хабар ёфт, ки Яъқуб оҳанги Бағдод кардааст. Расул фиристонд, ки ту ба Бағдод ҳеч кор надорӣ, ҳамоно бехтар, ки Қўҳистон ва Ироқу Хуросонро мутолиббат мекуӣ ва ингоҳ медорӣ, то халале ва дилмашгулӣ таваллуд накунад, бозгард. Фармон набурд ва гуфт: — Лобуд, маро ороз ҷунон аст, ки ба даргоҳ оям ва расми хидмат ба ҷои орам ва аҳд тоза гардонам, то он накунам, бознагардам.

Ҳарчанд ки халифа гуфт ва расул фиристонд, ҷавоб ҳамоно бозмедод. Халифа бар ў бадгумон шуд, бузургони ҳазратро бихонду гуфт: — Ҷунон гумон мебарам, ки Яъқуб пини Лайс* сар аз ҷанбарн тоати мо беруи бурдаасту ба хиёнат ин ҷо меояд, ки ўро нафармудаем, ки ба даргоҳи мо ояд ва мефармоям, ки бозгардад, бознамегардад. Ва ба ҳама ҳол дар дил хиёнате дорад ва ҷунон пиндорам, ки дар байъати ботиниён* шудааст ва то бад-ин ҷо нарасад, изҳор накунад, моро аз эҳтиёт ғофил набояд буд. Тадбирн ин кор чист?

Суҳан бар ин хатм шуд, ки халифа дар шаҳр набошад ва ба саҳро нузул кунанду лашкароҳ бизанад бо хавоссу бузургони Бағдод, то ҷун Яъқуб даррасад, халифиро дар саҳро бинад ва лашкароҳ зада. Амдешан ў хато афтаду исъённ ў амралмўъминиро ба зудӣ маълум гардад ва мардум дар лашкароҳ ба якдигар омадшуд кунанд. Агар исъён дорад, ҳама сарони Хуросону Ироқ бо ў ёр бошанд ва ризо диҳанд бад-он ҷи дар дил дорад, ки ҷун исъён кунанд, ошкоро кунанд. Мо лашкари ўро сар баргардонем ба тадбир ва агар бас наёем ва бо ў ҷанг натавонем кард, боре роҳ бар мо кушода бувад ва ҷун асирон дар ҷаҳордевор дарнамонем, ба ҷои дигар равем.

Амралмўъминиро ин суҳану тадбир хуш омад.

Ҳамчунон карданд ва ин амиралмўъминин-Ал-Мўъта-
мид* буд. Ва Яъқуби Лайс* даррасид, баробари лаш-
каргоҳи халифа фуруд омад. Ва ҳар ду лашкар дарҳам
омехтанд ва ҳам дар-рӯз нисбӣ зоҳир кард. Ва кас ба
халифа фиришод, ки Бағдодро бипардоз ва ҳар кучо
хоҳӣ, рав! Халифа ду моҳ замон хост. Замон намедод.
Ва чун шаб даромад, ба амирони сипоҳи ӯ дар сир кас
фиришод, ки ӯ нисбӣ ошкоро кард ва бо шенӣ яке шуд
ва бад-он омадааст, то хонадонӣ мо бардорад ва мухо-
лифи мо ба ҷои мо бинишонад. Шумо ҳам бад-ин дасто-
ис мекунед, ё на? Гурӯҳе гуфтанд: — Мо ин ҷоҳу хаш-
мат аз давлати ӯ дорем. Ҳар ҷӣ ӯ кард, мо кардем. Ва
бештар гуфтанд: — Аз ин ҳол, ки амиралмўъминини гўяд,
хабар надорем ва шидорем, ки ҳаргиз бо амиралмўъ-
минини Ҳилоф накунад ва агар ин мухалифат зоҳир кард,
ба ҳеҷ ҳол ризо надихем, рӯзи мулоқот бо ту бошем, на
бо ӯ. Ва ба вақти масоф сўи ту оем ва туро нусрат ку-
нем.

Ва ин гурӯҳ умарои Хуросон буданд. Пас, чун хали-
фа сухани сарони лашкари Яъқуб бар ин гуна шунид,
хуррам шуд ва дигар рӯз ба дили қавӣ ба Яъқуби Лайс
пайғом фиришод, ки ақбул куфрони неъмат надид кардӣ
ва мухалифи моро мувофиқ шудӣ, миёни ману ту шам-
шер аст ва ҳеҷ бок нест маро аз он ки лашкари мал ан-
дак аст ва азони ту бисъёр. Ҳақтаоло нусраткунандан
ҳақ ва ҳақ бо ман аст. Ва он лашкар, ки ту дорӣ, ма-
рост.

Ва бифармуд, то лашкар дар сипоҳ шуданду кўс
ҳарб бизаданд ва бӯк медамиданд ва аз лашкаргоҳ
берун шуданду дар саҳро саф кашиданд.

Чун Яъқуби Лайс пайғоми халифа бар он гуна шу-
нид, гуфт: — Ба мурод расидам.

Ва ӯ низ бифармуд, то кўс бизаданд ва лашкар бар-
нишасту бо таъбияи тамом ба саҳро шуд ва дар баро-
бар саф баркашид ва аз он ҷониб халифа дар қалб би-
истод ва аз ин ҷониб Яъқуб. Пас, халифа бифармуд, то
марде баландовоз дар миёни саф раваду ба овози ба-
ланд бигўяд: ...«Бидонед, ки Яъқуб осӣ шуд ва бад-он
омад, то хонадонӣ аббосиён * баркашид ва мухалифи ӯро
аз Ҷамиддӣ* биёрад ва ба ҷои ӯ бинишонад ва бидъат
ошкоро кунад. Ҳар он кас, ки дар халифан расули ху-
дой Ҳилоф кард, расули худойро Ҳилоф карда бошад
ва ҳар кӣ сар аз ҷанбарӣ тоати расул берун барад, ҳам-
чунон бошад, ки сар аз тоати худон таоло бикашид ва

аз допран мусулмонӣ беруи рафт ... Акиун аз шумо ки бихишт ба дӯзах гузинад ва ҳақро нусрат кунаду рӯй аз ботил бигардонад, бо мо бошад, на бо мухлифони мо?!»

Чун лашкари Яъқуб ин индо бишниданд, аз умари Хуросон ба як бор баргаштанд ва сӯи халифа омаданду гуфтанд: — Мо виндоштем, ки ба ҳукми фармони тоат ба хидмат меояд. Акиун ки пешан падида, баргаштем, бо туем, то чон дар таи дорем ва аз баҳри ту шамшер занем.

Чун халифа қувват ёфт, лашкарро бифармуд, ҳамла бурданд ва Яъқуби Лайсо ба ҳамлаи пахустии шикастанд. Ва ба ҳазимат сӯи Хӯзистон шуд ва хизонаву бунгоҳи ӯ хама ба ғорат бибурданд ва он лашкар аз хостан ӯ тавонгар шуданд. Ва ӯ чун ба Хӯзистон расид, ба ҳар ҷониб кас фиристод ва ғумоштагонро хондан гирифт ва дираму динор бифармуд, то аз хизонаҳои Хуросону Ироқ биеваранд. Чун халифа хабар ёфт, ки ба Хӯзистон мақом кардааст, дарвакт қосид ва нома фиристод, ки «моро маълум гашт, ки ту марди соддадилӣ ва ба суҳани мухлифони ғарра шудӣ ва оқибати қорро нигоҳ накарди. Дидӣ, ки эзидтаоло сунъи хеш ба ту ҷиғуна намуд ва туро ҳам ба лашкари ту зоеъ карду хонадонии моро нигоҳ дошт. Ва ин саҳве буд, ки бар ту рафт. Акиун донам, ки бедор гаштӣ ва бар он карда пушаймонӣ, иморати Хуросону Ироқро ҳеҷ кас аз ту шонистатар нест ва бар ӯ мазиде ва ихтиёре нахоҳам фармуд ва туро ҳаққи ҷеъмат бисъёр аст наздикӣ мо. Ин хатои туро нокарда ангиштем ва туро дар қорни хидматҳои писандидан ту қардем. Ва чун мо аз сари ин вақимат даргузаштем ва қардан туро нокарда ангиштем, бояд ки ту ин аз сари он ҳадис даргузарӣ ва бархезӣ, ба зудӣ ба Хуросону Ироқ равӣ ва ба мутоллан вилоят машғул шавӣ».

Чун Яъқуб номаи халифа бархонд, ҳеҷ ғуна дилаш нарам нашуд ва бар он қарда пушаймонӣ пахӯрд ва бифармуд, то тараву пиёзу моҳӣ чанд бар табақи ҷӯбини ниҳода, пешни ваи оварданд. Он ғоҳ бифармуд, то расулро дароваранду бишинонданд. Пас, рӯй ба расул қарду гуфт: — Бирав ва халифаро бигӯй, ман марде рӯйгарзодаам ва аз падар рӯйгарӣ омӯхтаам ва хӯрдани ман пани ҷавшну моҳӣ ва пиёзу тара будааст. Ва ин подшоҳию ганҷу хостаро аз сари айёри гирифтаам ва аз роҳи марди ба даст овардаам, на аз падар мерос ёфта

ва на аз ту дорам. Аз пой нанншинам, то сари туро ба хадья нафирнестам ва хонаводаи туро вайрон накунам! Ё он чӣ гуфтам ба ҷой оварам, ё бар сари нони ҷавику моҳӣ ва шибзу тара шавам.

Ва расули халифaro гусел кард. Харчанд халифа косиду нома фирнестод, албатта, аз сари ин хадис дарнагузашт. Ва ӯ лашкархо гирд карду рӯ сӯи Бағдод шикод. Чуи се манзил бирафт, кулунҷаш бигирифт ва ҳолаш ба ҷое расид, ки доинист, ки аз он дард нараҳад. Бо бародари худ Амри Лайс* аз он ҷо бозгашту ба Хуросон шуд ва подшоҳӣ мекарду халифaro итоат медонист. Ва лашкару ранят Амро дӯсттар аз Яъқуб доштандӣ, ки ин Амр бас бузургҳиммат буд бар ато ва бедору босиёсат ва муруввату ҳиммати ӯ то бад-он ҷой будааст, ки матбахи ӯро ҷаҳорсад шутур мекашиданд. Дигар ҷиҳзо аз ин киёс бояд кард.

Валекин халифaro истишворе мебуд, ки шояд ки ӯ инз ба тариқи бародар равад. Харчанд, ки Амр ин эътиқод надошт, валекин халифа аз ин мутафаккир мебуд ва пайваста кас ба Бухоро мефирнестод ба наздики Амир Исмоил ибни Аҳмад*, ки хурӯҷ куи ва бар Амр лашкар каш ва мулк аз дасти ӯ беруи куи, ки ту ҳақтарӣ иморати Хуросону Ироқро, ки ин солҳо дар дасти падарони ту будааст ва эшон ба тағаллубдоранд; яке он ки худованди ҳақ тӯӣ, дуввум, он ки сиратхон ту писандида аст, саввум он ки ризои маи дар қафои туст. Бад-ин маонӣ шак накунам, ки эзидтаоло туро бар ӯ нусрат диҳад ва бад-он манигар, ки туро иддату лашкар қамтар аст, бад-он ингар, ки эзид мегӯяд: «Кам миш фиатин қалилатин ғалабат фиатаи касиратаи бинзиллоҳи вааллоҳу маассобиринна»*.

Пас, суҳанони халифа дар дили ӯ кор кард ва аз дуруст гардонид, ки бо Амри Лайс муҳолифат кунад ва лашкар, ки дошт, ҳамаро гирд карду аз Ҷайхун бигузашт ва ба сар тозиёна бишумурд, даҳ ҳазор баремад, ҷунои ки бештар аз лашкари ӯ риқобхон ҷӯбин доштанд ва аз ҳар даҳ таи яке сипар дошту аз ҳар биш таи яке ҷавшан ва аз ҳар панҷоҳ якеро найза буд ва мард буд, ки аз бесутурӣ ҷавшан бар фитрок баста. Ва ҷунои лашкаре аз Омӯӣ бардошт ва ба Марв омад ва хабар ба Амри Лайс бурданд, ки Исмоил ибни Аҳмад аз Ҷайхун бигузашт ва ба шаҳри Марв омад ва шаҳнан Марв бигурехт ва талаби мамлакат мекунад. Амри Лайс (дар) Нишопур буд. Ҳафтод ҳазор савор арз дод,

ҳама баргустувондор ба силоҳ ва иддати тамои рӯ ба Балх ниҳод. Ва чун ба якдигар расиданд, масоф карданд. Иттифоқ чунон афтод, ки Амри Лайс шикаста шуду ҳафтод ҳазор савор ҳама ҳазимат рафтанд, чунон ки як танро қароҳате нарасид ва на кас асир гашт, илло аз мисли ҳама Амри Лайс ғрифтор шуд ва чун ўро пешни Исмоил * бурданд, бифармуд, то ўро ба рӯзбонои суғурданд.

Ва ин аҷониб аз аҷонибҳои дунёест. Чун намози дигар бигузоридаанд, фарроше, ки азони Амри Лайс буд ва дар лашкарҳои мегашт, чапмаш бар Амри Лайс афтод, дилаш бисӯхт. Пешни ў рафт. Амр ўро гуфт: — Имшабе бо ман бош, ки бас танҳо мондаам. Пас, гуфт: — То мардум элида бошад, аз қут чора нест. Тадбири чизе хӯрдани кун, ки гуруснаам.

Фаррош як мане ғӯшт ба даст овард ва тобаи оҳанин аз лашкариён орият хост. Лахте пасу пеш бидавид, қадре сарғин барчид ва кулӯхе чанд бар ҳам ниҳод, то қалияе хушк бикунад. Чун ғӯшт дар тоба кард, ба талаби поре намак шуд. Рӯз ба охири омада буд. Саге биемаду сар дар тоба кард ва устухоне бардошт, даҳнаш бисӯхт. Сабук сар барзад, ҳалқаи тоба дар гарданаш афтод ва аз сӯзиши тобаю оташ ба тағ хост ва тобаро бибурд. Ва Амри Лайс чун чунон бидид, рӯй ба ниғаҳбонои карду гуфт: — Ибрат ғиред, ки ман он мардам, ки бомдод матбахи маро чаҳорсад шутур мекушидаанд ва шабонҳои саге бардоштааст ва ҳамебарад ва гуфт... ки бомдод амир будаму шабонҳои аснрам.

Ва ин ҳол ҳам яке аз аҷонибҳои ҷаҳон аст. Ва аз ин ду ҳол аҷабтар ҳам дар маънии Амир Исмоил ва Амри Лайс он аст, ки чун Амри Лайс ғрифтор шуд ва Амир Исмоил рӯй сӯи бузургону сарони лашкари хеш карду гуфт: — Ин нусрат худон таоло маро дод ва ҳеҷ касро бар ин неъмат бар ман даст нест қуз худойро азза ва ҷалла. Пас, гуфт: — Бидонед, ки ин Амри Лайс марде бузургҳиммату бузургато ва бо олати иддат ва раёю тадбир ва бедор дар қорҳо ва фаррохинону намак. Раёии ман чунон аст, ки бикушам, то ўро ҳеҷ газанде нарасаду аз ин банд ҳалосӣ ёбад. Бузургон гуфтанд: — Раёии амир савобтар, ҳар чӣ маслиҳат бошад, фармояд.

Пас, кас фириестод ба Амри Лайс, ки ҳеҷ дил машғул мадор, ки дар он тадбирам, ҷони туро аз халифа бихоҳам. Ва агар ҳама хизона бадал шавад, раво до-

рам, ки туро ба ҷон газанде парасад ва боқии умр ба саломат бигузaronӣ.

Амри Лайс ҷун ин бишунд, гуфт: — Донам, ки ма-ро ҳаргиз аз ин банд халосӣ нахоҳад буд, валекин ту, ки Исмоилӣ, мӯътамадери пеш маи фириш, ки сухане дорам гуфтаӣ, ҷунон ки аз маи бишунавад, ба ту расонад. Он кас бозомад ва он ҷӣ гуфта буд, маълуми Амр Исмоил кард. Дарвақт мӯътамадери пеш фириш-тод. Амри Лайс мӯътамадри гуфт: — Ту Исмоилро би-гӯӣ, маро на ту шикастӣ, балки диёнату сирати некӯ ва эътиқоди софӣ ва похушнудии амралмӯъминини шикаст ва ин мамлакатро худон таоло аз маи биштад ва ба ту дод на ту бад-ин некӣ арзонро сазоворӣ. Ва маи муво-фиқати худон таоло кардам ва туро ҷуз нек нахоҳам ва ту дар ин хол мулк нав гирифтаӣ, валекин хизона ва петнхоре надорӣ. Маро на бародари маро ганҷҳо ва дафинахоист бишёр ва нусхати ҷумла бо маи аст. Маи он ҳамаро ба ту арзонӣ доштам, то ту бад-он мустаз-хар ва қавнхол шавӣ ва олати иддат соӣ.

Ва қалиди хизони ба Амр Исмоил фириштод. Ва ҷун мӯътамад омад ва он ҷӣ шунда буд, бозгуфт, ганҷ-нома пешин Амр Исмоил бишнхад. Рӯӣ ба наздикон кар-ду гуфт: — Ин Амри Лайс аз бас зиракӣ, ки дорад, ме-хоҳад, ки зиракони дар дом андозад. Ганҷномаро бар-дошт ва пешин он мӯътамад андохту гуфт: — Ибро бад-ӯ боздеҳ ва бигӯӣ, ки азбаски ҷалдӣ, меҳохӣ, ки аз сари ҳамае беруи ҷаҳӣ. Туро ва бародари туро ганҷ аз кучо омад, ки падари шумо марди рӯйгар буд ва шуморо рӯйгарӣ омӯхт. Аз иттифоки осмонӣ мулк ба тағаллуб фуру гирифтед ва ба таҳаввур кори шумо баромад ва ин ганҷҳо ва дираму динор, ҳама он аст, ки аз мардум ба тазаллум ва ноҳақ ситадаед, бахон ресмони ганди-нирон ва моли ғарибону ятимон ва занрон аст.

Ва ҷавоби ҳама ғардо пешин худон таоло шуморо мебо-яд дод ва ба ҷуз ӯ идоши ҷашидан. Ту ҷалдӣ, меҳохӣ, ки ин мазламари дар гардани маи кунӣ, то ҷун ғардо ба қиёмат ҳасмон шуморо бигиранд, ки моли мо ба но-ҳақ аз мо ситадаед, боздихед ва гӯед: «Ҳар ҷӣ ситада-ем, ба Исмоил додаем. Аз ӯ талаб кунед», ки маи то-кати ҷавоби ҳасмон падорам.

Аз худотарсӣ ва диёнате, ки дар ӯ буд, он ганҷхоро напасируфт ва бад-ӯ боздоду ба дуниё гарра нашуд.

Хол амрони ин замон ба ҷӣ монад, ки аз динори

ҳаром бок надорад ва ҳахро ботил гардонанду оқибати корро наингаранд.

Ва ҳамин Исмоилро одат чунон будааст, ки рӯзе, ки сармон саҳт будию барф бештар омадӣ, тапҳо бар-пиштастӣ ва ба майдон омаднӣ то намози пешин бар-пушти асб будӣ. Гуфтӣ, ки мутаазаллим ба даргоҳ ояд ва ҳоҷате дошта бошад ва уро маскане набошад, чун ба узри сармою барф моро дар хона бинад ва ба мо расидани ваӣ душвор бошад ва чун бубинад, ки мо не-тодаем, биед ва кори худ бигузораду ба саломат боз-гардад.

Ва монанди ин ҳикоят бисёр аст...

ФАСЛИ ЧАҲОРОМ

АНДАР УММОЛ ВА ПУРСИДИ АҲВОЛИ ВАЗИРОНУ ДАБИРОН

Уммодро амале диҳанд ва эшонро насият бояд кард, то бо халқ некӯ зиянду аз эшон чуз мол наситонанд ва онро низ ба мадуро талабанд ва то эшонро даст ба ҷир-тифое нарасад, он молро нахоҳанд, ки чун пеш аз вақт хоҳанд, раёбро ранҷ расад ва дирамгона ҷиртифое, ки хоҳад расидан, ба ин дирам бифурӯшанд аз зарурият ва дар он мустаъсалу овора шаванд ва аз хонаи хеш дармонанду ба гурбат афтанд.

ҲИКОЯТ

Чуниш шундаам, ки дар рӯзгори Қайкубод* ҳафт сол қаҳт буду борон аз замин бурида ғашта буд. Фармуд уммодро, то ғаллаҳое, ки доштанд, мефурӯхтандӣ ва баъзе бар ваҷҳи садака меоданд. Ва (аз) байтулмолу хизона заифонро ёрӣ мекарданд, ки дар ҳама мамла-кати ӯ дар ин ҳафт сол як тан аз гуруснагӣ намурд.

Ва аз аҳволи омил пайваста мебояд пурсид, ки агар чунин равад, ки ёд кардем, амал бар ваӣ нигоҳ дорад ва илло ба касони шонста диҳад ва агар аз раият чизе ба зулм ситада бошад, бозситонанд ва ба раият бозди-ҳад. Пас аз он, агар ӯро моле бояд биситононаду ба хизонаҳо орад ва ӯро маҳчур куянд ва ин амал на-фармоянд, то дигарон ҷабрат гиранду дароздастӣ наку-янд.

Ва аз аҳволи вазирону мӯътамадон ҳамчуниш дар

спр мебояд пурсидан, то шуғлҳо бар ваҷҳ меронад ё на, ки салоҳу фасоди подшоҳу мамлакат бад-у бозбаста аст, ки чун вазир некравиш набувад, дар мамлакат ҳалал таваллуд кунад, ки дарнаатавон ёфт ва ҳамеша подшоҳ саргардону рашчурдид ва вилоят музтариб.

ҲИКОЯТ

Чуни гӯянд, ки Баҳром Гӯрро* вазире буд, ки ўро Ростравшан хондаид. Баҳром Гӯр ҳаман мамлакат ба дастӣ ў дода буду бар вай эътимод карда буд ва суҳани кас бар вай нашунидӣ ва шабу рӯз ба тамошою шикор машғул будӣ. Ростравшан халифaro гуфт, ки ранят беадаб гаштаанд ва аз бисёрин ади далер гаштаанд, агар молиш наббанд, тарсам, ки табоҳӣ падид ояд. Ва подшоҳ ба шикору шароб машғул асту аз кори ранят саҳт гофил аст. Ту эшонро бимол, пеш аз он ки табоҳӣ падид ояд. Акнун бидон, ки ин молиш бар ду гуна бувад; — бадонро кам кардан ва неконро мол ситадан. Хар киро гӯям: «Бигир». — Ту ҳамегир. Пас, хар киро халифа бигирифтию боздошти, Ростравшан хештан гиришат биситадӣ ва халифaro гуфтӣ, то ўро даст боздарад. То хар киро дар он мамлакат асби хуб, ё ғуломи хуб-рӯӣ ва молу зайъате буд, хама биситад ва ранят дарвеш гашту маъруфон овора шуданд ва дар хазина чизе гирд намеомад. Чун бад-ин рӯзгоре баромад, Баҳром Гӯрро дунмани падид омад. Хост, ки лашкарро бахшише диҳад ва ободон кунаду пешин душман фириетад. Дар хазина чизе набуд ва аз маъруфону русо пурсид. Гуфтанд: — Чанд сол аст хонумон гузошта ва ба фалон вилоят рафтаанд. Гуфт: — Чаро? Гуфтанд: — Намедонем.

Ҳеҷ кас наёнест аз бини вазир чизе гуфтаи.

Баҳром он рӯзу он шаб дар он андеша буд. Дигар рӯз аз он дилтангӣ барнишаст ва рӯӣ ба биебон ниҳод ва андешанок мсрафт, то рӯз баланд шуд. Милдори ҳафт фарсанг рафта буд, ки хабар надошт ва аз гармон офтоб ташнагӣ ўро ғалаба карду ба шарбатӣ об хочатманд шуд. Дар саҳро нигоҳ кард, дуле бармеомад. Гуфт: — Ба хама ҳол он чо мардум бошанд. Рӯӣ бад-он дуд ниҳод, чуи наздик расида, раман гусфандон дид хобоннда ва хайма зада ва саге бар дари он хайма овехта. Шигифт бимонд. Ба наздики хайма рафт. Марде берун омад ва ба вай салом карду мар-ўро фуруд

овард ва надонист, ки ӯ Баҳромн Гӯр аст ва моҳазаре, ки дошт, пеш овард. Баҳром гуфт: — Маро нахуст аз ин ҳол хабар дех, пеш аз он ки ин хӯрем, ин ҳол бидонем, ки чист? Он мард гуфт: — Ин сағ аминн гӯсфандонн ман буд ва ман ӯро дар рама боздошта будам ва бо даҳмарда даровехтӣ ва ҳеҷ гург аз бини ӯ гирди гӯсфандонн ман наёристӣ гашт. Ва бисъёр вақт ман ба шаҳр рафтаме ба шуғле ва дигар рӯз бозомадаме ва ӯ гӯсфандонро ба чаро бурдию ба саломат боз овардӣ. Бар ин рӯзгоре баромад. Гӯсфандонро шумурдам, чанде кам омад.

Ҳамчунин баъд аз муддате ингоҳ кардам, чанде дигар кам омад ва ин ҷо ҳаргиз касе дузд ёд надорад, ки омада бошад. Ва ҳеҷ гуна наметавонистам донист, ки ин чӣ ҳол аст ва гӯсфандонро чӣ мешавад? Ва ҳолн рамаи ман аз андакӣ ба ҷос расид, ки чун омилн садакот биёмад ва бар одати гузашта садакот хост, тамоми рама он чӣ монда дар сару кори садакот рафт. Акиун ман чунонн он омил мекунам, магар ин сағ бо гурги мода унс гирифтаю ҷуфт гашта ва ман беҳабар будам. Қизоро рӯзе ба дашт рафта будам ба талаби ҳезум. Чун бозгаштам ва бас балое дидам, баромадам, гӯсфандонро дидам, ки меҳаранд ва гурге рӯй ба рама оварда буд ва мебӯнд. Дар паси хоре бикинастам ва ингоҳ мекардам. Чун сағ гургро дид, пеш бозомаду дум меҷунбонид. Гург хомӯш биистод. Сағ бар пушти ӯ шуд ва бо ӯ гирд омад ва ба гӯшае рафту бихуфт. Гург дар миёни рама тохт ва якеро аз он гӯсфандон бигирифту бидарид ва сағ ҳеҷ овоз надод. Чун муомилати гургу сағ дидам, бидонистам, ки табоҳии гӯсфандонн ман аз бироҳии сағ будааст. Пас, ӯро бигирифтам ва аз баҳри хиёнате, ки аз ӯ падид омада буд, вайро бар дор кардам.

Баҳромн Гӯрро саҳт аҷаб омад. Чун аз он ҷо бозгашт, ҳама роҳ дар ин ҳол тафаккур мекард, то андешан ӯ бар ин бирафт, ки «ранят рамаанду вазирн мо аминн». Ва аҳволн раняту мамлакат саҳт ошуфта ва боҳалал мебиннам на аз ҳар кӣ меурсам, бо ман рост намеӯяд ва пӯшида медорад. Тадбири ман он аст, ки аз ҳолн ранят ва Ростравшан урсам.

Чун ба ҷои ҳеш бозомад, нахуст рӯзиномаҳо хост ва донист, ки Ростравшан бо мардум нек парафтаасту бедодӣ кардааст бо мардумон. Ин на ростравшан аст, балки дурӯғу торик аст. Пас, масал зад, ки рост гуф-

таанд доноён, ки: «Ҳар кӣ ба ном фирефта шавад, ба нон андар-монад ва ҳар кӣ ба нон хиёнат кунад ба ҷома дармонад».

Ва ман ин вазирро кавидаст кардам, то мардумон ўро бад-ин ҷоҳу ҳашмат мебинанд ва аз тарси ў сухан бо ман наёранд гуфт. Чоран ман он аст, ки ҷун вазир фардо ба даргоҳ ояд, ҳиммати ў пеш бузургон ғибарам ва ўро боздораму бифармоям, то мунодӣ кунанд, ки «мо Ростравшанро маъзул кардему ҳаёс фармудем ва инз ўро шугле нахоҳем фармуд. Ҳар киро аз у ранҷе расидааст ва даъво дорад, биёяду ҳоли ҳеш маълум кунад, то инсофи ў бидиҳем». Ҷун мардумон ин бинишаванд, ҷунон ки бошад, маълуми мо гардонанд. Агар бо мардумон некуӣ кардааст ва мол ноҳақ наситада бошад, аз вай шукр гӯянд, ўро бинавозем, боз ба сари шугл барем ва агар бар ҳилофи ин рафта бошад, вайро сиёсат фармосем.

Пас, дигар рӯз Баҳром бор дод, бузургон пеш рафтанд ва меҳтарон даромаданду ба ҷон ҳеш бинишастанд. Баҳром рӯй сӯи Ростравшан карду гуфт: — Ин ҷӣ изтироб аст, ки дар мулки мо афғандай ва лашкарӣ моро бебарг медорӣ? Раъияти моро зеру забар кардай! Туро фармудем, ки арзони мардумонро ба вақти ҳеш меҷасону аз иморати ҷилоят фориғ мабош ва аз раъият ҷуз ҳироти ҳақ маситон на ҳазинаро ободон дор. Акиун на дар ҳазина ҷизе мебинаму на лашкар барг дораду на раъият бар ҷо мондааст. Ту индорӣ, бар он ки ман худро ба шаробу шикор машғул кардам, аз ҳол раъият ва аҳвали мамлакат гофилам?! Фармуд, то ўро дар ҳона бурданду банд бар нон ў ниҳоданд ва бар дарӣ сароӣ мунодӣ карданд, ки «малик — Баҳром Ростравшанро аз қор боз кард ва бар вай ҳашм гирифт ва инз ўро шугл нахоҳад фармуд. Ҳар киро аз вай ранҷе расидааст, мутааллимс дорад бе ҳеҷ тарсему ваҳмс ба дигроҳ ояду ҳол ҳеш бознамояд, то малик инсофи эшон бидиҳад». Ва ҳам дарвақт бифармуд, то зиндонро дар боз карданду зиндониро пеш оварданд ва як-якро ҳамепуренданд, ки «туро ба ҷӣ боздоштааст?» — Яке гуфт:

— Бародаре доштам бо молу неъматни бисёр. Ростравшан ўро бигирифтӣ дар шиканча бикушт ва ҳамаро аз вай биситад. Гуфтам: «Ин мардро ҷаро куштӣ?» Гуфт: «Бо муҳолифон мукотибат дорад». Маро ба зиндон кард, то пеш малик нагӯям ва ин ҳол пӯшида бимонад. Ва дигаре гуфт: — Ман боғе доштам фохир ва

аз падар маро мерос монда буд. Ростравшан дар нах-
лӯи он зайъате дошт. Рӯзе дар боғи ман омад ва ўро
ба дил хуш омад. Харидорӣ кард. Нафурӯхтам. Маро
бигирифтӣ дар зиндон кард, ки «духтари фалон касро
дӯст медорӣ ва хислате бар ту равшан шудааст. Ин
боғро даст бидор ва қаболаро биёр ва иқрор кун»: «Ин
боғро фурӯхтам ва маро даъво набошад, ҳақ ва мулки
Ростравшан аст».

Гуфтам: «Ман ин иқрор накунам». Панҷ сол аст, то
дар ин зиндон мондаам.

Дигаре гуфт: — Ман марди бозаргонам ва кори ман
он аст, ки ба бару баҳр мегардам ва андак мое до-
рам. Зарофе, ки ба шаҳре ёбам, бихараму ба шаҳри
дигар барам ва бифурӯшаму ба андак суде қаноат ку-
нам. Магар икди марвориде доштам. Чуи дар ин шаҳр
омадам, хабар ба вазирӣ малик шуд. Кас фирието ду ма-
ро бихонд ва он тавилаи марворидро харидорӣ кард, бе
он ки баҳо бидиҳад, ба хизонаи хеш фириестод. Ва чанд
рӯз ба саломӣ ў менудам, худ бад-ў роҳ нашуд. На ба-
ҳо доду на икд боздод ва тоқатам бишуд. Рӯзе бар сари
роҳи ў шудаму гуфтам: «Агар икд шонета аст, бифар-
мо, то баҳо бидиҳанд ва агар нест, боздиҳанд, ки ман
бар сари роҳам». Ҷавоби он наод. Ба вусоқ бозма-
дам. Сарҳанге бо ҷаҳор шиёда ба вусоқи ман омаданду
маро гуфтанд: «Туро вазир меҳоҳад». Шод гаштам.
Гуфтам: «Баҳои марворид хоҳад дод». Бархостаму бо
он авонии бирафтам. Он авонии маро ба дари зиндон
бурданд ва зиндониро гуфтанд: «Ҳукм аст, ки ин мард-
ро дар зиндон кунӣ ва банди гарон бар он ў шикӣ».
Акиун соҳест, ки дар банду зиндонам. Дигаре гуфт:—
Ман раиси ноҳиятам ва ҳамеша дари хонаи мо бар меҳ-
мону аҳли плму ғарибон қушода буди ва муруоти ғари-
бону дармондагон қардаме ва садақоти ман пайваста
ба мустаҳикон будӣ. Ва аз надар ончунини биёфтам ва
маро ҳар чӣ аз мулк маврус даромадӣ, ҳама иҳроҷоти
хайру мурувват ва меҳмон сарф қардаме. Вазирӣ ма-
лик маро бигирифт, ки ту ганҷ ёфтай. Ва бо инканҷаю
мутолибат маро ба зиндон боздошт ва ҳар мулкеву
зиёе, ки доштам, ба инм дирам бифурӯхтам ва бад-ў до-
дам. Ва акунӣ ҷаҳор сол аст, ки дар банду зиндонам
ва ба як дирам қодир нестам. Дигаре гуфт: — Ман ин-
сари фалон эҷам. Вазирӣ малик надарӣ маро мусо-
дира карду дар зерин ҷӯб бикуни ва маро дар зиндон
кард ва акунӣ ҳафт сол аст, то ранҷи зиндон мекашам.

Дигаре гуфт: — Ман марде лашкарнам ва чанд сол аст, то малик ва падари маликро хидмат кардаам ва дар девон маро андак поипорае хаст, порсол чизе нарасид. Имсол вазирро гуфтам: «Аёл дорам ва порсол чизе ба ман нарасидааст. Имсол итлоқ кун, то баъзеро ба вом диҳам ва баъзеро дар вачҳи нафакот сарф кунам». Гуфт: «Маликро ҳеҷ муҳимме дар пеш нест, ки ба лашкар ҳочат бошад, ё ба ту ва мӯнанди ту. Агар дар хидмат бошед ва агар набошед, ҳар ду яке хоҳад буд. Агар понат бояд ба кори ғил шав». Гуфтам: «Маро ҳаққи хидмат бошад дар ин даргоҳ, кори ғил набояд кард, аммо туро қадхудоӣ кардани подшоҳ бибояд омӯхт, ки ман дар ҷамшер задаи устувортарам, ки ту дар калам задаи. Ман дар ҷамшер задаи ҷои фидои подшоҳ кунаму аз фармон дарнагузарам ва ту ба кори девон. Аз мо пои дареғ медорию фармони подшоҳ намебарӣ ва ин қадар намедонӣ, ки подшоҳро ҷокаре туй ва ҷокаре ман. Ва туро ин шугл фармудааст ва маро он. Фарк мӯнӣ ману ту он аст, ки ман фармонбардорам ва ту на. Агар фармон дори, ки подшоҳ номин ман аз девон пок кардааст, бинамо ва илло он ҷӣ ба мо арзонӣ доштааст, мерасон». Гуфт: «Бирав, ки хуш шумо ва азони подшоҳ ман ингоҳ медорам. Агар ман набудаме, дер буди, ки марғзҳои шумо қаргасон хӯрданди». Пас, дар рӯз маро ҳабе фармуд. Ақнуи ҷаҳор моҳ аст, ки дар ҳабе мондаам.

Ва инёда аз ҳайтсад мард ҳабе буданд, кам аз биет марди хушину мучрим ва дузд буданд. Дигар ҳама он буданд, ки вазир эшонро ба тамаъ ва зулм боздошта буд ва ба эшон карда. Чуи хабари мунодӣ қарданро мардумони шаҳр ва ноҳият бинунданд, дигар рӯз чандон мутаазаллим ба даргоҳ омаданд, ки эшонро қадду муштаҳо набуд. Ва чуи Баҳром холи халқ ва берасмиҳоя бедабиҳо ва ситам вазир бар он ҷумла дид, гуфт бо хештан: — Фасоди ин расм беш аз он бинам, ки андеша бад-ӯ роҳ ёбад ва дар ин қор жарфтар бояд ингоҳ кард. Пас, бифармуд, то ба сарон Ростравшан равад, харитаҳои қоғазҳои ӯ бибарад ва холаҳои ӯ муҳр кунанд. Пас, муътамадон бирафтанд ва ҳамчунон қардад. Чуи харитаҳои қоғаз бибардад ва мутолпа қардад, дар миён харитае ёфтанд пур аз мулотифа, ки подшоҳе, ки қасди Баҳром* қарда буд, ба Ростравшан навишта буд ва ба хати Ростравшан мулотифае ёфтанд, ки навишта буд: — Ҷӣ охистагист, ки малик мекунад,

ки доноён гуфтаанд: «Ғафлат давлатро бибарад». Ва ман дар ҳавохоҳӣ ва бандагӣ ҳар чӣ мумкин буд, ба ҷой овардаам ва бештари лашкарро бе созу бе барг кардааму баъзеро ба муҳол номзад карда ва пароканда сохта ва ҳар чӣ ба ҳама сол ба даст овардаам аз баҳри ту хазина кардаам, ки имрӯз ҳеҷ маликero чунон хазина нест. Ва тоҷу камару ҷома мурассаъ сохтаам, ки имрӯз мисли он набошад. Ва ман аз ин мард ба ҷои омадаам ва «майдон холисту хасм ғофил». Ҳарчанд зудтар пеш оянд, пеш аз он ки мард аз хоби ғафлат дарояд, хуб хоҳад буд.

Баҳром чун он навиштаро бидид, гуфт: — Зех, ӯ хасмро бар ман берун овардааст. Ва ба ғурур меояд ва маро дар бадгав — ҳариву муҳлифати ӯ ҳеҷ шак намондааст. Бифармуд, то ҳар он чӣ аз хоста буд, ба Ҳизона овардаанд ва бандагону ҷаҳорпоёнӣ ӯро ба даст овардаанд ва ҳар чӣ аз мардум ба ришвату зулм гирифта буд, боздодаанд. Бифармуд, то бар дари сарон ӯ доре балад бизаданд ва нахуст Ростравшанро бар дор кардаанд, ҳамчунон ки он мард кард мар он сагро. Пас, мувофиқону қасоне, ки бо ӯ ёр ва ҳамбайъат буданд. Ва ҳафт рӯз бифармуд, то мунодӣ карданд, ки ин ҷазон он қас аст, ки бо малик бадандешӣ ва муҳлифат кунад ва «хиянат бар амонат бигзинад» ва бар халқ ситам кунад, бо худою худойгон далерӣ кунад. Чун ин сиёсат бикард, ҳама муфсидон аз малик Баҳром битарсидаанд ва ҳар киро Ростравшан шуғл фармуда, ҳамаро маъзул кард. Ва чун ин хабар бад-он подшоҳ расид, ки қасди малик-Баҳром карда буд, ҳам аз он ҷо бозгашт ва аз қардан хеш пушаймон шуд ва бисёр заронф ба малик-Баҳром фиристоду узрҳо хост ва бандагӣҳо намуду гуфт: «Бар андешан ман ҳаргиз исёнӣ малик нагузашта буд, маро вазирӣ малик бар ин дошт, азбаски менавишт ва қас мефиристод. Ва занн банда гувоҳӣ меод, ки ӯ гуноҳкор аст, паноҳӣ меҷӯяд». Малик-Баҳром узрӣ ӯ бипазирuft ва аз сари ҷурми ӯ даргузашт. Ва марди некӯэътиқод ва некӯтарикату худойтарсро вазирӣ дод ва қорн раияту лашкар инзом гирифт ва шуғлҳо равон шуду ҷаҳон рӯй ба ободонӣ инҳод ва халқ аз ҷавру бедодӣ бираст.

Ва малик-Баҳром он марди сағ бар дор кардaro ба вақти он ки аз хаймаи ӯ берун меомад, тире аз тиркаш баркашид ва пешн он мард андохт. Гуфт: — Нону намаки туро хӯрдаам ва ранҷҳое, ки туро расидааст, ма-

то маълум гашт, туро ҳаққе бар ман вочиб шуд. Бидон, аз ман хоҷибам аз хоҷибони малик Баҳром, ҳама хоҷибону бузургони малик бо ман дӯстӣ доранд ва маро неқ мешиносанд, бояд ки бархезию бо ин тир ба даргоҳ ой ва ҳар кӣ туро бад-ин тир бинад, туро пешн ман орад, то ман туро ҳаққе гузорам, ки баъзе зиёнхотро талофӣ карда шавад.

Пас, бирафт. Баъд аз чанд рӯз зан он мардро гуфт: — бархезу ба шаҳр рав, ин тирро бубар, ки он савор марди борутбат ва тавонгару мӯхташам менамуд. Агар андак моя некӯӣ бо ту кунад, бисъёр бошад ва ҳеч коҳилӣ макуи, ки сухани чунон қасон на бар маҷоз бувад.

Мард бархосту ба шаҳр омад ва он шаб бихуфт ва дигар рӯз ба даргоҳи малик омад. Баҳром хоҷибону аҳли даргоҳро гуфта буд, ки чун марде чунишу чуниш ба даргоҳ ояд ва тирро ман дар дасти ӯ бубинед, зудаи ба назди ман оред». Чун хоҷибон ӯро ба он тир бидиданд, ба назди худ хонданду гуфтанд: — Эй озодамард, кучой, ки мо чандин рӯз аст, ки дар интизори тӯем. Ин ҷо биниш, то туро пешн худованди тир барем. Замоне буд, Баҳром берун омаду бар тахт бинишаст ва бордод ва хоҷибон дасти он мард бигирифтанду ба пойгоҳи тахт оварданд. Чошми он мард бар малик Баҳром айбод, бинишог. Гуфт: — Овах, бисӯхтам, ки он савор малик Баҳром будааст ва ман хидмат чунон ки вочиб бувад, накардаму ба ғустохӣ бо малик сухан гуфтам. Набояд аз он карохияте дар дилаш омада бошад? Чун пешн тахти шох шуд, инёз кард. Малик Баҳром рӯй сӯи бузургон карду гуфт: — Сабаби бедор шудани ман дар аҳволн мамлакат ин мард буд. Ва қисси сагу гург бо бузургон бигуфт ва гуфт: — Ин мардро ба фол гирифтаам. Пас, бифармуд, то ӯро хилъат пӯшонданду ҳафтад ғӯсфанд аз меш ва ғайра, чунон ки ӯро биситада буданд, бад-ӯ боздиханд ва то зиндагии Баҳром бошад, аз ӯ садақот нахоҳанд.

* * *

Ва Искандар*, ки Дороро* бикӯшт, он буд, ки вазираш бо Искандар яке буд. Чун Доро кушта шуд, Искандар гуфт: — Ғафлати амиру хлёнати вазир подшоҳӣ бибарад.

Ва дар ҳама вақт подшоҳро аз аҳволн гумонтагон

гофил набояд буд ва пайваста аз тарику сирати эшон мебояд пурсид, то чун поростӣ ва хиёнате зоҳир навад, ҳеҷ ҷикӯ набояд кард ва бар андозаи чурми ӯ молиши бояд дод, то дигарон ҷибрат гиранд. Ва ҳеҷ кас аз бимии сиёсат бо подшоҳ бадӣ натавонанд андешид ва ҳар кӣ ро шугле бузург фармояд, бояд кӣ бар сари ӯ касеро мушарраф кунад, чунон кӣ ӯ надонад, то пайваста кӣ-дору ахволи ӯро бозменамояд. Ва Арастотелис* малик-Искандарро гуфт: — Чунин касонеро, кӣ қалами эшон дар мамлакат равон бошад, чун эшонро биезурдӣ, дигар эшонро шугл мефармойӣ, кӣ сар бо душмани як кунаду дар ҳалокӣ ту кӯшад.

Парвиз*-малик гуфт, кӣ малик нашоад, кӣ гуноҳи чаҳор гурӯҳ мардумро даргузорад; яке он кӣ оҳанги мамлакатӣ ӯ кунад, дигар он кӣ оҳанги ҳарамӣ ӯ кунад, сеюм он кӣ розӣ ӯ нигоҳ надорад, чаҳорум он кӣ забонаш бо малик буваду дар дил бо мухолифӣ ва дар сир тадбири эшон кунад: «Кирдори мард аз сирри мард огоҳӣ диҳад». Чун малик бедор бошад, бар ӯ ҳеҷ чиз нӯшида намонад...

ҲАСЛИ ПАНЧУМ

АНДАР МУҚАТТАОН ВА БАРРАСИДАНИ АҲВОЛИ РАОЁ, КИ ЧУН МЕРАВАД

Муқаттаоне, кӣ иктоъ дорад, бояд кӣ бидонад, кӣ эшонро бар раоё ҷуз он фармон нест, кӣ моли ҳақ биситонад ба вачҳи некӯ ва чун он биситаданд, раоё ба тану мол ва фарзандону асбоб ва зиё аз эшон эмиш бошанд. Ва раоё агар хоҳанд, кӣ ба даргоҳ оянд ва ҳол хеш бознамоянд, эшонро аз он маъъ накунанд ва ҳар муқаттаъ, кӣ ҷуз ин кунад, дасташ кӯтоҳ кунанд ва иктои ӯ бозситонад ва бо ӯ ғтоб фармоянд, то дигарон ҷибрат гиранд ва дар ҷумлаи аҳволи эшонро бибояд дошт, кӣ мулку раият ҳама султонрост. Муқаттаону волиён чун шаҳнаанд бар сари эшон, то бо раият ҳамчунон бошад, кӣ подшоҳ бо дигар раоё эмиш бошанд.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, кӣ чун Қубод* фармон ёфт, Нӯшпирвоини Одил*, кӣ писари ӯ буд, ӯ бинишаст, ҳаҷдаҳсола буд ва корн подшоҳӣ ҳамеронд ва ӯ марде буд аз хурдакӣ

адл дар табъи ӯ сиршти буд ва зинтихоро ба зинт доштию некиҳо ба неки. Ва ҳамеша гуфти, «падарам заифраъи асту салим ва зуд фирефта шавад ва вилоят вайрон мешаваду хазина тухи ва мол аз миён мебаранд ва зинтномиву мазолим дар гардани ӯ ҳаме монад. Ва ба як бор ба пайрангу ранги Маздак* фирефта шуд. Ва фалон волию омил, ки эшон фалон вилоятро аз ӯ хост, ба ноҳақ халок кардаанд ва раоё дарвеш монд. Бад-он бадран динор, ки овардаанд аз сипдўстӣ, ки буд, фирефта шуд ва аз эшон хушнуд шуд ва ин моя тамиз накарду аз эшон напурсид, ки «ту амир ва болии он вилоятӣ, ман туро бад-он вилоят чандон ҳавлат кардаам, ки мавочибӣ ту ва хайли ту бошад. Донам, ки ин аз эшон ситадаӣ, ки пешӣ ман овардаӣ ва аз мероси надар барнадоштаӣ. Хама он аст, ки аз раоё биноҳақ биситадаӣ. Ва омилро ҳамчуни гуфти, ки моли вилоят чандин аст, баъзе ба барот харҷ карди ва баъзе ба хазина сунурди. Ин зиёдатихо, ки бо ту мебишам аз кучо оварди? Хама он аст, ки ба ноҳақ биситади ва ба урфи он бачо наёварди, то дигар ростӣ пеша кардаид». Чун се-чаҳор сол бар он бигузашт, мукаттаон ва гумоштагон ҳамчунон дароздастӣ мекардаид. Чун ҳозир шудаид. Нўширвон бар тахт нишаст, худойро сипос кард, пас гуфт: — Бидонед, ки маро ин подиоҳӣ худон азза ва ҷалла дод ва дигар аз мероси надар ёфтаам ва се дигар аз аммон бар ман хурўҷ кардаид, бо эшон масоф кардам ва дигар бор мулкро ба шамшер гирифтаам. Чун худон таоло ҷаҳон ба ман дод, ман ба шумо арзонӣ доштаму ҳар касро вилоят додам ва ҳар ҷиро дар ин давлат ҳақке бар ман буд, бенаспб нагузонидам вайро. Ва бузургоне, ки бузургӣ ва вилоят аз падарам ёфтаанд, эшонро ҳам бад-он маҳал мартабат бидоштаам ва манзалату пошпори эшон кам накардаам. Ман ҳурмати шумо нигоҳ дорам ва шумо сухани ман наҷунаведу аз худон таоло натарсед ва аз халқ шарм надоред ва ман аз бодофран яздон метарсам. Набояд, ки бедоду шуми шумо дар рўзгори ман расад. Ҷаҳон аз муҳолифон ҳолӣ шуд ва шуморо кафофу осони додаид ба неъмате, ки эзидтаоло морою шуморо додааст, машғул гардед, савобтар бошад, ки бедоду носипосӣ кардан, мулкро завоҷ орад ва неъматро бибарад. Бояд, ки пас аз ин бо халқи худой некӯӣ кунед ва раият сабукбор дореду заифро маёзоред ва мар уламо ро ҳурмат доред ва бо сулаҳо сўхбат кунеду аз бадон бипар-

хезед. Худойро бар хештаи гувоҳ гирифтам, ки агар касе хилофи ин тариқа варзад, ҳеч ҷаҳо накунам. Ҳама гуфтанд:— Чуни фармон дорем. Чуи рӯзе чанд баромад, ҳама бар сари қор шуданд ва ҳамон бедодию дароздастӣ пеш гирифтанд ва Нӯширвонро ба чашми кӯдакӣ нигоҳ карданд. Ва ҳар кас ҷиндошт, ки Нӯширвонро ӯ бар тахти подшоҳӣ нишондааст. Агар хоҳад, ӯро подшоҳ дорад ва агар нахоҳад, надорад. Ва Нӯширвон таи ҳамезаду бо эшон ба мадуро рӯзгор ҳамегузаришд, то дар ин ҳадиё панҷ сол баромад. Магар сипаҳсолоре аз ӯ тавонгартару бонсҳматтар набуд ва Нӯширвон ӯро волии Озарбойҷон карда буд ва дар ҳама мамлакат ҳеч амир аз ӯ бузургтар на бо иддату олаттар ва ҳайлу таҷаммул набуд. Ӯро магар орзу чунион афтод, ки дар он шаҳр, ки нишастӣ, ӯро боғе ва нишастагоҳе бошад. Дар он шаҳр ширзаиё буд, он микдор заминшорас буд байро, ки дахли ӯ ҳар сол чандон будӣ, ки хироҷи воли бидодӣ ва барзгар насиби хеш бардошти. Ва он қадар насиби ширзан расидӣ, ки соле то соли дигар ҳар рӯз ҷаҳортои нон будӣ; яктоӣ ба нон хӯриш бидодӣ ва яктоӣ ба ҷароғ ва як нон ба ҷошт хурдию як нон ба шаб хӯрдӣ. Ва ҷома ба тараҳхум мардумон ба вай додаидӣ ва ҳаргиз аз ҳона бадар наёмандию дар машаққат рӯз мегузаришдӣ. Магар ин сипаҳсолорро он поран замини дархӯрд буд, ки дар ҷумлан боғу саройи гирад. Кас бад-он ширзан фиришод, ки «ин поран замини биғурӯш, ки маро дархӯрд аст». Гуфт:— Нағурӯшам, ки маро дар ҳама ҷаҳон ин қадар замини аст, ки қути ман аз он ҷост, кас қути худ нағурӯшад. Гуфт:— Ман ивази он замини бидиҳам, ки ҳам чандон дахлан бувад. Ширзан гуфт:— Замини ман ҳалол аст. Аз падару модар мерос ёфтаам ва обхӯрани наздик аст ва ҳамсоягон мувофиқанду маро озарм доранд. Ва он замин, ки ту маро диҳӣ, чандин хосият дар вай набошад. Агар даст аз ин боздорӣ, турсо бехтар.

Сипаҳсолор суҳани ширзан нагуниду ба зулм замин аз ӯ бигирифт ва девор гирди ӯ даркашид. Ширзан дармонд, қоран ба зарурат расид. Бад-он розӣ шуд, ки баҳон замини ё иваз бидиҳад, худро пешин ӯ афғанд, ки ё баҳон бидеҳ ё иваз. Дар ӯ напигарист ва ӯро ба ҷизе надишт. Ширзан нағмед аз пешин ӯ берун омад ва инз ӯро дар саро нагузоштанд. Ва ҳар гоҳ, ки ин сипаҳсолор барнишастӣ ва ба тамошову шикор шудӣ, ширзан бар сари роҳи ӯ боғ бардоштию баҳон замини талабидӣ.

Чазобаш надодӣ ва агар бо хоссагиёнаш гуфтӣ, гуфтандӣ: «Бигӯем» ва нагуфтандӣ, то ду сол баромад. Пирзан очиз шуд ва таман иисоф аз вай бибуриду бо худ гуфт: — «Оҳани сард мекубам». Эзидтаоло забардастӣ ҳар дасте дасте офаридааст. Охир ин бо ҳама бузургӣ чокари Нӯширвон аст. Тадбири ман он аст, ки худро чеши Нӯширвон афганам ва ҳолӣ худ ўро маълум гардонам. Бошад, ки иисофи худ биёбам.

Пас, бархост ва ба ранҷу дунворӣ аз Озарбойҷон ба Мадонӣ шуд. Чуи даргоҳи Нӯширвон бидид, гуфт: — Маро нагузоранд, ки дар ин саро шавам, он ки воли ӯ дар Озарбойҷон аст ва чокари ӯст, маро дар саро нагузоштӣ, кай дар ин саро гузоранд, ки худованди ҷаҳон аст. Тадбири ман он аст, ки дар саҳрое ўро бидам ва киссан худ бар вай арз кунам. Қазоро он синаҳсолор, ки замини ӯ ситада буд, ба даргоҳ омада буд. Нӯширвон аз ин шикор кард. Пирзан хабар ёфт, ки Нӯширвон ба фалон шикоргоҳ меравад. Бархост, тарсон-тарсон ба саҳнву ранҷи тамом бад-он шикоргоҳ шуд ва дар насп хошоке бишиаст ва он шаб он ҷо биҳуфт. Рӯзи дигар Нӯширвон даррасид ва бузургон бинароғанданду ба шикор машғул шуданд. Нӯширвон бо сипоҳое бимонд. Пирзан чуи маликро танҳо бидид, аз насп хомок бархосту гуфт: — Эй маллук, доди ин заифа бидеҳ! Нӯширвон сӯи ӯ ронд ва киссан ӯ биситаду биҳонд. Об дар дидан Нӯширвон бигардиду гуфт: — Дил машғул мадор, ки то ақлуи кор туро афтода буд, ақлуи маро афтод, муроди ту ҳосил кунам ва туро ба шаҳри ту фиришам. Он гоҳ фарроширо гуфт: — Ибро бар шутур иншоу ба дех бубар ва ба меҳтардеҳ супор, то чуи аз шикоргоҳ бозоям, ўро ба шаҳр бар ва дар хонаи худ нигоҳ дор. Ҳар рӯз ду ман пои ва як ман гӯшт ва ҳар моҳ напҷ динори зар аз хизона бад-ӯ мерасон, то он рӯз, ки ўро аз ту талаб дорем. Фаррош ҳамчунон кард. Чуи Нӯширвон аз шикор бозгардид, дар андеши буд, ки чӣ ҷора кунад, то ҳақиқати ин ҳол маълум шавад, чунон ки бузургон надонанд. Пас, имрӯзӣ ба вақти килўла, ки ҳама халқ хуфта буданд ва дари сарой ҳолӣ буд, ҳодимро гуфт: — Бирав ба фалон висок ва фалон ғуломро овоз кун. Чуи ғулом биёмад, гуфт: — Дони, эй ғулом, ки маро ғуломони шоиста бисъеранд. Аз ҳама туро баргузидам ва эътимод бар ту кардам. Бояд, ки нафақот аз хазина биситонӣ ва ба Озарбойҷон шавӣ ба фалон шаҳр ва фалон маҳаллат ва бист рӯз он ҷо

мақом куню бад-он мардум чунон намоӣ, ки «ман ба талаби гуломи гурехта омадаам» ва пас бо ҳар гуна мардум нишасту хост кунӣ ва бо эшон биёмезӣ. Ва дар миёни сухан дар ҳоли мастию хушёрӣ аз эшон суол кунӣ, ки «дар ин маҳаллат зане фалон буд, фалон ном, кучо шуд, ки аз ӯ нишон намедиханд». Ва бишнав, ки чӣ меӯянд ва ёд гиру хабар боз ор ва туро бад-ни кор мефиристам. Валекин туро дар боргоҳ пешн бузургон бихонам ва ба овози баланд бигӯям, чунон ки ҳама бишунавад: — Бирав, аз хазина нафақот биситон ва аз ин ҷо ба Озарбойҷон шав ва ба ҳар шаҳру ноҳияте раӣ, бубину бипурс, ки ҳоли галлаҳою меваҳои эшон имсол чӣ гуна аст, ҷое офати осмонӣ расидааст ё не ва ҳамчунии аҳволӣ мароӣ ва шикоргоҳҳо бубину бипурс.

Чунон ки ёбӣ, ба зудӣ бозгард ва маро хабар кун, то ҳеҷ кас надонад, ки ман ба чӣ кор мефиристам.

Гулом гуфт: — Фармонбардорам.

Дигар рӯз азми роҳ кард ва ба он шаҳр шуду бист рӯз он ҷо мақом кард ва бо ҳар кӣ нишастӣ, аз ҳоли пирзан пурсидӣ. Ҳама гуфтанд, ки «ин пирзани масту-раро шавҳару фарзандон ба раҳмати худой шуданд ва ӯро пореа замин маврӯс буд ва онро ба барзгар дода буду аз ғрифон он қадре бимондӣ, нас аз қисти барзгар ва ҳиссаи подшоҳ, ки то вақти ғрифон дигар ҳар рӯз ҷаҳор пои ризки вай будӣ, як пои ба похӯрни додӣ ва як пои ба равғани ҷароғ додӣ як пои ба ҷошт бихӯрдӣ ва яке ба ном. Волпро мурод он буд, ки боғе ва сарое созад ва он замиро ба зӯр бигирифт ва дар ҷумлан бог даровард, на баҳо доду на иваз. Ва соме он пирзан ба дари сарои ӯ омад, гуш бад-ӯ накард ва акун мулдатеаст, ки кас ӯро надидааст».

Гулом ҳолҳоро маълум карду ба даргоҳи Нӯширвон омад ва аҳвол бозгуфт. Нӯширвонро таҳқиқ шуд, ки пирзан рост гуфтааст. Рӯзи дигар бор дод ва ҷун бузургон ҳозир шуданд, замоне буд, Нӯширвон рӯй бад-он бузургон карду гуфт: — Воли Озарбойҷонро чӣ муқдор дастгоҳ бошад? Гуфтанд:— Ду бор ҳазор ҳазор динор, ки ӯро бад-он ҳолат нест. Гуфт: — Аз матоъ ва таҷамул? Гуфтанд: — Сесада ҳазор ҳазор заррини симица. Гуфт: — Аз ҷавоҳир? Гуфтанд: — Понсада ҳазор ҳазор динор. Гуфт:— Мулку мустағалу зиё? Гуфтанд:— Дар Хуросону Ироқ ва Озарбойҷон, дар ҳеҷ ноҳияи шаҳре нест, ки ӯро он ҷо даҳ пора ва ҳафт пора мулку деҳ ва оснӣю корвонсаро ва гармобаю муста-

ғазл нест. Гуфт: — Чаҳорлоӣ? Гуфтанд: — Сӣ ҳазор. Гуфт: — Баидан дирамҳарида? Гуфтанд: — Ҳазору ҳафтсад гуломи румӣ ва ҳабашии дирамҳарида қорад ва чаҳорсад канизак дорад. Гуфт: — Ақшуи касе, ки чандини неъмат дорад ва ҳар рӯз аз бист гуна таом ва барраву халво ва қалъи чарбу ширии хӯрад ва зинфи дигар, ки аз парастори худон таоло буда бошад ва дар ҳама олам ду пои дошта бошад, яке бомдол хӯраду яке шабонгоҳ, ки кас ба ноҳақ ду пои хушк аз ӯ биситонад ва ӯро маҳрум гардонад, бар ӯ чӣ воқиб ояд?

Ҳама гуфтанд: — Ин кас муставҷиб ҳама уқубат бувад ва ҳар баде, ки бо вай кунад, сазовор аст.

Нӯшпирвои гуфт: — Пас, ҳам ақшуи бихоҳам, ки нӯсти ӯ бикананд ва гӯшти ӯ ба сағои диҳанд ва нӯстро пури коҳ кунаду бар дари саро биёвезанд ва ҳафт рӯз мунодӣ кунанд, ки «ҳар кӣ баъд аз ин ситам кунад ва тубран коҳ ё мурге, ё дастан тара аз касе ба зулм биситонад, бо ӯ ҳамини кунанд, ки бо ин карданд».

Пас он фаррошро гуфт: — Пирзаиро биёвар. Ва бузургро гуфт: — Ин ситамрасида аст ва он ситамгар, ки ин ҷазо ёфт. Ва он гуломиро гуфт, ки «туро ба чӣ кор ба Озарбойҷон фириастода будам?» Гуфт: — Бад-он то аз ҳоли пирзан, ки зулм бар ӯ рафта, ба ҳақиқат маликро хабар кунам. Пас, бузургро гуфт: — То бидонед, ки ман ин сиёсатро бар газоф накардаам. Баъд аз ин бо ситамгори ҷуз ба шамшер сухан нахоҳам гуфт ва мешу барра аз гург ингоҳ хоҳам дошт ва дастҳои дароз кӯтоҳ хоҳам кард ва муфсидонро аз рӯи замин нок хоҳам кард. Ва чаҳонро бо адлу дод ободон хоҳам дошт, ки худон таоло маро аз баҳри ин кор фириастодааст. Агар шонест, ки мاردумон ҳар чӣ хостаидӣ, кардандӣ, эзидтаоло подшоҳонро надидор накардӣ ва бар сари эшон барнагумондӣ. Шумо ақшуи ҷаҳд кунед, то коре накунад, ки бо шумо ҳамин равад, ки бо ин золим рафт.

Ҳар кӣ дар он маҷлис буд, аз ҳайбату сиёсати Нӯшпирвои захирашон об шуд. Он пирзаиро гуфт: — Он ки бар ту ситам кард, ҷавобаш додам ва он сарову боғ, ки замини ту дар он аст, ба ту бахшидам ва сутуру нафақа фармудам, то ту ба саломат ба шаҳри хеш бозрастӣ ва маро ба дуо ёд орӣ. Пас, гуфт: — Чаро бояд, ки дари сарои мо бар ситамгори кунода ва бар ситамрасидагон баста, ки раоё ва лашкариёи ҳар ду зердастон ва коркунони моанд; раоё диҳандаанд ва лашкариёи ситонанда. Пас, воқиб чупон аст, ки бар диҳанда дар

кушодатар бувад аз он ки бар ситонанда ва аз бераҳмиҳо, ки меравад ва бедодиҳо, ки мекунад; яке он аст, ки мутазаллиме, ки ба даргоҳ ояд, нагузоранд, ки ӯ пеш маи ояд ва ҳолӣ хеш бозгӯяд. Агар ин пирзан раҳ биёфтӣ, ӯро ба шикоргоҳ рафтаи ҳочат набудӣ.

Пас фармуд, то силсилае созанд ва чарасҳо биёвезанд, чунон ки дастӣ ҳафтсола бад-ӯ бирасад, то ҳар мутазаллиме, ки ба даргоҳ ояд, ӯро ба ҳоҷиб ҳоҷа набошад. Силсила бичунбонад, чарасҳо ба бонг оянд, Нӯширвон бишунаваду дони ӯ бидиҳад. Ҳамчунин карданд. Бузургону сарони сипоҳ бозгаштанд ва ба ҳонаи хеш бозомаданд. Дарҳол вакилону уммол зердастону хайли хешро бихонданду гуфтанд: — Бигӯед, дар ин даҳ сол чизе ба повочиб аз кӣ ситадаед?! Агар ба исҳақ кассеро биёзурдаед, бояд ки мову шумо бар он шавем, то эшонро хушнуд кунем пеш аз он ки касе ба даргоҳ раваду аз мо шикоят кунад.

Ҳамгони биистоданд ва ҳасмонро хушнудӣ чустанд, баъзе ба узру баъзе ба мол ва бо ин ҳама хат ба икром меситадаид, ки фалон аз фалон хушнуд аст ва ҳеҷ даъво надорад.

Бад-ин як сиёсати бавочиб, ки Нӯширвон бикард, мамлакати ӯ рост биистод ва ҳама дастҳои дароз кӯтоҳ шуду халқи олам баросуданд, чунон ки ҳафт сол бигузашт, ки ҳеҷ кас ба даргоҳи ӯ аз мутазаллим наёмад.

ХИКОЯТ

Чуни овардаанд, ки баъд аз ҳафт сол, нимрӯзи, ки дари сарой ҳолӣ буд ва мардумон ҳама рафта буданду навбатӣён хуфта, ки аз чарасҳо бонг баромад. Нӯширвон бишунид, дар-вақт ду ходимро бифристонд, ки «бингаред, ки кист, ки ба тазаллум омадааст». Чун ходимон ба дари сарой омаданд, ҳарсери диданд пиру лоғар, ки аз дари сарой андаромада буд ва пушт дар он силсилаҳо мемонид ва аз чунбиши занҷир аз чарасҳо бонг меомад. Ҳар ду ходим рафтанду гуфтанд: — Ҳеҷ кас ба тазаллум наёмадааст, магар ҳарӣ лоғар, ки андар омадааст. Чун осеби занҷир ба пушти ӯ расида, ӯро хуш омадаасту ба сабаби хориш хештанро ба занҷир ҳаме-молад.

Нӯширвон гуфт: — Эй подонон, ки шумоед, на чунин аст, ки пиндоред. Чун нек бингаред, он ҳар ҳам ба дод

хостаи омадааст. Ин харро дар миёни бозор барои ва аз ҳар кас аҳволи ин хар бозпурсед ва ба ростӣ маълуми раёи ман кунед.

Ходимон аз пеши малик берун омаданду он харро дар миёни бозор бурданд ва аз мардумон пурсиданд гирифтанд, ки «касе ҳаст харро шиносад?» Гуфтаанд: — Шиносем. Ходим гуфт: — Чун шиносед? Гуфтаанд: — Ин хар аз фалон козур аст ва қариб биет сол аст, то пеши ӯ мебинем. Ҳар рӯз ҷомаҳои мардумон бар пушти ӯ ниҳода ба козурҳои мебурд ва шабонҳои меовард, то ҷавон буд, қораи метавониет кардан, алафаш меод. Акнун, ки пир шуду аз қор қурӯмонд, озодаш қард ва акнун муддати як солу ним аст, то аз хона берун қардаст ва рӯз дар маҳаллатҳо ва қўю бозор мегардад. Ва ҳар кас ба роҳи худо порае алаф ва об медиҳанд. Магар ду шабонарӯз аст, ки обу гиёҳ наёфта ба ҳарза мегардад.

Ва чун ходимон аз ҳар қишри шаҳар гузаштанд, сабук баргаштанду маълуми раёи малик қарданд.

Нўширвон* гуфт: — На, шуморо гуфтам, ки ин хар ба дод хостаи омадааст. Ин харро имшаб некӯ доред. Фардо он мардро бо ҷаҳор қадҳудо аз маҳаллаи ӯ бо ин хар ба даргоҳ оред пеши ман, то он қи воқиб ояд, бифармоям.

Дигар рӯз ходимон ҷуни қарданд. Харрою козулло бо ҷаҳор қадҳудо ба вақти бор додан ба даргоҳ бурданд.

Нўширвон козулло гуфт: — Ин хар то ҷавон буд, қор метавониет қард, алафаш меод. Акнун, ки пир гашт, аз қор қурӯ монд, аз баҳри он ки алафаш бояд додан, қор «қозодӣ» бар вай ниҳодӣ ва аз қарат беруи қардӣ. Пас, ҳаққи қидмати биетсола қуҷо шуд?!

Бифармуд, то қиҳил қуррааш бизаданд ва гуфт: — То ин хар қида аст, ҳоҳам, ки хар шабонарӯзӣ қандон ки қоҳу қав қавонад қўрд, ба қалами ин ҷаҳор қард медиҳӣ ва агар қасир қуи, маълуми ман қардад, қуро қуштан фармоям, то қониста қошӣ.

Қодироҳи қон қамеша дар ҳаққи қиҳон қидеҷа қо қидаанд ва дар қуҳимоти мамлақат дар қар ду-се сол қуқаттаи қачасе бояд қард, то қиҳон қиқбат ба аҳволи қароё қаднафеи қакунанд ва қиҳот қоболу маълуми қонад...

АНДАР МУОМИЛАИ ҚОЗИЁН ВА ХАТИБОНУ МУҲОСАБА ВА РАВНАҚИ ҚОРИ ЭШОН

Бояд, ки аҳволн қозиёни мамлакат ягон-ягон бидонанд ва ҳар кӣ аз эшон олимӯ зоҳид ва кӯтоҳдасту камтамаъ боинад, ўро тарбият кунанд ва бад-он кор ғибаҳдоранд. Ва ҳаргиз на чунин бувад, ўро маъзул кунанду ба дигарӣ, ки шонста бошад, бад-ӯ супоранд ва ҳар яке ро аз эшон ба андозан кифояти ӯ мушоҳара итлоҳ кунанд, то ўро ба хиёнат ҳоҷат наояфтад, ки ин кор ғозук аст... Нашояд ин шуғл ба чоҳилу нопок додан, илло тафвиқи ин кор ба олимн бовараъ ва чун ҳокиме ба ҷаҳлу зулм имзон ҳукме кунад, маълумн подшоҳ гардонанд, он касро маъзул фармудан ва молиш бояд додан. Ва гумоштагонн вилоят, ки дастн қозӣ ва ҳокимн шарлат кавӣ доранд ва равнақи дарн сарон ӯ роснх гардонанд ва заъф дар амру наҳйи ӯ роҳ падиҳанд. Ва агар касе аз ҳозир шудан ба маҷлиси ҳокимн шаръ сар билеҷад, ба анфу курҳ ҳозир кунанд, то ҷуз ростӣ наравад ва ҳеҷ кас пой аз ҳукм боз натавонанд канил. Ва ҳама рӯзгор аз даври Одам... то акнун дар ҳар миллате ва мулке адле варазидаанд ва писоф дода ва ба ростӣ кӯшида, то мамлакатн эшон солҳон бисёёр бимонад.

ҲИҚОЯТ

Дар ин маънӣ чунин гӯянд, ки расмн мулуки аҷаб чунон будааст, ки рӯзи Меҳрқон ва Наврӯз подшоҳ ба раоё бор додандӣ ва касро боздошт набудӣ ва пешин ба ҷанд рӯз мунодӣ бифармудандӣ, ки бисед ба ман фалон рӯз бо шуғли хеш. Ҳар касе қиссан хеш бинавишти ва хуҷастагини хеш ба даст овардӣ ва ҳар кас кори худро бисохтандӣ. Ва чун он рӯз будӣ, мунодӣ кардандӣ, малик аз беруни дар бонг кардӣ, ки «агар касе касеро боздорад аз ҳоҷат хоستان дар ин рӯз малик аз хунн ӯ безор аст». Пас, малик қиссаҳон мардумон биснатадӣ ва ҳама биниҳодӣ ва як-як менигаристӣ. Агар дар он чо қиссае будӣ, ки аз малик нолида будӣ, мӯбадон бар дастн рост билишондӣ ва мӯбади мӯбадон қози-ул-қуззот бошад ба забони эшон. Пас, малик бархостӣ ва аз тахт фуруд омадӣ ва пешин мӯбадон ба доварӣ ба ду зону

Банишастӣ, гуфтӣ: — Нахуст аз ҳама доварихо додӣ ин мард аз ман бидеҳ, ҳеҷ майлу муҳобо макуи.

Он ғаҳ мунодӣ кардӣ, ки ҳар киро бо малик хусума-те ҳаст, ҳама яксар бӣёед, то нахуст кори шумо бигузо-рам. Ва пас малик мӯбадро гуфтӣ: — Ҳеҷ гуноҳе нест назди худон таоло бузургтар аз гуноҳи подшоҳон. Ва ҳақ гузоридаи подшоҳон неъматӣ эзидтаоло ингаҳ доштани раият асту додӣ эшон додан ва дастӣ ситам-горон аз эшон кӯтоҳ кардан. Пас, чун малик ситамгор бошад, лашикар ҳама бедодгар шаванду худон таолоро фаромӯш кунанд ва куфронӣ неъмат оранд ва ҳар-онна ҳазлону хашмӣ худой дар эшон расад. Пас, рӯзгоре барнаёяд, ки ҷаҳон вайрон шавадӯ эшон ба сабаби шу-мии гуноҳон кушта шаванд ва малик аз он хона татҳил кунад. Эй мӯбади худой, гӯи маро бар хештан магузин, зеро ки эзидтаоло ҳар чӣ аз ман пурсад, ман аз ту пур-сам ва андар гардаи ту кардам.

Пас, мӯбад бишигаристи, миёни ҳасму малик ҳақ-дӯст шуд ва додӣ вай ба тамоми бидодӣ ва агар касе бар малик даъвои ботил кардию ҳуччат надоштӣ, ўро ӯқубати бузург фармудию гуфтӣ: — Ин сазон он кас аст, ки бар малику мамлакати вай айб ҷӯяд ва ин да-лерӣ кунад.

Чун малик аз доварии хеш пардохтӣ, ба сари тахт омадӣ ва тоҷ бар сар ниҳодию рӯй сӯи бузургону ваки-лон кардӣ ва гуфтӣ: — Ман ин оғоз аз хештан бад-он кардам, то шуморо тамаъ бурида шавад аз ситам кар-дан бар касе. Акиун ҳар кӣ аз шумо ҳасме дорад, хуни-нуд кунад.

Ва ҳар кӣ ба вай наздиктар будӣ, он рӯз дуртар бу-дӣ ва аз аҳди Ардашер*, то ба рӯзгори Яздгурд* ҳам бар ин ҷумла буд.

Яздгурд расми падарон бигардонид ва андар ҷаҳон оини бад овард ва мардумон дар ранҷ афтодандӣ ва нафрини дуои бад мутавотир шуд. Ногаҳ рӯзе асбе аз дари сарон ӯ даромад бар сифати ҳар чӣ некӯтар, чу-нон ки бузургон ҳама аҷоиб монданд ва оҳанги ғирифт-тани ӯ карданд, натавонистанд, то пеши Яздгурд омад ва хомӯш бистод бар канори айвон. Яздгурд гуфт: — Шумо бистед, ки ин ҳадьяест, ки эзидтаоло маро фи-ристодааст.

Бархост, парм-парм то пеши асб омаду буши асб бигирифт ва дастро бар рӯи асб фурумолид ва ҳамчу-нон бар пушти ӯ фуруд овард ва ҳеҷ наҷунибид, хомӯш

хамебуд. Яздгурд зину лагом хост. Лагом бар сраш кард ва зип барниходу танг баркашид ва аз нас даромад, то полдум дарафганад. Ногоҳ чуфтае бизад ўро бар сару бар ҷой бикушт ва асб сар беруи ниҳод ва ҳақ кас ўро дарнаёфт. Ва кас надонист, ки аз кучо омаду кучо шуд. Мардумон гуфтанд, ки «ин асб фариштае буд фиристодаи худон таоло, ки моро аз ситамн ӯ бирахонд».

ҲИКОЯТ

Аммора пбни Ҳамза андар маҷлиси халифа-Восик* нишаста буд. Рӯзи мазолим марде бархост ситамрасида ва аз Аммора шикоят кард, ки зайъати ман ба ғасб фурӯ гирифтааст. Халифа-Восик... Аммораро гуфт: — Бархезу дар паҳлӯи ҳасм бинишин ва ҳуҷдати хеш бигӯй. Аммора гуфт: — Ман ҳасми вай наям ва агар ин зайъат азони ман аст, ба вай бахшидам ва барнахезам аз он ҷо, ки халифа маро ғиромӣ кардааст. Ва ман ҷоҳу рутбати хеш ба зайъате ба бод натавонам дод. Ҳама бузургонро хуш омад аз баландҳиммати ӯ.

Бояд ки қуззоти подшоҳ ба тани хеш қардан ва суҳаш ҳасмон шунудан ба ғӯши хеш. Чун подшоҳ турк бошад, ё тозик ва ё касе, ки ӯ тозӣ надонад ва аҳкоми иарнат нашиносад, лобуд ўро ба ионбе ҳоҷат бошад, то шуғл меронад ба ииёбати ӯ. Ва қозиён ҳама ионбонии подшоҳанд ва шуғли ӯ қунанд ва бар подшоҳ ветиб аст, ки даст қуззот қавӣ дорад ва ҳурмату манзалати эшон бояд ки ба қамол шавад. Ва ҳамчунии хатибонро, ки андар масҷиди ҷомеъ намоз мегузоранд, ихтиёр қунанд аз мардумони қуръонхонӣ порсо, ки қорӣ намоз позук аст ва намози мусулмонон ба имом тааллуқ медорад ва чун намози имом боҳалал бошад, намози қавм ҳам боҳалал бошад. Ва ҳамчунии дар ҳар шаҳре мӯҳтасиле бояд гузошт, ки олиму донотар бувад, то тарозуҳою парҳо рост дорад ва ҳариду фурӯхтҳо донад, то андар он ростӣ равад. Ва ҳар матос, ки аз атроф оранд, дар бозор фурӯшанд ва эҳтиётӣ тамом қунад, то хиёiate нақунанд. Ва саиғҳо рост доранд ва амри маъруф ва наҳйи Мушкар ба пой доранд ва подшоҳу гумоштагонӣ ӯ бояд ки даст ӯ қавӣ доранд, ки яке аз қондан мамлакатдорӣ ва натиҷаи диндорӣ ин аст. Ва агар ҷуз ин қунад, дарвеш дар раиҷ афтад ва мардумони бозорҳо, қунон ки хоҳанд, ҳаранду фурӯшанд ва

фиск ошкоро шавад ва кори шарият беравниаку бени-
зом шавад. Ва ҳамеша ни кор ба яке аз хавос фарму-
дандӣ, то ходиме ва турку тозикро ҳеҷ муҳобо накардӣ
ва хоссу ом аз ӯ битарсидаидӣ, то ҳама корҳо бар ин-
соф ва қавонди ислом маҳкам будӣ, чунон ки андар хи-
коят омадааст.

ХИКОЯТ

Накл аст, ки Султон Маҳмуд* ҳама шаб бо хавосу
нудамо шароб хӯрдӣ. Алӣ Нӯштагини Муҳаммади Ғаз-
ний аз ҷумлаи умарои бузурги ӯ буданд ва дар маҷлиси
ӯ ҳозир буданду ҳама шаб шароб хӯрданд ва то дами
субҳ бедор буданд. Чуи рӯз ба чошт расид, Алӣ Нӯш-
тагин саргарони гашт ва раҷи бедорнон ифротӣ шароб
дар ӯ асар кард ва сутуре хост, ки ба хонаи хеш ра-
вад.

Маҳмуд гуфт: — Савоб нест, рӯзи равшан маст ба
хона равӣ. Ҳамин ҷо соате биёсо то намози дигар, он
гаҳ бирав, ки агар тӯро мӯхтасиб бад-ин ҳол бирад, об-
рӯи ту бибарад ва дили ман раҷур гардад ва ҳеҷ на-
тавонам гуфт.

Алӣ Нӯштагин сипоҳсолори панҷоҳ ҳазор мард буд
ва шуҷоу мубориз. Дар вақти хеш мисли ӯ набудӣ ва
ӯро бо ҳазор мард баробар ниҳодандӣ. Дар хотири ӯ
ҳама нагузашт, ки мӯхтасиб ин маъий дар дил биёрад.
Бисутӯҳид ва савганд дар дил биёвард, ки албатта, би-
равам.

Маҳмуд гуфт: — Ту бех доӣ.

Алӣ бар шушти сутур барнишаст, бо анбӯҳи азим, бо
хайли ғуломону ҷокарон рӯй ба хона ниҳод. Қазоро
мӯхтасиб дар роҳ миёни бозор пеш омад барнишаста
бо сад марди савор. Алӣ Нӯштагинро чунон маст бидид,
фармуд, ки аз асбаш фуру кашиданд. Ва худ аз асб
фуруд омад, то яке бар сараш нишасту яке бар пой ва
ба дасти хеш бизаданд бемуҳобо, чунон ки замин ба
дандон мегрифт ва ҳавошию лашкараш менигарис-
танд ва ҳеҷ касро захираи он набуд, ки ҷизе гӯяд ва ин
мӯхтасиб ходиме турк буд тез ва мӯхташам ва ҳақхон
хидмат дошт. Чуи мӯхтасиб бирафт, Алӣ Нӯштагинро
ба хона бурданд. Дар роҳ, ки мерафт, мегуфт: — Ҳар
ки фармони султон набарад, ҳоли ӯ чуи ҳоли ман бо-
шад.

Рӯзи дигар Алӣ Нӯштагин ба хидмат шуд. Султон гуфт: — Чун будӣ ва чун растӣ аз мӯҳтасиб?

Алӣ пушт бараҳна карду ба султон намуд, шох-шох гашта. Султон бихандиду гуфт: — Тавба кун, ки маст аз хона берун наравӣ.

Чун тартиби мулк ва қондаи сиёсат ниҳода буд, кори ади бади-ни тарик мерафт, ки ёд карда шуд.

ҲИКОЯТ

Ва ҳам шундаи, ки дар Ғазини хаббозон дархон дӯкон барниҳоданд. Нон азизу ноёфт гашт ва дарвешон дар ранҷ афтоданд ва тазаллум ба даргоҳи султон оварданд ва аз поивоён бинголданд, Султон бифармуд, то поивоён хос биеварданд ва дар зерини пои пил афғанданд.

Чун бимурд ба дандони пил бастанду дар шаҳр бигардониданд ва бар вай мунодӣ карданд, ки «ҳар кӣ дарин дӯкон кушода пакупаду нон нафурӯнад, бо ӯ ҳамин равад, ки бо ин рафт».

Алборҳо харҷ карданд, намози шом бар дарин хар дӯконе папҷох нон монда буд ва касе намеҳарид...

ҲАСЛИ ҲАФТУМ

АНДАР ПУРСИДАН АЗ АҲВОЛИ ОМИЛ ВА ҚОЗИЮ РАИС ВА ШАРТИ СИЁСАТ

Подшоҳ бояд ба ҳар шаҳре нигоҳ кунад, то ҳокиму омил дар он ҷо кист ва бар кори дин майле дорад ва аз эзидтаоло ҳамеша тарсон аст ва соҳибгараз нест. Уро бигӯяд, ки «амонатии ин шаҳру ноҳият дар гардакии ту кардем. Он чӣ эзидтаоло аз мо пурсад бади-он ҷаҳон, мо аз ту пурсем. Бояд ки ҳоли омилу қозӣ ва шаҳнаву мӯҳтасиб ва раоиси хурду бузург медонӣ ва мепурсӣ ва ҳақиқати ҳол маълуми мо мекунӣ ва дар сирру алония менамоӣ, то он чӣ воҷиб ояд, андар он мефармоем». Ва касоне, ки бади-ин сифат бошанд, имтиноъ кунад ва ин амонат напозирад, эшонро илзои бояд карду ба инрох бибояд фармуд.

ҲИКОЯТ

Чунин гӯянд, ки Абдулло ибни Тоҳир* амири одил буда ва гӯри ӯ ба Нишопур аст ва мо дидему зиёрат

кардем ва пайваста мардумон он чо шаванд ва хочатҳо хоҳанд, худон азза ва ҷалла раво мекунад. Ва ӯ ҳамеша амал ҳама порсоёну зоҳидон ва қасонеро фармудӣ, ки эшонро ба моли дунё хочат набудӣ ва ба ғараз азони хеш нагаштадӣ, то моли ҳақ ҳосил омадӣ ва ба ғарб раиҷ парасидӣ ва ӯ гирифтор набудӣ.

ҲИҚОЯТ

Дар ин маъиӣ Бӯалии Даққок рӯзе ба наздики Абӯ-алӣ Ильёс, ки сипаҳсолор ва волини Хуросон буд, омад. Ин Абӯалӣ бо ҳама ҷалолат шахси фозил будӣ. Бӯалии Даққок дар пеш ӯ бинишаст ба ду зону. Бӯалӣ Ильёс гуфт: — Маро панде деҳ. Гуфт: — Ё амир, як масъала мепурсам аз ту бенифок ҷавобам диҳӣ? Гуфт: — Диҳам. Гуфт: — Маро бигӯӣ, ки ту зар дӯст дорӣ ё хасм? Гуфт: — Зар. Гуфт: — Пас чигуна аст, ки он чи дӯсттар дорӣ, ин чо раҳо мекуни ва он чи дӯст надори, бо хеш бад-он ҷаҳон мебарӣ?

Бӯалӣ Ильёсро об дар ҷанми бигашту гуфт: — Некӯ панде додӣ маро, ҷумлаи фонда андар ин бувад ва маро аз хоби ғайфлат бедор кардӣ.

ҲИҚОЯТ

Чуни гӯянд, ки Султон Маҳмуди* ғозиро рӯӣ некӯ набуд, кишидаруӣ буд ва хушк дарозгардан ва баланд-биниву кӯса буд, ба сабаби он ки пайваста гул хӯрдӣ, зардруӣ буд. Чун падараш Сабуктегин* раҳматуллоҳ даргузашт ва ӯ ба подшоҳи бинишаст ва Ҳиндустон ӯро соғя шуд, рӯзе ба гоҳи бомдод дар ҳуҷраи хос бар мусаллон намоз нишаста буд ва онраву шона дар пеш ниҳода ва ғулом дар пеш истода. Вазирани Шамсулқуфот Аҳмади Ҳасан аз дари ҳуҷра андаромад ва хидмат кард. Ӯро ба сар ишорат кард, ки биниш. Дар пеш Маҳмуд бинишаст. Чун Маҳмуд аз даъвати хондан фориғ шуд, қабо дарпӯшид ва кулоҳ бар сар ниҳоду мӯза дар пой кард ва дар онна нигоҳ кард. Чеҳраи хешро бинид, табассум кард.

Маҳмуд гуфт: — Доиӣ дар дили ман чӣ гардид? Гуфт: — Худованд беҳтар донад. Гуфт: — Метарсам, мардумон маро дӯст надоранд аз он чи рӯи ман на на-кӯст. Мардумон ба одат подшоҳи некӯруӣ дӯст доранд. Чӣ кунам? Гуфт: — Зарро душман гир, то мардумон туро дӯст гирад.

Маҳмудро хуш омад, гуфт: — Ҳазор маъий дар зерн ил як сухан аст.

Маҳмуд даст ба таом додан ва хайрот бикушод ва ҷаҳониён ӯро дӯст гирифтанду саногӯн ӯ шуданд ва қорхон бузург ва ганҷҳо ӯро мусаххар шуд ва ба дасти ӯ-бар омад. Ва ба Сӯманот шуд ва Сӯманотро бикушоду биёмад ва ба Самарқанд шуд ва ба Ироқ омад. Рӯзе Маҳмуд Ҳасанро гуфт: — То ман аз зар даст бидоштам, ҳар ду ҷаҳон маро ба даст омад ва чун думбёро хор бигирфтам, азизн ду ҷаҳон шудам.

Ва пеш аз ӯ исми султонӣ набуд ва нахустин касе, ки дар ислом ҳештан «Султон» хонд, Маҳмуд буд...

ҲИКОЯТ

Магар амире вақли хешро бихонду гуфт: — Дар Бағдод касеро шиносоӣ аз мардумони шаҳро бозор, ки ба диноре посад бо ман муомилат кунад, то вақти притифоъ боздихам.

Вақл андеша кард, аз шиносоёнаш яке ба ёд омад, ки дар бозор хариду фурӯхт кардӣ ва шашсад динор зарри халифатӣ дошт, ки ба рӯзгор ба даст оварда буд. Амирро гуфт: — Маро марди ошноест, ки дӯкони ба фалон бозор дорад ва ман гоҳ-гоҳе ба дӯкони ӯ нишинам ва бо ӯ доду ситад кунам, шашсад динор зар дорад. Магар касе бад-ӯ фиристӣ ва ӯро биконӣ ва ба чон некаш бинишонӣ ва ҳар соат талаттуф кунӣ ва болояш диҳӣ, пас аз он хӯрдан сухан бо ӯ ба забони худ бигӯӣ. Бошад, ки аз ту шарм дорад ва он ҳанумати ту рад натавонад кард.

Амир ҳамчунон кард ва кас бад-ӯ фиристод, вл бо ту замоне шугл дорам, кадам ранча кул.

Мард бархосту ба сарон амир шуд ва ӯро ҳаргиз бо амир маърифате набуд ва чун пеш дар рафт, салом кард. Амир чун «алейк» гуфт, рӯй сӯи падимону хавоси хеш кард, ки «ин фалон кас аст?» Гуфтанд: — Оре.

Амир пеш ӯ бар пой хост ва фармуд, то ӯро бо чон некаш бинишонданд. Пас, гуфт: — Ман озодмардию некӯсиратӣ ва диёнати ту, эй хоҷа, шундам, чаро густохӣ накуни ва муҳимме, ки бошад, напайи ва бо мо дӯсти накуни?

Ва дар ҳар чӣ амир мегуфт, ӯ хидмат мекард ва вақли амир гуфт: — Хоҷа сад чанди аст.

Замоне буд, хон оварданд. Амир ӯро наздики хеш ҷой доду ҳар замоне аз пешин хеш хӯрданӣ баргирифтӣ

ва пешни ӯ ниҳодӣ. Чун хон баргиррифтанду даст бишустанд ва кавм пароканда шуданд, хавос бимонданд, амир рӯй сӯи он мард карду гуфт: — Донӣ, ки туро ба чӣ раиҷа кардам? Гуфт: — Амир бех донад. Гуфт: — Маро дар ин шаҳр дӯстону азизон бисъёранд, ки ҳар ишорат, ки мо бад-ешон кушем, аз он нагузаранд ва агар панҷ ҳазору даҳ ҳазор аз эшон бихоҳем, вафо кунанд ва дарег надоранд, аз он чӣ эшонро аз муомилати ман ғоида бисъёр бувад ва харгиз кас аз сӯҳбати ман зиён накардааст, дар ин кисса маро орзу чунон кард, ки мени маъну ту дӯстну улфат бошад ва густохӣ равад. Харчанд ки маро азизон бисъёранд, аммо маро мебояд, ки ту дар ин ҳол бо ман ба диноре ҳазор муомилат кунӣ ба муддати чаҳору панҷ моҳ, то вақти ҷарифа бидиҳем ва дастҷомае бар сар ҷиҳем ва донам, ки бад-ин қадар туро дастрас бошад на ба азёф аз ман дарег надорӣ.

Мард аз шарм ва талаттуфе, ки бо ӯ ҳамекард, гуфт: — Фармон амирроест, валекин аз он дӯкандорон наям, ки маро ду ҳазор ё ҳазор бошад ва бо меҳтарон чуз роест натавоон гуфт, ҳама сармоя шасад динорӣ халифатист ва дар бозор дасту пой мезанам ва хариду фурӯхти бориқ мекунам ва ба рӯзгор ва саҳтӣ ба даст овардаам. Амир гуфт: — Маро дар ҳазина зарри дастзада ҳаст бисъёре, валекин ин корро нашоёд ва маро аз ин муомилат чуз дӯстӣ нест ва чӣ хезад туро доду ситади бориқ кардан? Ин шасад динор ба ман деҳ ва қаболан ҳафсад динор ба гувоҳин ҷамъи удул аз ман биситон то ба вақт.

Вакилан ҳамегуфт: — Ту ҳанӯз амирро надонӣ, аз ҳама бузургони давлат ҳеҷ кас покмуомилатар аз амир нест. Гуфт: — Фармонбардорам ва фармон амирроест. Он қадар, ки ҳаст, дарег нест.

Он зар бад-ӯ дод ва амир он навништа бад-ӯ дода, чун аҷал ба сар омад, он мард ба саломи амир шуд ва ба забон ҳеҷ тақозо накард, ки амир маро бинад, донад, ки ба тақозои зар омадаам. То ду моҳ бар ин бигузашт, ки омаду шуд мекард ва зиёдат аз даҳ бор амир он мардро бидид, ба хотир нарасонид, ки ба тақозои зар меояд. Мард дид, ки амир тағофул мезанад, кисса бинавишт ва ба даст амир дод, ки маро бад-он зар хоҷат аст ва аз ваъда ду моҳ гузашта. Агар раъй бинад, ишорате ба вақил кунад, то ба ходим таслим кунад.

Амир гуфт: — Ту пиндорӣ, ки аз кори ту гофилам,

дил машғул мадор. Рӯзаке чанд сабр кун, ки ман дар тадбири зарри туам, мӯҳр карда ба дастӣ мӯътамаде азони хеш ба хонаи ту фиридам.

Ин мард ду моҳи дигар сабр кард ва асари зар ҳеч надида. Дигарбора ба сарои амир шуд ва қисса ба забони бигуфт. Амир ҳам ишвае чанд бидод ва ҳар ду се рӯз ба тақозо мерафт ва ҳеч суд наметодид ва аз аҷал ҳафт моҳ бигузафт. Мард дармонд. Мӯхташамонро ба тақозо барангехт ва ба қози-ул-қуззот шуд, ўро ба ҳукми шаръ ҳонд, ҳеч бузургеvu мӯхташаме намонд, ки аз ҷиҳати ӯ бо амир суҳан нагуфтанд.

Ва пеш аз қозӣ панҷоҳ бор қас ӯварданд, ўро ба шаръ наметавонист барад ва на он ҷӣ мегуфтанд, меназируфт, то бар ин ҳол як солу инм бигузафт ва мард очиз монду бад-он розӣ шуд сад динори дигар қам қунад аз он ҷӣ додааст ва аз сари суд инз бигузарад, ҳеч ғиона наметодид. Умед аз ҳама меҳтарон бибурид, дил дар худон азза ва ҷалла бафт ва ба масҷиди фозил шуд, чанд рукъат намоз бигузорида ба худон таоло бигуфтанд ва мегуфт: — Ё раб, ту ба фарёд рас ва маро ба ҳаққи хеш бозрасон ва доди ман аз ин бедодгар биситон.

Магар дарвеше дар он масҷид нишафта буд, наман ваӣ бишунд. Дилан бисӯхт. Чун аз тазарруф фароғ шуд, гуфт: — Эй азиз, тӯро ҷӣ расидааст, ки меғолӣ, бо ман бигӯӣ. Гуфт: — Маро ҳоле неш омадааст, ки бо махлуқ гуфтан суде надорад ва бо ту гуфтан суде надорад. Дарвеш гуфт: — Агар бо ман суд надорад, зиён ҳам надорад ва нашондаӣ, ки гуфтаанд: «Ҳар киро дарде бошад, бо ҳама қас бибойд гуфтан. Шояд ки аз қамтар қасе биёбад дармони онро». Ва агар ҳали хеш бо ман бигӯӣ, бошад, ки тӯро роҳате расад. Пас, агар роҳате нарасад аз ин, ки ҳастӣ, дарнамонӣ.

Мард бо худ гуфт: — Рост меғӯяд, савоб он аст, ки бигӯям. Мочарон хеш бозгуфт билтамом. Дарвеш чун бишунд, гуфт: — Эй озодамард, инак раҷро роҳат надида омад. Агар он ҷӣ ман бигӯям, бикуӣ, ҳам ақнуи ба зарри хеш бозрасӣ.

Гуфтам: — Ҷӣ қунам? Гуфт: — Ҳам ақнуи ба фалон маҳалла рав, дар паҳлӯи масҷид манорае дорад ва марди дарзӣ дар он ҷо нишафта ва мураққаси ӯшида қарбос ҳамедӯзад ва қӯдаке ду дар неш дорад. Бар он дӯкон рав ва салом қуну бинишини ва аҳволи хеш бо ӯ бигӯ. Чун ба мақсад расӣ, маро ба дуо ёд қун ва дар ин ҷӣ гуфтам, қоҳилӣ мақун.

Мард аз масҷид берун омад ва бо худ андешид, ки «эй ачаб, ҳама бузургонро шафез кардам, суде накард, акиун ин дарвеш, ки марди пир ва очиз аст, ба пирн дарэӣ раҳнамӯи кард ва менамояд, ки мақсуд аз ӯ ҳосил мешавад ва маро ин муҳол менамояд, валекин чӣ кунам? Биравам. Агар ғоида накунад, аз ин бадтар ҳам нашавад. Рафт то ба дари масҷид ва бад-он дӯкон шуд ва бар он пир салом карду дар пеши ӯ нишаст. Пирмард чизе медохт, соате буд дӯхтан. Духтан аз даст биниҳод ва мардро гуфт: — Ба чӣ кор раиҷа шудӣ? Шуглею фармоне хаст?

Мард ҳол ва қиссан хеш аз оғоз то анҷом бо ӯ бигуфт.

Дарэӣ чун ақлол биниҳод, ӯро гуфт: — Қорхон бандагонро худон аза ва ҷалла рост орад. Ба даст мо ҷуз сухане набошад. Мо инз ба ҳасми ту сухане бигӯем, умедворам, ки худон таоло рост орад ва ту ба мақсуд раси. Замоне биниҳод, нунт бар он девор бозиех.

Пас аз он шогирдон якеро гуфт: — Бархез ва ба сарои фалон ахир рав. Чун дар саро шавӣ, бар дари хучран ҳос биниҳод, ҳар кӣ дар он ҷо шавад ё берун ояд, бигӯ, ки шогирди фалон дарэӣ бар даст истодааст ва ба ту пайғоме дорад, ҳамегуяд; марде аз ту ба тазаллум неши ман омадааст ва ҳуҷрате дар даст дорад ба ҳафтад дигор на аз аҷал як солу ним гузашта. Ҳам акиун хоҳам, ки зарри ин мард бирасонӣ ба қамол ва ӯро хушнуд қунию тақсир накуни ва зуд ҷаноби ӯ ба ман ор.

Кӯдак ба так бархост ва ба сарои амир шуд ва мард ба тааҷҷуб шуда буд, ки подшоҳ банди хешро ҷулон пайғом надиҳад, ки ӯ бад-он амирро ба забони кӯдак. Замоне буд, кӯдак бозомад. Устодро гуфт: — Ҳамчунон кардам, ки маро гуфтӣ. Пайғом расондам. Амир аз ҷой бархосту гуфт: «Саломи ман хидмати устод бирасон ва бигӯӣ, ба ҷои мишнатдорам, инак меоям ва зар бо худ меорам ва узри тақсир рафта бихоҳам ва ҳимн соат зар таслим кунам».

Ҳауза соате нагузашта буд, ки ин амир меомад бо рикобдорею ду чокар.

Аз асб фуруд омад ва салом карду бар дастн пирмард бӯса бизаду биниҳаст ва сурран зар аз чокар биситаду гуфт: — Инак заи(н) набарн, ки ман зарри ин мард бозхостам гирифт ва ин тақсир, ки рафтааст аз ҷониби вақилои бувад.

Ва гуфт: — Бирав аз ин бозор нокиде биёвар.

Рафтанд ва нокиде биёвардаид. Зарри нақд баркашид, понсад динор буд.

Амир гуфт: — Ин понсад динор дар канои ӯ рез.

Ва гуфт: — Фардо, чандон ки аз даргоҳ бозгардам, ӯро бихонам, дувист динори дигар таслим кунам ва узри гузашта бихоҳаму дил хуш кунам ва чунон кунам, ки фардо пеш аз намози пешини сабоғу пешини ту ояд.

Пирмард гуфт: — Ин понсад динор ба вай супор ва чунон куи, ки аз ин қавл бознагардӣ.

Гуфт: — Чуниш кунам.

Зар дар канои ман кард ва дасти пирро дигарбора бўса доду бирафт ва ман аз хуррамӣ намедонистам, ки чунам. Сангу тарозу бихостам ва сад динор санҷидам ва пешини пир шиҳодаму гуфтам: — Ман ризо бад-он додам, ки сад динор камтар бозситонам. Ақлун аз баракоти сухани ту ҳафтсад динор ба ман расида, ин сад динор ҳаққулсаби туст ба тавби хеш ба ту бахшидам. Пирмард рӯй тури карду гуфт: — Ман он гоҳ баюсо-ям, ки ба сухани ман дили мусулмоне аз ғаму ранҷ халос ёбад. Агар аз сад динор як ҳаббае бар худ ҳалол кунам, ман золимтар аз он турк бошам, ки ҳафтсад динор аз ту биситад. Бархезу бирав. Агар фардо дувист динор зар ба ту парасида бошад, бояд ки маълуми ман кунӣ ва баъд аз ин муомила бояд ки ҳарифи худро бишиносӣ.

Чун бисёр қаҳд кардам, ҳеҷ напазируфт. Бархостам ва аз пешини ӯ бирафтам ва он шаб фориғдил будам ва биҳуфтам. Дигар дар хона нишаста будам, чоштгоҳе касе аз назди амир ба талаби ман омаду гуфт: — Амир меғӯяд, лаҳзае ба сарои мо ҳозир шав.

Чун бирафтам, амир бархост ва эъзоз намуду ба чои некӯ бинишоид ва вакилони хешро бисёр дашном дод, ки тақсир эшон кардаид ва ман пайваста ба шугли хидмат машғул мебошам ва ҳазор бор фармудам, то ҳаққи ту ба ту бидиҳаид. Пас, якеро гуфт: — Ҳазинадорро гӯ, ки сан зар биёрад ва тарозу биёраду дувист динори халифати биёрад ва бисанҷаду ба ман диҳад.

Доданд, гирифтаам ва хидмат кардам, бархостам, то биравам, гуфт: — Замоне бинишин.

Бинишастам. Хон овардаид. Чун таом хӯрдему даст шустем, чизе дар гӯши ходим гуфт. Ходим рафт, дарҳол бозомад ва чомае дар миён, эзоре бар даст ниҳода.

Амир гуфт: — Дар-пӯшон.

Чуббаи гаронмояе дар ман пӯшониданд ва дастори касаб бар сари ман бастанд. Пас амир маро гуфт: — Аз ман ба дил хушнуд гаштӣ? Гуфтам: — Гаштам. Гуфт: — Қабола ба ман деҳ ва чунон кун, ки ҳам имрӯз пешни пир равӣ ва пирро бигӯӣ, ки ба ҳаққи хеш расдам ва аз фалон хушнуд гаштам.

Гуфтам: — Чуви ки кунам, ки ӯ худ маро гуфтааст. Бархостам ва аз сарои амир ба наздики пири дарзӣ шудам ва ҳол бад-ӯ гуфтам, ки амир маро бихонду гиromӣ кард ва боқии зар бидод ва бар сари он чуббаю дасторе дар ман пӯшонид. Ва ин ҳама аз баракоти сухани ту меонам, ки бошад, ки ин дувист динор аз ман бипазирӣ.

Ҳар чӣ гуфтам ба қалилу касир, аз ман напазирӯфт. Бархостам, ба дили фориг ба дӯкон омадам ва дигар рӯз барра ва мурге чанд бирӣён бо табақе ҳалво ва қулча пешни дарзӣ бурдаму гуфтам: — Эй шайх, агар зар наменазирӣ, ин қадар хӯрдани боре аз ман бипазир, ки аз касби ҳалолӣ ман аст, то дили ман хуш гардад.

Гуфт: — Пазирӯфтам. Даст фароз кард, таоми ман бихӯрд ва шогирдоиро бидод. Пас, шайхро гуфтам: — Маро инз хочатест, агар фармон диҳӣ, бигӯям.

Гуфт: — Бигӯӣ. Гуфтам: — Ҳама вазирону бузургон аз ҷиҳати ман сухан гуфтанд, ҳеҷ суд надошт ва сухани ҳеҷ кас гӯш накард, қози-ул-қуззот дар қорӣ ӯ очиз монд. Сабаб ҷист, ки сухани туро қабул кард ва ҳар чӣ ту гуфтӣ, дар-вақт ба ҷо овард ва зарри ман бидод. Ин ҳурмат ва ҳашмати ту ба наздики ӯ аз қучост, маро бозгӯӣ, то бидовам.

Гуфт: — Ту аз аҳволи ман бо амир хабар надорӣ? Гуфтам: — На. Гуфт: — Гӯш дор, бигӯям. Гуфт: — Бидон, ки сӣ сол аст, то бар манораи ин масҷид бонги намоз мекунам ва касби ман аз дарзигарӣ аст ва ҳаргиз май пахӯрдаам ва ... қорхон пошонист накардаам ва дар ин кӯй сарои амирест. Магар рӯзе намози дигар бикарддам ва аз масҷид беруи омадам, то ба дӯкон оям, амирро дидам масту хароб меомад ва даст дар ҷодари зами ҷавоне зада буд ва ӯро ба зӯр мекашид ва ин заи фаръ-ёд мекарду мегуфт: — Эй мусулмонон, маро фаръ-ёд расед, ки ман заве инкора лестам, духтари фалон кҷсам ва хона ба фалон маҳалла дорам ва ҳама кас ситру са-лоҳи маро донанд ва ин турк маро ба муқобара меба-

рад, то бар ман фасод кунад ва пиз шӯям ба се талоқи ман савганд хӯрдааст, агар шабе аз хона берун бошам, талоқи ман дода бошад, ақнуи ҳам аз биҳишт бароям ва ҳам аз шавҳар. Ва мегирistu ҳеҷ кас ба фаръеди он зан намерасид, ки ин амири мӯхташаму гарданкаш буд ва панҷ ҳазор савор хайл дошт ва ҳеҷ кас бо ӯ сухан наметавонист кард. Ман лахте бонг бардоштам, суд на- дошт ва он занро дар сарои хеш бурд ва маро тағобун омад... сабр натавопистам кард. Рафтам, пирамарде ва кадхудоӣ чанде рост кардаму ба дари сарои амир шудем ва бонг баровардем, ки «мусулмонӣ нест, ки дар шаҳри Бағдод бар болини халифа занеро ба курху мукобара аз роҳ бигиранд, дар хона баранд, бо ӯ фасод кунанд! Агар ин занро ба саломат берун фириестед, вагарна ҳам ақнуи ба даргоҳи амир Мӯътасим * равем ва тазаллум кунем». Амир чун овози мо бишунид, аз сарой берун омад ва даббӯсе дар даст, якеро сар шикасту якеро пой. Чун чунон дидем, ҳама бигурехтем ва ба хона шудем. Вақти намози шом буд, намоз биқардем. Замоне ба ҷоман хоб шудем ва паҳлӯ бар замин ниҳодем, то бихуснем. Аз он эъроз ва раиҷ маро хоб намеомад, то аз шаб ниме бигузашт. Ман дар фикру андеша будам, ки «агар он зан имшаб аз хона берун монад, талоқ лозим ояд ва ман шундаам, ки маӣхо-рагон чун маст шаванд, хобе бикунанд, хуниёр шаванд, валекин падонанд, ки аз шаб чанд гузашта бошад, маро тадбир он аст, ки ақнуи бар сари манора шавам, бонги намоз бикунам. Чун он турк бишунавад, шидорад, ки вақти рӯз аст, даст аз ин зан бидорад ва ӯро аз сарой берун кунад, лобуд гузараш бар дари масҷид бувад, чун бонги намоз кунам, зуд аз манора ба зер ояму бар дари масҷид бишпишам. Чун зан фароз ояд, ӯро ба хонаи хеш барам, то боре ин бечора аз шӯӣ барнаёяд». Пас ҳамчуни кардам. Чун бонги намоз баромад, амир Мӯътасим бедор буда, бишунда, шидошта вақти намоз аст. Чун берун омада, маълум карда, ки ҳаиӯз вақт боқист. Ходимеро гуфт: — Бӣрав, хочибалбобро бигӯ, ки асасро бигӯяд, ки ҳам ақнуи бӣрав ва ин муаззинро, ки нимшаб бонг кард, бигиру биёвар, то изон балиғ фармоям, ки илло ба вақт бонги намоз накунад.

Ман бар дари масҷид истода будам мунтазир он зан. Асасро дидам бо машғал меомад, гуфт: — Ин бонги намоз ту кардӣ? Гуфтам: — Оре. Гуфт: — Чаро бе-

вакт кардӣ, ки халифари мушкар омадааст ва бад-ни сабаб бар ту хашмолуда шудааст ва иннак маро ба талаби ту ғиристодааст, то туро адаб фармояд.

Ман гуфтам: — Фармон халифарост, лекин маро беадабе бар ин дошт, ки ман бевакт боиғ кунам.

— Гуфт: — Беадаб кист? Гуфтам: — Он кас, ки ӯ аз худон азва ва ҷалли ва аз халифа наматарсад. Гуфт: — Он кӣ тавонад буд, андар ҳама рӯи замин аз худон аз халифа натарсад? Гуфтам: — Ин ҳолатест, ки ҳуш биамир натавон гуфт ва агар ман ин касд карда бошам, ҳар таъдиде, ки маро фармоед, шояд.

Гуфт: — Ҷав, то ба дари саро шавем.

Чун ба дари сарон халифа расидем, он ходим муштазир буд, сурат бо ходим гуфт ва ходим дар сарой шуд ва бо Мӯътасим* биғуфт на маро талабиданду пешин Мӯътасим бурданд.

Вай маро гуфт: — Чаро бевакт боиғи намоз кардӣ?

Ман қиссан турки маст ва зан ва боиғ кардан аз аввал то ба охир биғуфтам. Чун Мӯътасим бишувид, ҳам бо ин ходим биғуфт:

— Ҳочибалбобро биғӯй, то (бо) сад мард ба сарон фалон амир раваду биғӯяд, ки «туро халифа мехонад». Чун ӯро ба даст оварӣ, биғӯй, то «он занро, ки ба зӯр овардӣ бо худ биёвар» ва балки пирамардро бо ду ходим ба хонаи шӯян ғиристӣ ва биғӯй, то шӯянро биҳонанд ва биғӯянд: «Мӯътасим салом мекунад ва шифоат мекунад дар боби ин зан ҳоле, ки рафт, ӯ аз ин беуноҳ бувад. Баъд аз ин ӯро аз он ҷекӯтар дорӣ, ки доштӣ». Ва он амирро зуд пешин ман оред. Ва маро гуфт: — Замоне ин ҷо бош. Ва чун як соат буд, амирро пешин Мӯътасим оварданд. Чун ҷашми Мӯътасим бар вай афтод, гуфт: — Эй ҷушину ҷушину, туро аз беҳамиятии ман дар дини мусулмонӣ ҷӣ маълум гашт ва аз зулми ман ҷӣ дидӣ ва дар рӯзгори ман ҷӣ ҳалал дар ҷелом дар омад. На ман онам, ки ба сӯи Рум, мусулмонон аспр афтода буданд, аз Бағдод бирафтам на лашкари Румро бишикастаму қайсарро ҳазимат кардам ва шани сол биллоди Румро мекадам аз Қустанания биёхтам ва масҷиди ҷомеа дар он ҷо бино кардам ва то ин мардро аз банди эшон наёвардам, бознагаштам. Имрӯз аз адлу инсофи ман гургу меш ба як ҷо об хӯранд. Туро ҷӣ заҳра бошад, ки дар шаҳри Бағдод занеро ба муқобара биғирӣ ва ба зӯр дар сарой барно бо ӯ фасод куни!...

Фармуд, ки «ҳамин дам ҷувале биёред ва ӯро дар

чувол кунед ва сарп чувол маҳкам бубандед». Ҳамчуни карданд. Пас, бифармуд, то ҷӯби гачкӯби гарон биёварданд, гуфт: — Ақлуи якс аз ин сӯй бистед ва яке аз он сӯй ва чандон бикӯбед, то хурд шавад.

Ва аз ҳар сӯй гачкӯб дарниҳоданд ва чандон бизадандаш, ки ҳамчу хок пасташ карданд, гуфтанд. — Ё амир, ҳама устухонҳои ӯ чун хок паст гашт, чӣ фармоӣ?

Гуфт: — Ҳамчуни мезананд.

Пас, маро гуфт: — Эй шайх, бидон, ки ҳар кӣ аз худон таоло патарсад, аз ман патарсад ва он ки аз худон таоло тарсад, худ коре кунад, ки бад-он ҷаҳон ӯро растагорӣ бошад. Ва ӯ худ нокарданӣ бикард ва ҷазой ёфт. Баъд аз ин туро фармудам, ки ҳар кӣ бар касс ситам кунад, ё касеро ба ноҳақ биранҷонад, ё ба шарнат истихфофе кунад ва туро маълум шавад, бояд ки ҳамчуни бевақт боиг гӯӣ, ки ман боиги намози туро донам ва дар-вақт туро хонам ва аҳвол пурсам. Ва бо ҳама он кунам, ки бо ин саг кардам, агар ҳам бародару фарзанди ман бошад.

Он гаҳ маро силате фармуд. Ва аз ин аҳвол ҳама бузурғону хосси халифа хабар доранд. Ва ин амир зарри ту на аз ҳурмат боздод, балки аз бими он чувол ва гачкӯб боздод.

Ва мопанди ин ҳикоят бисъёр аст. Ин қадар боз кардам, то худованди олам донад, ки ҳамеша хулафо ва подшоҳони пешин мешро аз гург чигуна нигоҳ доштаанд ва гумоштагонро чигуна молида ва аз ҷиҳати муфсидон чӣ эҳтиёт кардаанд...

ФАСЛИ НУҲУМ

АНДАР МУШАРРАФONI ДАВЛАТ ВА ҚАФОФИ ЭШОН

Касеро, ки бар вай эътимоди тамом бувад, ӯро ашроф фармоянд, то он чӣ ба даргоҳ равад, медонад ва ба вақти ҳоҷат боз намояд. Ин кас бояд ки аз дастӣ ҳеш бар ҳар поҳият ва шаҳр поибе бифиредад, кӯтоҳдасту мӯътамад бошад, то эшон амволро муҳофизат мекунанд. Ва ҳар чӣ равад аз андаку бисъёр ба илми эшон бошад ва на чунон ки ба сабаби мушоҳара ва музди эшон боре ба раият афтад ва ба тозагӣ раиҷ ҳосил шавад. Ва он чӣ ба кор бояд, аз байтулмол бидиҳанд, то

Эшонро ба хиёнату ришват ҳочат набошад ва ин ғоида, ки аз ростӣ кардан ҳосил шавад, даҳ чандон ва сад чандон мол бошад, ки бад-эшон диҳанд ба вақти хеш...

ФАСЛИ ДАҲУМ

АНДАР СОҲИБХАБАРОНУ МУНҲИЕН ВА ТАДБИРИ ҚОРИ ЭШОН

Вочиб аст бар подшоҳ, ки аз аҳволӣ лашқару раият аз дуру наздик пурсанд, аз андаку бисёр он чӣ равад, бидонанд. Агар на чуни бошад, айб кунанд ва бар ситамгорӣ амал кунанд ва ғуянд фасодиву дароздастӣ, ки дар мамлакат меравад, подшоҳ медонад, ё намедонад ва агар медонаду манъ намекунад, он аст, ки ҳамчун эшон золим аст ва ба зулм ризо додааст ва агар намедонад, ғофил аст. Ва ин ҳар ду маъий на нек аст. Лобуд соҳиббарид ҳочат ояд ва ба ҳама рӯзгорҳо подшоҳон дар ҷоҳилияту ислом соҳиббарид дошта, то он чӣ меафтааст, беҳабар набудаанд. Чунон ки агар тубран коҳе ё мурғе ба ноҳақ бистадайдӣ, агар ба фарсанг понсад дур будӣ, подшоҳро хабар будӣ ва он касро молиш фармудно итоб кардӣ, ки то дигарон бидонанд, ки подшоҳ бедор аст ва ба ҷоҳо огоҳон гузошта, ҳама ситамкоро ро дастҳо кӯтоҳ карда, мардумон дар сояи адлӣ ё ба касбу иморат машғул гаштаанд, лекин бояд ин кор дар даст ва қалами касоне бошад, ки бар эшон ҳеҷ гумонӣ бад набувад ва ба ғарази хештан машғул набошад, ки салоҳу фасоди мамлакат дар эшон бастааст ва эшон аз қибали подшоҳ бошанд, на аз қибали каси дигар. Ва мавҷибӣ эшон бояд, ки аз хазина муҳайёдоранд ва набояд, ки ҷуз подшоҳ касе дигар бидонад, ки эшон чӣ менамоянд, то дар ҳар ҳодиса, ки тоза шавад, подшоҳ донад ва он чӣ вочиб кунад, мефармояд. Ва чун чунин бошанд, пайваста мардумон бар тоат ҳарис бошанду аз таъдиби подшоҳ битарсанд ва касро заҳраи он набошад, ки дар подшоҳ осӣ тавонанд шуд. Соҳибхабар ва мунҳӣ гумостан аз адлу бедорӣ ва кавираъин подшоҳ бошад ва ободон кардани вилоят.

ҲИҚОЯТ

Чун Султон Маҳмуд* вилояти Ироқро бигирӣфт, магар заҳе бо ҷумлан корвон ба работи Дайргачи буд. Дуздон колони ӯ бурданд ва он дуздон аз Кӯчибулӯҳ

буданд ва Кӯчибулӯч пайваста ба вилояти Кирмон аст. Ва ин зан пешин Султон Маҳмуд рафт ва тазаллум карду гуфт:— Дуздон колон ман бурданд ба работи Гачин, колон ман аз эшон биситон ва ё товоии колон ман бидех.

Маҳмуд гуфт: — Дайргачин кучо бошад? Зан гуфт:— Вилоят чандон бигир, ки бидонӣ, ки чӣ дорӣ ва ғиғах тавонӣ дошт.

Гуфт: — Рост гуфти. Ҳеҷ надонӣ, ки он дуздон аз чӣ чинс буданд? Гуфт: — Аз Кӯчибулӯч, аз наздики Кирмон омада буданд. Гуфт: — Он чо дурдаст аст ва аз беруни вилояти мост ва ман бо эшон натавонам гуфт.

Зан гуфт: — Ту чӣ қадхудон ҷаҳон бошӣ, ки дар қадхудони ҳеш тасарруф натавонӣ кард ва чӣ шӯбонӣ, ки меш аз гург ғиғах натавонӣ дошт?!

Маҳмудро об дар ҷашм омад. Гуфт: — Рост мегӯӣ, чуни аст. Тавонӣ колон ту бидиҳам ва тадбир чунон ки метавонам қард, бикунам.

Биғармуд товоии колон зан аз хазина бидоданд. Ва бо Бӯали Илбёс, ки амири Кирмон буд, нома ва расул фиришод, ки маро ба Ироқ омадан мақсад на гирифташ Ироқ бувад, ки ман пайваста дар Ҳиндустон ба ғазо қардан машғул будам, лекин азбаски мутавотир номаҳои мусулмонон меояд, ки Дайламон дар Ироқ фасоду зулм ва бидъат ошкоро қардаанд ва бар роҳгузар соботҳо сохтаанд ва ҳаргоҳ, ки занс ё писаре неқурӯӣ равад, дар сароҳо баранду бо эшон ғасод кунанд ва дасту нон эшон дарбанданд ва чандон ки меҳонанд, медоранд ва ба муроди ҳеш раҳо кунанд ва ёрони расулро... ошкоро лаънат мекунанд ва Ошшаи* сиддиқаро зошӣ мегӯянд ва муқаттаби аз раоё ба сола ду бор, ё се бор хироҷ меситонанд ва подшоҳе, ки ўро Маҷдуд-давла* меҳонанд, бадон қаноат қардааст, ўро шоҳаншоҳ хонанд ва нӯҳ зан дорад, ҳама ба шикҳ ва бо ранят ба ҳар чо дар шаҳру навоҳи мазҳабн занодика ва бавотинна ошкоро мекунад ва худою расулро посазо мегӯяд ва намозу рӯза ва ҳаҷро мушқир аст, на муқаттаби эшонро бозмедоранду заҳр мекунанд ва на эшон муқаттабро тавонанд гуфт, ки «шумо ҷаро саҳобаро ҷафо мекунед?» Ва ҳар ду гурӯҳ ба якдигар ҳамдӯстон шудаанд. Чуи ин ҳол маро маълум шуд, ин муҳимро бар ғазои Ҳиндустон ихтиёр қардам ва рӯӣ ба Ироқ овардам ва лашқари туркро, ки ҳама мусулмонону покизаанд ва ҳанафимазҳаб³ бар Дайламон ва заноди-

қаю ботиний* гумоштем, то тухми эшон баркананд. Баъзе ба шамшер кушта шуданд ва баъзе гирифтори банду зиндонанд ва баъзе дар ҷаҳон овора. Ва шуглу амал хочагону муатасаррифонн Хуросонро фармудлаам, ки эшон ханафӣ бошанд ва шафаъии покиза ва ин ҳар ду тоифа душмани рофизӣ* ва ботиний* бошанд ва мувофиқи турконаид ва нагузоштем, ки дабири Ироқ калам бар коғаз ҷаҳад аз он ҷӣ доистам, ки лабиронн Ироқ бештар аз эшон бошанд ва кор бар туркон шӯрида дорад ва ба андак рӯзгоре заминн Ироқро бад ин тадбир аз бадмазҳабҳо софӣ кардам ба ёрии худон азза ва ҷалла, ки эзидтаоло маро аз ҷиҳати ин офаридааст, бар сарн халқ бигумошта, то муфсидонро аз рӯи замин баргирам ва аҳли салоҳро нигоҳ дорам ва ба доду дихии ҷаҳонро обод кунам. Дар ин ҳол маро ҷунон маълум шуд, ки қавме аз муфсидонн Кучибулӯч ба работи Дайргачин роҳ задаанд ва моле бурда. Хоҳам эшонро бигирӣ ва он молро аз эшон биситонӣ ва ё ҳамамаро бар дор кунӣ ва ё ҳамамаро даст баста бо он мол, ки бурдаанд, ба шаҳр фиристӣ, ки эшонро захираи он набошад, ки аз Қирмон дар вилояти маи оянд ва роҳ зананд ва илло Қирмон аз Сӯманот дуртар нест. Лашкарҳо ба Қирмон фиристам ва аз мардумонн Қирмон димор бароварам.

Чун қосид он пома бирасонид, Бӯалӣ Ильяс азим битарсанд ва дар вақт қосидро бинавохт ва аз ҷавохирн алвон — ҷеъмати даръё, бадраҳон зарру сии ба хидмат фиристоду гуфт: — Ман бандааму фармонбардор, магар аҳволи банда ва вилояти Қирмон неқ маликро маълум нест, ки банда ба ҳеҷ фасоде ризо надодаам ва мардумон ҳама аҳлу салоҳанд ва ҷибол Кучибулӯч аз Қирмон буридаанд, кӯҳҳо ва ... роҳҳои душвор ва ман аз эшон ба ҷон омадаам, ки ағлаби эшон дузду муфсидонанд ва дувист фарсанг номини медоранду ба дуздӣ мераванд ва халқе бисёранд ва маи бо эшон барнамеоям. Султонн олам тавонотар аст ва тадбири эшон имрӯз ӯ тавонад кард. Ман бандагиро мием бастаам, ба ҳар ҷӣ фармон диҳад.

Чун ҷавоб бйшунд ва хидматҳо бидид, Маҳмуд* доист, ки ҳар ҷӣ Бӯалӣ меғӯяд, рост меғӯяд.

Бӯалиро хилъат дод ва боз пас фиристоду гуфт: — Бӯалиро бигӯй, бояд ки лашкари Қирмонро ҷамъ кунӣ ва дар вилоят тавоф мекуӣ ва ба сарн фалон моҳ ба ҳадди Қирмонон бар он ҷониб, ки Кучибулӯч аст ва он

чо маком кунӣ. Чун қоенди мо ба ту расад, ба фалон нишон дар-вақт кӯч кунӣ ва дар вилояти Кӯчибулӯч тозӣ ва ҳар барно, ки аз эшон бубинӣ, бикушӣ ва ҳеҷ элиҳор надиҳӣ ва зақону ирони эшонро, ки мол биситонӣ ва бифиритӣ, то ман ин ҷо бар мудданёне, ки молн эшон бурдаанд, тафрика кунам. Ва бо эшон аҳду қароре маҳкам кунӣ ва бозгардӣ.

Чун Султон Маҳмуд расул Бӯалиро фириристод, мунодигарро фармуд, ки бозарғоне, ки азми Қирмон кунад, бояд ки қор бисозанду бор дарбаданд, ки ман бадриқа медиҳам ва дармепазирам, ки ҳар қиро дуздони Кӯчибулӯч коло барад, ман аз хазина товои бидиҳам. Чун хабар дар олам нароғанд, чандон бозарғонон аз атроф рӯй ба роҳ ниходанд, ки оиро ҳадду ниҳоят набуд. Пас Маҳмуд бозарғонро ба вақти гусел кардан, фармуд амреро бо саду напҷоҳ савор бадриқа карду эшонро гуфт: — Дил машғул мадоред, ки ман ба асари шумо лашкарн анбӯҳ мефиристам, то эшон қавидил бошанд.

Ва ин амирро, ки бар хайли бадриқа буд, тапҷо пеш хонду як шиша заҳри қотил бад-ӯ доду гуфт: — Чун ба Исфаҳон расӣ, даҳ рӯз он ҷо маком кун, то бозарғоне, ки он ҷо ояд, қори худ бисозад ва дар сӯҳбати ту бнияд ва ту бояд ки дар ин даҳ рӯз, ки маком кунӣ, даҳ хирвор себи Исфаҳон биҳарӣ ҳар чӣ некӯтар. Дар нишати даҳ уштур ниҳӣ ва ба вақти рафтаи дар миёни уштури бозарғонон таъбия кунӣ ва мсравӣ, то бад-он манзил расӣ, бояд ки шаб борҳон себро дар хайма барӣ ва фурурезӣ ва дар ҳар себе ҷуволдӯзе ҷурубарӣ ва ҷӯбаке заҳролуд кунӣ, дар он сӯроҳи себ фурубарӣ, то себҳо заҳролуд шавад ва ҳамчунон дар қафасҳо таъбия кунӣ ва дар миёни ҳам ниҳӣ ва дигар рӯз ин уштуронро дар миёни уштури таъбия кунӣ кӯч кунӣ. Чун дуздон бархезанду дар қорвои афтанд, ту ҳеҷ ҷанг бо эшон накушӣ, ки эшон бисёр бошанду шумо андак. Дарҳол ту бо қасоне, ки силоҳ доранд аз савору пиёда рӯй боз нас нех, на чандон ки ин фарсанг ё бситар бие ва соате нек диранг кун. Пас аз он оҳанги дуздон кун. Шак нест, ки бситар аз хӯрдани себ ҳалок шуда бошанд ва ту шамшер дарнех ва чандон ки тавонӣ мсраву мекуш ва чун аз эшон бинардозӣ, даҳ савори неки якасбаро ба Бӯалӣ фирист ва ўро хабар дех, ки бо дуздони Кӯчибулӯч чунин чунин карда шуд. Акиун бояд ки бо лашкарн хеш дар вилояти эшон тозӣ ва аз бар-

нову айёрпешагон ва саршакбон ҳолӣ шудааст ва он чӣ туро фармудем, ба ҷой оварӣ. Ва ту корвонро ба саломат ба ҳадди Қирмон барӣ ва он гоҳ агар бо Бӯалӣ пайвандӣ, шояд ки гӯяд: — Фармонбардорам ва чунон кунам, ки дил гувоҳӣ медиҳад ба давлати Султон, ки ин кор барояд ва он роҳ то қиёмат бар мусулмонон кушода бошад.

Ва аз пеши Маҳмуд берун омад ва корвонро бардошту ба Исфаҳон овард ва даҳ шутур аз себ бор карду рӯй ба Қирмон ниҳод. Ва дуздон ҷосус фириғтода буданд ба Исфаҳон, хабар ёфтанд, ки корвоне меояд бисёр, чуни корвон кас надидааст ва саду ланҷоҳ савори турк бадриқа дорад. Сахт хуррам бибуданд. Ҳар кучо дар Кӯчибулӯч марде буд ва айёрпешаи ҷалде, биҳонданд ва ҷаҳор ҳазор марди ба силоҳ тамом бар сари роҳ омаданду муштазирӣ корвон ништаанд. Чуи корвон ба манзил расиданд, муқимони манзил гуфтанд: — Ҷанд ҳазор марди дузд дар роҳи шумо ништаанд ва ҷанди рӯз аст, ки муштазирӣ шумоанд.

Амир пурсид, ки аз ин ҷо то он ҷо, ки эшонанд, ҷанд фарсанг бошад? Гуфтанд: — Панҷ.

Чуи корвониён, бишунданд, сахт ғамгин шуданд ва ҳамаи ҷо ғурӯд омаданд.

Намози дигар амир ҳама корвонро пеш ҳонду гуфт: — Эй мардумон, ҷон бехтар, ё мол? Ҳама гуфтанд: — Ҷон. Гуфт: — Шумо мол доред ва мо ҷон фидои шумо хоҳем кард ва ҳеҷ ғам намехӯрем. Шумо ҷаро баҳри хоёте, ки онро бадал бошад, ҷанди ғам мехӯред? Охир Маҳмуд маро ҳам ба қоре фириғтодааст, на бо шумо хашм дорад ва на бо мане, ки маро шумо ба ҳалок диҳад. Тадбир он аст, мол, ки ба Дайргачин бурдаанд аз он зан, зан аз ин дуздон биситонад. Шумо ниҷдоред, ки моли шумо бад-эшон хоҳад додан, дил ғориг доред, ки Маҳмуд аз шумо ғофил нест ва бо ман ҷизе гуфтааст. Фардо, ки офтоб барояд, мадаи он ба мо пайвандад ва кор ба мурод барояд, нишооллоҳ, валеки шуморо ҳама он бояд кард, ки ман гӯям, ки маслиҳати шумо дар он аст.

Мардумон, ки аз ӯ ин шунданд, хуррам шуданд ва қавидил гаштанду гуфтанд: — Он чӣ фармон диҳӣ, он кунем. Гуфт: — Ҳар чӣ миёни шумо силоҳдор асту қорзор тавонад кард, пеши ман оянд.

Бишумурд, бо ҳайли хеш саду ҳафтад марди ҷавон буданд савору пиёда. Гуфт, ки «ишбаб кӯч кунем, ҳар

чӣ саворанд, бо ман дар пешӣ корвон бошанд ва ҳар
чӣ ниёда аз насӣ корвон бошанд, ки ин дуздонро одат
чунон бувад, ки мол бибаранд ва касро пакушанд, ил-
ло касеро, ки бо эшон кӯшад ва дар ҷанг кушта шавад.
Фардо ба гоҳе, ки офтоб ду найза боло ояд, ба эшон би-
расем, оҳанги корвон кунанд. Ман ба ҳазимат боз пас
гардам ва шумо чун маро бубинед, ки рӯй боз пас ни-
ходам, ҳама боз пас гурезед. Ва мо бо эшон андак му-
ковилмате мекунем, то шумо ним фарсанге миёна кунед,
то ки ман биёям ва ба шумо пайвандам ва соате он ҷо
таваккуф кунам. Он гаҳ ҷумла раҷъат кунем ва бар
эшон занем, то аҷонб бинед, ки маро фармон чунин аст
ва дар ин ҷизе медонам, ки шумо намедонед. Ва фарло
муояна шумо бубинед, он ҷи медонам ростгӯии ман ва
ҳиммати Маҳмуд шуморо маълум гардад».

Ҳама гуфтанд: — Чунин кунем.

Ва чун шаб даромад, ин амир борҳон себ бикушод
ва ҳамаро заҳролуд карду дар кафасҳо таъбия кард ва
панҷ мард азонн хеш бо он даҳ шутурдор себ номзад
карду гуфт: — Чун мо бозгурезем ва дуздон дар корвон
афтанд, борҳо шикофтан гиред ва тунгхон себ бибуред
ва сари кафасҳо бардаред ва нагунсор кунеду сари хеш
гиред.

Чун аз шаб нисе бигузашт, бифармуд, то кӯн кар-
данд ва ҳам бар он таъбия мерафтанд, то рӯз шуд ва
(офтоб) болои ду найза тулӯъ кард. Дуздон аз се ҷо
ниб бархостанд ва сӯи корвон давиданд бо шамшери
кашида. Ин амир ҳамлае ҷанд бибурд, ду-се тир биян-
дохт, пас рӯй ба ҳазимат ниҳод ва пиёдагон чун дуз-
донро бидиданд, боз пас гурехтанд ва медавиданд. Ва
амир ба ним фарсанг пиёдагонро дарёёфт ва ҳама ба
ҷой бидошт. Чун дуздон диданд, ки бадрика андак аст
ва бигурехтанд ва корвониён сари хеш гирифтанд, хур-
рам шуданд ва ба дили фориг борҳоро бишикофтанду
ба қола машғул шуданд ва чун ба хирворхон себ раси-
данд, дарафтоданд ва пок яғмо заданду ба рағбати та-
мом ҳамсӯрданд ва ҳар кӣ наёфта буд, ба ваҷ медо-
данд ва кам кас буд, ки аз он себ нахӯрда буд. Чун соа-
те баромад, як-як меафтодаиду мемурданд. Чун ду соат
аз рӯз бигузашт, он амир таиҳо бар сари болос шуд
бар сари дуздон, ингоҳ кард, ҳама дашт нури мардум
дид афтода. Аз сари нишот фурутохту гуфт: — Марду-
мон, башорат, ки мадади Султон Маҳмуд даррасид.

Дуздонро бикуштанд ва кас зинда намондааст. Ҳин, эй шерамардон, бишитобед, то боқӣ мекушем!

Ва бо хайли хеш сӯи қорвои тохт ва мардуми инёда аз ласи ӯ тағш шуданд ва чуи ба қорвои расиданд, ҳама сахро мард диданд мурда ва синиару шамшер ва найза-ну жӯиш ва камон рехта. Эшон инз бо амир ёр шуданд ва то ду фарсанг аз ласи эшон рафтанд, то дигаронро инз бикуштанд ва кас аз эшон зинда наҷаст, ки хабар ба вилояти эшон барад, ки эшонро чӣ афтод. Ва амир силоҳҳои эшонро фармуд, то гирд карданд, чандин хирвор баромад. Ва қорвоиро ба манзил бурд ва ҳеҷ касро риниш эҷиде нашуд ва аз шодӣ дар лӯст нагушиданд ва аз ин ҷо то он ҷо, ки Бӯалӣ Илӣс буд, дувоздаҳ фарсанг роҳ буд. Амир даҳ гулобро бо муҳри Маҳмуд ба вай фиришод ба тааҷҷил ва аҳиолӣ воқеан дуздон бигуфт. Чуи ангиштарини Маҳмуд ба вай расид, дар-вақт бо ланкари осуда ба вилояти Кӯчибулӯч тохт ва ин амир инз бад-ӯ пайваст ва эҷода аз даҳ ҳазор марди эшон бикуштанд ва чандин ҳазор динор аз эшон биситаданд ва чандин ҷеъмат, хоставу силоҳ ва чоринон эшон ба даст омад, ки онро ҳад набуд. Бӯалӣ ҳамаро дар сӯҳбатӣ он амир ба Маҳмуд фиришод. Ва Маҳмуд мушодӣ кард, ки то ман ба Ироқ омадаам, ҳар киро дар Кӯчибулӯч чизе бурдаанд, биеъд ва ин аз ман биситонад. Мудданён ҳамсӯмаданд ва хушнуд бозмегаштанд. Ва дар он панҷоҳ сол Кӯчиёро ҳеҷ фузуле дар димоғ наёмад.

Ва баъд аз он Маҳмуд ба ҳар ҷониб соҳибхабарону мунхӣён бигумошт. Чунон ки агар касе мурге аз касе ба ноҳақ биситадӣ, дар Ғазини ё мунте ба повочиб дар рӯи касе задӣ, ўро дар Раӣ хабар будӣ, тадорики он бифармудӣ кардан.

Ва аз қадим боз ин тартиб подишоҳон ингаҳ доштаанд, илло Салҷуқиён*, ки дар ин маъини дил набастанд ва кам фармудаанд. Вақте Абулфазли Сингӣ султони шаҳид Алиарслонро*... гуфт: — Чаро соҳибхабарон надорӣ? Гуфт: — Ҳоҳӣ, ки мулки ман ба бод бардиҳӣ ва ҳавохоҳони маро аз ман дур афганӣ?! Гуфт: — Чаро? Султон гуфт: — Чуи, ман соҳибхабаре диндор кунам, он ки маро дӯстанд ва ягона бошад бо эътиמודи дӯсдорӣ ва ягонагии хеш соҳибхабарро вазне наниҳад ва ўро ринивате надиханд ва он ки муҳолифу душман бувад, бо ӯ дӯстӣ гирад ва ўро мол бахшад ва чуи чуини бувад, почор соҳибхабарон аз дӯстдорон ба самъи мо бад ме-

расонад ва аз душмани сахт нек меронад. Ва «сухани неку бад чун тир бошад, ки охир бар нишона ояд». Дил мо бад-ин сабаб ҳар рӯз бар дӯст гаронтар мешавад, бар душман хуштар. Пас, ба андак рӯзгорон дӯстдорон ҳама дур шаванд ва бадхоҳон муқарраб гарданд ва он гаҳ халалу парешонӣ ва бекомӣ тавонад кард. Ва тадо-руки он душвор тавон кард.

Аммо авлотар, ки соҳибхабар ва барид доштаи яке аз қавонд аст, чун ин муътамад чунон бошад, ки бибояд ва соҳибхабар бувад, дил машғул набувад.

ФАСЛИ ЕЗДАҲУМ

АНДАР ТАЪЗИМ ДОДАНИ ФАРМОНИ ОЛИ ВА АМСИЛА, КИ АЗ ДАРГОҲ ФИРИСТАНД

Номаҳо аз даргоҳҳо бисёӣ нависанд ва ҳар чӣ бисёӣ гардад, хурматаш набувад. Бояд ки то муҳимме набувад, аз маҷлис олии чизе нанависанд. Бояд ки хурматаш он чунон бувад, ки касро захираи он набошад, ки аз даст бидиҳад, то фарри модро пеш набарад ва агар маълум гардад, ки касе дар он фармон ба чашми ҳақорат ингаристаасту андар пеш шудан ба самъи тоат қоҳилӣ кардааст, он касро молини балӣ диҳанд, агарчи аз наздикон аст ва фарқ миёни подилоҳу дигарон он аст, ки амри ӯро муноқид ва фармони ӯро мутеъ бошанд.

ҲИКОЯТ

Дар ин маълӣ гӯянд, зане аз Нишопур ба Ғазини рафт пешӣ Султон Маҳмуд* гила карду гуфт: — Омиле ба Нишопур зиёе аз ман бистадаст ва дар тасарруфи хеш овардааст.

Номас дод, ки зиёи ӯ боздеҳ. Ин омил магар ин зиёро ҳуҷҷате дошта буд, гуфт: — Ин зиё аз ман аст ва ҳолаш ба даргоҳ бозменамоям.

Дигар бор ин зан ба Ғазини шуд ва тазаллум кард. Ва аз даргоҳи Маҳмуд ғулуме фиристодад ва он омилро аз Нишопур ба Ғазини бурданд ва ҳазор чӯб бар даргоҳ бизаданд. Пеш аз он ки он чӯб назада буданд ва мехостанд задаи, ба биет ҳазор дигори нишопурӣ ва ба шафоати бузург (хостанд) бихаранд, нафурӯхтанд, гуфт: — Агар ин зиё туро бувад, чаро ба ҳукми фармон нарафти ва баъд аз он ҳол наламудӣ, то мо он чӣ

зоҷиб буд, бифармудеме ва ин аз баҳри он бувад, ки то дигарон бишунаванд, захираи он надошта бошанд, ки дар фармони подшоҳи тақсир ва тачовуз кунанд. Ва ҳар чизе, ки мефармуд, ки он ба подшоҳ тааллуқ дорад, ҷун даст буридану гардан задаи ва ҳаси қардану пой буридан ва амсоли ин сиёсат, ки бошад, бе дастури подшоҳ касе кунад, ўро молиш бояд фармуд, то дигарон ибрат гиранду ҳештан бишуносанд ва битарсанд.

ҲИКОЯТ

Ҷуни гўянд, ки Парвиз* Баҳромӣ Чўбишро* дар ибтидо лекӯ медошт, ҷунон ки як соат бе ӯ набудӣ ва дар шаробу шикор ва хилват аз ҳештан ҷудо надоштӣ ва ин Баҳром савори ягона буд ва муборизу беҳамто. Магар рӯзе малик-Парвизро уммоли хирӣ сесади шутури сурхмӯи оварданд ва бар ҳар як хирворе аз ҳавонҷ ва дигар матоъ. Бифармуд, то ҳамҷунон барои Баҳромӣ Чўбиш* баранд, то ўро дар матбах фароғе бувад. Дигар рӯз Парвизро хабар оварданд, ки дўш Баҳром гуломеро аз он хештан фурукашид, бубаст, чўб бизаданд. Парвизро хашм гирифт, гуфт: — Баҳромро ҳозир кунед.

Ҷун Баҳром биёмад, бифармуд, то аз силоҳхона теге понсад биёварданд. Гуфт: — Эй Баҳром, ҳар чӣ аз ин тегҳо некӯтар аст, ҷудо кун.

Баҳром ҳамегузид, то теге саду панҷоҳе бигузид.

Гуфт: — Он чӣ хир турост, аз ин гузидаҳо беруи кун.

Пас, Баҳром аз ин гузидаҳо ду тег ҷудо кард. Парвиз гуфт: — Ақлуи бифармоӣ, то ин ду тегро дар як инём би-созанд.

Пас, Баҳром гуфт: — Эй малик, ду тег дар як инём лекӯ наёяд.

Парвиз гуфт: — Ду фармондеҳ дар як шаҳр некӯ набошад.

Баҳром буни бунон дид, дар-вақт бидонист, ки ӯ хато кардааст.

Парвиз гуфт: — Агар на он астӣ, ки туро бар ман ҳаққи хидмат биёӣр аст ва бардоштан ҳешро намехоҳам, ки бияфканам ва илло аз ту дарнагузаштаме. Ин корро даст боздор, ки худон таоло моро бар замин довар кардааст, на туро. Ҳар киро доварӣ бошад, ҳоли он барон мо барбояд дошт, то он чӣ воҷиб кунад, дар он боб

ба ростӣ бифармоем ва агар баъд аз ин зердастею диграмхаридаеро гуноҳе падид ояд, нахуст бояд ки маълуми мо кунӣ. Пас он чӣ воҷиб ояд, таъдиб фармоем, то ҳеҷ касро ба ҷовоҷиб ранҷе нарасад. Ин бор афв кардем.

Баҳром, ки чунин сипахсолоре буд, бо ӯ ин хитоб рафт, бо дигарӣ худ чӣ равад?

ФАСЛИ СЕЗДАҲУМ

АНДАР ҶОСУСОН ВА ТАДБИРИ ҚОРИ ЭШОН БАР САЛОҲИ МУЛКУ РАИЯТ

Бояд ки бо ҳама атроф ҷосусон раванд бар сабини бозаргонсӯз сайёҳон ва сӯфиёну доруфурӯшон. Аз ҳар чӣ менунаванд, хабар меоранд, то ҳеҷ гуна аз аҳвол хабаре пӯшида намонанд ва ҳар чӣ ҳодисе шавид ба тоза гардад ба вақти ҳеш тадорук карда ояд. Чӣ бисёр вақт будааст, ки волиёну муқаттабон ва гумонагонаи умаро сарри нисёну мухалифат доштаанд ва бар подшоҳи сиғолида. Ва чуи ҷосусон расидаанд ва подшоҳро хабар додаанд. Подшоҳ дар вақт бариниаст ва ногоҳ тохтаи бар сари эшон бурда ва ғурӯ ғирғита ва азмн эшон ботил карда. Ва агар подшоҳе ё ланкарн бегона қасди мамлакатн ӯ карда ва аз ҳолн раоё хабарҳо додаанд ва неку бад ва подшоҳон тимори он бидошта, чуи он ки мулҳин Азадуддавла* кард.

ҲИҚОЯТ

Аз Дайламон ҳеҷ подшоҳе бедортар ва зирактару пешбинитар аз Азадуддавла набудааст ва иморат дӯст доштӣ ва бузургҳиммату босиёсат будӣ. Рузе мулҳн ба вай набинт, ки бад-он муҳим, ки бандаро ғирғистода будӣ, чуи аз дарвозаи шаҳр берун рафтам, гоме дувист рафта будам, ҷавонеро дидам бар кароин роҳ истода, зардҷехра ва бар гардан захмҳо дошт. Маро бидида салом кард. Чуи ҷавобаш боздодам, гуфтам:— Чаро истодаӣ? Гуфт:— Роҳӣ металабам, то ба шаҳре равам, ки дар он шаҳр подшоҳ одил бошад ва қозӣ муъсиф.

Гуфтам:— Медонӣ, ки чӣ меғӯӣ, подшоҳе аз Азадуддавла* одилтар ҳоҳӣ ва қозӣ аз қозини шаҳр олимтар? Гуфт:— Агар подшоҳ одил будӣ, дар қор бедор будӣ,

ҳоким рострав нест, бешак подшоҳ гофил аст. Гуфтам: — Аз ғафлату норостии қозӣ чӣ дидӣ? Гуфт: — Қиссан ман дароз аст ва чуи аз ин шаҳр бирафтам, кӯтоҳ гашт. Гуфтам: — Албатта, бо ман битавонӣ гуфт. Гуфт: — Пас рав, то роҳро ба ҳадис кӯтоҳ кунам.

Чуи роҳ пеш гирифтем, гуфт: — Бидон, ки ман писари бозаргонан ва сарои падари ман дар ин шаҳр ба фалон маҳаллат аст. Ва ҳама кас падари маро шиносанд, ки чуи мард буд ва донанд, ки ўро чӣ молу хоста буд ва дар ин ҷумла фармон ёфт ва ман ҷанд сол ба тамошои дил ва ишрату шаробхорагӣ машғул будам, маро бемории саҳт падид омад, чуион ки аз зиндагонӣ бибуридам ва дар он бемори бо худон азза ва ҷалла назр кардам, ки агар аз ин беморӣ ҳалосӣ ёбам, ҳаҷ ва ғазо кунам. Худон таоло шифо фиришод ва ба саломат бархостаму қувват бозёфтам. Ва азми дуруст кардам, ки ба ҳаҷ равам ва баъд ба ғазо ва ҳаҷ чи маро қанизаку ғулом буд, озод кардам. Ҳамаро аз зарру зиё ва акору саро додам ва ба якдигар номзад кардам ва дигар ҳаҷ чӣ аз зиё ва мустақил ҳамабифурӯхтам, аз он панҷоҳ ҳазор динори нақд ҳосил кардаму бо худ андишдам, ки ин ҳаҷ ду сафар, ки ман дар пеш дорам, пурхатар аст. Маро савоб нест, ин ҳама зар бо хештан бурдан. Пас, дил бар он ниҳодам, ки сӣ ҳазор динор бибарам ва биш ҳазор динори дигар бигузорам. Пас, бирафтам ва дар ду офтобан мисин кардаму ҳаҷ яксера даҳ ҳазор кардам. Гуфтам, ақшуи ин пешин кӣ шояд ниҳод. Аз ин ҳама ба шаҳр дилам бар қозӣ қарор гирифт. Гуфтам, ў марди олим ва ҳоким аст. Подшоҳ хуни мусулмонон бад-ӯ супурдааст ва эътиمود карда. Ба ҳаҷ ҳол ниёнат пакунад. Бирафтам ва ин маъний пармак бо ӯ бигуфтам. Қабул кард, хуррам шуд. Шабгире бархостам ва ин ду офтобан зар ба хонан ӯ бурдам ва ба ваднат бад-ӯ супурдам ва рӯй ба роҳ кардаму ҳаҷи ислом гузоридам ва ҳам аз Макка ба Мадина рафтам ва зиёрат кардам ҳазрати расулуллоҳро... ва аз он ҷо ба диёри Рум бирафтам ва бо ғозии бинайивастам ва ҷанд сол ғазо мекардам ва дар масофи қирирон гирифторм омадам ва ҷанд ҷой бар рӯю гардан ва бозу ҷарсхат расид. Ва ба даст румиён аспр гаштам ва ҷаҳор сол дар банду зиндон бимондам. Қайсар бемор шуд ва саҳт ранҷур афтод, барои ӯ аспронро ҳама озод карданд ва ҳалос доданд.

Дигар бор миёни новакӣён омадам ва эшонро хид-

мат кардам чандоне, ки пафакот ба даст овардам ва дилам бад-он кавӣ буд, ки бист ҳазор динор пешн қозӣ ниҳодаам. Ба умеди ин бархостам, ду сол ранҷи сафар дида ва сармову гармо ва талху ширини чашнда ва ни зориву лоғарӣ ёфта, пешн қозн шудаму салом кардам ва пешн ӯ биништам. Чун маҳкама холӣ шуд, назди ӯ рафтам ва пармак ӯро гуфтам, ки ман фалон набин фалонам, ҳаҷ кардаму газо кардам ва маро ринҷо расида ва ҳар чӣ бо худ бурда будам, аз даст бирафт ва бар ин ҳолам, ки мебинӣ. Ва ба як ҳабба зар кодири нестам ва маро бад-он ду офтобон зар, ки пешн ту ниҳодаам, хочат аст. Қозӣ маро аз андаку бисъёр ҳеҷ ҷавоб надод ва бад-он раҳ нашуд, ки «ту худ чӣ мегӯӣ?» Бархост ва ба ҳучра фуру шуд. Ман дилшикаста бозгаштам ва аз бадҳолӣю бараҳнагӣ, ки будам, аз шарм на ба хонаи худ метавонистам шуд ва на ба хонаи хешону дӯстон. Шаб дар масҷид мекуфтам ва рӯз дар гӯшаҳое будам. Қисса чӣ кунам дароз, ду бор бо ӯ ин маънӣ бигуфтам, ҳеҷ ҷавоб надод. Рӯзи ҳафтум дигар бор саҳт баргиррифтам, маро гуфт: — Туро молихӯлиё ранҷа медорад ва мағзи ту аз гарди роҳу ранҷи сафар хушк шудааст ва ҳарза бисъёр мегӯӣ. Ва на ман туро мешиносам ва на аз ин ки гӯӣ, ҳабар дорам, валекин номн ин мард, ки мебарӣ, ӯ ҷавоне некӯрӯӣ буд ва мулаббас.

Гуфтам: — Қозӣ, ман онам, аз бори заҳмати сафар चुнии низору зардчеҳра гаштам ва аз ҷароҳатҳо рӯи ман चुнии зинт шуд. Гуфт: — Бархез ва маро судоҳ мадеҳ ва бирав!

Гуфтам: — Қозӣ, макун ва аз худой битарс, ки баъд аз ин ҷаҳон ҷаҳоне дигар аст ва укубати он ҷаҳон саҳттар ва ин ҷаҳон гузаранда аст ва он ҷаҳон нойдор. Гуфт: — Аз ваъз бигузару маро ранҷа мадор! Гуфтам: — Аз он бист ҳазор динор панҷ ҳазор динор азони қозӣ бошад. Ҳеҷ ҷавоб надод. Гуфтам: — Ду офтоба, яке туро бошад, ҳалолан тайнбан ва яке ба ман деҳ, ки саҳт дармондаам ва бо ин ҳама ба икромн хештан бароте маҳкам бикунам, ки «маро бо ту ҳеҷ даъво набошад».

Гуфт: — Туро девонагӣ ранҷа медорад ва чандон кардӣ, ки ба девонагии ту ҳукм кунам. Бифармоям, дар бемористон дар банд кашанд, то ҷон дорӣ, аз он раҳой наёбӣ.

— Бидонистам, ки ӯ дар дил кардааст, ки ҳеҷ ба

ман надихад ва ҳар чӣ ӯ ҳукм кунад, мардумон бар он раванд. Нармак бархостам ва берун омадам ва дар ин маънӣ бо худ масал задам, ки гуфтаанд: «Чун гӯшт ганда шавад, ӯро ба намак илоч тавон кард, чун намак ганда шавад, ӯро ба чӣ илоч кунанд?» Ҳама довариро ба қозӣ дуруст шуд, чун қозӣ бедод кунад, киест аз қозӣ дод ситонад?! Агар Азадуллоҳ додгар будӣ, биест ҳазор зарри ман дар дастӣ қозӣ набудӣ ва ман чунин ғуруснаю дармонда ва тамаъ аз молу мулк ва шаҳри худ бурида набудаме.

Чун муҳӣ мочарон аҳвол бишунид, дилаш бар ӯ биеҳт, гуфт: — Эӣ озодамард, «ҳама умедҳо аз паси навмедист». Дил дар ҳудои азза ва ҷалла банд, то қорн бандагон рост орад.

Пас, уро гуфт: — Маро дар ин деҳ дӯстест озодамарду меҳмондӯст. Ман бл меҳмониш у меравам ва маро бо ту хуш афтодааст, мусондат кун, то имрӯз ва имшаб ба хонаи он дӯст бошем, то фардо ҷу падидор ояд. Ва ӯро бурд то хонаи он дӯст. Моҳазар овард ва бикӯрданд. Муҳӣ дар хона шуд ва ин ҳол бар коғаз набишт ва ба яке русто доду гуфт: — Дар сарони Азадуллоҳ рав, фалон ходимро бихон ва ин набишта бад-ӯ деҳ, ки фалони фириастода, бояд ки дарҳол бирасонӣ.

Ходим дир-вақт ба Азадуллоҳ расонид. Чун Азадуллоҳ бихонд, ангушт ба дандон гирифт, дарҳол кас фириестоду гуфт: — Хоҳам, ки намози хуфтаи ин мардро пешн ман оӣ.

Муҳӣ ӯро гуфт:

— Бирҳез, то ба шаҳр равем, ки Азадуллоҳ маро ӯро туро меҳонад ва ин фириестодан ӯст. Гуфт: — Хайр аст? Гуфт: — Ҷуз хайр нест, «магар он чӣ ту дар роҳ бо ман гуфтӣ, девор шунид» ва ба самъи ӯ расонид ва умед чунон дорам, ки ба мақсуд расӣ ва аз ин машаққат бирахӣ.

Бархост ва ин мардро пешн Азадуллоҳ бурд. Азадуллоҳ ҷой ҳолӣ фармуд кардан ва аҳвали ӯ бозпурсид. Аз аввал то ба охири он чӣ буд, гуфт. Азадуллоҳро дил бар ӯ биеҳту гуфт: — Акини ин қорест, ки маро афтодааст на туро ва ӯ ғумоштаи ман аст. Тадбири ин қор маро бояд кард, ки ҳудои азза ва ҷалла ин марзбонӣ аз баҳри он додааст, то ҳирзаҳои ӯ дорам ва нагузорам, ки касеро ранҷе ва зиёдатӣ расад, балки аз қозӣ, ки ман ӯро бар амвол ва дамони... мусулмонон ғумошта бошам, то ба ҳукми шаръ меравад ва майлу

муҳобо накунад ва ришват дарнаситонад. Дар дорул-мулки маиш равад аз марди пири олим, ҷойҳои дигар аз ҳокимони дигар, ки ҷавон ва мутаҳаввиранд, хиёнатҳо чун равад! Дар либтидои ин кӯзӣ марде буд дарвеш ва мулӣ ва маиш мушоҳираи ӯ мединҳам, то ӯ ба ростӣ шугли мусулмонон мегузорад ба ҳукми шарт ва аз майлу муҳобо ва хиёнат дур бошад. Ва имрӯз дар Бағдод ва похияташ ҷандон зиё ва мулку акор ва боғу бӯстон ва сароҳи ва таҷаммулу матон хопаашро ҳадде нест. Маълум аст, ки ҳама неъмат аз он қадар мушоҳира на-тавои сохт. Пас, дуруст гашт, ки ин ҳама аз молҳои мусулмонон сохтаст. Пас, рӯй бадин мард карду гуфт:— Ҳуш паҳурем, то туро ба ҳаққи хеш парасонем, нафақоте аз мо биситон ва аз ин шаҳр рав ва ба Исфаҳон пешин фалон кас мебош, то бишависам, ки туро худ дорад, то он гоҳ, ки мо туро аз вай талабем.

Пас, дувист динор зар ва панҷ савб ҷома дод ва ҳам дар шаб ӯро ба сӯи Исфаҳон фиристод. Пас, ҳама шаб то рӯз Азадуддавла* меандешид, ки чора чун кунад, то ин мол аз дасти кӯзӣ берун кунад. Бо хештан гуфт: «Агар кӯзиро ба зӯри салтанат бигирам ва бирамчонам, ӯ ба ҳеҷ ҳол мӯътариф ва муқир нагардад ва хиёнат бар хештан накунад ва ин мол дар тахлука афтад ва мардумон низ маро дар забон гирад, ки Азадуддавла марде пиру олим ва кӯзӣ меранҷонад ба тамани мол. Ва ин ништиномӣ ба ҳама атроф пароганда шавад. Ва маро тадбир мебояд кард, ки ин хиёнат бар кӯзӣ дуруст шаваду ин мард ба молҳои худ бирасад».

Чун бар ин ҳадиш ду моҳе баромад, кӯзӣ низ асарҳои худованди зар ба ҳеҷ ҷой наид, гуфт:— Бист ҳазор динор бурдам, валекин як соли дигар сабр кунам, бошад ки хабарҳои марги вай аз касе бишунавам, ки бар он ҳол, ки маиш ӯро дидам, худ зуд мирад.

Чун бар ин сухан ду моҳ бигузашт, рӯзе ба вақти қайлӯли Азадуддавла кас фиристод ва кӯзиро хонду бо ӯ хилват кард ва гуфт:— Айюҳалкӯзӣ, дошӣ, туро ба чӣ ранҷа кардам? Гуфт:— Подшоҳ бехтар донад.

Гуфт, ки оқибатандеш гаштаам ва аз ин тафаккур ва савдо хоб аз ҷашмҳои маиш бирамид, ки бад-ин дунёю мамлакат дунё муаввал намебиням ва на бад-ин зиндагонӣ эътимоде ҳаст, аз ду берун нест; ё мулк-ҷӯе аз гӯшае бархезад ва ин подшоҳӣ аз дасти мо берун кунад, чунон ки мо аз дасти дигарӣ берун кардем. Ва бинигар, то чӣ моя ранҷҳо ба мо расид, то чунон

эмии битавонистем нишаст. Ва ё фармон даррасад ва моро погоҳ аз ин тахту мамлакат ҷудо гардонад ва ҳеҷ касро аз марғ чора нест. Ва ин қадар умр рӯзнэман мост, агар нек бошем ва бо халқи худой некӯи кунем, то ҷаҳон бар пой бошад, аз мо ба некӯи ёд кунанд ва сано гӯянд ва фардо ба қиёмат растагорӣ ёбему дар биҳишт равем. Ва агар бад бошему бо бандагони худой таоло бад кунем ва бедодгар бошем, то қиёмат нони мо ба зишти баранд ва ҳар кӣ аз мо ёд кунад, бар мо лаънату иафрии кунад ва фардо ба қиёмат гирифтор бошем ва ҷои мо дӯзах бувад. Пас он чӣ мумкин аст, ҷаҳд ба некӣ мекунем ва инсофи халқ мединҳему эҳсои мекунем. Валекии мақсуд аз гуфтаи ин бо ту он аст, ки дар сарой муште аврату атфол дорам; кори инсарон сахлтар аст, ки эшон «мурге парраида бошанд аз иқлиме ба иқлиме тавонанд шуд». Ҳолӣ ин сарпӯшидагон батар, ки бечора монанд. Ва ман имрӯз метавонам, ки дар ҳаққи эшон андешае кунам, фардо набояд, ки ҷуи марғ фаро расад ва ё давлатро гардише бошад, хоҳам, ки бо эшон некӯи кунам, натавонам кард. Ва имрӯз дар мамлақати худ меандешам, ки аз ту порсотару худойтарстар ва кутухдасттару бодиннаттар марде хаст, ҳеҷ намебинам ва мехоҳам, ки ду бор ҳазор-ҳазор динор аз нақду ҷавоҳир пешн ту бинихам ба ваднат, ҷуион ки ману ту донем ва худон азза ва ҷалла. Ва пас агар фардо рӯз маро коре афтад ва ҳолӣ эшон ба ҷое расад, ки ба қут дармонад, дар сир эшонро бихон, ҷуион ки ҳеҷ кас надонад ва бар эшон қисмат қун ва ҳар якро ба марде деҳ, то пардаи эшон дарида нашавад ва нохоҳ нашаванд. Ва тадбири ин кор он аст, ки дар сарон хеш дар ҳуҷраҳои дарунӣ хонае ниҳиҷ кунӣ ва дар он ҷо зерзамини аз хиниш пухта бисозӣ ва ҷуи тамом кунӣ, маро хабар кунӣ, то ман бифармоям шабе биет марди хуниро, ки қатл бар эшон воҷиб аст, ки бар пушт гиранд ва ба сарон ту оранду дар он зерзамини ниҳанд ва баъд аз он бифармоям, то гарданашон бизананд, то пӯшида монад.

Қозӣ гуфт: — Фармонбардорам, он чӣ мумкин гардад дар ин хидмат, ба ҷой орам.

Пас, малик ходимеро нармак дар гӯш гуфт: — Бирав ба ҳазина ва дувист динор зарри мағрибӣ дар кисае қуцу зуд биёр.

Ходим ҷуи зар биёвард, Азадуддавла биситад ва пешн қозӣ ниҳод, ки дувист динор зарри мағрибӣ дар ву-

ҷӯҳи нз зерзамин ба кор бар ва агар тамом набошад, дигар бифирнестам.

Қозӣ гуфт: — Оллоҳ, оллоҳ, эй малик, ин қадар хидмат бикунам аз зерин ҳеҷ, на бас қорест.

Азадуддавла гуфт: — Шарт набошад, ки аз ҷиҳати муҳиммоти ман ҳарч аз ҳоссаи худ кунӣ, заррин ту ҳалол аст, ин қорро нашоёд. Ҷаҳди он кун, то он чи бар ӯ иттифоқ афтадааст, ба ҷой оӣ, ки ҳама хидматҳо карда бошӣ.

Қозӣ гуфт: — Фармон маликрост.

Он дувист динор ба остин ниҳод ва аз пеши малик берун омад бар сифате, ки дар пӯст намегуҷид. Бо худ гуфт: — Пиронасар бахту давлат маро даст гирифт ва хонумон ба сар зар хоҳанд кард ва ҳама рӯзии ман хоҳад буд, ки агар маликро ҳалале афтад на кас бар ин қабола ва ҳуҷҷате дорад ва ҳама бо фарзандони ман бимонад. Худованди ду офтоба, агар зинда аст, аз бист ҳазор динор донге натавон ситадан, малик, ки мурда бошад ё зинда аз ман кай чизе тавонад ситад?!

Дар нморати сардоба ба тааҷҷул биистод ва ба як моҳ сардобаро тамом карду ба сарон Азадуддавла шуд намози хуфтаи. Ва Азадуддавла ўро пеш хонду гуфт: — Бад-ин вақт ба ҷӣ қор омадӣ? Гуфт: — Хостам, ки маликро маълум гардонам, ки зерзамини ҷунон ки фармуда буд, тамом шуд.

Азадуддавла гуфт: — Ҷунии хоҳам ва ман дониستم, ки ту дар қорҳо ба ҷид бошӣ, алҳамдулиллоҳ, ки зини ман ба ту хато набуда ва дил аз ин муҳим ғориғ қардӣ ва он ҷӣ бо ту гуфтам ҳазор-ҳазор ва поисад бор ҳазор динор мунд шуда аз зарру ҷавохир, поисад ҳазор-ри дигар мебояд, ҷандин ҷома ва уду анбар ва мушку кофур дар вачҳи ин ниҳодаам, ки замон-замон байёон оранд ба як-ду ҳафта тамом гардад, он гаҳ ба як бор он ҷо баранд. Ва ман фардо шаб ба дидани он зерзамин ба сарон ту оям ношинос, то ҷашм бар он нморат афганам ва бубинам, то ҷӣ гуна омадааст ва нахоҳам, ки аз ҳеҷ гуна такаллуфе қуӣ, ки ман дар вақт боз-хоҳам гашт.

Ва қозиро гусел кард. Дар-вақт қосиде ба Исфаҳон фирнестод, то худованди зар биёяд. Ва дигар нини шаб ба сарон қозӣ шуд ва он сардобаро бидиду биписандид. Қозиро гуфт: — Рӯзи сешанбе пеши ман оӣ, то он ҷӣ мунд аст, бибинӣ. Гуфт: — Ҷунии кунам.

Ва ҷун аз сарон қозӣ бозгашт, ҳазинадорро бифар-

муд, то сад офтоба зар дар хона биниҳад ва се кироба марворид ва чоме заррини пурёкут ва чоме пурлаъл ва чоме пурпирӯза ва ҳама бар сари офтоба ниҳад. Ва чун хазинадор аз ин бипардохт, сешанбе фаро рӯсид. Азадуддавла* қозиро биниҳад ва дастӣ ӯ бигирифту дар он хона бурд, ки мол ниҳода буд. Қозӣ, ки он офтоба-хоро бидид ва он чандон ҷавохир, хира бимоид.

Азадуддавла гуфт: — Дар ин ҳафта ба омадани ман ва ин мол чашм мебар.

Пас аз он берун омаданд ва қозӣ бозгашт. Қазоро рӯзи дигар худованди ду офтоба зар даррасид. Азадуддавла гуфт, ки «акиун хоҳам, ки пешни қозӣ рави ва ӯро бигӯӣ, ки ман муддате сабр кардам ва ҳурмати ту нигоҳ доштам ва беш аз ин таҳаммул нахоҳам кард ва ҳама шахр донаид, ки маро ва падари маро чӣ молу неъмат буд ва бар қавли ман ҳама ҷой гувоҳӣ диҳанд. Агар зарри ман боздихӣ фабиҳо ва иншо ва илло ҳам акиун пешни Азадуддавла равам ва аз ту тазаллум кунам ва он беҳурмати бар сари ту орам, ки ҷаҳониён аз ту ибрат гирайд. Бингар, то чӣ ҷавоб диҳад. Агар заррат боздод, ҳамчунон пешни ман оӣ ва агар надиҳад, зуд маро хабар кун».

Ҷавонмард пешни қозӣ рафт ва наздики ӯ бинишаст ва ҳамчуни бо вай бигуфт. Қозӣ андешид, ки агар зар надиҳам, пешни Азадуддавла раваду аз ман шикоят кунад ва кори ман пешни ӯ даршиканаду обрӯи ман бирезад ва ин мол ба хонаи ман нафиристад. Ҷавоб он аст, ки молӣ ӯ бидиҳам, охир ба ҳама ҳол саду панҷоҳ офтобаи зар бо чандин ҷавохир бехтар, ки ду офтоба зар. Ҷавонмардро гуфт: — Замоне сабр кун, ки ман дар ҷаҳон туро металабидам.

Бархост ва дар хуҷрае рафту ӯро хонд ва дар кано-раш гирифт гуфт: — Ту дӯст ва дӯстбаччаи манӣ ва маро ба ҷои фарзандӣ ва ман ин ҳама аз баҳри эҳтиёт мекардам ва он гаҳ туро металабидам. Алҳамдулиллоҳ, ки боз туро дидам ва аз ин ӯҳда берун омадам ва зарри ту ҳамчунон барҷост.

Бархост ва ҳар ду офтоба пеш оварду гуфт: — Ин зарри туст? Ҷавонмард гуфт: — Оре. Гуфт: — Акиун ҳар кучо хоҳӣ, рав.

Ҷавонмард берун омад ва ду марди ҳаммолро дар сарон қозӣ бурд ва он ду офтоба бар гардани эшона ниҳод ва ҳамчуни мебард, то ба сарон Азадуддавла.

Ва Азадуддавла бор дода буд ва ҳама бузургони

давлат ҳозир буданд, ки ҷавонмард омаду ду офтоба зар дар пешн Азадуддавла бар замини ниҳод. Азадуддавла бихандид. Пас, гуфт: — Алҳамдулиллоҳ, ки ту ба ҳаққи хеш расидӣ.

Бузургон бозпурсиданд, ки «ҳол чун аст»? Азадуддавла мочарон ҷавонмард ва он чӣ ӯ карда буд, боз гуфт. Ба тааҷҷуб фурӯ монданд. Пас, ҳоҷибн бузургро фармуд, ки бирав ва қозини шаҳро сарбараҳна ва дастор дар гардан карда, пешн ман ор. Чун қозиро бад-ни гуна пешн Азадуддавла бурданд, қозӣ пигаҳ кард, он ҷавонмардро дид он чо истода ва он ҳар ду офтоба пешн ӯ ниҳода.

Гуфт: — Ох, бисӯхтам! Доппстам, ки ҳар чӣ бо ман кард ва намуд, аз ҷиҳати он ду офтоба зар буд.

Пас, Азадуддавла бонг бар вай заду гуфт: — Ту марди нир ва олим бошӣ ва ба сари гӯр расида, инчунин хиёнат кунӣ ва дар амонат зинҳор хӯрӣ, аз дигарон чӣ ҷашм бояд дошт? Маълум гашт, ки ҳар чӣ сохта дорӣ ҳама аз молн мусулмонон асту аз ришват! Ман қазон ту дар ин ҷаҳон бидиҳам ва бад-он ҷаҳон худ мукофот ёбӣ! Аз ҷиҳати он ки пурӯ олимӣ, қонн туро бахшидам, аммо молу мулкн ту, ҷумла хизона-рост!

Дуњёӣ ҳар чӣ дошт, ҷумла бисптад ва инз ӯро амал нафармуд ва он ду офтоба зарро ҳамчунон ба он ҷавонмард дод ва даст аз ӯ боздошт.

ҲИКОЯТ

Овардаанд, ки Султон Маҳмурдо* монанди ин қиссае афтод. Ва он ин бувад, ки марде дар роҳ аризае ба Султон дод, ки ду ҳазор динори зар дар қисае сабз ва мӯҳр ниҳода дар пешн қозини шаҳр ба ваднат ниҳодам. Ва чун ба сафар рафтам ва он чӣ бо худ доштам, дар роҳи Хиндустон дуздон аз ман бисптаданд. Он чӣ пешн қозӣ ниҳода будам, аз қозӣ бозсптадам. Чун ба хона овардам, сарн қиса бозкушодам, пур динрамҳон мисли ёфтам. Ба қозӣ бозгаштам, ки ман қисаи пурзар пешн ту ниҳодам, ақлуи пурмас меёбам, чӣ гуна бошад?

Гуфт: — Ту ба вақти суғурдан ҳеҷ зар вонамудӣ ва бар ман шумурдӣ? Қисае баста ва мӯҳр карда ба ман овардӣ ва ҳамчунон бозбурдӣ ва ба вақти боздодан аз ту пурсидам, ки ин қиса қисаи туст? Гуфтӣ: «Бале».

Ва ба саломат бибурдӣ. Акнун ба қарқаша омадаӣ, оллоҳ, малики одил ба фаръёд рас, ки бар поне қодир нестам!

Султон Маҳмуд аз ҷиҳати ӯ тангдил шуду гуфт: — Хотир чамъ дор, ки тадбири зарри ту бар ман воҷиб шуд. Бирав ва он кисаро пешни ман ор.

Мард бирафт ва он киса пешни Султон овард. Маҳмуд ҳарчанд гирди киса мулоҳиза кард, ҳеҷ ҷой шиқофе наид. Мардро гуфт, ки кисаро пешни ман бигуззор ва ҳар рӯз се ман пошу як ман гӯшт ва ҳар моҳ даҳ динор зар аз вақили мо меситон, то ман тадбири зарри ту бикунам ва ту бебарг набоди.

Пас, рӯзе Маҳмуд вақти қийлула он киса пешни худ ниҳод на бар вай андеша баргумошт, ки чун тавонад буд. Охир дилаш ба он қарор гирифт, ки мумкин бошад, ки ин кисаро шиқофта бошанд ва зар берун карда ва руфӯ карда. Макримае дошт тӯзи музаҳхаб некую зариф, ки ба рӯи шиқола афганда буд. Нимшаб бархост ва аз бом фуруд омаду қорд барқашид ва ҷанд газе аз макрима бардарид ва боз ба ҷой шуд. Сапедадам бархост ва се рӯз ба шиқор рафт. Ва фарроше буд, ки хидмати ҳуҷраи хос кард. Бомлод бар сари шиқола шуд, то бирӯбад макримаро. Даррида дид миқдори як газ. Битарсид ва аз бим гирияш барафтод. Ва дар фаррошхона фарроше буд пир ӯро бидид ҷунон гириён, гуфт: — Туро ҷӣ будааст? Гуфт: — На. Меёрам гуфт. Гуфт: — Матарс ва бигӯй. Гуфт: — Қасе бо ман синтеза доштааст. Дар хона шудааст ва макриман Султон бардаридаст, магар як газ. Агар ҷашми Султон бар он ҷо афтад, маро бикушад.

Гуфт: — Ҷуз ту дигар ҳеҷ кас дидааст? Гуфт: — На. Гуфт: — Дил фориг дор, ки ман чораи ин қор донам ва туро биёмӯзам. Султон ба шиқор рафтааст ва дар ин шаҳр руфӯгаре ҳаст қасл марде ва дуқон ба фалон маҳалла дорад ва Аҳмад ном дорад ва дар руфӯгарӣ саҳт устод аст. Ва руфӯгароне, ки дар ин шаҳранд, ҳама шоғирдонии ӯанд. Ин макрима пешни вай бар, ҷандон ки музд хоҳад, бидеҳ, ки ӯ ҷунон кунад, ки ҳеҷ устоде надонад, ки ин дарида будааст.

Ин фаррош макрима пешни ӯ бурд, гуфт: — Иро руфӯ тавонӣ қард? Гуфт: — Тавонам. Гуфт: — Ҷанд хоҳӣ? Гуфт: — Дурустӣ, ним динор хоҳам.

Он зар бад ӯ доду гуфт: — Зуд мебояд.

Гуфт: — Фардо намози дигар биё ва бибар.

Дигар рӯз ба ваъда бирафт. Макрима пеши ӯ ниҳод, чунон ки дарнамеёфт, ки кучо дарида буд. Фаррош шодмона шуду ба сарой бурд ва ҳамчунон дар рӯи ниҳоле кашид. Чун Султон аз шикор бозомад, дар он хона шуд, то бихуснад. Ниғаҳ кард, макримаро дуруст дид, гуфт: — Ин фарроширо бихонед.

Чун фарроширо бихонданд, гуфт: — Ин макрима дарида буд, ки дуруст кард? Гуфт: — Эй худованд, ҳаргиз надарида буд. Гуфт: — Эй аҳмак, матаре, ки ин маи дарида будам. Маро дар ин максудест. Рост бигӯ, ки кадом руфӯгар ин дуруст кардааст, ки бағоят неқ кардааст.

Гуфт: — Эй худованд, Аҳмади руфӯгар. Гуфт: — Уро пеши маи хон. Ва чун дар сарой ояд, пеши манаш ор.

Фаррош бирафт ва руфӯгарро пеши Султон овард. Руфӯгар, ки Султонро дид таъхо нишаста, битарсид. Султонро, ки чашм бар ӯ афтод, гуфт: — Бигӯ устод, ин макримаро ту руфӯ кардӣ? Гуфт: — Оре. Гуфт: — Сахт устодона кардаӣ. Гуфт: — Ба давлати худованд неқ омадааст. Гуфт: — Дар ин шаҳр аз ту устодтар ҳеҷ ҳаст? Гуфт: — На. Гуфт: — Аз ту сухане нурсам, рост бигӯ, ки бо подшоҳон бех аз ростӣ нест.

Гуфт: — Фармонбардорам. Гуфт: — Дар ин шаш—ҳафт сол ҳеҷ кисаи дебои сабз руфӯ кардӣ ба хонаи мӯхташаме? Гуфт: — Кардам. Гуфт: — Кучо? Гуфт: — Ба хонаи қозии шаҳр. Ду динор музди он бидод. Гуфт: — Агар он кисаро бинӣ, бинишоеӣ? Гуфт: — Нишоесам.

Маҳмуд * даст дар зерини ниҳоле кард ва кисаро бардонд ва ба дасти руфӯгар дод.

Гуфт: — Ин киса аст. Султон гуфт: — Руфӯкарда кадом ҷой аст? Маро бинамой.

Ангунт баринҳод, ки ин ҷойгаҳ аст. Маҳмуд таачҷуб кард ва хира фурӯ бимонд, азбаски неқӯ карда буд. Гуфт: — Агар ҳоҷат ояд, бар рӯи қозӣ гувоҳӣ таъвоӣ дод? Гуфт: — Чаро натавонам?

Дар вақт кас фириетод ва қозиро хонд ва дигареро гуфт: — Бирав худованди кисаро бихон.

Чун қозӣ ҳозир шуду салом кард ва бар одат бинишаст, Маҳмуд рӯи ба қозӣ оварду гуфт: — Ту марди пир ва олим бошӣ ва ман казо ба ту додаам ва хунхою молҳо ба ту супурдаам ва бар ту эътиҳод карда ва даҳ ҳазор мард ҳаст дар мамолики маи аз ту олимтар. Ҳамаро зоеъ гузошта, туро баргузидаам ва ин шуғли динӣ ба ту супурдаам. Он гаҳ ту хиёнат қунӣ

ва шартн амонату маросимн диёнат фурӯгузорӣ ва
моли марди мусулмон ҷумла бибарӣ ва ўро маҳрум
бигузорӣ!

Гуфт: — Эй худованд, ин чӣ ҳадис бошад ва ин кӣ
гӯяд, ман ин накардаам. Маҳмуд гуфт: — Эй мунофиқ,
ин хиёнат ту кардаӣ ва ман меғӯям!

Ва пас кисаро бад-ӯ намуду гуфт: — Ин он аст, ки
пешин ту ниҳодаанд, ту бинишкостӣ ва зар беруи кар-
дню мис бадали он зар дār он ҷо ниҳодӣ ва киса руфӯ
кардӣ, он ғаҳ худованди зарро гуфтӣ, «сарбаста ба
мӯҳри ҳеш овардӣ ва ҳаҷҷунон бозбурдӣ, ҷизе барӣ
ман сохтӣ ё намудӣ?!» Феълу сирати ту дар диёнат
ҷуниш аст?!

Қозӣ гуфт: — На ин кисаро ҳаргиз бидидаам ва на
аз ин кӣ меғӯед, хабар дорам. Маҳмуд гуфт: — Ин ду
мидрро дароваред.

Хозан бирафт. Худованди зарру руфӯгар пешин Маҳ-
муд овард. Маҳмуд гуфт: — Эй дурӯғзан, инак худован-
ди зарру руфӯгар, ки кисаро руфӯ кардааст!

Қозӣ ҳиҷил шуд ва рӯяш зард гашту аз бим ларза
бар таниш афтод, ки сухан пятавошмет кард.

Маҳмуд гуфт: — Баргиредан ва бо ӯ муваккил бо-
шед, то ҳамин соат зарри ин марро боздиҳад ва илло
бифармоям, то гарданаи бизананд.

Қозиро аз пешин Султон бадар канинданд ниммӯрда
ва дар навбатхона бинишонданду гуфтанд: — Ҳин, зар
бидеҳ, Қозӣ гуфт: — Вакили маро биёваред.

Вакили ўро биёварданд ва иншон бидод. Вакил
рафт ва ҳар ду ҳазор динори иншонурӣ дуруст биё-
вард ва ба худованди киса таслим кард. Дигар рӯз
Султон Маҳмуд ба мазолим бинишаст ва хиёнатн қозӣ
бо бузургон бар мало бигуфт. Пас, фармуд қозиро би-
ёварданд ва нагуносор аз қунгуран даргоҳ биёвехтанд
ва бузургон биёёр шафоят карданд, ки марде пиру
олим аст. То панҷоҳ ҳазор динор худро бозхарид. Фу-
рӯ гирифтандан ва инз ҳаргиз ўро қазо нафармуд.

Ва монанди ин ҳикоят подшоҳонро биёёр аст, ин
қадир бад-он ёд карда шуд, то худованди олам хала-
даллоҳу мулкаҳу бидонад, ки подшоҳон дар адлу ин-
соф чӣ гуна ба ҷид буданд ва чӣ андешаҳо карданд,
то ситамраснагонро ба ҳаққи ҳеш расонанд ва чӣ тад-
бирҳо карданд, то муфсидонро аз рӯи замин бардош-
таанд, ки «подшоҳи бар раъӣ кавӣ беҳ аз лашкари ка-
вӣ» ва алҳамдулиллоҳ, ки худованди оламо ин ҳар

ду ҳаст. Ва ин фасл дар маъини ҳосусон аст. Ва мӯъ-
тамадон бояд ки ин кор қуанд ва ҷуни мардумон ба
даст оранд ва ба ҳар ҷонибе ба муҳиммот мефирис-
танд, то пайваста оқибат хайранҷом бошад...

ҲАСЛИ ҲАҶДАҲУМ

АНДАР НУДАМО ВА МУҚАРРИБОНИ ҲАЗРАТИ ПОДШОҲ

Подшоҳро чора нест аз нудамон шонста доштаи ва
бо эшон қушодаву густох даромадан, ки бо бузургони
соҳибатроф ва синахсолорон иншастан бисёр ва бо
эшон густох даромадан ва сабук будан, ҳашматӣ под-
шоҳро зиён дорад. Ва эшон далер гардаи ва дар ҷум-
ла ҳар киро шуглею амале фармуданд, набояд ки ўро
падиӣ фармоянд. Ва ҳар киро падиӣ фармоянд, бо-
яд ки ҳеч амале нафармоянд, ки ба ҳукми инбисоте,
ки дар бисоти подшоҳ дорад, дароздастӣ қунад ва мар-
думонро ранҷ намояд. Омил бояд ки аз подшоҳ тарсон
ва ҳаросон бувад. Нади то густох набошад, подшоҳ-
ро аз ў ҳаловат набошад ва таби подшоҳ аз нади
қушода шавад ва эшонро вақти маълум бувад. Ҷун
подшоҳ бор бидод, бузургон ҳама бозгаштанд, он гаҳ
навбатӣ эшон бошад. Ва дар нади чанд ғонда ҳаст;—
яке он ки подшоҳро мӯнис бошад, дигар он ки шабу
рӯз бо ў бошад, агар назабиллоҳ, хатаре бошад, на-
ди боке надорад, ки таби хешро сипари боло қунад.
Ва дигар ҳазор гуна сухан бо нади битавон гуфтаи
аз ҳазлу ҷид, ки бо вазиру бузургони давлат натавон
гуфт, ки эшон соҳиб аъмоланд ва ин аз нудамон ҳазор
гуна сухан шунаванд ва аҳвол намоянд аз ҳукми густо-
хӣ аз хайру шар ва мастиву хушёрӣ ва дар он фаво-
ду масолах бисёр бошад. Валеки нади бо бояд ки
ғавҳари ғонил ва тозарӯю покмазҳаб ва роздору по-
кизаҷома бувад ва самару кисас аз ҳазлу ҷид бисёр
донад ва бо некӯ ривоят қунад ва ҳамвора некӯгӯю не-
кӯнаиванд бошад ва шатраи нек донад бохт ва агар
руде донад задан ва силохи кор тавонад баст, беҳтар
бошад ва бояд ки мувофиқи подшоҳ бошад, ҳар ҷӣ гӯ-
яду қунад «аҳсант» бар забон дорад. Ва муаллими на-
қунад, ки он бикуну ин мақул ва ин ҷаро кардӣ ва он
набояд кард, ки подшоҳро душвор ояд ва он ба каро-
ҳият кашад ва ҳар ҷӣ тааллуқ ба тамошою инрат ва

мачлиси уису шароб ва шикору гӯй задаи ва монанди
ин дорад. Раво бошад, ки бо надиҳои тадбир кунад,
ки эшон ин маъниро муҳайёанд.

Ва боз ҳар чӣ тааллуқ ба иморат ва масофу тохтан
ва сӯсат ва захираву насрат ва мақому сафар ва лаш-
кару раёе дорад ва монанди он бо бузургони давлат
ва пирони ҷаҳондида тадбир кунад, авлотар бошад, ки
дар ин маънӣ эшон номилтар бошанд, то ҳама корҳо
ба ваҷҳи хеш бувад. Баъзе аз подшоҳон табиб ва му-
наҷҷим надиҳ кардаанд, то бидонанд, ки тадбири ҷло-
ҷи ҳар яке чист ва ўро чӣ созад ва чӣ насозад ва та-
биату мизочи ўро нигоҳ доранд ва мунаҷҷим вақту со-
ат нигоҳ медорад ва аз саъду паҳс огоҳӣ медорад ва
шуғлери, ки хоҳад кардан, вақташ ихтиёр мекунад. Ва
боз баъзе аз подшоҳон ин ҳарду ро нахостаанд ва гуф-
таанд: «Табиб ҳамеша моро аз хӯрданиҳои хушӯ покӣ-
за медорад ва беиллате дору диҳад ва беранҷе фасад
фармояд ва мунаҷҷим ҳамчунин аз қорхон кардани
манъ кунад ва аз муҳимот боздорад. Ва чун нигоҳ ку-
нӣ, ин ҳардуанд, ки ваёро аз мурод ва лаззати шахва-
ти ин ҷаҳонӣ бозмедорад ва айш бар мо мунағғас ме-
кунад ва он авлотар, ки эшонро ба вақти он ки ҳоҷат
бошад, талаб кунем». Аммо агар надиҳ ҷаҳондида ва
ба ҳар чое расида бошад бузургонро хидмат карда,
неқӯтар бошад. Ва чун мардумон хоҳанд, ки хӯю ода-
ти подшоҳ бидонанд, ки подшоҳ хушхӯю хуштабъ ва
неқӯспрату писандидаодат аст, аз пудамӯ киёс бояд
кард. Агар надиҳонаш хушхӯю хушодатабъ ва фурӯ-
тану бурдбор ва ҷавонмарду зариф бошанд, бидонанд,
ки подшоҳ ин хушхӯю хуштабъ ва фурӯтану бурдбор
ва неқӯспрату писандидаодат аст. Ва агар надиҳонаш
туршрӯй бошанд ва мутақаббиру муҳолгӯй ва бахилу
раъно бошанд, бидонанд, ки подшоҳ нохуштабъу бад-
гӯй ва бадхӯю бадспрат бошад. Ва дигар ҳар як аз
пудаморо мартабате бошад ва баъзери маҳали шиша-
тан бошад ва баъзе аз аҳли истодаи бошанд, чунон ки
аз қадим боз одати маҷлиси мулук будааст ва ҳанӯз
он расм дар ҳонаҳои қадими хулафо мондааст ва ҳа-
меша халифаро ҷардин надиҳ бошад, ки надарони ўро
будааст ва Султони Ғазниро * ҳамеша биет надиҳ бу-
дӣ истодаю шишааст. Ва эшон ин расму тартиб аз Со-
монӣ * дорад. Ва бояд ки надиҳи подшоҳро қафо-
фӣ бошад ва ҳурмате тамом мӯёни ҳашам ва эшонро
бояд ки ҳештандору муҳаззиб бошанд ва подшоҳдӯст.

АНДАР МУШОВИРАТ КАРДАНИ ПОДШОҲОН БО ДОНОЁНУ ПИРОН

Мушовират кардан дар корҳо аз қавираъии мард бошад ва аз тамомақлӣ ва бинии, ки ҳар касеро до-нише бошад ва ҳар касе чизе донад, яке бештару яке камтар. Ва яке доиише дорад ва ҳирғиз кор набаста-асту наозмуда ва яке ҳамон доиии дораду корбаста аст ва озмуда, масали он чунон бошад, ки яке илти-дардену илтиде дар китоб хонда бошад ва номн он ха-ма дорухо ёд дораду бас. Ва боз яке ҳамон дорухо до-цаду муолиҷати он карда бошад ва борҳо таҷрибат карда. Ҳирғиз ин кас ба он рост набошад. Ҳамчунин яке бошад, ки сафархон бисёр карда бошад ва ҷаҳон бештар дида ва сарду гарм бештар ҷашида ва дар ми-ёни корҳо буда, бо он кас баробар паташон кард ин касро, ки ҳирғиз сафар накарда бошад ва вилоятҳо на-дида ва дар миёни корҳо набуда. Аз ин маънӣ гуфта-анд, ки «тадбир бо доноёну пирон ва ҷаҳондидгон бо-яд кард».

Ва инз якеро хотир тезтар бошад ва дар корҳо зуд тавонад дид ва яке кундфаҳм бошад. Ва доноён гуф-таанд, ки «тадбири яктана чун зӯри якмарда бошад ва тадбири дутана чун зӯри думарда ва тадбири дахтани чун зӯри дах мард ва ҳар чӣ бештар-камтар» ва пе-рӯи як мард аз ду мард камтар бошад ва ҳамчунин тадбири дах кас қамтар аз тадбири се кас бошад... Пас, чунон вочиб кунад, ки чун подшоҳ коре хохад кард ё муҳимме ўро пеш ояд бо пирону хавохохон ва авлиёи давлати хеш машварат бояд кард, то ҳар кас дар он маънӣ чӣ гуянд ва он чӣ раъйи подшоҳ дида, бо раъйи ҳар як муқобила кунанд ва ҳар яке чул-раъю гуфтори яқдигар шунаванд ва барандозанд, раъйи савоб аз миён надиҳор ояд ва тадбири савоб он бошад, ки ақлхон ҳамгирои баъди мутаффиқ шавад, ки чунин мебояд кардан. Ва машварат нокардан дар корҳо аз заифии раъй бошад ва чунин касеро «худ-ком» хонанд ва чунон ки ҳеҷ кор бемардум патавон кард, ҳамчунин ҳеҷ шугъа бемашварат неку наёяд...

АНДАР МУФРАДОН ВА БАРГУ СОЗ ВА ТАРТИБИ КОР ВА АҲВОЛИ ЭШОН

Дувнест мард мебояд ба даргоҳ, ки эшонро муфрадони гӯянд, мардонии гузида ҳам ба дндору кад некӯ ва ҳам ба мардию диловарӣ тамои. Сад аз ин ҷумла хуросони ва садн дигар даїламӣ, ки дар сафару хазар гонб аз хидмат набошанд ва хамена мулозими даргоҳ бошанд. Ва эшонро либосҳо некӯ бувад ва дувнест даст силоҳ сохта кунанд ва ба вакт бо эшон меднҳанд на ба вакт бозептанд ва аз ин сплоҳҳо бист хамена ва спнаре ба зар бояд ки бошад. Ва саду хаштод хамена симу найзаҳон хаттӣ ва эшонро чомагӣ тамои бояд ки бувад. Ва ҳар панҷох мардро нақибе бувад, ки аҳноли эшон медонад ва эшонро хидмат мефармояд. Хама бояд ки савор бошанду бо барг, то агар вақти муҳимме бошад, он ҷӣ бад-эшон тааллук дорад. фуру намонанд. Ва хамвора чаҳор хазор марди пвёда бояд, ки бо амр дар девон бувад аз ҳар ҷинсе, хазор гузидан хоҥи подноҳ бошад ва се хазор дар хайли амрону спнаҳсолорон бошанд, то ба вақти муҳим ба кор оянд.

ФАСЛИ БИСТУ ЯКУМ

АНДАР МАЪНИИ АҲВОЛИ РАСУЛОН ВА ТАРТИБИ КОРИ ЭШОН

Расулоне, ки аз атроф меоянд, то би дари хона намерасанд, касро хабар намебошад аз омадану шудан ва ҳеҷ кас эшонро таиҳуд намекунад ва хабар наме-диҳад ва ниро бар гафлату хор доштани корҳо ҳамл кунанд. Бояд ки гумоштагони сархадҳоро бигӯянд, то ҳар кӣ бад-эшон расад, дарҳол ва дар-вақт савор фиристанд ва огоҳ кунанд, ки ин кнсту аз кучо меояд. Ва мӯътабаре бо эшон номзад кунад, то эшонро ба ҷаҳри маъруф бирасонад, ба он ҷо бисунорад ва аз он ҷо гумоштагони дигар ҳамчунии бо эшон то ба шаҳру ноҳияти дигар ва ҳам бар ин мисол, то ба даргоҳ ва ҳар кучо, ки бирасанд, ки ободонӣ бувад. Фармон ҷунои бувад, ба гумоштагон ва уммолу муқаттаон, ки эшонро ба ҳар минзил нузул диҳанд ва некӯ доранду

ба хушнудӣ гусел қунанд аз неку бад ҳамчунон бо-
над, ки бо ин подшоҳ карда бонад, ки ўро фириастода
бонад. Ва подшоҳон ҳамеша ҳурмати якдигар дошта-
нид ва расулро азиз гирифтӣ, ки бад-он қадру чоҳ
эшонро зиёдат шудааст. Ва агар вақте мисли подшо-
ҳон мухорифате ва ваҳшате будааст ва расулон ба ҳа-
саби вақт омадаанд ва расолат чунон ки эшонро фар-
муднанд мегузоранд, ҳаргиз эшонро наёзурдаанд ва аз
некӯдошт ҳеҷ олате кам накардагид, ки инсандида
нест...

Дигар, бибояд донист, ки подшоҳон, ки ба якдигар
расул фиристанд, на мақсуд ҳама он нома бонад, ки
бар мало изҳор қунад, ки сад мақсуду сир неш бонад
аз фириестодани расулон, илло хоҳанд, ки бидонанд аз
аҳволи роҳи агбаҳо ва рудҳо, ки чӣ гуна аст, то лаш-
кар тавонад гузашт ё на ва алаф қучо бонад ва би-
ҳар чо аз гумоштагон киниду лашкари малик чанд
нест? Ва олату идлат ба чӣ андоза аст на хону маҷлисе
ҷӣ ҳол дорад ва тартиби даргоҳу боргоҳ ва нишасту
барҳост ва ҷавону шикор ва хулку сират на бахшишу
кӯшиши на дигору кирдор чӣ гуна аст? Золим аст, ё
одил, нир аст, ё ҷавон ва вилоятан ободон аст, ё вай-
рон ва лашкари хушнуд аст, ё на, раияташ тавонга-
ранд, ё дарвини? Бахил аст, ё сахӣ ва дар корҳо бедор
аст, ё гофил, вазирани кифоят дорад, ё на? Бодиянат
ва некуравини аст, ё попек ва бадрвини? Сипаҳсолоро-
вани қориди ва русумозмуда хистанд ва надимонаш
зарифанд на чӣ дуниман дорад ва чӣ дӯст ва дар ша-
роб қушодатабъ хист, ё на... Ва ҳимматию шафқате
дорад, ё рақикӯ бераҳм аст? Майли ў бештар ба ҳазл
нест, ё ба ҷид...

Агар хоҳанд, ки ури ба даст оваранд ва бо ў мух-
лифате қунанд ва ё айбе гиранд, чунон ки ба рӯзгор
бар аҳвали ў покнӣ бошанд, тадбири қор месинголид
ва неку бад донанд қард на би воҷибе бар даст ги-
ранд. Чунон ки ба рӯзгори султони шахид — Алпаре-
лон *, анораллоҳи бурҳонаху *, бандаро афтод на дар
ҷаҳон ду мазҳаб аст, ки пок аст неку ва бар тариқи
ростанд, яке мазҳаби Ёхониша * ва дигар мазҳаби
Шофеи * , ризвонуллоҳи алайҳумо *, ва дигар бар ҳа-
вию бидъат ва шубҳатанд. Ва султони шахид... дар
мазҳаби ҳеҷ сулб буд, ки борҳо ба забони ў рафта
буд: — Эй дарего, агар вазирӣ ман шофеи мазҳаб набу-
дӣ. Ва саҳт бо сиест на ҳайбат буд ва ман бад-он са-

баб, ки ӯ дар мазҳабӣ хеш чунон ба ҷид ва мўътакид буд ва мазҳабӣ шофеӣ ба айб медонит, ҳамвора аз ӯ андешаинок ва тарсон будаме.

Магар иттифок чунон афтод, ки султонӣ шаҳид, азми Мовароуннаҳр ва Самарқанд кард, ки ҳокими Самарқанд — Шамсулмулк ӯро гардан наменҳод ва ланкаро бихонд ва расул фиристод ба Шамсулмулк Наер ибни Иброҳим. Ва ман банди дошнаманд Аштарро аз қибали хеш бо расули султон бифиристодам, то он ҷӣ равад, маро маълум кунад. Расули султон нома ва найғом бирасонид ва аз он ҷо расули хеш бо расули султон ба ин ҷо фиристод. Чунон ки одат бошад, ки расулони пеш шаванд ва муродхону илтимосҳо дархоянд ва суханҳо бошад, ки ба мушофаҳат патавон гуфтан, бо вазир бигўяд, то вазир бо султон бигўяд, то вақти бозгаштан. Иттифокан дар вусоки хеш бо кавме ҳаминсонии иншоаста будам ва шатранҷ мебохтам ва аз яке шатранҷ бурда будаму ангуштарии ӯ ба гарав ситода, дар ангушти дасти чап кардам, фарох буд, дар ангушти дасти рост карда будам, гуфтам: — Расули хони Самарқанд бар ҳар аст. Гуфтам: — Дар-дароварандаш.

Ва фармудам, то шатранҷ аз пеш бардонистанд. Чун расул даромад ва бинишаст, ки дошт, бо банда гуфтан гирифт ва банда ангуштарӣ бар ангушт мегардонид. Чашми расул бар ангуштарӣ афтод ва чун пардохта шуд, берун рафт. Султон фармуд, расули хонро бозгардонед ва расули дигар номзад кард, то ҷавоб бозбарад ва дигарбора дошнаманд Аштарро, ки марде ҷалд буд, банда бо расул бифиристод. Чун расулони ба Самарқанд расиданд ва пешин Шамсулмулк шунанд ва Шамсулмулк дар он миён расули хешро пурсид: — Султон Алпарслонро ба раяю кирдор ва дидор, чун ӯфтӣ ва ланкараи ҷӣ қадар бошад ва сози олотӣ эшон ҷӣ гуна аст?

Расулаш гуфт: — Эӣ худованд, султонро аз дидору манзар ва мардонагину сисат ва хайбату фармон ҳеҷ дариамебойд ва ланкараи ро алақ худо донд ва зиннату олот ва тачаммули эшонро худ қиёс нест ва тартиби даргоҳу девон ва маҷлису боргоҳаш ҳама нек аст. Ва дар мамлакатҳои ҳеҷ ҷиз дариамебойд, илло як айб. Агар он айб набудӣ, бисёр хуб будӣ. Гуфт: — Он айб кадом аст? Гуфт: — Вазираш рофизӣ аст. Гуфт: — Чун дошметӣ? Гуфт: — Бад-он ки рӯзе намози пе-

шнн бикардам ва ба хайман ӯ шудам, ки бо ӯ сухан
гӯям. Ӯро дидам ангуштарӣ дар дасти рост карда буд
ва гирд бар гирд ҳамегардониду бо ман сухан хаме-
гуфт. Донншманд Аштар ҳам дарҳол ба ман банда на-
вишт, ки ин ҷо дар маъини ту вешн Шамсулмулк ба
забони ӯ чуни рафт, то доништа бошӣ. Банда азим
раиҷурдил гафта аз бимн султон, гуфтам: — Ӯро аз
мазҳабн ман наинг меояд ва ба ҳар вақт маро сарза-
нини мекунад. Агар ҳеч гуна бинишонавад, ки бар банда
рақамн роғизӣ кашиданд ва пешн хоқони Самарқанд
чуни гуфтанд, маро ба ҷон зинҳор надиҳад.

Бо ҳама бегуноҳӣ банда сӣ ҳазор динори бадрӣ
ҳарҷ кард, то ин сухан ба султон нарасад.

Ин бад-он ёд кардам, ки расулони бештар айбҷӯй
бошанд ва ҳаменигаранду менурсанд, то дар водноҳ
ва мамлакатн ӯ ҷӣ ҷинз аст, ки он айбӯ нуқс аст ва
ҳар ҷинз, ки он ҳунар аст ва ба вақти дигар аз подшо-
ҳон сарзанинн на маломат расад ва аз ин маънӣ под-
шоҳонн зираку бедор ахлоқи хеш муҳаззиб кардаанд
ва сирати некӯ ба даст гирифтаанд ва мардумонн ше-
иста ва покдешу росткор дар пешн кор инҳон дошта-
анд ва амал ғармуда, то касе бар эшон айб нагирад.
Ва расулиро марде шояд, ки ӯ хидмати подшоҳон кар-
да бошад ва бар сухан гуфтаи далер ва сафарн бисъ-
ёр карда ва аз ҳар донише баҳрае ёфта ва хофизу пен-
бинн ва хушқаду некӯманзар. Ва агар марде ва саво-
ре ниру олим бошад бехтар ва агар нади́меро фирис-
танд бад-ин шугл, эъти́мод зиёдат бувад. Ва агар мар-
деро ба расулӣ фири́станд, ки ӯро далерӣ бошад ва
мардонаю боадаб ва силоҳу саворӣ иск донад ва му-
бориз бошад, бехтар бошад, то бад-эшон наму́да бо-
шад, ки мардумонн хо ҳама чуни бошанд. Ва агар
расул марди шариф бувад ҳам, иск бошад, ки аз баҳ-
ри шараф ҳурмати зиёдат кунад ва бо ӯ бадӣ ната-
вонанд кард. Ва агар касе бувад, ки шаробхора набо-
шад ва мозеху кимор ва бисъёргӯю мачҳул, бехтар бу-
вад. Ва бисъёр вақт подшоҳон расул фири́стодаанд бо
ҳадън ва таронфн бисъёр ва аз ҳештан аҷзу нармагар-
даӣ намуда ва бад-ин гурур бар асарн расул ланкар
сохта ва мардонн кор фири́стода ва ҳасро шикаста-
анд...

АНДАР ЛАШКАР ДОШТАН АЗ ҲАР ГУНА

Чун лашкар ҳама аз як ҷинс бошад, аз он хатарҳо ҳеҷад ва саҳткӯнӣ набошанд ва таҳлит кунанд. Бояд ки аз ҳар ҷинсе бошанд ва ҳазор марди дайлам ва хуросонӣ бояд ки муқим бар даргоҳ бошанд, он чӣ ҳастанд, бидоранд ва боқӣ рост кунанд ва агар баъзе аз он гурҷиён ва шубонқорагонӣ поре бошанд, раво бувад, ки ҷуниш мардумон неқ бошанд.

ҲИҚОЯТ

Одатӣ Султон Маҳмуд* ҷунон будаст, ки аз ҳар ҷинс лашкар доштӣ, ҷун турку хуросонӣ ва арабу ҳиндӣ ва гӯрҷиё дайлам.

Ва ҳар шаб дар сафар маълум карда буд, ки ҷани мард ба ятоқ рафтандӣ ва ҷойгоҳи ҳар гурӯҳ дида будӣ ва ҳеҷ гурӯҳ аз бимӣ якдигар аз ҷон ҳеш наёрне-тандӣ ҷунбид, то рӯз ба наздики якдигар неқ доштанд. Ва кас нагуфтӣ «ифалон дар ҷанг суеҷӣ кард». Ҳама дар он кӯшишдандӣ, ки аз якдигар бароянд ва ҷун қондан мардонӣ ҷанг ҷуниш буд, ҳама саҳткӯнӣ ва помҷӯӣ буданд. Лочарам, ҷун даст ба силоҳ бурдандӣ, қадим боз нас нашиходандӣ, то лашкари муҳолифро шикаст-тандӣ. Ва ҳар гаҳ, ки лашкар як бор ё ду бор ҷира гашт ва бар муҳолиф зафар ёфт, баъд аз он сад савор аз он ҳазор савор муҳолифро нашигаранд ва ҳама онз бо он лашкар муқовимат натавонанд кирд ва ҳама лашкарҳои атроф аз он подшоҳ битарсанд ва тоатдор шаванд ва ҳеҷ кас андешиш муҳолифат наёрад дошт.

ФАСЛИ БИСТУ ҲАФТУМ

АНДАР ЗАҲМАТ ИҶКАРДАНИ БАНДАГОН ҶУЗ ВАҚТИ ХИДМАТ ВА ТАРТИБИ ҚОРИ ИНОН ДАР ПАРВАРИШ

Бандагон, ки ба хидмат менстанд, заҳмат наку-нанд, то ҳолат меафтад ва ҷун дарҳол пароганда ша-ванд ҳам, дарҳол бозоянд. Ва ҷун фармонс ҷазм дода шавад ва боз ба эшон бигӯянд, ки эшонро чӣ гуна ме-

бояд буд, бар он бираванду ба такаллуф хочат наёнд ва то маълум фармоянд, ки дар ҳар рӯзе аз гуломони обдору силоҳдор ва шаробдору чомадор ва монанди ин ва аз гуломоне, ки ба амриӣ расидаанд, чанде ба хидмат оянд, то ҳар рӯзе аз ҳар вусоке бад-он адад ба хидмат меоянд. Ва ҳамчунин дигар гуломонро ба ҳама рӯзгори қадим дар парварииш ва тарбияти эшон аз он рӯз, ки бихаранд, то он рӯз, ки лир шаванд, тартибе будааст.

Ва дар ин айём расму қондаи он афтодааст, аммо баида аз ҷиҳати шартӣ китоб ёд кунад.

Ҳанӯз дар рӯзгори Сомониён* он тартиб бар ҷой буд, ки ба тадриҷ бар андозаи хидмату ҳунар ва шонистагӣ гуломонро дараҷа меафзуданд. Чунон ки гуломомеро бихаридандӣ, як сол ўро ниёда дар рикоб хидмат фармуда бо қабон заидаиҷӣ, мӯза ва ин гуломо фармон набудӣ ланҷону ошкоро дар ин сол бар асб ништастан, агар маълум шудӣ, молиш додандӣ. Ва чун як сол бар ин минвол хидмат кардӣ, баъд аз он вусокбошӣ хоҷибро гуфтӣ, то ўро қабое ва асбаке туркӣ додандӣ бо зинаке дар хом гирифта ва лағоме аз дуволи содда. Ва чун як сол бо асбу тозиёна хидмат карди, саввум сол ўро қарочӯрӣ додандӣ, то бар миён бастӣ ва соли ҷаҳорум кешу қарбон фармудандӣ, то вақти барништастан дарбастӣ ва дар соли ланҷум зина беҳтар ва лағоме мақавқаб ва қабон рӯйдорӣ ва дабӯсӣ, ки дар дабӯс халқа овехтӣ. Ва дар соли шашум соқӣ фармудӣ ба асбдорӣ ва қадахе аз миён даровехтӣ. Ва соли ҳафtum чомае уодӣ ва соли ҳашtum хайман шонздамехӣ бидодандӣ ва се гуломаки навхариди додандӣ ва дар хайли ў қардандӣ ва ўро «вусокбонӣ» лақаб додандӣ ва қулоҳи намадини симқашнда ва ганҷақабо дарпӯшидандӣ. Ва ҳамчунин ҳар сол чомаву таҷаммун ва хайлу мартабати ў меафзудандӣ, то хайлбошӣ шудӣ. Пас, ҳамчунин то хоҷиб шудӣ. Ва чун шонистагиву ҳунар ва шуҷоати ў ҳама қасро маълум шудӣ ва қорхон бузург аз дастӣ ў баромадӣ ва мардумрою худовандро дӯст будӣ, он гаҳ то ўро сию ланҷ сол намулдӣ, амриӣ надодандӣ ва вилоят номзад накардандӣ. Ва Алитегин*, ки баида ва парвардан Сомониён буд ба сию ланҷ сол сипахсолорни Хуросон ёфт. Боаҳду вафъ буд ва мардона ва бораъю тадбир ва мардумдору хайлдӯст ва ҷавонмарду фаррохиону намак ва худойтарс буд ва ҳама сирати Сомониён доштӣ ва Хуросону

Ирок солҳо ӯ доштӣ. Хазору хафтсад гулому банди турк дошт. Рӯзе сӣ гуломи турк харида буд, Сабуктегин* нахустини ҳама буд, ки ӯро Алптегин харида буд. Ва се рӯз буд, ки ӯро харида буданд ва пешн Алптегин дар миёни гуломон истода буд. Ҳочиб пеш омад ва Алптегинро гуфт, ки фалон гуломо, ки «вусокбошӣ» фармуданд, ӯ фармон ёфт. Он вусоку хайл ва рахту олат ва иддати ӯ ба кадом гулом арзонӣ фармояд?

Чашми Алптегин бар Сабуктегин афтод. Бар забонаш бирафт, ки бад-ин гуломак бахшидам.

Ҳочиб гуфт — Эй худованд, ин гуломакро ҳанӯз се рӯз беш нест, ки харидаед, ӯро ҳафт сол хидмат бояд кард, то бад-ин манзалат расад, чун бад-ӯ шояд дод?

Алптегин гуфт: — Ман гуфтам ва ин гуломак шунд ва хидмат кард ва бар вачхи ато бад-ӯ бахшидам ва дигаронро бар олат мебояд рафт.

Пас ин рахти «вусокбошӣ» бад-ӯ дод, ки самаран хидмату манзалати ҳафтсола аст. Пас, Алптегин бо худ андешид, ки «чун шояд будан, ки хидмат ва манзалати ҳафтсола ба гуломаке навхарида бирасид, магар ин гуломак бузургзода тавонад буд ба асли хеш дар Туркистон, ё мукбил хоҳад будан ва кори ӯ боло хоҳад гирифт?» Пас, ӯро озмудан гирифт ва бад-ину бад-он пайғомаш додну гуфтӣ: — Он чӣ гуфтам, бозгӯӣ.

Ҳама бозгуфтӣ, чунон ки ҳеҷ галат накардӣ.

Пас, гуфтӣ: — Бирава за ҷавоб боздеҳ.

Ҷ ҷавоб бозовардӣ ба вочибтар аз он ки пайғом бурда будӣ. Ва чун озмони ҳар рӯз беҳтар меёфт, меҳре дар дили Алптегин аз ӯ падид омад ва ӯро обдорӣ дод ва пешн хеш хидмат фармуд. Ва даҳ гуломо дар хайли ӯ кард ва ҳар рӯз ӯро бармекашид ва чун ҳаҷдаҳсола шуд, дувист гуломи мардона хайл дошт ва ҳама сирати Алптегин пеш гирифт. Тарикки иншастану хостан ва рафтан ва тартиби хону коса ва маҷлису шикор ва тир андохтану гӯӣ задаи ва мувоот кардан ва бо хайл чун бародарон бизиштан. Ва агар себе хостӣ, бо даҳ тан бихӯрдӣ. Магар рӯзе Алптегин дувист гуломо номзад кард, то ба Халаҷ ва Туркмонон раванд ва моле, ки аз эшон ситаданӣ бувад, биситонанд ва Сабуктегин дар ҷумлаи эшон буд. Чун он ҷо шуданд, Халаҷ ва Туркмонон мол ба тамомат намедоданд. Гуломон дар ҳашм шуданд ва даст ба силоҳ бур-

данд ва қасди ҷанг карданд, то ба зӯр мол биситонанд.

Сабуктегин гуфт: — Ман боре ҷанг накунам ва бо шумо ба ин настам. Ёронаш гуфтанд: — Ҷаро? Гуфт: — Худованд моро на ба ҷанг кардан фириристодааст, — гуфт, — биравед ва молу ҷаҳорроӣ биёред. Ақилу агар ҷанг кушем ва эшон моро бишикананд, шайну таби азим бошад ва ҳашмати худованди моро зиён дорад ва дигар худованд моро гӯяд: — кӣ фармуд шуморо, ки ҷанг кунед?! — то дари марг аз ин сарзаниш ва маломат нараҳем ва токати итоби ӯ надорем.

Чун Сабуктегин ин бигуфт, бештари ғуломон бигуфтанд: — Ин савобтар аст, ки Сабуктегин мегӯяд.

Хилофе мӯёни ғуломон падид омад ва ба оқибат ҷанг ба ҷо раҳо карданду бозгаштанд ва чун пеши Алптегин* омаданд ва бигуфтанд, ки саркашӣ карданду мол наоданд.

Алптегин гуфт: — Ҷаро даст ба силоҳ накардед ба қаҳ аз эшон наситад? Ғуломон гуфтанд: — Мо дар силоҳ шумо ва ҷанг хостем кардан, Сабуктегин хилоф карду нагузошт ва ду гурӯҳӣ дар мӯёни ғуломон афганд ва чуи чунин шуд, бозгаштем.

Алптегин Сабуктегинро гуфт: — Ҷаро ҷанг накардӣ ва нагузоштӣ, то ҷанг кунанд?

Сабуктегин гуфт: — Аз ҷиҳати он ки худованд нафармуда буд, ки ҷанг кунед. Агар бе фармони худованд ҷанг кардему пас ҳар як худованде будӣ, на банд, ки нишони бандагӣ он бошад, ки ҳама он кунад, ки худовандаш фармояд ва агар шикасте бар мо будӣ, лобуд, худованд гуфтӣ: — кӣ фармуд шуморо, ки ҷанг кунед?! Ва итобро кӣ токат доштӣ? Ва агар мо эшонро бишикастем, лоҷарам, халке кунта омадӣ ва пас миннату сипос набудӣ ва маломат бар сар ҳосил омадӣ. Ақилу, агар фармоӣ, то ҷанг кунему ҷон бар сар ниҳем, ё мол ситонем, ё кушем.

Алптегинро хуш омад. Гуфт: — Рост мегӯяд.

Пас ҳамчуни ӯро бармедошт, ки то ба ҷое расид, ки сесад ғулом хайлӣ дошт.

Ва амири Хурсон, Нӯҳ ибн Наср*, ба Бухоро фармон ёфт ва Алптегин ба Нишопур буд ва аз Бухоро умарои хавос ба Алптегин навиштад, ки ҳол чуни афтод ва амири Хурсон даргузашт ва ӯро бародари сисола мондаасту инсаре шонздаҳсола, киро фармоӣ ба подшоҳӣ, ки мадори ин мамлакат бар туст.

У зудтар косиди хеш гусел кард ва бинавишт, ки хар ду тахту мулкро шонистаанд ва худовандзодагонии моанд. Аммо бародари малик марде пухта аст ва сарду гарми рӯзгор чашмида ва хама касро иск шиносад ва қадру маъзалати хар як донод ва ҳурмати хар як ба ҷой орад. Ва писари малик кӯдак асту ҷаҳоншинода, тарсам, ки мардумонро надонад дошт ва дар маънии фармонҳо натавонад дод. Магар савобтар он бошад, ки бародарро бинишонанд. Ва номан дигар, дигар рӯз бифиристод. Ба сари панҷ рӯз косид даррасид, ки писари маликро ба подшоҳӣ нишондаанд. Аз ин хар ду нома, ки фиристода буд, ташвиризада шуд.

Гуфт: — Ин почавонмардону бетамизон чун чунин коре хостанд кардан, ҷаро ба ман маъварат оварданд ва маро хар ду маликзода рӯшноии чашмаид, валеки аз он масидешам, ки ман ишорат кардам ва чун навиштаи ман он ҷо расад, писари маликро похуш ояд. Писдорар, ки маро майл ба бародар аст, дил бар ман гарон кунад, дар дил гирад ва соҳибфироз мачоли суҳан биёбанд ва он писарро бар ман қинавар кунанд. Ва дар вақт панҷ ҷаммоза гусел кард. Гуфт: — Ҷаҳд кунед, то он косидро пеш аз он ки аз Ҷайхун бигузарад, дарёёбеду бозгардонед.

Ҷаммозагон бинишотанд, якеро дар миёни биёбонии Омӯй дарёёфтанд ва яке аз Ҷайхун гузашта буд ва чун навиштаи Алптегин ба Бухоро расид, писари маликро ва ҳавохоҳони ӯро похуш омад ва гуфтанд: — Нек накард, ки ишорат ба бародар кард. Надошт, ки мероси падар ба писар расад, на(ба) бародар.

Ва аз ин маънии ҳаме хар рӯз писарро ба Алптегин сар гаронтар мекарданд ва Алптегин бисёр узрҳо хост ва хидматҳо мефиристод. Ва ҳеҷ гуна ин ғубор аз дили маликзода барнахост. Ва муфсидону соҳибғаразон фасод мекарданд ва маликзодаро тез мегардониданд. Ва ваҳиату қиша зиёдаттар мешуд.

Ва Алптегинро Аҳмад ибни Исмоил * харида буд. Дар охири Наср ибни Аҳмадро ҷаҳдин сол хидмат кард. Чун Наср низ андар гузашт, Нӯҳ ибни Насрро хидмат кард. Сипаҳсолорини Хуросон дар айёми Нӯҳ ёфт ва чун Нӯҳ даргузашт, Мансур ибни Нӯҳро * ба подшоҳӣ ба ҷои падар бинишонданд. Чун шаш сол аз подшоҳии Мансур бигузашт, Алптегин молҳо базл кард ва хар ҷаҳде, ки мумкин бошад, бикард, дили Мансур ибни Нӯҳ ба даст намаставонист овардан. Аз

гуфторн соҳибғаразон ва ҳар чӣ дар ҳазратн амир мешуд, вақил ба Аллтегини менавишт.

Пас, Мансур ибни Нӯҳро муфсидон гуфтанд: — То Аллтегинро пакушӣ, ту подшоҳ набониӣ ва фармони ту равои нагардад. Ва ӯ панҷоҳ сол аст, то дар Хуросон подшоҳӣ мекунад ва молу хоста менаҳад ва лашкарҳо гӯш ба сухани ӯ доранд. Ва чун ӯро бигирӣ, аз неъматн ӯ хизона маъмур гардад ва форигднл гардӣ. Тадбир он аст, ки ӯро ба даргоҳ хонӣ ва чунон намоӣ, ки то мо бар тахти мамлакат нишастаем, ту ба даргоҳ наёмадӣ ва аҳди тоза накардӣ ва мо ораӯмадн туем, ки моро ба қон падари меҳнн туй, ҳарчанд ки қондан давлатн мо ба ту ораста аст ва мадори мамлакатн мо дар Мовароуннаҳру Хуросон туй. Ва ин қадар гуфтугӯн ҳама аз он аст, ки беш наёмадн, бояд ки ҳар чӣ зудтар ба даргоҳ он ва ҳар ки аз даргоҳу боргоҳн мо аз тартиб бняфтадааст, боз қондан ҳеш орий, то эътимонн мо ба ту зиёдат шавад ва сухани соҳибғаразонн мушкатеъ шавад.

Чун ин қо ояд, ӯро ба хилват хонӣ ва бифармой, то саранн баргиранд. Пас, амир Мансур ҳамчуни қард ва ӯро ба даргоҳ хонд.

Соҳибхабарон бинавиштанд, ки туро ба чӣ меҳонад.

Аллтегини овоза дарафтанд, ки ярок бисозанд, то ба Бухоро равем. Ва аз Нишонур кӯч қарду ба Сараҳс омад ва қурбн сӣ ҳазор савор бо ӯ буданд ва қумла умарон Хуросон. Чун се рӯз бигузашт, ҳамаи умарон лашкарро бихонд. Пас, эшонро гуфт: — Бо шумо гуфтани дорам. Чун бигӯям, чунон ки савоб бувад, бо ман бигӯед, ки донем ҳар чӣ саноби мову шумо дар он бошад.

Гуфтанд: — Фармонбардорем. Гуфт: — Шумо донед, ки амир Мансур маро аз баҳри чӣ хонд?

Гуфтанд: — Меҳонад, ки туро бубинад ва аҳд тоза кунад ва ту ӯро ҳамчу падарӣ. Гуфт: — На чуни аст, ки шумо индиред. Ин малнк маро меҳонад, ки сари ман аз тани чудо кунад. Ва кӯдак асту қадри мардон намедонад ва шумо донед, ки Сомониён имрӯз шаст сол аст, то ман бад-эшон ниғаҳ медорам ва чанд ҳонони Туркчестонро, ки қасди мулки эшон қарданд, бини-кастам ва аз ҳар қонибе ҳамчуни ханориҷро қаҳр қардам ва як тарфатулайи дар эшон осӣ нашудам ва ич подшоҳӣ бар қаддашу бар падараш ниғаҳ доштаму ме-

дорам. Ва ба оқибат мукофоти ман ин аст, ки сари ман бихоҳад. Ва ин моя наредонад, ки мулки ӯ чун танист, ки сари он таи манам. Чун сар рафт, таиро чӣ баҳо бошад? Акнун чӣ савоб бинед, дафъи ин мазар-ратро чора ҷист?

Ҳама амирон гуфтанд: — Чоран ин шамшер аст ва чун ӯро бо ту ин андеша ва мукофот карда бошад, мо аз вай чӣ чашм дорем? Ва агар ба ҷои ту каси дигар будӣ, аз ин панҷоҳ сол боз мулк аз дасти эшон беруи кардастӣ. Мо ҳама туро иншоам, на ӯро, на падари ӯро, чӣ боз ҳар кӣ дар давлати Сомониён касест, ҳама иншоира ва ҷоҳу ҳанҷат ва вилоят аз ту доранд. Ва аз ту инстатар касе нест. Мо ҳама ба фармони тӯем ва Хоразму Хуросон ва Нимрӯз мусаллам тӯроест. Тарки Мансур ибни Нӯҳ бигӯй, худ ба подшоҳӣ биниши ва агар хоҳӣ Бухорову Самарканд бад-ӯ арзонӣ дорем, ва агарна оиро низ бигир.

Чун умаро ҳама ин сухан гуфтанд ба рабате ҳар чӣ тамомтар. Алптегин гуфт: — Аллаллах, аз шумо донам, ин ки гуфтед, аз сари ягонагӣ гуфтед ва аз шумо ҳамаи чашм дорам. Худон таоло мукофоти шумо неки кунад. Имрӯз бозгардед, то фардо чӣ падидор ояд.

Ва дар ин ҳол сӣ ҳазор савор бо Алптегин буд, агар хостӣ сад ҳазор савор баришондӣ. Дигар рӯз ҳама амирон ба боргоҳ омаданд. Алптегин беруи омаду бинишаст. Замоне буд, рӯй сӯи амирон карду гуфт: — Ман ин сухан, ки бо шумо гуфтам, хостам, ки шуморо биёзмоям, то шумо бо мо якдигар ҳастед ё на? Ва агар моро коре афтад, истодагӣ ва ҳампуштӣ кунед ё на? Акнун ман аз шумо он шунидам, ки аз ҳалолзодагину некаҳдини шумо сазад ва ҳаққи истифат гузоридад. Ман аз шумо хушнуд гаштам, валекин бидонед ва огоҳ бошед, ки ман баъд аз ин шарри он инсар ба шамшер аз ҳештан дафъ кунам ва ӯ кӯдак аст ва ҳаққи касе наменшоасаду гӯи ба сухан намекунад. Ва ба сухани бадасле ҷанд фирефта шудаст ва маслиҳат аз муфендат бознаредонад. Чун ман мардеро, ки ҳонадои эшон бар ҷой дорам, намехоҳад ва бидаслуро, ки ғасоди мамлакат хоҳад, тарбият мекунад ва камтар ҳалале, ки дар мамлакат таваллуд кунад, дафъи патавонанд кард, эшонро дӯст мешиндорад ва касди ҷони ман мекунад. Ман менавонам, ки аз ӯ мулк биситонам ва аммиро ба ҷои ӯ бинишонам, ё худ ба дасти худ гирам, валекин меандешам, ки ҷаҳониён гӯянд; Алптегин

ишаст сол хонадоии Сомониёро*, ки худованди ӯ буданд, нигоҳ дошт ва ба оқибат, ки умраш ба ҳаштод расид, бар худовандзодагон ба ғирибонасар берун омад ва ба шамшер мулк аз эшон ситаду ба ҷои худовандони хеш нишаст ва қуфрони ғирибонасар кард. Умр ба некиҳои гузаштаам. Ақлуи ки ба лаби ғур расидаам, нахоҳам коре кунам, ки зинтином шавам ва ҳарчанд маълум аст, ки ғулоҳ аз ҷониби амир Мансур* аст, лекин ҳама мардум ин маънии надонанд. Гурӯҳе ғулоҳ, ки ғулоҳ Аллтегинроест, ҳарчанд ки мулк эшон надорам ва ӯзориҳои нахоҳам. То ман дар Хуросонам, ин ғуфтуғуи кам нашавад ва ҳар рӯз ин писарро бар ман қор табохтар кунам ва ҷун ман ба тарки Хуросон бигуям ва аз мулк ин писар бадар равам, соҳибгаразонро дар ин маънии сухан намонанд. Ва дигар ҷун маро пас аз ин шамшер бояд қашид, то поне ҳурам ва боқии умрро ба сар барам, боре рӯи дар рӯи қуфр қашам, то савоб ёбам. Ақлуи бидонед, эй амирон, ки лашкари Хуросону Хоразм ва Нимрӯзу Мовароуннаҳр азони амир Мансур аст ва шумо ҳама лашкари ӯед ва ман шуморо аз баҳри у мебошам. Бархезеду ба даргоҳ равед ва маликро бубинед ва аҳд тоза кунед ва бар сари хидмат мебошед, ки ман ба Хиндустон хоҳам шуд, ба ғазо ва ҷиҳод машғул хоҳам гашт. Агар кушта шавам, шаҳид бошам, агар тавфиқ ёбам, боре дигар қуфрро бо доруиислом дарорам ба умеди бихишт ва худову расулро, агар неқ будам ва агар бад, боре амир Хуросонро аз ман ғуфтуғуи муқаддаси шавад ва он гоҳ ӯ беҳтар донанд.

Бо хуросониён ва бо лашкару раият ин бигуфту бархост ва умароро як-як гуфт: — Пешин ман оед, то шуморо видош кунам.

Ҳарчанд амирон ғуфтанд, суд надошт ва гиристан бар эшон афтод. Гирён-гирён меомаданд ва ӯро дар қалор мегирифтанду бозмегаштанд. Ӯ дар саронарда шуд ва ин маънии ҳама кас бовар намекард, ки Аллтегин* Хуросон бигузораду ба Хиндустон равад аз баҳри он ки ӯ дар Хуросону Мовароуннаҳр понсад пора деҳ дошт ва ҳеҷ шахр набудӣ, ки ӯро дар он шахр сароею боғе ва қорвоисарою гармобан блсёр набудӣ. Ва ҳазор-ҳазор бор ғусфанд ва сад ҳазор асбу астар ва уштур беш буд ӯро дар мулк Сомониён. Дигар рӯз сапедадам диданд, ки бонги кӯс баромад ва Аллтегин бо ғуломону лашкари хеш кӯч кард ва ба тарки ин ҳама

бигуфт. Ва умарон Хуросон хама ба Бухоро омаданд. Ва чун Аллтегин ба Балх расид, ният кард, ки як-ду моҳ он ҷо бошад, то ҳар кӣ ҳаёли ғазо дорад, аз Хатлоу Мовароуннаҳр ва Тахористону ҳудуди Балх гирд оянд ва пас рӯй ба Ҳиндустон ниҳад.

Ва бадгӯёну муҳолифони амири Хуросон Мансур ибни Нӯҳро бар он доштанд, ки Аллтегин турги ғир аст, аз ӯ эшон натавои буд, то ӯро ҳалок накуни, эшон мабош. Лашкар аз паси ӯ бояд фиристод, то ӯро бигиранд ва исми ту оранд. Амреро баргузида бо даҳ ҳазор савор аз Бухоро ба Балх фиристод. Ва чун лашкар ба Тирмиз расиду аз Чайхун гузаштан гирифт, Аллтегин аз Балх кӯч карда, сӯи Халам рафт ва миёни Халаму Балх даран танг аст масофати чаҳор фарсанг ва дар ин даран танг бар дастӣ чапу рост деҳхост. Аллтегин* дар он даран танг ғуруд омад ва дувиست гулом банда дошт ва аз ҷиҳати ғазо ҳафсад савори гозӣ аз ҳар ҷонибе бар ӯ пайваста буданд. Чун лашкари амири Хуросон даррасид ба танг, дар саҳро ғуруд омаданд аз он, ки даран танг натавоистанд шудан. Ду моҳ бад-ин гуна нишастанд. Сарӣ ду моҳ налбати талоя доштани Сабуктегин буд. Сабуктегин* чун ба даран танг омад, хама саҳро лашкароҳ дид ва талояи эшон истода. Бо худ андешид, ки худованди мо Хуросон ва исмат ба амири Хуросон бигузошт ва рӯй ба ғазо карда ва инҳо тамаъ ба ҷони ӯ ва мо кардаанд. Ва худованди мо аз бас некаҳдӣ меварзад ва озарми эшон ниғаҳ медорад, тарсам, ки ҳештапрою моро дар ҳалок афганад ва ин кор ҷуз ба шамшер барнабояд. Ва то мо ҳомӯи бонем, аз дунболӣ мо бознагарданд ва ҷуз худон азза ва ҷалла моро кас набонад. Ва инҳо хама золиманду мо мазлум. Рӯй сӯи гуломи кард, ки дар хайли ӯ буданд ва гуфт: — Ин корест, ки моро ба худованди моро афтодааст, ки агар инҳо даст ёбанд бар мо, як зинда намонад ва ман имрӯз дасту ноӣ бизадам, худо мурод диҳад, агар худованд инсандад на агар напнсандад, ҳар чӣ бодо бод!

Ин бигуфту бо сесад гуломи худ бар талоя зад, дар вақт бишикаст ва дар лашкари эшон афтод, то эшон дар силоҳ шуданд ва савор гаштанд, зиёда аз ҳазор савор бар замин зад. Ва чун эшон зӯр оварданд, сабук бозгашт ва ба сари танг омад. Хабар ба Аллтегин* бурданд, ки Сабуктегин чунин коре кард ва ҳалке аз эшон бигушт. Аллтегин Сабуктегинро гуфт: —

Чаро шитоб кард, сабр боистӣ кард. Гуфт: — Эй худо-
панд, чанд сабр кунам? Тоқат бирасанд моро, аз баҳри
ҷон бояд кӯшид ва ин кор аз сабр барнахоҳад омад,
илло ба шамшер. То ҷон дорем, аз баҳри худованд ме-
кӯшем, то ҷӣ надидор ояд?!

Алптегин гуфт: — Акиун тадбире бех аз ин бояд
кард. Бигӯед, то хаймаҳо бияфгананд ва борҳо дарбан-
данд, ҷун намози хуфтан бикунанд, кӯч кунанд ва бо-
ру буна аз таиғ берун баранд. Ва Тӯгон* бояд, ки бо
ҳазор гулом пӯшида бар дасти рост бар фалон дарра
расад ва ту бо ҳазор гулом бар дасти чап дар фалон
дарра шав ва ман бо ҳазор савор аз таиғ берун оям
ва бар сахро бинестам. Ҷун дигар рӯз эшон бар сари
таиғ оянд ва касе набинанд, гуянд: «Алптегин бигу-
рехт». Ба якборагӣ баринининанд ва аз паси мо тозанд
ва дар таиғ дароянд. Ҷун инме бештар аз таиғ берун
оянд ва маро бубинанд дар сахро истода. Шумо аз
дасти росту чап камин бикушоед ва шамшер даринҳел.
Ҷун боиғ бархезад, ин ланкар, ки аз таиғ берун омада
бошанд дар муқобили ман, баъзе боз пас тозанд, то
«ҷӣ будааст». Ва он ҷӣ дар таиғ бошанд, боз пас гу-
резанд, баъзе ба шамшери шумо гирифта оянд ва ман
аз пеш ҳамла орам. Шумо аз таиғ берун тозел ва онон,
ки дар таиғ бошанд, дар миёни гирем, то он гаҳ, ки му-
қобилат мекунанд, мезанем. Ҷун пунт бидода бошанд,
роҳи ҳазимат кӯшода кунем ва он гаҳ бозгардем аз
таиғ берун ва дар ланкароҳи эшон афтем ва гани-
мат бигирем.

Пас, ҳамчунин кардаид ва аз таиғ берун омаданд
ва дигар рӯз сандедаам ланкари Хуросон силоҳ пӯ-
шиданд ва ҷангро сохта бар сари таиғ омаданд ва ҳеҷ
касро надиданд. Як фарсанг дар таиғ бирафтанд, ин-
шонин ланкари Алптегин надиданд. Яқинанон шуд, ки
ӯ бигурехт, ланкарро гуфтанд: — Раъйи мо чунон аст,
ки аз паси ӯ биравем, ҷун аз таиғ берун шавем ба як
соат эшонро барчинему Алптегинро бигирем. Ва лан-
карро ба тааҷҷил ронданд ва мардонин далер дар пеш
истоданд. Ҷун аз таиғ берун омаданд, ӯро диданд бо
миқдори ҳазор савор ва андаке инёда бар сахро ис-
тода. Он гаҳ, ки инме ланкар аз таиғ берун омад, Тӯ-
гон аз дасти чап аз дара берун тохт ва дар таиғи
шамшер ниҳод бо ҳазор гулому ланкаре, ки ҳамеома-
данд боз пас бурданд ва ҳазимат карданду халқеро би-
куштанд. Ва аз дасти рост Сабуктегин аз дарра берун

тохт ва шамшер дарниҳод ва Тӯрон низ бад-ӯ пайваст ва халқеро бикунштанду амиронро бар замин задад ва лашкар ба ҳазимат шуду ба ҳар ҷонибе, ки ҳинҷор меёфтанд, мегурехтанд. Пас, ғуломони Алптегин аз танг беруи омаданд ва дар лашкариён афтоданд ва ҳар чӣ асбу астару шутур ва симина ва зарринаву динор ва ғулом ёфтанд, ҳама ба ғашмат баргирифтанд ва хаймаву фарш ва монанди ин ҳама бигузоштанду бозгаштанд. Ва то як моҳ рустоённи Балх аз он лашкар коло мекашиданд. Ва аъдоди куштагон баршумурданд чаҳор ҳазору ҳафтсаду панҷоҳ мард баромад беруи аз хастагон.

Пас, Алптегин он рӯз аз Халам кӯч карду ба Бомӣён шуд ва малики Бомӣён чун воқиф шуд, дарҳол бо ӯ масоф кард ва гирифтोर шуд. Пас, Алптегин ӯро маъзур дошт, бад-он чи кард ва афван карду хилъате дод ва писар хондаш ва ин амири Бомӣён аст, ки ӯро Шерборик гуфтанд. Пас аз он ҷо ба Қобул рафт ва амири Қобулро низ биниҳасту писарашро бигирифт, пас бинавохт ва пешни падар фиришод ва писари амири Қобул домоди Қӯбак буд. Пас, қасди Ғазини кард ва амирини Ғазини ба писари амири Қобул дод ва бо Қӯбак буд. Амири он ҷо бигурехт ва ба Сарахс шуд ва чун Алптегин ба дари Ғазини шуд, Қӯбак беруи омад ва бо ӯ ҷанг кард, дигар бор писари амири Қобул гирифтोर шуд ва Қӯбак мунҳазим гашт ва даъ шахр даромад ва Алптегин* шахр ба ҳисор гирифт ва мардумони Зобулистон аз ӯ метарсиданд, мунодӣ фармуд, ки мабодо касе аз касе ҷиҳзе ситонад, илло ба зар харад. Ва агар маълум шавад, ӯро ситосат кунам. Магар рӯзе чашми Алптегин бар ғуломе афтод азони хеш, як тубра коху мурге бар фитрок баста.

— Гуфт: — Ин ғуломро пешни ман оред.

Ғуломро оварданд. Пурсид, ки ин тубран коҳ ва ин мурғ аз кучо овардӣ? Гуфт: — Аз марди рустоне биситонам. Гуфт: — Ҳар моҳе бистгонӣ ва мушоҳира меситонӣ ё не? Гуфт: — Меситонам. Гуфт: — Пас чаро ба зар пахаридӣ, ки он аз баҳри ин медиҳам, то шумо аз дарвени ҷиҳзе наситонед?!

Дар вақт фармуд, то он ғуломро бо тубран коҳ овехтанд. Ва се рӯз мунодӣ фармуд, ки «ҳар кӣ аз касе ҷиҳзе ситонад, ҷазо ин аст, ки бо ғуломни хосси хеш кардам».

Лашкариён битарсанданд ва раият эмин гаштанд ва

хар рӯз аз рустои он похият чандон иеъмат ба лашкаргоҳ оварданд, ки ҳадди он худой донад. Валскии пагузоштад, ки як маи бор дар шаҳр бурдандӣ. Ва чун мардумони шаҳр ни адл бидиданд, гуфтанд: — Мо ро чуниин подшоҳи одил бояд, то ба зону хоста ва зану бача аз ӯ эъин бошем, хоҳ турк бошу хоҳ тозик.

Пеши Алптегин омаданд ва Кӯбак чуи чунои дид, ба қалъа гурехт ва баъд аз бист рӯз фуруд омад ва пеши Алптегин шуд, ӯро поипорае падид кард ва ҳеҷ касро наёзурд ва Ғазниро хонаи хеш сохт ва аз он ҷо ба Хиндустои рафт ва тохтаи карду ғанимат меовард. Ва аз он ҷо, ки Алптегин буд, то Кофирои дурӯза роҳ буд ва ни хабар дар Хуросон ва Нимрӯзу Мовароуннаҳр афтод, ки Алптегин дарбанди Хиндустон бикушод ва чандон зарру сии ва иеъмату чаҳорпой ба даст овард, ки ҳадди он худой донад ва таронфу ғанимат мегирифтанд, ки ҳадди он набуд. Мардум аз ҷану рост омадан гирифтанд, то шаш ҳазор шуданд. Ва Алптегин чандини вилоят гирифт, то бар Сабур софӣ кард ва шохи Хиндустон бо саду панҷоҳ ҳазор савору пиёда ва нонсад пил беруи омад, то Алптегинро аз Хиндустон беруи кунанд, то ӯро ва ҷумла лашкари ӯро бикушанд.

Ва амири Хуросон аз он қаҳр, ки лашкари ӯро дар таиғдараи Халам ба дари Балх бад-он саъбе кушта буданду шикаста, Бӯҷаъфар* номро бо бисту панҷ ҳазор мард ба ҷаиғи Алптегин фириестод. Ва ӯ бигузошт, то Бӯҷаъфар ба фарсанги Ғазни расид ва бо ин шаш ҳазор савор аз Ғазни беруи тохт ва бар он лашкар зад кам аз соате. Он бисту панҷ ҳазор мардро бишикаст ҳазор бор аз он бадтар, ки ба дари Балх буд. Бӯҷаъфар ба ҳазимат мерафт, то ба ҳоле шуд, ки таиҳо афтод. Рустои ӯро ба поинпохт биғирифтанд ва асбу ҷизе, ки дошт аз ӯ биситаданд ва ӯро раҳо карданд. Ва ӯ пиёдаю мутанаккир ба Балх шуд ва он ҳама таҷаммул ва чаҳорпоёни эшонро лашкари Алптегин бурданд.

Ва аз муфорақати Алптегин заъфи азим дар мулки Сомониён падид омад ва хонони Туркистон касди эшон карданд.

Ва Алптегин чуи аз Абучаъфар бипардохт, рӯй ба шохи Хиндустон кард ва ба Хуросону ба ҳар навоҳи номаҳо фириестод. Чандон биемаданд ба таман ғанимат, ки онро ҳад набуд. Чуи арз доданд, понздаҳ ҳазо-

ру понсад савор гайри пиёда баромад, ки ҷавону бо-
силоҳ буданд. Ва дар пспин лашкари шоҳи Хинд рафт
ва ногоҳ тохт бар талоя овард. Магар зиёда аз даҳ
ҳазор ҳиндувон бикушт на ба ғанимат машғул нагашт
ва сабук бозгашт. Ва лашкари шоҳи Хинд аз нас тох-
тан овард ва ўро наёфтанд. Кўҳе буд баланд на дар
миёни ду кўҳ дара буд ва роҳи шоҳи Хинд бар он да-
ра буд. Алитегин сари он дара бигирӣфт ва ҷуи шох
бад-он ҷо расид, натавоноист аз он дари гузаштан. Он
ҷо фуруд омаданд. Ду моҳ бар он ҷо бимонданд. Ҳар
вакте ба шаб, ё ба рӯз Алитегин берун тохтӣ ва халке
аз ҳиндувон бикуштӣ на Сабуктегин дар ин ҷанг бис-
ёр бикушид ва ҷанд корн нек бар дастӣ ў баромад. Ва
шоҳи ҳиндувон фурумонд дар корн хеш, ки на пештар
метавонист омадан ва на рӯи он ки бемуродс болгар-
дад. Ва Алитегин ба ҳиндувон меғуфт, ки «ман шумо-
ро поннора бидихам, шумо лашкари ман бошед ба са-
ломат». Эшон бад-ин ризо надоланд. Пас, (ҳиндувон)
ҷанди шаҳру ноҳият ва наҷ қалъа додаду худ боз-
гаштанд. Ва дар сир бо қалъадорон гуфта буд: — Ҷуи
ман бозгардам, қалъаҳо масупоред. Ҷуи бозгашт,
қалъаҳо масупурданд. Алитегин гуфт: — Аҳд эшон ши-
кастанд, на ман.

Дигарбора тохтан кард ва шаҳрҳо биенгаду диҳзон
бахсдор ба даст овард на андар (ин) ани фармон
ёфт. Ва гуломону лашкари ў фуру монданд ва гирд
бар гирди эшон кофир буд. Пас бишннстанду тadbир
карданд, ки Алитегинро писаре нест, ки ба ҷои падар
бишннниад ва меҳтарини мо кунад ва моро дар Хин-
дустон хашматею номусс афтодааст ҳар ҷӣ азимтар
на ҳайбате ҳар ҷӣ тамомтар дар дили ҳиндувон. Ва
агар бад-ин машғул гардем, ин гӯяд: «Ман мукаддам».
Ҳар касе саре кашем ва душмани бар мо даст ёбад.
Ҷуи муҳолифат дар миёни мо падид ояд, ин шамшер,
ки дар рӯи кофир кашидем, дар рӯи яқингар кашем.
Ва ин вилоятҳо, ки ба даст овардаем, аз дастӣ мо бе-
рун кунанд. Тадбири мо он аст, ки якеро ая миён, он
ки шонетатар бошад, интиёр кунем ва ўро бар хеш-
тан амр кунем. Ва ба ҳар навъ, ки бошид, дар фар-
мони ў бошем ва бад-он ҷӣ ў фармояд, ризо диҳем ва
ҷуини ангорем, ки Алитегин зинда аст. Хама гуф-
танд: — Дармони ин кор ҷуз ин нест.

Пас, номи гуломонс, ки мукаддам буданд, бар до-
даи гирифтанд. Ҳар киро узрс менамуданд ва айбе ме-

гуфтанд, то ба Сабуктегин* расид. Чуи номнӯ бурганд, ҳама хомӯш гаштанд. Аз он мнӯн яке гуфт:— Ҷуз Сабуктегин дигаре нн шуғдро нашоёд, ки ҳаққи хидмат бехтар донад. Дигар, ба хушёрно бедорӣ ва далерноу саховат ва муруввату нонпора ва муруоти мардумон ва хушхӯшо худотарсӣ ва некахлно ростӣ ўро ҳеҷ дарнабояд. Ва ўро худованди мо парвардааст ва кирдорҳои ўро писандида аст, ки ҳама тариқат ва одати худованд дорад. Ва андозаю озарм ва маҳали ҳар як нек ниносад. Ман он ҷӣ доппстам, гуфтам, нас шумо бехтар донед.

Замоне аз ҳар гуна гуфтанд. Бар он нттифок афтод, ки Сабуктегинро бар худ амир кунад. Сабуктегин сар дарнамеовард, то нлзоман карданд. Пас, гуфт:— Агар чора нест, нас он гоҳ нн шуғл бар худ назирам, ки ҳар кӣ аз шумо маро хилоф кунад, ё дар ман осӣ шавад ва дар фармон кохилӣ кунад, шумо бо ман якдил бошед ва ўро бикушед. Ҳама бар нн савганд хўрданд ва аҳлу байъате бастанд ва ўро бибурданду бар тахт нишонданд ва ба амирӣ бар вай салом карданд ва зарру дирам бар ў нисор карданд. Ва Сабуктегин ҳар тadbире, ки мекард ва тохте, ки менамуд, ба салоҳ буд ва духтари раиси Зобулистонро ба занӣ бихост ва Маҳмуд* аз нн зан бизод. Ва аз нн маънӣ ўро «Маҳмудн Зобулӣ» гуфтанд. Чуи бузург шуд, бо падар бисёр тохтҳои сафарҳо кард ва аз халифан Бигдод баъд аз он ки бисёр қорҳои бузург карда буд ва масофи гарон шикаста, дар диёри Хинд «Носириддин» лақаби омад. Ва чуи Сабуктегин фармони ёфт, Султон Маҳмуд ба ҷон падар бинишаст. Ва ҳама тadbирҳои писандида мекард бар он сон, ки аз падар дида буд ва бисёр ахбори подшоҳон шунидӣ ва дӯст доштӣ довшу довшимандонро. Бирафт ва нилояти Нимрўзро бигрифт. Хуросон бикушод ва дар Хиндустон ҷандон бирафт, ки Сумалот бигрифт. Бутхонаҳо вайрон кард.

Ва мақсуди бада аз нн ҳикоят он аст, ки худованди оламро маълум гардад, ки банди нек ҷӣ гуна бошад. Ва чуи банди хидматҳои неку писандида карда бошад ва ҳаргиз аз ў хиёнатю бадахдӣ надида бошад ва мулк баъд ў устувор бувад, ба озурдани дили ў набояд кўшид ва сухани ҳар кас дар шаъни ў ба зинти набояд шунд. Бояд, ки эътиод зиёдат гардад, ки хонадонҳои шахрҳо ба ҳар вақте ба марде бозбас-

та бошад, ки чуи ўро аз чое бармегирад, хонадонҳо ва шаҳрҳо вайрон мешавад ва он мулк зеру забар мебошад. Чунон ки Алитегин, ки бандан нек буд ва Сомониён* бад-ӯ устувор буданд, қадри ӯ надонистанд ва қасди ӯ қарданд. Чуи ӯ бирафт, давлат аз хонадон Сомониён бирафт.

Ва мақсуд аз ин тақрир он аст, ки бандагоне, ки парварда бошанд ва бузург қарда, ингоҳ бояд дошт, ки умре дигар ва рӯзгори мусонд бояд, то бандан шонистаю озмуда ба даст ояд ва доноён гуфтаанд: «Чокару бандан шониста беҳтар аз фарзандон бошанд» ва ҳам дар ин маънӣ шонр гӯяд:

Як бандан матвоъ беҳ аз сессад фарзанд,
К-ин марги падар хоҳаду ӯ умри худованд.

ФАСЛИ СИНУ ЧАҲОРУМ

АНДАР ИТОБ ҚАРДАН БО БАРКАШИДАГОН ҲАНГОМИ ХАТО ВА ГУНОҲ

Қасонеро, ки баркашианд ва бузург гардонанд, андар он рӯзгоре ва ранҷе бояд бурд. Ва чуи вақте эшонро хатое афтод, агар онкоро ба эшон хатое равад, аъмоли эшон ифшо ёбад ва бисъёр навозише бояд, то ба ҳоли хеш ояд. Авлотар он бувад, ки чуи қасе хатое кунад, дарҳол иғмоз бояд қардан. Пас, ўро бихонад, ки инчунин чаро қардӣ ва ин нашоияд ва мо баровардан хешро фурӯ нагузорем ва баркашидаро наифганем ва ту инчунин хато мақул ва агар дигар чунино воқеъ шавад, турси бифганем ва (ин) аз ту бошад на аз мо.

Аз амиралмўъминин, Алӣ* алайҳассалом, пурсишанд, ки аз мардонӣ мард кадом муборизтар? Гуфт:— Он ки ба вақти хашм хештарро ингоҳ тавонад дошт ва қоре накунад, ки чуи аз хашм беруи навад, пушаймон шавад ва судаш надорад. Қамолу хиради мард он бошад, ки хашм нагирад. Агар гирад, бояд ки ақли ӯ бар хашми ӯ ҷира бувад, на хашми ӯ бар ақл. Ва ҳар киро ҳавон нафси ӯ бар хиради ҷира бошад, чуи бишўрад, хашм ҷамин хиради ўро бишўронад. Ва ҳама он кунад, ки аз девонагон дар вуҷуд ояд. Ва инчунин ҳар киро хиради бар ҳавон нафси ӯ ғолиб бувад, ба вақти

хашм хирад нафси ӯро бишиканад, ҳама он кунад, ки ба наздикӣ оқилои писандида бошад ва мардумон на-донанд, ки ӯ дар хашм шудааст.

ҲИКОЯТ

Рӯзе Хусеин пизи Алӣ*... бо қавме аз саҳоба ва араб бар сари хон пишта буданду он мехӯрданд ва чуббаи гаронмоя пӯшида ва дасторӣ некӯ бар сар бас-та. Гуломе хост, ки косаи хӯрдани пешӣ ӯ ниҳад, аз болон сари ӯ истода буд. Қазоро коса аз дасти гулом раҳо шуд бар дӯши он ҳазрат ва чуббаю дастор ба хӯрдани олула шуд. Шароре дар ӯ падид омад ва аз тирагию ҳиҷолат рухсори ӯ барафрӯхт. Сар баровард ва дар гулом нигарист. Чун гулом чунон дид, битарсид, ки ӯро адаб фармояд... Ҳазрати Хусеин рӯй тоза карду гуфт: — Эй гулом, туро озод кардам, то ба як-борагӣ аз хашму молиши ман эмин шавӣ.

Ва бузургвории амралмӯъминини Хусеин дар чунон ҳол пайдо шуд ва писандида доштанд.

ҲИКОЯТ

Гӯянд Муовия* саҳт бурдбор ва ҳаллим буд. Чунон ки рӯзе марде ба вақти он ки бор дода буд ва бузургон дар пешӣ ӯ пишта буданд ва баъзе истода, даромад бо ҷомаи халақ. Салом кард ва дар пешӣ ӯ гус-тоҳ биштиасту гуфт: — Ё амир, имрӯз ба муҳимме ома-даам пешӣ ту, агар вафо кунӣ, бигӯям. Гуфт: — Ҳар чӣ мумкин бувад, вафо кунам. Гуфт: — Бад-он ки ман марди азабам ва зан падорам ва модари ту шӯӣ па-дорад, ӯро ба занӣ ба ман деҳ, то ман бозан шаваму ӯ бошӯӣ шавад ва туро савоб ҳосил ояд.

Муовия гуфт: — Ту марди ҷавонӣ ва ӯ занӣ пир, чунон ки дар даҳони ӯ як дандон нест, ба чӣ рағбат мекуӣ? Гуфт: — Шундаам... ман... дӯст медорам. Му-овия гуфт: — Ин сухан бо модарам бигӯям, агар рағ-бат кунад, ҳеҷ кас аз ман авлотар нест бад-ин дало-лат.

Ва ҳеҷ тағйире дар ӯ дарнаёмад ва аз ҷой барна-гашт ва ҳамаи мардумон иқрор доданд ба ҳилми ӯ. Ва доноӣ гуфтаанд: «Бурдборӣ некуст ба вақти ком-горӣ некутар или некуст, валекин бопарҳез некутар неъматӣ некуст.

АНДАР ТАРТИБИ КОРИ ПОСБОНОНУ НАВБАТИЁН ВА ДАРБОНОН

Дар кори посбонону навбатӣён ва дарбонони ҳос
эҳтиётё тамом бояд ва касоне, ки аз ин қавм тнмор
доранд, бояд ки ҳамаро бинишосанд, ки эшон бештар
заифҳол ва томеъ бошанд. Ва ба зар зуд гирифта ша-
ваид ва бегонаро, ки дар миён бинанд, аз ҳоли ӯ пур-
санд. Ва ҳар шаб, ки ба навбат оянд, ҳамаро ба чашм
бозгзоранд ва аз ин муҳим ба шабу рӯз гофил набо-
шанд, ки ин шуғл нозук аст ва кори бузург. Эҳтиёт
бояд кард.

ФАСЛИ СИЮ ШАШУМ

АНДАР ТАРТИБИ НИҲОДАНИ ХОНҲОИ НЕКӢ ВА ТАРТИБИ ДОДАНИ ОН

Подшоҳон ҳамеша андар хонҳо ниҳодан такаллуф
кардаанд, то касоне, ки ба хидмат оянд, он ҷо чизе
хӯранд. Ва агар хосро дар хони ӯ рағбате набувад ба
вакти хеш баргӣ хеш хӯрдан боке набошад. Аммо аз
ниҳодани хони бондод чора набувад.

Ва Султон Туғрал* андар хон ниҳодан ва хӯрдани-
хон алвон такаллуфе тамом фармудӣ, чунон ки агар
ба гоҳ бариншастӣ, ё ба шикор рафтӣ, хӯрдани рост
кардандӣ ва бар саҳро хон ниҳодандӣ ва чандон будӣ,
ки ақобир ва умаро аз он аҷаб мондандӣ. Ва хонони
Туркистонро ҳама тартиби малик ин аст, ки хӯрдани
бар хидматгори дар матбах фарроҳ доранд. Ва дар
ин ҳол, ки ба Ёзканду Самарканд рафтем, шунидем,
ки бар забони фузулӣён мерафт, ки чингилӣён ва
мовароуннаҳриён пайваста меғуфтанд, ки «мо дар ин
муддати дароз, ки Султон биёмаду бирафт, лукмае наон
бар хон эшон нашикастем». Ва ҳиммату муруввати
ҳар кас бар андозан кадхудои ӯ бошад. Султон кад-
худои ҷаҳон бошад ва ҳаман подшоҳон зердасти ӯ бо-
шанд, воҷиб ҷунбон кунанд, ки кадхудои ва ҳиммату му-
рувват ва хону бахшиш бар андозан ӯ бошад ва аз ҳа-
ма подшоҳони пешин бештар ва некутар бошад. Ва
дар хабар аст, ки фарроҳ доштан наон бар халқи ху-
дон таоло умру мулку давлат бинафзояд.

Ва дар таворихи анбиё алакайҳиссалом зунон аст, ки Мӯсо*... бо чандин мӯъҷизоту каромот ва манзалот ба Фиръавн фиришод. Ва ротиби хони Фиръавн* ҳар рӯз ҷаҳор ҳазор гӯсфанд буд ва ҷаҳорсад гову дувист уштур будаст ва дархӯри ин ҳалвоҳои гуногун. Ва ҳама аҳли Миср ва лашкариён бар хони ӯ ҳар рӯз таом хӯрдандӣ ва ҷаҳорсад сол даъвои худой мекард ва он хон мениҳод. Ва чун Мӯсо... дуо кард, ки «ё раб, Фиръавиро ҳалок кун». Гуфт: — Ё Мӯсо, Фиръавиро маи ҳалок кунам ва ҳама хоста ва занону лашкари ӯ рӯзии ту кунаму аз умматони ту гардонам.

Ва чанд сол бар ин ваъда баромад ва Фиръавн дар залолат ба он ҷалолат рӯзгор мегузошт. Ва Мӯсо аз сабр кардан тоқат бирасид ва чинил рӯз рӯза дошту ба кӯхи Тӯр рафт. Дар мунҷот бо худон таоло гуфт: — Ё раб, ваъда додӣ, ки Фиръавиро ҳалок кунӣ ва (ӯ) аз он кофириву даъво ҳеҷ кам намекунад, пас, кай ҳалок хоҳӣ кард?

Аз ҳақтаоло индо омад, ки «Эй Мӯсо*, туро бояд ки ҳар чӣ зудтар ўро ҳалок кунам, ҳазор бор ҳазор бандаро мебояд, ки ӯ бошад, ҳаргиз ўро ҳалок накунам, ки ҳар кӣ пешмати ӯ меҳўрад ва дар аҳли ӯ осонш дорад, давомш умри ӯ аз маи меҳонад. Ба иззати ман, ки то ӯ пон бар халқ фарроҳ дорад, маи ҳаргиз ўро ҳалок накунам».

Мӯсо гуфт: — Пас, ваъдан ту кай тамом гардад? Гуфт: — Ваъдан маи он гаҳ тамом шавад, ки ӯ нон додан аз халқ бозгирад ва ҳар гаҳ, ки ӯ аз нон додан кам мекунад, билон, ки ачалаш наздиктар мешавад.

Иттифок ҷунон афтод, ки рӯзе Фиръавн ба Ҳомон гуфт: — Мӯсо Бани Исроилро ҷамъ кард ва моро ранча медоранд, то оқибати кори ӯ бо мо ба кучо расад, захонро ободон бояд доштан, то ҳеҷ вақте бенистизҳор набошем ва аз ротиби ҳаррӯза кам мебояд кард ва дар вачҳи захира бояд ниҳодан.

Ва ду ҳазор гӯсфанду дувист гов ва сад уштур кам кард. Ва ҳамчунин ҳар ду-се рӯз кам мекард. Ва Мӯсо*... медошаст, ки ваъдан ҳақтаоло наздик расидааст, ки «тавфиро бисъёр аломати завол бошад». Чуни гӯянд ровиёни ахбор, ки он рӯз, ки Фиръавн фарқ шуд, дар матбахи ӯ ду гӯсфанд кушта буданд.

Ва Иброҳим* алайҳиссаломро эзидтаоло меситонд

аз чихати нон додан ва меҳмондӯстӣ ва Ҳотами Тойро³ аз чихати саховату меҳмондӯстӣ, тани ӯро худон азза ва чалла бар оташи дӯзах ҳаром гардонид ва то ҷаҳон бошад аз ҷавонмардони ӯ гӯянд.

Ва ангиштарие, ки амиралмўъминин Алӣ* алайҳиссалом, ба соиле дод, гуруснасро сер кард ва чанд ҷой худон таоло ӯро дар «Қуръон» ёд кард ва биситуд, то киёнат он саховат ва ҷавонмардони ӯро хоҳанд гуфт.

Ҳеҷ коре беҳ аз ҷавонмардӣ нест ва нон додан сари мардумиҳост, чунон ки шонр гӯянд:

Ҷавонмардӣ аз корҳо беҳтар аст,
Ҷавонмардӣ аз хўи пайгамбар аст.
Ду гетӣ бувад бар ҷавонмард рост,
Ҷавонмард бошӣ, ду гетӣ туроаст.

Ва агар касро неъмат бошад ва хоҳад, ки мавинури подшоҳ ба меҳтарӣ кунад ва мардумон ӯро таовозеъ кунанд ва ҳурмат доранд ва меҳтарбори худон хонанд, гў, ҳар рӯз суфраи нон бияфкан ва ҳар кӣ дар ҷаҳон ном густард, бештар аз нон додан буд. Ва мардуми шонкуру бахил дар ду ҷаҳон нақўҳидаанд ва дар ахбор омада... ки бахил дар бихишт наравад.

Ба ҳама рӯзгор дар қуфру ислом ҳислате неқўтар ва писандидатар аз нон додан набудааст ва нахоҳад будан...

ФАСЛИ СИЮ ҲАФТУМ

АНДАР ҲАҚ ГУЗОРНДАНИ БАНДАГОН ВА ХИДМАТГОРОН, КИ ШОИСТААНД

Ҳар кӣ аз хидматгори хидмате писандида кунад, бояд ки дарвақт навохте ёбад ва самаран ӯ бад-ӯ расад. Ва он ки саҳве кунад ё тақсире, он касро ба зарурат ба андозан гуноҳ молини диҳанд, то рағбати бандাগон бар хидмат зиёда гардад ва ҳам гуноҳкорои зиёда менашаванд ва корҳо бар истиқомат меравад.

ХИКОЯТ

Писари хошмие бар гурўхе аз мардумон дар мас-ти арбада кард. Пеши падараш омаданд ва зор бинолданд ва гила бикарданд. Падар хост, то ӯро укубат кунад. Гуфт: — Ё падар, ман гуноҳе кардаам ва хирад

бо ман набуд, ту бо ман уқубат мақун, ки хирад бо туст.

Падарро ин суҳан хуш омад ва афван кард...

ҲИКОЯТ

Ва расми Сосониён* чунон будааст, ки ҳар кӣ пеш аз эшон суҳане гуфтӣ, ё хунаре намудӣ, ки эшонро хуш омадӣ ва бар забони эшон баромадӣ, ки «Зех!» Хазинадор ҳазор дирам бад он кас додӣ ва мулуки акосира дяр адлу мурувват ва ҳиммат зиёдат аз дигар подшоҳон будаанд, ҳоса Ануширвон Одил*.

ҲИКОЯТ

Ва ӯ рӯзе ба шикор бо хавосси хеш мерафт. Бар канои деҳе биреро дид навадсола, ки гирдакони дар замин мекард. Нӯширвонро аҷиб омад аз баҳри он ки биет сол бояд ки то ғавзи кинта бар диҳад. Гуфт: — Эӣ пир, ғавз мекори? Гуфт: — Оре, худованд. Гуфт: — Чандон бизнӣ, ки бараи бихӯрӣ? Гуфт: — Кинтанд, мо хӯрдем. Мо инз корем, то дигарон бихӯранд. Нӯширвонро хуш омад. Гуфт: — Зех! Дар-вақт хазинадорро фармуд, то ҳазор динор ширро диҳад. Пир гуфт: — Эӣ худойгон, ҳеҷ кас бари ин ғавз зудтар аз банда нахӯрд. Гуфт: — Чӣ гуна? Гуфт: — Агар банда ғавз накинӣ ва худойгон ин ҷо гулар накардӣ ва аз банда чунон ки пурсид, напурсидӣ ва банда он ҷавоб наодӣ, банда ин ҳазор дирам аз кучо ёфтӣ? Нӯширвон гуфт: — Зехозех! Хазинадор ду ҳазор динори дигар бидод аз баҳри он, ки ду бор зех бар забони ӯ бирафт.

ҲИКОЯТ

Маъмул* рӯзе ба милолим нишаста буд, киесе бад ӯ додаид дар ҳоҷате. Маъмул ба дабири хеш доду гуфт:

— Ҳоҷати ин дарвеш барор, ки ин чарх баргардони аз он аст, ки тирагӣ бар як ҳол намонад ва ин гетӣ тезайр аз он аст, ки бо ҳеҷ кас вафо накунад. Ва имрӯз метавонем некӯӣ кардан, фардо рӯзе бошад, ки агар хоҳем, ки бо касе некӯӣ кунем, натавонем кард аз очнӣ.

АНДАР ЭҲТИЁТ КАРДАНИ ИҚТОИ МУҚАТТАОН ВА АҲВОЛИ РАИЯТ

Агар ноҳияте ва раияте нишонӣ парогандагӣ диҳанд ва вайронӣ ва гумон чунон афтад, ки магар гӯяндагон соҳибғаразанд, онгоҳ аз хавос, ки касеро гумон ҷафтад, ки ўро ба ҷӣ шугл мефиристанд, номзад бояд кардан ва ба баҳонас он ҷо фиристандан, то як моҳ он ҷо бигардад ва ҳоли шахру вилоят ва ободонию вайронӣ бубинад. Ва аз ҳар касе он ҷӣ мегӯянд, дар ин маънӣ мақтаъ ва омил бинишавад ва хабарӣ ҳақиқат бозгирад, ки гумоштагон узру баҳона ин меоранд, ки моро ҳасмонанд, ки сухани эшон набояд шунид, ки далер мегардад ва ҳар ҷӣ меҳаҳанд, мекунанд ва гӯяндагону мўътамадон ба сабаби он ки то сурат набандад подшоҳ ва мақтаъро, ки эшон соҳибғаразанд, насихат бозмегиранд ва ҷаҳон бад-ин сабаб вайрон мешавад ва раият дарвешу овора мегардад ва молҳо ба ноҳақ ситада мешавад.

ҲАСЛИ СИЮ НУҲУМ

АНДАР ШИТОБ НОКАРДАН ДАР ҚОРҲОИ ПОДШОҲӢ

Андар қорҳо шитобзадагӣ набояд кардан ва чун хабаре шунавад ё сурате бандад, андар он охиштагӣ қор бояд фармуд, то ҳақиқати оя падид ояд ва дурӯғ аз рост пайдо гардад, ки «шитобзадагӣ қорӣ заифон аст, на қорӣ қодирон». Ва чун ду ҳасм пеш оянд ва бо якдигар сухан гӯянд, бояд ки мар эшонро маълум набовишад, ки майли подшоҳ ба қадом қониб аст, ки пас худованди ҳақ тарсон бошад ва сухан натавонад гуфт ва худованди ботил далер гардад ва дурӯғ гӯяд. Фармони ҳақтоло дар «Фурқон» чунон аст, ки агар касе ҷизе гӯяд, то он вақт, ки ҳақиқат маълум накунад, ҳеҷ нагӯед... «Шитоб набояд намудан дар қорҳо, ки он гоҳ, ки пушаймон шаванд, суд надорад».

Донишманде буд дар шаҳри Ҳирот. Марди матруф буд. Ӯро пакте пешин худованд оварда буданд, магар иттифоқ чунон афтода буд, ки Султонин шахид апораллаҳи бурхонаҳу*, ба Ҳирот шуд ва муддате маком афтод ва Абдуррахмон, ки холи ӯ буд, дар сарон ин пир олим фуруд омада буд. Рӯзе пешин султон дар шароб хӯрдан гуфт: — Ин пир хонае дорад ва шабу рӯз дар он ҷо мешавад ва намоз мекунад. Ва ман дари он хона имрӯз бикӯшодам, сабӯи шароб дидаму бутн биринҷин. Ҳамаи шаб шароб меҳӯраду бутро сачда мекунад. Сабӯи шароб ва бутн биринҷин бо ҳештан оварда.

Чунон дониш, ки чун ин сухан бо султон бигӯяд, султон бифармояд, то ҳамаи соат ӯро бикӯшанд. Султон гуломеро бифиритод ба талаби он пир ва якеро ба банда, ки кас фирит ва он донишмандро пешин ҳештон. Ман надонистам, ки ҳондани ӯ аз баҳри ҷист ва ҳамсоат кас бозомаду гуфт: — Касе мафирит ва ӯро махон. Дигар рӯз аз султон пурсидам, ки дигрӯз ҳондани ин пир олим аз баҳри чӣ буд ва поҳондан аз баҳри чӣ? Гуфт: — Аз баҳри бебокни Абдуррахмон.

Пас, ин ҳикоят бо банда бозгуфт. Пас, Абдуррахмонро гуфт: — Ҳарчанд ту ин сухан бо ман гуфти ва сабӯи шаробу бутн биринҷин пешин ман овардӣ, ман беҳақикате ҳукм нахоҳам фармуд, валекин ту рост бигӯ, ки рост гуфти, ё дурӯғ? Гуфт: — Дурӯғ гуфтам. Гуфт: — Эӣ поҳавонмард, бар он пир олим чаро дурӯғ гуфти ва касди хуни ӯ кардӣ? Гуфт: — Аз баҳри он ки чун ту ӯро бикӯши, сарон ӯ ба ман бахши.

Ва бузургон гуфтаанд: «...Шитобзадагӣ кори дев аст ва дирагӣ кори худоӣ ва корҳои покардари тавон кардан, валекин кардари натавон ёфтан».

Бузарҷмеҳр* гӯяд: «Шитобзадагӣ аз сабуксорӣ бошад ва ҳар кӣ шитобзада бошад, пайваста пушаймонӣ гамнок бошад. Ва шитобзада ҳамеша андар сарзамини бошад ва ҳар замон тавба мекунаду узр меҷӯяд ва маломат мешунавад».

Ва амирулмӯъминин, Алӣ* алайҳиссалом, мегӯяд, ки оҳиштагӣ андар ҳама корҳо маҳмуд аст, яъне дар кори ҳаёр, ки дар он кор ҳар чанд шитоб бештар кунанд, беҳтар бошад...

АНДАР АМИРИ ЧАРАС ВА ЧЎБДОРНИ ДАРГОХ

Амирини чарас ба ҳама рӯзгор яке аз шуғлҳои муаззам будааст, чунон ки аз амири ҳоҷибӣ бузург бигузашт, ҳеч кас аз амири чарас бар даргоҳ бузургтар набудаст ва бошукӯҳтар. Аз баҳри он ки шуғли ӯ тааллуқ ба сӯҳбат дорад ва ҳама аз ҳашму уқубати подшоҳ битарсанд. Чун подшоҳ бар касе ҳашм гирад, ӯро фармояд гардан задан ва дасту пой бурдан ва бардор кардан ва чӯб задану ба зиндон бурдан ва дар ҷох кардан. Ва мардумон аз баҳри ҷони ҳеш бок надоранд аз молу неъмат ғизо кардан. Ва ҳамеша амири чарасро кӯсу алам ва навбат будааст ва мардумон ба масал аз ӯ бештар тарсандидӣ, ки аз подшоҳ. Ва андар ин рӯзгор ин шуғл халақ шудааст ва равиқи ин буридаанд. Ақалдан панҷоҳ мард бояд чӯбдор, ки муҳом бар даргоҳ бошанд, бист бо ҷуби зар ва бист бо ҷуби сӣм ва даҳ бо ҷубҳои бузург. Ва амири чарасро бояд ки таҷаммуле бувад ҳар чӣ неқӯтар ва ҳашмате ҳар чӣ таъомтар.

ХИКОЯТ

Маъмулхалифа* рӯзе бо надимони ҳеш гуфт: — Ман ду амири чарас дорам ва кори ҳар ду то ба шаб аз бондод гардан задаи аст ва дасту пой бурдан ва чӯб задану ба зиндон бурдан. Ва мардумон пайваста якеро меситоянду ӯро дуо мекунанд ва аз ӯ хушгуданд. Ва он дигариро менакӯханд ва чун номӣ ӯ меҷунаванд, бар ӯ лаънат мекунанд ва пайваста аз ӯ ба ғиля бошанд. Надонам, ки сабаби ин чист? Касе бонестӣ, ки маро аз ин ҳол маълум гардонидӣ, ки кори ҳар ду яксон аст. Чаро мардумон якеро дуо мекунанд ва аз яке ғиля?

Надиме гуфт: — Агар бавдари се рӯз фармон диҳад, худовандро маълум кунам. Гуфт: — Мӯҳлат додам.

Он надим ба хона рафт ва ҷокари шонистаро гуфт: — Туро коре барои ман бибояд кард. Дар шаҳри Бағдод имрӯз ду амири чарасанд; яке марди ҷир аст ва яке қаҳл. Бояд ки фардо шабгир кушӣ ва бархезӣ ва ба хонаи он пирамард шавӣ ва чун ин пирамард аз

хучра ба сарой ояд, бишигарӣ, ки чун шишинад ва ҷӣ кунаду ҷӣ гӯяд ва чун пеш равад, муҷримонро чун пеш оранд ва ҷӣ раваду ҷӣ фармояд. Хама мебиш ва ёд мегирӣ ва меошно маро маълум мекунӣ. Ва пас фардо ҳамчунин пагоҳ ба сарои он қаҳл меравӣ ва ҳар ҷи равад аз аввал то ба охир аз гуфтору тариқати ӯ бишиш, биёӣ ва маро бознамой. Гуфт: — Фармонбардорам.

Дигар рӯз шабгир кард ва бархосту ба сарои амири ҷараси шир шуд ва бишинаст. Замоне буд, фарроше биёмад ва шамъ дар суфа ниҳод ва мусалло бияфганд ва чандбора мусхаф ва даъвот бар мусалло ниҳод. Ва ширамард беруи омаду чанд ракъат намоз бигузорида. Ва мардумон меомадаид ва шум қомат гуфту намоз ба ҷамоат бигузоридаид ва он шир мусхафҳо бардошт ва лахте «Куръон» бихонд, чун озурд бипардохт, сабҳа баргирифту мегардонид ва тасбеҳу таҳлил мехонд. Ва мардумон дармеомадаид ва салом мекарданду баҳременишастаид, то офтоб баромад. Он гоҳ пурсид, ки имрӯз ҳеҷ гуноҳкореро овардааид? Гуфтанд: — Барноеро овардааид, ки якеро куштааст. Гуфт: — Қасе бар вай гувоҳи медиҳад? Гуфтанд: — На, ки ӯ худ мукир аст. Гуфт: — Дароваредаш, то бубинам.

Дароварданиш. Чуи ҷашмаш бар вай афтод, гуфт: — Ин аст? Гуфтанд: — Оре.

Гуфт: — Ин ҳеҷ симон гуноҳкорои надорад ва фарри мардумзодагиро мусулмонӣ аз вай метобад. Ҳамонро, ки бар дасти ӯ чунин хатое наравад. Пиндорама, ки дурӯғ мегӯянд ва маи суҳани қасе бар вай нахоҳам шунида ва аз ӯ ни қор наёяд ва диндор ӯ бар салоҳи ӯ гувоҳи медиҳад ва чунон мегуфт, ки ӯ мешунида, то яке гуфт: — Эй амир, ӯ худ ба гуноҳи худ мукир аст. Бонг бар он қас зад, ки: «Хамӯш!» Ин суҳан аз ту кӣ мепурсад?! Аз худой бигарс, беҳуда дар хуни чунин марди мусулмон мешавӣ! Ин барно оқилтар аз он аст, ки чунин коре кунад, ё ҷизе гӯяд, ки ҳалокӣ ӯ дар он бошад!

Ва мақсудааш ҳама он буд, то магар барно мункир шавад. Барно мункир нашуд. Гуфт: — Аз қазои худой таоло коре чунин бар дасти маи бирафт ва ин ҷаҳонро ҷаҳони дигар аст ва маи тоқати азоби он ҷаҳон надорама. Хукми худой таоло бар маи аст.

Амири ҷарас ҳештаи кар сохт ва рӯи худ ба мардум карду гуфт: — Намешунавам, ки ӯ ҷӣ мегӯяд, му-

кир меояд, ё не? Гуфтанд: — Оре, икром мекунад. Гуфт: — Эй писар, ту ҳеҷ симон гуноҳкорои надорӣ, магар касе аз душманон тӯро бар ин доштааст, ки чунин гӯй ва халоки ту хостааст. Нек бияндеш! Гуфт: — Эй амир, ҳеҷ кас маро бад-ин кор надоштааст. Гуноҳкорам. Хукми худой бар ман бирои.

Амири ҷарас чуи дониш, ки аз қавли хени бознамеояд ва ўро талқин суд намедорад ва куштаиро таи ин ҳодааст, ба барно гуфт: — Чунин аст, ки ту мегӯӣ? Гуфт: — Чунин аст. Гуфт: — Хукми худой бар ту би-ронам. Гуфт: — Бирои.

Пас, рӯй ба мардумон карду гуфт: — Марди худой-тарсу мусулмони оқибатбин чунин бояд, ки ин барноист. Нури некбахтию мусулмонӣ ва иншоии ҳалолзодагӣ аз вай ҳамчунон метобад, ки равшанӣ аз моҳ. Ва аз би-ми худон азда ва ҷалла икром мекунад, медонад, ки бибояд мурдан ўро. Он беҳтар, ки шаҳиди нок пешин худон таоло равад. Миёни ӯ ва миёни хур ва қусур қа-даме мондааст. Мардуми некбахту бикшистӣ чуниин бо-шанд.

Пас, барноро гуфт: — Бирав ва тани худро бишӯй, биё ва ду ракъат намоз бикуну кирдорхо аз худон та-оло биҳо ва тавба куну истиғфор бигӯй, то ҳукми ху-дой бар ту биронам.

Барно бирафт ва гул бикарду бозомад ва мусалло биҷафканд, то ду ракъат намоз бикард ва тавбаю ис-тиғфор бигуфту пеш омад ва биштод. Амири ҷарас гуфт: — Мебишам, ки ҳам ақлуи ин барно ҳазрати Мустафоро* хоҳад дидан ва бо шуҳадо дар бикшист хо-ҳад шишаст бо Ҳамза* ва Ҳасану* Ҳусейн ва монанди эшон.

Ба чуниин ҳадис марг бар дили барно чунон ши-рин кард, ки барно шитоб меамуд, ки зудтар ўро би-кушанд. Пас, фармуд, барноро ба ширинӣ бараҳна кар-данд ва ҷашмҳояш бубастанд ва ўро аз ин маонӣ су-ханхо мегуфтанд. Ва сайёф биёмад пармак ва шамшер чуи катран об бар сари ӯ биштод, чунон ки барно ха-бар надошт. Амири ҷарас ногоҳ ба гӯшан ҷашм ши-ро-рат кард. Сайёф сабук шамшер бизад ва сари барно-ро ба як захм бишидохт. Ва тани ҷандро, ки ба ҳар ҷурме гирифта буданд, ба зиндон фиристод, то дуру-стин эшон бикунад ва бархосту ба ҳуҷра дар-шуд.

Ва ин ҷокар пешин надиш омад ва ҳар ҷӣ дида буд, ҳа-ма бозгуфт. Рӯзи дигар бархосту ба сарон амири ҷа-

раси дуввумӣ рафт ва бинишаст. Ва мардумону авони
як-як меомаданд, то сарой пур шуд. Чун офтоб баро-
маду баланд шуд, он гоҳ ин амири чарас берун омад
ва бор дод. Чин дар абрӯӣ афганда ва чашмҳо хумо-
ролуда. Гӯӣ, ҳама шаб фаришта куштааст ва авони
дар пени ӯ истодаанд ва ҳар кӣ ўро салом кард,
«алайк» нагуфтӣ ва гӯё, ки бо он кас ба хашм аст. За-
моне буд, пурсид, ки ҳеҷ касе овардаанд? Гуфтанд:—
Барноеро дӯш маст гирифтаанд, чунон ки ҳеҷ ақл на-
дошта. Гуфт:— Ўро биёред! Биёвардадаш. Чун чин-
маш бар барно афтод, гуфт:— Ин аст? Гуфтанд:—
Оре. Гуфт:— Дерест, то ман ўро меҷӯям муфсида, на-
рире, нохудотарсе, фитнаангезе, ки дар ҳама Бағдод
мислаш нест. Ибро нӯҳ ҳад мебояд задаи, балки гар-
даи мебояд задаи, ки ҳеҷ кор надорад, магар шабу рӯз
фарзанди мусулмонон гирифта бошад ва писаронро
зинтином мекунад ва ҳеҷ рӯз нест, ки даҳ таи пеши ман
ба гила наёянд ва ман дерест, ки талаби ин мекунам.

Чандон аз ин маънӣ бигуфт, ки ин барно хост, ки
гардаи ӯ бизанад, то аз чафо кардани ӯ бираҳад.

Пас, бифармуд, то тозиёнас занд биёварданд ва гуфт,
то ўро фурӯ кашанданд ва бар сару пои ӯ нишастанд
ва чихл тозиёна чунон бизад, ки «замин ба дандон
бигирифт». Чун ҳад задандаш, хоستانд, ки ба зиндон
баранд, зиёда аз панҷоҳ марди кадхудон маъруф да-
ромаданд аз чиҳати ин барно ва бар салоҳу мастурӣ
ва меҳмондӯстию некӯсиратӣ ва ҷавонмарди ӯ гувоҳӣ
медоданд ва шифоат мекарданд, ки ўро ҷанд ҷӯб би-
задед, раҳо кунад ва бо ин ҳама инз хидмате бикунад.
Озарми пируи кадхудоён ингаҳ надошт ва ўро ба зин-
дон фиристод. Ва кадхудоён озурда бозгаштанду бар
вай нафрии карданд. Ва ӯ бархосту дар хучра шуд.

Ва он чокари налим бозгашт ва ҳар чӣ рафта буд,
бозгуфт. Ва налим рӯзи сеюм пеши Маъмун* рафту
сирати ҳар ду амири чарас чунон ки шунида буд, боз-
гуфт. Маъмун ачаб дармонду гуфт:— Афаллах, бар он
пирамард ва лаънат бар он сағ бод, ки ба он озода-
мард ин сафоҳат ва беҳурматӣ кард, агар хунӣ бошад,
наузабиллоҳ, худ чӣ кунад?!

Ва фармуд, то ўро аз амирии чарас маъзул кар-
данд ва он барноро берун оварданд ва ин шугл бад-
он пирамард мухасир шуд ва ба тозагӣ хилъати нави
подшоҳона пӯшониданд...

АНДАР БАХШУДАНИ ПОДШОҲ БАР ХАЛҚИ
ХУДОИ ТАОЛО ВА ҲАР РАСМЕ БА ҚОИДА
ОВАРДАН

Ба ҳар вақте, ки ҳодисаи осмонӣ падид ояд ва мамлакатро ҷашми бад дарёёбад, давлат таҳвил кунад аз хонае ба хонае ва ё музтариб гардад аз ҷиҳати фитнаю оиғуб ва шамшерҳои мухталиб ва куштаи сӯхтан. Ва андар чунин айёми пурфитнаю шар муслехон молида бошанд ва муфсидон бо дастгоҳ, ҳар киро қувват бошад, ҳар чӣ хоҳад, кунад ва кори аҳли ҳайр заиф шаваду кори аҳли шар қавӣ. Ва камтар касе ба амире баробар шавад ва дунтар касе амиди ёбад ва зуаслону фозилон маҳрум монанд ва ҳар ғурӯмоё бок надорад, ки лақаби подшоҳу вазир бар худ ниҳад. Агар ҳештавро даҳ лақаб ниҳад ва пеш барад, касе нагӯяд, ки «аҳл ҳаст ё не?» Туркон лақаби хоҷагон бар ҳештан ниҳанд ва хоҷагон лақаби амирон бар худ рост кунанд. Турку тозик ҳар ду лақаби олимон бар ҳештан банданд ва ба забони подшоҳ фармон диҳанд. Ва кори шарпат заиф шаваду лашкариён дароздаст шаванд ва тамиз аз миёни халқ бархезад ва касе тадорукни корҳо накунад. Агар турке даҳ тозикро ба қадхудой боздорад, шояд ва агар тозике қадхудони даҳ турк дорад, шояд ва ҳеҷ айб надорад. Ва корҳои мамлакат аз қоида ва тартиб бияфтад ва подшоҳро аз бас тохтану ҷанг ва дилмашгулӣ фурсати он набошад, ки ба чунин ҷиҳҳо пардозад ва аз ин маънӣ андешиа бикунад.

Пас, чун ба саодати осмонӣ нуҳусати рӯзгор бигузарад ва айёми роҳату эминӣ падид ояд. Эзидтаоло подшоҳе падид оварад одилу оқил аз абион мулк ва ўро давлате диҳад, ки ҳама думанонро қаҳр кунад ва ўро ақлу дошмине диҳад, ки ҳама корҳоро тамиз кунад ва аз ҳар кас бирасаду бознурсад, ки онини подшоҳон дар ҳар коре чӣ гуна будааст. Ва аз дафтарҳо бархонад ва ҳама тартибу ошнӣ мулк ба ҷои хеш барад ва андозаи он ба ҳар ваҷҳе падид кунад ва арзонӣро ба сояи хеш бозбараду воарзонӣро даст кӯтоҳ кунад ва ба қору пешан хеш фириштад ва кофири неъматро аз буру бех барканад ва диндӯст бошаду динро нусрат диҳад ва ҳайн бидъатро маҳхур дорад...

Акиун андаке аз ин маънӣ ёд кунем, то худованди олам, халадаллаҳу мулкаҳу, чун тааммул-кунад дар ҳар яке мисоле ва фармоне диҳад аз ҷизҳо, ки подшоҳон ба ҳама рӯзгорҳо нигоҳ доштаанд: Яке ин аст, ки хонадонҳои қадимро нигоҳ доштаанд ва абион мулк-ро гиromӣ дошта ва нагузошта, ки зоею маҳрум бошанд ва аз рӯзгори давлати хеш бар андозан кафофи эшон насиб додаанд, то хонаи эшон бар ҷой бимонда-аст. Ва дигар тоифаи мустаҳиккону олимону ва улавиён ба салоҳ ва мастурону ғозин ва муқимону аҳли «Қуръон»-ро аз байтулмол насиб додаанд, то ҳеҷ кас дар рӯзгори давлати эшон бенасиб набудаанд ва дуон хайру салоби дучахонӣ ба ҳосил омадааст.

ҲИКОЯТ

Гӯянд, ҷамоате аз мустаҳиккон киеса ба Хорушир-рашид* бардоштанд, ки мо бандагон ҳудоем ва фар-зандони бузургонем ва баъзе аз аҳли «Қуръон» ва ҷа-мем ва баъзе худовандони шарифем ва баъзе онем, ки падарони моро бад-ин давлат ҳуқуқ аст, ки хидматҳои инсандида кардаанд. Ва мо инч раиҷҳо бурдаем ва ҳамаи мусулмононем ва дини покиза дорем ва насибӣ мо дар байтулмол аст, ба дастӣ туст аз баҳри он ки қад-худон ҷаҳонӣ. Агар моли мӯъминон аст бар мо ҳазиша кун. Мо мустаҳиккон онем. Ва туро ба ҳукми подшо-ҳӣ ва ҳофизи байтулмолӣ беш аз даҳ яке намерасад бад-он қадар, ки кафофи ту бошад. Ва ин аҷабтар, ки мешиндорӣ, ки ҳар чӣ дар байтулмол аст, моли туст. Ва ту ҳар рӯз дар шаҳвати худ мол харҷ мекуӣ ва мо дар ғоне намерасем. Агар насибӣ мо берун кунӣ ва агар ин ба дарғоҳи худӣ таоло шавему тазаллум кунем ва дарҳоҳем, то байтулмол аз дастӣ ту берун кунад ва ба дастӣ касе диҳад, ки ӯро бар мусулмонон шафқате бошад ва зарру неъмат баҳри мусулмонон дорад, на мардумон аз баҳри зар.

Чун Хоруширрашид киеса бархонд, мутагайир шуд ва он рӯз ҷавоби киеса бознадод. Ва чун аз борғох дар сарон ҳос шуд, бо хештан мепечид. Зубайда*, ки Хоруширо ба таъин хеш дид, ҷуренд, ки «амирро чӣ будааст?» Бо Зубайда гуфт, ки «киеса чуни набини-таанд ва агар на он аст, ки маро ба худо тарсонидан-дӣ, эшонро молиш фармудӣ». Зубайда гуфт: — Нек қардӣ, ки эшонро наёзурдӣ, чунон ки халифати туро аз

падар мерос расидааст, сират ва ниҳоду кирдор ва риояти эшон низ туро маврус аст. Бинигар, то хулафо бо бадагонни худой таоло чӣ гуна будаанд, ту низ ҳамон кун. Подшоҳӣ ба доду диҳиш некӯ бошад ва дар ин ҳеҷ шак нест, ки ҳар чӣ дар байтулмол аст, аз он мусулмонон аст ва ту аз он ҷо харҷи азим мекунӣ. Бо мусулмонон чандон густохӣ кун, ки мусулмонон бо мол ту кунанд ва агар эшон аз ту биноланд, маъзуранд.

Қазоро он шаб ҳар ду ба хоб диданд, ки қиёмат астӣ ва халқ ба ҳисобгоҳ ҳозир шудандӣ ва як-якро пеш мебурдаандӣ ва Мустафо*... шафоат мекардӣ ва сӯи бихишт мебурдӣ ва фариштае дастӣ эшонро бигиритӣ. Эшон гуфтанд: — Қучо меравӣ? Эшонро гуфт: — Маро Мустафо... фириастода, ки то ман ҳозирам, мағузор эшонро пеш ман орад, ки ман шармсорам ва дар маъини эшон ҳеҷ ҷаъонам гуфт, ки эшон молӣ мусулмононро молӣ хеш нишодиштаанд ва мустаҳқиқонро маҳрум кардаанд ва ба ҷои ман нишаста буданд.

Ҳар ду аз хоб даромаданд маҳзун. Хоруи Зубайдаро гуфт: — Туро чӣ будааст? Гуфт: — Ман чуни хоб дидам. Хоруи гуфт: — Ман низ чуни ба хоб дидаам.

Пас, шукр карданд, ки на қиёмат аст, хоб дида буда. Битарсанданд. Дигар рӯз дарӣ хазина бош карданд ва мунодӣ фармуданд, ки бояд ки мустаҳқиқон ҳозир оянд, то насби эшон аз байтулмол бидиҳем ва ҳоҷатҳои муродҳои эшон раво кунем. Пас, мардуми рӯй ба даргоҳ овардаид, беандоза ва идрору тасвир бифармуд. Се бор ҳазорон ҳазор динор Хоруи* харҷ афтод, ки ба мардум дод. Пас, Зубайда гуфт: — Байтулмол ба дастӣ туст на ҷавобӣ, он ба қиёмат аз ту хоҳанд, на аз ман. Ва акнун аз ӯҳдан баъзе беруи омадӣ ва ҳар чӣ ба мусулмонон додӣ, молӣ эшон буд ва ман чизе ки хоҳам кард, аз барои худон азза ва ҷалла ва растагонии қиёмат аз молӣ хеш хоҳам дод. Медонам, ки аз ин ҷаҳон бояд рафт ва ин ҳама неъмату хоста мебошад гузашт. Боре чизе аз ҷиҳати тӯшаи қиёмат ба дастӣ хеш фириетам. Пас, чандин бор ҳазор-ҳазор динор ҷаноҳиру шукра ва ҷома ва ғайри он аз хазинаи хеш беруи карду гуфт: Мебошад, ки ин ҳама дар кори хайр сариф шавад, чунон ки то қиёмат осори дуои хайр мушкатеъ нагардад.

Пас, бифармуд, то аз дари Қӯфа то ба дари Маккаву Мадина ба ҳар маҳалла ҷоҳҳо қандаид сарифароҳ аз буи то сар ба сангу гач ва оҷури нухта баро-

варда ва ҳавзҳову маснаъҳо, то хоҷиёиро дар роҳи бодия аз ҷиҳати об тақсире набошад, ки ҳар сол чандин ҳазор ҳоҷӣ аз беобӣ бимурдандӣ ва ин ҳама чоҳҳо биқайданд ва маснаъҳо рост карданд ва ҳанӯз аз ин мол бисёр бимонд. Ва бифармуд, то дар роҳи сағрҳо ҳисорҳо сохтанд ва аз ҷиҳати ғозӣи силоҳ ва асби модидиу нар хариданд ва чандоне зайъату мулк хариданд, ки аз баҳри ҳар ҳисоре сол то сол ҳазору ду ҳазор марди ғозиро ба вақти зарурат ноу алаф бошад ва аз боқии ин мол ба сарҳади Қоиғар ва Булур шаҳре сохтанд бо ҷаҳор девори маҳкам ва номн он «Бадахшон» ниҳодад ва имрӯз барҷой аст. Ва ҳисори дигар биқарданд дар муқобили Ҷосб ва имрӯз ҳаст дар ҳадди Челон. Номн он ва лашкари он барҷой аст ободон ва силоҳхона ва он деҳа ҳамчунон бар ҷой ҳеш. Ва рабате чанд ва шаҳри ҳасин ҳам бар ин гуна басиҷоб биқарданд ва барҷою ободон аст. Ва ҳисоре ба дарн Хоразм, ки оиро «Афрова» ҳонанд ва ҳисоре ба Дарбанд ва ҳисоре ба Искандария, чунон ки даҳ ҳисори дигар ва ҳар яке чун шаҳре. Ҳанӯз мол беи омад, бифармуд, то ин ҳама молро, ки аз иморат зиёда омад, ба мучовирон ва мискинони Маккаю Мадина тафриқа кунанд ва ба Байтулмуқаддас баранд.

ҲИКОЯТ

Зайд ибни Аслам* гуфт: — Шабе Умар ибни Алхаттоб*... ҳештаи ба асос мегашт ва ман бо вай будам. Аз Мадина беруи шудем ва дар саҳро деворбасте буд вайрон ва аз он ҷо рӯйиёне метофт. Умар* маро гуфт: — Биё, то он ҷо равему бишиғарем, то киест, ки дар нимшабон оташ афрӯхтааст. Бирафтем, то назди вай расидем. Пирзанеро дидем, ки деғ бар сари оташ ниҳода буд ва ду бачаи тифл дар пешнӯ хуфта ва ме-гуфт: — Худон таоло, доди ман аз Умар биситонад, ки ӯ сер хӯрда ва мо гуруснаем. Умар ин ки бишунид, бо Зайд гуфт: — Ин зан моро аз ҳама олам ба худо месупорад. Ту ин ҷо бош, то ман наздики ин пирзан шавам ва аз ҳолн ӯ пурсам.

Чун пешнӯ пирзан расид, гуфт: — Бад-ин нимшаб чӣ мепазӣ дар ин саҳро? Гуфт: — Зани дарвешам ва дар Мадина сарое мулк дорам ва бар ҳеч қодир наям ва аз шарми ду қўдаки тифл, ки аз гуруснагӣ мегирьянду бонг медоранд ва ман ҷизе надорам, ки эшонро биди-

ҳам, бад-ин саҳро берун омадам, то ҳамсоягон надо-
нанд, ки аз ҷиҳати ҷӣ мегирьянд. Ва ҳар замоне, ки
эшон аз ҷиҳати гуруснагӣ бигирьянд ва таом хоҳанд,
ман ин дегро бар сари оташ ниҳам ва гӯям: «Шумо
хобаке бикӯсед, то вақти бедор шудани шумо ин дег
расида бошад». Дили эшонро бад-ин хурсанд кунам
ва бад-ин умед бихуспанд ва ҷун бедор шаванд, ҷизе
набинанд, боз бонг бардоранд. Ва ҳам ин замон бад-
ин баҳона хобонидаам ва ду рӯз аст, ки на ман ҷизе
хӯрдаам ва на ин кӯдакон. Ва дар ин дег ҷуз об ҷизе
нест.

Умарро дил бисӯхт ва гуфт: — Ҷон он аст, ки наф-
рини кунӣ ва ба худояш бисупорӣ.

Ва ин зан инз напшинохт ўро. Умар гуфт: — Замоне
сабр кун, ҳамин ҷо, то ман оям.

Пас, Умар аз пешин ин зан бозгашт; ҷун ба ман ра-
сид, гуфт: — Биё, то биравем.

Ҷун ба хона расид, ман бар дари хона бинишас-
там, ў даррафт. Соате шуд, берун омад ва анбоне чанд
бар дӯш гирифта. Пас, маро гуфт: — Рав, то наздики
он пиразан шавем. Гуфтам: — Ё амир, агар чора нест
аз рафтаи, ин анбонҳо бар гардани ман нех, то барги-
рам. Умар гуфт: — Агар (ин) бор ту баргирӣ, бори гу-
ноҳон аз Умар кӣ баргирад?

Ҳамерафт, то наздики он пиразан ва он анбонхоро
аз гардан фуру гирифт ва пешин ў биниҳод; яке пури
орд ва яке пури биринҷ ва нахӯд ва дунбаю ния ва
маро гуфт: — Эй Зайд*, ту дар ин саҳро раз, ҳар ҷӣ
ёбӣ аз хору дарамна гирд кун ва зуд биёр.

Ман ба талаби ҳезум рафтам. Умар сабӯе барги-
рифт ва об биёвард ва биринҷу нахӯдро бишӯст ва
дар дег кард ва кадре нияю дунба дар ў афганд ва аз
он орд кӯмоҷе бикард. Ва ман ҳезум биёвардам ва ў
ба дасти хеш он дегро бипухт ва он кӯмоҷ зерин оташ
кард. Кӯмоҷ ва дег ҳар ду пухта шуд ва аз он тариде
сохт. Ҷун сард шуд, пиразанро гуфт: — Тифлаконро
бедор кун ва бигӯӣ, «бархезед, ки дег бирасид». Зан
кӯдаконро бедор кард. Умар хӯрдани пешин эшон ни-
ҳод ва худ онсӯтар ба намоз машғул шуд. Ҷун соате
бигузашт, дид, ки зан ва фарзандонаш сер хӯрда бо
яқингар бозӣ мекунанд. Умар бархосту гуфт: — Эй зан,
ту фарзандонро бардор ва ман ин анбонҳо баргирам
ва Зайд деғу коса, то туро ба хона барем.

Пас, ҳамчунин карданд. Ҷун зан бо фарзандон ба

дарн хона шуданд. Умар анбонҳо ниҳод, хост, ки бозгардад, заиро гуфт: — Мардуми кун ва инз Умарро ба худо масунор, ки Умар токати шобн худон таоло надорад ва Умар надонад, ки ҳоли ҳар кас чӣ гуна аст. Инак, овардаам бихӯр ва чун намонад, маро хабар кун.

ҲИКОЯТ

Андар ин маъини гӯянд, рӯзе Мӯсо*... дар он ҳол, ки шӯбони Шуайб буд ва ханӯз ваҳӣ ба вай набемада буд ва гӯсфандон мечаронид, қазоро мешаке аз галла чудо афтода буд. Мӯсо хост, ки ўро бо рама барад, мешак бирамид ва дар сахро афтод ва гӯсфандонро намедид ва аз баддилӣ ҳаметарсид ва Мӯсо... аз пас медавид, то микдори ду фарсанг, чунон ки барнаметавонист хостан. Мӯсо дар вай ниғаҳ кард ва раҳмаш омаду гуфт: — Эй бечора, чаро мегузедӣ ва аз кӣ метарсӣ?

Чун чунон дид, бар дӯш бардошташ ва меовард, то ба рама. Чун чашми меш ба рама афтод, ба қой баромад ва ташидан гирифт.

Мӯсо ўро аз гардан фуру гирифт ва ба миёни рама андар шуд.

Эзидтаоло фариштагонро индо кард, ки «дидед он банди ман бо он мешаки даҳанбаста чӣ хулқ кард ва бад-он раиҷ, ки аз вай кашид, ўро наёзурд ва бар вай бубахшуд, ба лизати ман, ки ўро баркашам ва калми хеш кунам ва пайгамбарӣ диҳам ва бад-ӯ китоб фиристам ва то ҳақон бошад, аз вай гӯянд».

Ва ин ҳама қароматҳо бар вай арзонӣ дошт.

ҲИКОЯТ

Андар ин маъини марде буд дар шаҳри Марвруд ва ўро раиси ҳаҷи ғуфтаиш. Раиси маҳкам буд ва мӯхташам. Ва ин фаровон дошт ва дар рӯзгори вай аз вай тавонгартар ва мӯхташамтар набуд дар ҳама Хуросон. Султон Маҳмуд* ва Масъудро* хидмат карда буд ва мо ўро дида будем ва дар ибтидон авонӣ саҳт буд ва мутолабатҳо ва шиканчаҳо карда буд ва хонадонҳои қадим бурда ва аз вай бераҳмтар кас надид ва дар охири умр бедорӣ ёфт ва даст аз мардумозорӣ ва авонӣ бидошт ва бар кори хайр ва дарवेशнавохтан ва пулу работҳо кардан машғул гашт ва бисё-

ёр бандаро озод кард ва воҳшон мусулмонон бигузо-
рид ва یتимро чома кард ва намозгиро ва хоҷагиро
нафакот дод ва масҷиди чома дар шаҳри Марв
ва дигар шаҳрҳо месунд Нишопур ва ғайра бикард.
Баъд аз он бисёр хайрот ва дари айёми амир Ҷуғро*
раҳматуллоҳ ба ҳаҷ рафт. Чун ба Бағдод расид, ўро
қурбӣ наҷ моҳ мақом афтод. Рўзе аз хона берун
омад, то дар бозор равад; дар роҳ сағе дид азим гар-
гини ва мўйҳо аз андом рехта ва аз ранҷи гар бечора
гашта. Дилаш бар вай бисўхт ва ба дил гуфт: — Ин
ҳам чошаре бошад офаридан худон таоло. Чокаро
гуфт: — Зуд бирав, ду маншон ва расане биёвар. Ва
ҳамон чо биност, то чокаран биёмад ва ба даст
хешшон пора кард ва пешон сағ андохт, то сағ сер
шуд. Расан дари гардан сағ андохт ва ба даст чокар
андохт гуфт: — Иро ба хона бар.

Ва худ аз бозор бозгашт ва чун дар хона ҷуғро
омад, се ман дунба бихарид ва бигудохт ва раған пеш
онарду чўбе баргирифт па рўке дар чўб печид,
дар раған мезад ва дар андом мемонд. То
андомшон сағ раған бирифт. Пас, чокаро гуфт: —
Ту аз ман мўхтанамтар нестӣ. Ман аз он ки карда-
ам, ору нағ надорам. Ту, ки чокари манӣ, бояд ки
ҳамон кунӣ ва нағ надорӣ. Хоҳам, ки меҳе дар деор
кўбӣ ва ин сағро бар он бандӣ ва ҳар рўзе як ман
шон бемодан диҳӣ ва як ман шабонгоҳ на ду бора
ҳамчунин дар раған гири ва порезаву устухонора,
ки дар суғра монда бошад, бад-ӯ диҳӣ, то он гаҳ, ки
беҳ шавад.

Пас, ин чокар ҳам бад-ин қонда мекард, то ду ҳаф-
та. Ин сағ гар бияғанд ва мўй баровард ва фарбеҳ
шуд ва чунон хўй гирифт, ки ўро ба сад кас аз хона
берун наменшуд кардан.

Ранҷи хоҷа бо қоғила бирафт ва ҳаҷ бикард ва
бисёр мол дари он роҳ сарф кард ва бо Марв рафт ва
баъд аз чанд сол фармон ёфт. Ва муддате бар ин би-
гузашт. Шабе зоҳиде ўро ба хоб дид бар буроке ни-
шаста на гилмои хурон пешу нахон ӯ истода ва даст
чану рост ӯ гирифта ва охиастаи хандон бурокашро
меронандӣ дар рағзе аз рағзон бихишт. Зоҳид пе-
ши ӯ давид ва ўро салом кард ва ӯ инон бозкашид ва
«алайк» гуфт. Зоҳид пурсид, ки «эй фалон, дар аввал
ту мардумозор будӣ па дароздаст. Чун бедорӣ ёфтӣ,
аз озори мардум андаргузаштӣ ва чандон хайрот би-

кардӣ, ки кас пакард ва чандон садақот ба мустахпк-
кон, ки ту додӣ, кас падод ва ҳаҷи ислон бигузоридӣ,
маро бигӯӣ, ки ин дараҷа ба қадом тоат ва ибодат ба
даст овардӣ?» Гуфт:—Эй зоҳид, дар қорн худон азза
ва қалла аҷиб мондаам, то ту низ ибрат гириӣ ва тақъа
бар тоат пакуниӣ ва ба ибодати бисёӣ ғарра настави.
Индон, ки маро ҷой дар дӯзах сохта буданд бад-он
маъсиятҳо, ки дар қору борн хеш қарда будам ва аз
чандон итоат, ки ман қарда будам, маро ҳеҷ суде на-
буд, дар вақти назъ он ҳама бо рӯӣ ман боззаданд, то
он тоату хайрот ва ибодот ва иморати масҷиду ғайб
ва базлу ҳаҷи ман ҳабою ҳадар қарданд. Холн ман
дар навмедн ба ҷос расид, ки умед аз биништ бибур-
дам ва дил бар азоби дӯзах биниҳодам, ҳаме овозе ба
ғӯишн ман омад, ки «ту саге будӣ аз сагон, туро дар
қорн саге қардем ва ҳама маъсиятҳои туро поқарда
ағиштием ва биништ туро ато қардему дӯзах бар ту
ҳаром қардем аз баҳри он, ки ту бар он саг раҳмат
бурдӣ ва қибр аз қардан бияндохтӣ. Фарнштагонн раҳ-
матро дидам, ки чун барқ даромаданд ва маро аз даст-
ти фарнштагонн азоб биситаданд ва ба биништ бур-
данд. Ва аз ҳама тоат он яке дастн ман гирифт дар он
ҳолн бечорагӣ».

Баида ин ҳикоят бад-он ёд қард, ки худованди
олам, қалалаллаҳу мулкаҳу, бидонад, ки бахшудан ҷӣ
неқӯ ҳислатест, бад-он ки рансе бар саге бубахшуд,
ба ҳар ду ҷаҳон ин дараҷа ёфт. Бибойд доишт, ки
агар бар мусулмонне, ки дармонда бошад, бубахшояд,
аз худон таоло ҷӣ дараҷа ёбад, ки ҳурмати мусулмонн
пазди худон таоло азимтар ва бузургтар аз осмон
замин аст ва қайфн подшоҳн вақт, ки худотаре вақн
батадеш бувад ва ба ҳама ҳол одл ва ҳамеша бах-
шояндаю меҳрубон. Чун подшоҳ чунин бошад, гумош-
тагону лаиқар ҳамчунин шавад ва сирати ӯ гиранд,
лоҷарам, бағдагонн худон азза ва қалла дар роҳат аф-
ғад ва шӯхрати он ба ҳама ҷаҳон бирасад.

Фасл

Одатн подшоҳонн бедор чунон будааст, ки пирун
ҷаҳондидагонро ҳурмате тамом доштаанд ва қордоно-
ну разномзудагонро ниғаҳ дошта ва ҳар якеро маҳал-
ле ва мартабате диҳанд ва чун муҳимме бувад аз мас-
лаҳати мамлакат қардан ва бо касе наслат қардан ва

ахволи подшоҳеро доништан, ҳама тартиб ва тадбир бо
размдидагон кардаанд, то он кор ба мурод омадааст.
Ва агар пайкорс пеш омадӣ, касеро бад он ғиристо-
дандӣ, ки ӯ бисёӣр ҷангҳо карда будӣ ва масофҳо ши-
каста ва қалъаҳо ғирифта ва помӣ ӯ дар ҷаҳон гус-
турда ва бо ин ҳама ғиристонӣ ҷаҳондида ва коркарда бо
ӯ бифиристондандӣ, то хатос наҷфтодӣ. Ва вақт бошад,
ки муҳимме пеш ояд ва корпокардагон ва кӯдакони
барнобиро номзад мекунанд, хатоҳо меафтад ва дар
ин маънӣ ба ҳар вақт эҳтиёт фармоянд, магар савоб-
тар бошад ва корҳо беҳатартар.

ФАСЛ ДАР МАЪНИИ АЛҚОБ

Дигар, алқоб бисёӣр шудааст ва ҳар чӣ бисёӣр ша-
вад, қадран набувад ва хатаран намонад. Ҳама под-
шоҳон ва хулафо дар маънии алқоби нек муҳотиба
будаанд, ки аз номусҳон мамлакат яке нигоҳ доништан
лақаб ва мартабату андозан ҳар касест. Чуи лақаби
марди бозорӣ ва деҳқонӣ ҳамаи бошад, ки лақаби ами-
де ҳеҷ фарқе набошад миёни вазею шариф. Ва маҳал-
ли маъруфу маъхул яке бошад чуи лақаби олимӣ ё
ғиоме, чунон ки Мӯиниддини ғиоме буд олим ва ғиомӣ
ва ғиомиди туркӣ инз дониш, лақаби ӯ «Мӯиниддин»,
ки дар илми шариаат дасте надонист, балки дар ҳондаи
ва набиштан инз очиз буд ва лақаби ҳар ду чуи яке
буда бошад, пас, фарқ чуи бувад миёни олимӣ ҷаҳил?
Ва қозибӯи ҷаҳилон дар зинати лақаб ҳар ду яке бо-
шад, ин дар мамлакат раво набошад. Ҳамчунин лақа-
би умаро ва бузургон Ҳисомуддавла ва Сайфуддавла
ва Аминуддавла ва Шамсуддавла ва монанди ин буда-
аст ва лақаби хоҷагон ва амидон ва мутасаррифон
Аминуддавла ва Аминуддавла ва Низомулмулк ва Ка-
молулмулк ва монанди ин.

Ва акнун тағйирҳо бархоста ва туркони лақаби хо-
ҷагон бар ҳештан наҷанд ва хоҷагон лақаби туркони
ва айб намедонанд.

Ва ҳамеша лақаб азиз будааст.

ҲИКОЯТ

Султон Маҳмуд* чуи ба султони бинишаст, аз ам-
ралмуъминин Алқодир* биллоҳ лақаб хост. Уро «Ами-
нуддавла» лақаб доданд. Чуи вилояти Нимрӯз биги-

рифту Хуросон бигирифт ва дар Хиндустон чандин вилоятҳо ва шаҳрҳо бигирифт, ки онро андоза набуд, то Сӯманот бирафт ва Маютро биёварду Самарқандро бигирифт ва Хоразмро бикушод ва ба Кӯхистону Ироқ омад ва Раю Исфаҳон ва Ҳамадон бигирифт ва Табаристон дар тоат омаданд. Расул ба амиралмӯъминин фиристод бо хидматҳо ва тӯҳфаҳо ва намуд, ки «банда чандин фатҳо дар билод кардааст ва Хиндустон ва Хуросону Ироқ ва Табаристон маро мусаллам шуд ва Мовароуннаҳр бигирифтам ва ба номн ту шамшер мезанам».

Ва ҳокони Самарқандро се лақаб дода буд; «Заҳн-рудавла», «Мӯшн халифатуллоҳ», «Малликушарк ва-ас-сайн». Маҳмудро аз он ғайрат омаду гуфт, ки «ҳокон имрӯз аз мӯтеон ва нишондагонн ман аст, ўро се лақаб фармудааст ва маин бандаро яке бо чандин хидмату ҳавоҳӯӣ».

Ҷавоб омад, ки лақаб ташрифе бошад мардро, ки бад-он шарафн ў бияфзояд ва бад-он лақаб ҷаҳоннён ўро бишнӯсанд. Ва ту худ шарифн ва маъруф, ту ро худ лақабе тамом аст. Аммо ҳокон камдоннш аст ва подон. Илтимосн ў аз барон ин вафо кардем. Ва бидон, ки мардумро ном он бошад, ки модару падар ин ханд ва лақаб подшоҳон диҳанд ва ҳар ҷанд зиёдат аз ин ҳар се бошад, ҳашв ва музахраф бошад ва ҳеҷ хирадманд музахрафа бар ҳештан раво надорад. Ва ҷун хирад бошад, ўро ба ном хонанд, аз он ризон падар ўро ҳосил аст ва он ном ихтиёр карда бошанд, ўро ҷун мард шавад ва нек аз бад бидонад аз сари ақл ва дошнш хеш, ҳештанро қуният инҳад... Пас мардумон ўро аз ҷиҳати бузургдошти ў ба қуният хонанд, то ў бадон мӯхтарам ҳаебошад. Пас, ҷун шонстагн ва ҳажирн падид ояд аз ў дар мулку миллат, подшоҳ ўро бар андозан ў бар сабилн шараф лақабе диҳад ва ўро аз миллн акрон падид орад ва бар эшон тафзиле инҳад. Пас, ин ки подшоҳ ва халифа ўро диҳад, некӯтар аз он бошад, ки модару падараш дода буд ва аз он ки аз ҳештан гузинад ва мардумон аз ҷиҳати бузургнш ҷоҳ ва рифъат ўро бад-он ном хонанд, ки подшоҳ дод ва лақабн ўст. Ҷун аз ин ҳар се даргузашт, ҳар лақабе, ки бошад, зоеъ шавад. Ва ту аз ҳар дошнше огоҳн ва инятн мо некӯтар аз он аст ва эътиқоди софитар дар ҳаққн ту ва днёнати ту, ки аз мо ҷизе дарҳоҳн, ки бар забонн мардум он биравад ва дар китоб мастур

бошад ва ҳам ин таваккӯъ кунӣ, ки камдонинше кунад.

Маҳмуд чун сухан бад-ин ҷумла шунд, биравичд. Зае буд туркзода ва нависандаю хонанда ва ширин-сухан ва пайваста дар ҳарамӣ Маҳмуд омадӣ ва бо Маҳмуд сухан гуфтӣ ва тибату бозӣ кардӣ ва пешӣ ӯ дафтарҳо ва хикоятҳо хондӣ ва саҳт ғустох буд. Рӯзе пешӣ Маҳмуд иншааста буд ва тибат ҳамсард, Маҳмуд гуфт: — Ҳарчанд, ки ҷаҳд мекунам, то халифа лақабӣ ман бияфзояд, ғойда намениҳад ва ҳокон, ки мусаххару мутел ман аст, ҷанди лақаб дорад. Маро касе боистӣ, ки аҳдиоман халифа, ки ба ҳокон фирис-тодааст, аз хизона ӯ дуздидӣ, ё ба ҳар чӣ будӣ, ба даст овардӣ, то ҳар чӣ бар ман ҳукм кардӣ, ман бад-ӯ додаме.

Ин зан гуфт: — Эй худованд, ман биравам ва он пома биёрам, валекин ҳар чӣ дарҳоҳам бояд ки вафо кунӣ ва дарсғ надорӣ. Гуфт: — Бидихам. Гуфт: — Ман моле надорам бисёр, ки ғидо кунам ва муроди худованд ҳосил кунам. Лекин худованд аз хизона муовина-те кунад, то ҷон дар сарӣ ин кор кунам, то муроди худованд ба даст оварам. Гуфт: — Ҷунон кунам.

Ҷандон мол, ки хост ва ҷомаю ҷаҳорпою зарроф ва мард ва баргу созро ҳама бидод. Ва ин зан писаре дошт ҷаҳордахсола, ба муаллим дода буд, то адаб омӯзад ва ӯро бо ҳештан бибурд. Ва аз Ғазини ба Қошғар шуд ва ҷандон ғулом турк ва канизак ва ҳар чӣ аз Хито ва шлояти Хутан хезад аз ҳар гуна зарроф биҳарид чун мушқу ҳарир... ва монанди ин ва дарсӯх-бати бозаргонӣ ба Ёзканд омад ва аз он ҷо ба Самарқанд наиваст. Баъд аз се рӯз бархост ва ба саломни хотун шуд, канизакӣ некӯ бо бисёр ҷиз аз заррофӣ Ҳинду Хутан ва Хито пешӣ хотун кашид ва гуфт: — Шӯе доштам бозаргон. Дар ҷаҳон мегашиӣ ва маро бо худ мебурдӣ ва касди Хито дошт ва чун ба Хутан расид, фармон ёфт. Ман бозгантам ва ба Қошғар омадам ва хидмате пешӣ хони Қошғар бурдам ва гуфтам: «Шӯям аз хидматгорони ҳоконӣ аҷал буд ва ман парасторӣ хотун ҳоконам». Маро озод карданд ва ба занӣ, бад-ӯ доданд ва ин писарро аз ӯ дорам. Ва акун ӯ ба Хутан фармон ёфт ва он қадар ҷизе, ки аз вай мондааст, он сармоя аст, ки хотун ҳокон додааст. Акун аз адлу бузургӣ ҳоконӣ аҷал ҷанм ме-дорам, ки дастӣ иноят ба сарӣ ин банди турк бидорад ва моро ба сӯхбати нек ба ҷонби Ёзканд ва Са-

марканд гусел фармояд го шукру санои ту бигӯям ва то зиям, дуогӯи ту бошам.

Хотуиро ӯ некӯиҳо гуфт бисъёр ва хоқонро ҳамчулини. Ва моро бадрика дод ва бифармуд, то холи ӯзканд моро некӯ дорад ва дар сӯхбати нек моро ба чолиби Самарканд гусел кунад. Акиун ба давлату ҳашмати шумо хештаиро дар Самарканд афгандам. Ва имрӯз дар ҳама ҷаҳон он адлу инсоф нест, ки ин ҷост ва шавҳарам пайваста гуфтӣ, ки «агар ман ба Самарканд расам, ҳаргиз аз он шаҳр беруш набоям». Маро номӣ шумо ин ҷо овардааст. Агар маро ба бандагӣ биназиред ва дастӣ иноят бар сари ман фуруд оред, ин ҷо дил фуруи ниҳам ва перояе, ки дорам, бифурушам ва сармоякеву зайъате бихарам бад-он миқдор, ки вақте аз он ҷо бирасад. Ва ман хидмати шумо мекунам ин ин инсаракро мепарварам ва умед дорам, ки ба баракоти шумо ӯро худон азза ва ҷалла некбахт гардонад.

Хотун гуфт: — Ҳеҷ дил манғул мадор, ҳар чӣ мумкин гардад аз некӯи ва тимордошт, дар боби ту дарег нахоҳад буд ва туро сарой ва нонпорае бахшам ва ҷунон кунам, ки дили ту хоҳад ва нагузорам, ки як замон аз пешӣ ман голб шавӣ ва хоқонро бигӯям, то ҳар чӣ дарбонист ва хости ту бошад, ҳама бифармояд, вафо кунам.

Хотуиро хидмат карду гуфт: — Акиун худованди ман тӯӣ ва ман касеро нашиносам. Мебояд, ки маро поймардӣ кунӣ пешӣ хоқонӣ аҷал ва маро пешӣ вай барӣ, то ман холи худ бигӯям ва хоқон сухани банда бишӯнавад.

Гуфт: — Ҳар гаҳ, ки рағбат кунӣ, ман туро пешӣ ӯ барам. Гуфт: — Бад-ин кор ба хидмат оям. Гуфт: — Сахт савоб аст.

Дигар рӯз ба сарон хотун шуд. Хотун ахволи ӯ шабона ба хоқон гуфта буд. Бифармуд, то пешӣ хоқон шуд. Хоқонро хидмат кард ва гуломе турк ва асбенеку ва аз ҳар гуна зароиф дар пеш кашиду гуфт: — Банда аз холи худ андаке бо хотун гуфтааст. Дар ҷумла, ҷун шаҳарам фармон ёфт, бақон худованд бод, ҳар чӣ бобати Хито буд, албозаш гуфт. Ин боз писе нашоид бурд, ба ҷониби Хутан омадам ва аз он чӣ доштам, ҷизе ба хоқонӣ Қошғар додам ва ҷизе дар роҳ харҷ шуд ва аз ҷумла банда мондааст ва ин ятим ва сарояке ва ҷаҳорпое ҷанд. Агар хоқон бандаро ба

тарасторӣ дарпазирад, чунон ки хотуни бузургвор пазируфт, то бада бокни умр дар хидмати бузург ба сар барад.

Хоқон бисёре некӯ гуфт ва пазируфтагорӣ кард ва баъд аз он ҳар ду-се рӯз тӯхфас пенн хотуи шиҳодӣ ва ҳикоятҳою афсонаҳои хуш гуфтӣ. Хотуи ва хоқонро чунон кард, ки рӯзе бе вай нашикебад ва аз ҳар чӣ бар вай арз кардаидӣ аз деҳ ва зайъат, ҳеҷ напазируфтӣ, чунон ки хотуну хоқон аз ин зан дар хичлат буданд аз бас, ки ӯ мекард. Ва ҳар рӯз ӯ аз ин сарое, ки фурӯд оварда буданд, барнишастӣ ва бирафтӣ ва се фарсангу панҷ фарсанг аз шаҳр дур, бад-он ки зайъате меҳарам. Се рӯз ва ҷаҳор рӯз он ҷо будӣ ва чуи ба шаҳр омадӣ, зайъатро айбе кардӣ ва узре биниҳоднию нахаридӣ. Чуи хотуну хоқон ба талаби ӯ кас фириристодаидӣ, ки «ҷаро бор бозгирифтааст ва барӣ мо намеояд». Гуфтандӣ, «мулке меҳарад ба фалон деҳа. Имрӯз ду рӯз аст, то ба дидани он деҳ рафтааст», то хоқону хотуи гуфтандӣ: — Дил бар ин ҷо биниҳод.

Ва бар ин гуна, муддати шаш моҳ беш дар хидмати эшон мебуд ва ҷанд бор хотуи ӯро гуфт, ки пайваста хоқон бо ман мегӯяд: «Ман ҳар гоҳ, ки ӯро мебинам, шармсор мешавам ва ҷанди хидмат, ки моро мекунад ва ба ҳар ҷанд рӯз зариф пешӣ мо мешаҳад ва аз ҳар чӣ бар вай арз мекунем, нампасирад ва ҳаргиз зане бад-ин некӣ надидам. Охир чӣ бояд кард моро аз некӯӣ бо ӯ?»

Ман ин ҳазор бор шармсортарам аз ту...

Ин зан гуфт: — Ҳеҷ неъмате дар ҷаҳон беҳтар аз дидори худовандон нест, ки худон азза ва ҷалла рӯзӣ кардааст ва ҳар рӯз мебинам ва аз худовандон бениҳз патавон будан ва чуи ҳочат ояд, бинхоҳам ва густоҳӣ кунам.

Ва эшонро ҳаме фирефта кард ва ҷизе, ки дошт аз зарру симу ҷавохир ва фарши хона, пинҳон ба бозаргои дод, ки пайваста аз Самарқанд ба Ғазни омадӣ ба бозаргонӣ. Ва панҷ мардро савор бо панҷ асби некӯ сӯи роҳи Балх ва Тирмиз фиришод ва гуфт: — Хоҳам, ки ҳар саворе бо асбе ба ҳар мазила маком кунад, то расидани ман бувад.

Рӯзе чунон ки хотуи бо хоқон ба як ҷо нишаста буданд, ҳардуро сано гуфту бисёре биситуд. Пас, гуфт: — Имрӯз ҳочате дорам, надонам, ки хоҳам ё на?

Хотун гуфт: — Аҷаб чизе шунавам бонестӣ, ки чандин илтимоси ту аз мо вафо шудӣ, ҳин, бигӯ, то чӣ дорӣ?

Гуфт: — Шумо донед, ки маро дар ҷаҳон писарест ва дил дар ваӣ бастаам ва ўро ҳамешарварам ва «Қуръон» ҳама омӯхтааст ва ба дабириаш додаам, то адабаш биёмузаид ва рисолатҳои тозии ва порсӣ ҳамеша хонад. Умедам чунон аст, ки ба давлати худовандон некбахт гардад. Пас аз номан худову расул дар замин бузургвортар аз номан амралмўъминин набонад, ки ба подшоҳон фиристанд. Ва он ки нома нависад, ӣрозиатарини дабириш бошад ва он лафзу матии, ки дар он ҷо дарҷ кунаид, беҳтарин алфоз ва маонӣ таъонад буд. Агар ратии худовандон бошад он номас, ки онро аҳдиноман халифа хонаид, се-ҷаҳор рӯз ба бандарзонӣ фармоянд, то ин писарак чанд боре бар адиб фурӯ хонад. Агар аз он ҳама панҷ лафз ёд гирад, бонад, ки ба баракати он лафзу ӣборат некбахт гардад.

Ҳокону хотун гуфтаид: — Ин чӣ ҳолат аст, ки ту аз мо хостӣ, ҷаро шаҳре ва ноҳияте нахостӣ? Чизе хостӣ, ки дар ҳазонин мо панҷоҳ пора нахостааст на дар зери гард мепӯсад. Чӣ хатар бонад коғазпораеро, ҳама номасоро агар хоҳӣ, ба ту бахшем.

Зан гуфт: — Ин як нома, ки халифа фириастодааст, маро кишоят аст.

Ходимеро фармуд, то ўро ба хизона барад, ҳар қадом нома, ки ў хоҳад, ўро диҳад. Пас, ба хизона шуд ва он аҳдинома биестаду ба хона овард ва дигар рӯз ҳар асбе, ки дошт, бифармуд, то зин кардаид ва асгаронро зин бариноҳонд ва овоза дарафгаид, ки ба фалон деҳа шуданд ва пеш аз он номан иҷозат ситада буд, ки дар вилояти Самарқанд ва Ьухоро, ҳар кучо, ки ин зан бирасад, ё заӣъате харад ва мулкесозад ва мақоме кунад, ҳурмати ўро аз ин доранд. Гумоштагону уммол ҳар ёрӣ, ки мумкин гардад, дар ҳаққи ў дарёнадоранд ва ҳар чӣ дархоҳад, мабул фармоянд ва пул диҳанд. Пас, шабе иншаб аз он деҳа кӯч кард ва аз шаҳр се фарсанг бигузашт ва ӣфурӯд омад ва аз он ҷо кӯч кард ба панҷ рӯз ба Тирмиз омад ва ҳар кучо ҳолат афтодӣ, иҷозатнома арз кардӣ ва бар асбон осуда бариношастӣ, то аз Ҷайхун нагузашту ба Балх наёмид, хотунро хабар набуд аз рафтани ин зан ва аз қиҳати аҳдинома андеша бештар бар дили ў нишаст.

Ин зан аз Балх ба Ғазний рафт ва аҳдинома пешн
Султон Маҳмуд* ниҳод ва Маҳмуд он аҳдинома бар
дасти марди олим мулозирадон бо хидматҳои бисёр
ба амралмӯъминин, Алқодир* биллоҳ, фиришод. Ва
хидмате набишта буд ва андар он гуфта, ки хидмат-
горе аз он банда дар бозори Самарқанд мегузашт.
Ба кӯе расид, ки номан амралмӯъминин дар дасти
кӯдакони хурд дид, аз хори ва бекадрне, ки буд, ни
нома аз кӯдаконе, ки аз он сӯй ва аз ин сӯй мекаши-
данд ва дар хок меғалтониданд, ӯ бишнӯхт ва бар он
номан бузургвор раҳматаш омад. Поре мавизу гирда-
кон бад-он кӯдакони дод на... аз эшон бисётаду ба Ғаз-
ний овард ва пешн банда ниҳод ва банда пешн худо-
ванди ҷаҳон фиришод. Банда бо ҳавоҳои на хидмат
алқобе, ки арзони доштаанд, азистар аз билини ҳеш
доштааст ва тоҷи сари ҳеш карда ва дар ҳизона ги-
ромитарин ҷое ниҳодааст. Бо чандин бандагӣ ва бо
чандин тавакқӯъ, алқоб дареғ мебарӣ ва қасоне, ки
эшон қадри фармонҳои навишосад ва бар мисоли ӯ
истифоф қунинд ва лақабҳое, ки арзони дорӣ, ҳор до-
ранд, эшонро лақаб диҳӣ.

Чун олим ба Бағдод шуд ва хидматҳои арз доду
набишта таслим кард, халифиро иҷаб омад ва ба ҳа-
қон номан ҷаб фармуд набиштаи на расул фиришод.
Ва расули Маҳмуд шани моҳ бар дари халифа бимонд
ва қисса дарун мефирешид ва аз ҷиҳати Маҳмуд ал-
қоб меҳост ва ҷавоби шофӣ намеёфт, то рӯзе фатво
набишт, ки агар подшоҳи олам фародер оял ва шам-
шер заинад ва бо қоғирону мушрикони, ки душманони
худою расулаанд, ҳарб қунад ва бутқадаҳоро ба мас-
ҷид қунад ва дорулқуфуро дорулқисом гардонад ва
амралмӯъминин аз вай дурдаст бошад ва обҳои азим
ва кӯҳҳои баланд ва биёбонҳои махуф дар миён бо-
шад ва ҳолҳо, ки ҳодисе мешавад, ҳар вақт натавонад
намудан ва илтимоси подшоҳ аз вай вафо нашавад.
Шояд ки шарифе ба илбат бинишонанд на бад-ӯ ик-
тидо қунад, ё на. Ва ин фатво ба дасти яке додаид, то
ба дасти қози-ул-қуззоти Бағдод дод ва қозӣ бинонд
ва фатво набишт, ки шояд. Ва нусхате аз он фатво
дар миёни қисса ниҳод ва дар он қисса набишта буд,
ки мақоми банда дароз гашт ва Маҳмуд* ба сад ҳа-
зор бандагӣ хидматҳои ва қурбатҳои лақабе чанд ил-
тимос мекунад ва худованди ҷаҳон аз вай дареғ дорад
ва умеди малики ғозиро вафо намекунад ва бад-ин

кадар бо вай музоякат меравад. Агар Маҳмуд баъд аз ин бар ҳукми ин фатво, ки аз шаръ ёфтааст, бо хатти қозии-ул-қуззот равад, маъзур бошад, ё на, халифа он қисса бархонд ва дарҳол ҳочибалбобро ба вазир фиристод, ки ҳам ақиқи расули Маҳмудро пешин худ хон ва дилгармияш дех ва хилъату ливо ва аҳдиоми ва лақаб, ки фармуда, будем, сохти гардон ва ба хушнудӣ гусел куш, бо ин ҳама ҳавохоҳӣ ва хидмати ин-сандида ва кӯшиши Маҳмуд ва ҷалдии вай ва дошмандӣ «Амин-ул-миллат» зиёдат карданд ва Маҳмудро лақаб—«Амин-ул-миллат» ва «Яминуддавла» буд.

Ва имрӯз камтар касро камтар аз даҳ лақаб, ё ҳафт нависанд, ханшм гирад ва Сомониён*, ки ҷалдии сол аст, ки подшоҳони рӯзгор буданд ва аз Монароун-наҳр сар то ба сар на аз Хоразм то Нимрӯз ва Газини фармон доданд, ҳар касро як лақаб будааст. Нӯҳро* «Шоханноҳ» хонданд. Падари Нӯҳ Мансурро* «Амири садид» ва падари Мансурро «Амири ҳамид» ва падари Нӯҳ Насрро* «Амири санд» ва Йемони ибни Аҳмадро* «Амири одил» ва дар таворих «Амири мозӣ» ва Аҳмадро «Бӯсанд» ва монанди ин лақаб дархурди мард бояд. Ва лақаби «Қуззот» ва «айнма» ва уламон дини Мустафо*... чуни бояд: «Маҷдуддин, Шарафаддин, Шарафулнисом, Сайфуссуннат, Заӣшуш-шариат, Фахрулуламо» ва монанди ин. Аз баҳри он ки қушияти ислому шарият ва суннату илм тааллуқ ба илму уламо ва айнма дорад. Ва ҳар кӣ ӯ на олим бошад ва аз ин лақабҳо бар худ ғиҳад, подшоҳ ва аҳли тамиз ва маърифат бояд ки руҳсат надиханд ва он касро молиш диҳанд, то ҳар кас андозаи хеш ингоҳ дорад. Ва ҳамчуни синаҳсолорону умаро ва муқатта-он ва гумаштагонро ба «давлат» хондаанд; чуи «Сайфуддавла» ва «Ҳисомуддавла» ва «Заҳируддавла» ва «Ҷамолуддавла» ва монанди ин. Ва омилону амидон ва мутасаррифон икром ба «мулк» бозхонанд чуи «Аминдулмулк» ва «Низомулмулк» ва «Ҷамолулмулк» ва «Шарафулмулк» ва «Шамсулмулк» ва монанди ин. Ва одат нарафта буд, ки амири турк лақаби «хоҷагон» бар худ ғиҳад, ё хоҷагон лақаби «ақобири синоҳ» ва туркон бар худ ғиҳад. Пас аз вафоти султони санд, шаҳид Алиарслон*... ки рӯзгор футуру фитна буд, тамиз аз мӯён бархост ва алқоб дарҳам омехта шуд. Ва камтарин касе бузургтарин лақабе мепоҳанд ва медиханд, то лақаб чуни хор шуд. Ва аз он аҳд, ки под-

шоҳи Дайламон буданд ва дар Ироқ он ғаҳ бузургвор-
тар аз эшон касе набуд, якеро «Рукнуддавла» лакаб
буд ва якеро «Азадуддавла». Вазирони эшонро устоди
Чалил ва устоди Хатир ва вазире, ки аз вай бузургтар
ва фозилтар ва ҷавонмардтар набуд дар Ироқ мулкни
Дайламо Соҳиб Аббод буд ва лакаби ӯ «Кофилу-
фот» на лакаби вазирӣ Султон Маҳмуд* «Шамсул-
фот» буд... Амиралмӯъминин Амиқтадо* бинамуллоҳ
алқоби Султон Маликшоҳ*—«Қудсиллаҳ рӯҳалазиз
Мунибдунӣ» ваддин. Пас аз вафоти ӯ порал-
лаҳи бурҳонаҳу суинат ғашт, Султон Баркиёриқро*—
«Рукнуддунӣ» ва ваддин» ва Исмоилро*—Муҳайёуд-
дунӣ» ваддин» на Султон Маҳмудро — Ғиёсуддунӣ» вад-
дин»...

Бар фармони мулк ҳам ин лакаб нависанд. Ва зи-
нат дар алқоби абион мулк дарафзуд ва эшонро на
лакаб сазост аз ҷиҳати он ки маслиҳати дин ва дунӣ
дар маслиҳати эшон бозбастааст ва ҷамолн мулк» да-
лат дар бақон подшоҳ мутассил аст.

Ин аҷаб аст, ки камтар шогирд ва ё омилн турк,
ки аз вай бадмаъхабтар нест ва дину мулкро аз вай
халалу фасод аст, ҳештанро «Мушуддавла», «Ҷамолул-
мулк», ё «Шамсулмулк», ё «Мунибдунӣ», «Аминул-
мулк» ва монанди ин лакабҳо кардаанд. Ва наҳустин
вазирро, ки лакаб овардаанд, Муқтадо бул, ки дар ал-
қоби «Назирулмулк», «Қавомиддин» дарафзуд. Ва ак-
нуи ҳар беилме ва ноаҳле ва маҷхуле «дин» на «дав-
лат» на «мулк» дар алқоби ҳеш овардаанд..

ҲАСЛИ ЧИҲИЛУ ДУВВУМ

АНДАР ДУ АМАЛ ЯК МАРДРО НАФАРМУДАН ВА АМАЛ БА МАРДУМИ ПОКДИНУ ШОИСТА ДОДАН

Подшоҳони бедор ва вазирони ҳушёр ба ҳар рӯз-
гор ҳаргиз ду шугл як мардро нафармудандӣ ва як
шугл ду мардро, то кори эшон ҳамеша ба инзӯм ва
равнақ будӣ, аз барои он ки ҷуи ду шугл як мардро
фармоянд, ҳамеша аз ду шугл яке бархалал бошад ва
ё тақсире воқеъ шавад. Аз ҷиҳати он ки марде дар ду
шугл ба воҷиб киём накунад ва дар он кор халал ра-
вад. Ва ҷуи ингоҳ кунӣ он касро, ки ду шугл бувад,
ҳамвора кори ӯ бархалал бошад, мукассир ва мало-
матзада. Ва боз ҳар гоҳ ки ду мардро як шугл фар-

моянд, ин бад-он ва он бад-ин афганд, ҳамеша он кор
покарда монад. Бад-ин маъинист, ки «хона ба ду кад-
бону порӯфта бувад ва аз ду кадхудо вайрон». Ва ҳар
ду кас ҳамеша ин андешианд, ки агар ман дар ин кор
ба воҷиб ранҷ бараму тимор дорам ва нагузорам, ки
ҳеҷ халале бад-он роҳ ёбад, худовандгори мо ҷиндо-
рад, ки ин кифоят аз хунари ёри ман аст, на аз ман.
Ва он дигар низ ҳамин андеша кунад. Чун бинишгарӣ,
он шуғл бархалал бошад ва агар фармоиша гуяд: —
Ин шуғл чаро бар инчунин аст?

Он гуяд: — Ин тақсир кард. Ва ин гуяд: — Он кард.

Ва чуи ба асл равад ва бияндишад, чурм на бар ин
бошад ва на бар он, бар он кас бувад, ки як шуғл ду
касро фармуд. Ва ҳар гоҳ ки вазир бекифоят бошад
ва подшоҳ гофил, иншонан он бувад, ки як омилро ду
амал фармоиш ва зиёдтар. Ва мард ҳаст, ки даҳ
амал дорад ва агар шуғли дигар надида ояд ҳам, ба
сарӣ худ навишад ва бад-ӯ диҳанд ва андеша наку-
нанд, ки он мард аҳли он ҳаст ё на? Ва дабириро та-
сарруф ва муомилат дорад ё на? Ва чандин шуғл, ки
дар худ назирuft, ба сар барад ё на? Ва низ мардон
кофӣ ва шонета на мӯътамади корҳо кардари маҳрум
гузоштаанд ва маътал ва ҳеҷ касро андеша ва таъин
он на, ки чаро маҷхул ва беасле чанд чандин шуғл
бар худ навишад ва маъруфону кордонон як шуғл на-
доранд ва маҳруму маътал монда, ҳосса касоне, ки
ҳақ воҷиб гардонандаанд ва хидматҳос писандида кар-
да. Ва аҷабтар он, ки ба ҳама аҳде ва рӯзгоре шуғл
ба касе фармудандӣ, ки ӯ ҳаммазҳаб ва ҳамэътиқодӣ
ӯ будӣ ва асил. Ва агар аз шуғл эъроз кардӣ на қабут
наяфтодӣ, ба зӯр дар гардани ӯ кардандӣ, то лоҷарам
он кор зоёе нашудӣ ва ранят осуда будандӣ ва му-
қаттаъ некиому бегазанд ва подшоҳ фориғ.

Аммо имрӯз ин таъин бархостааст...

Давлат ба камол расидааст ва баъда аз чандин бад
метарсад ва намедонад, ки ин кор ба кучо хоҳад ан-
ҷомид. Дар рӯзгори Маҳмуд Масъуд* ва Тугралу*
Алпарслон*... ҳеҷ габрию тарсо ва роғизнеро ёрон он
набудӣ, ки ба сахро тавонад омад, ё нешн бузурге шу-
дӣ. Кадхудоён туркон ҳама мутасарриппенагонин Ху-
росон будаанд ва дабирион Хуросон ханафимазҳаб ё
шафъивин покиза бошанд. Дабирион ва омилон бад-
мазҳабро ба ҳештан роҳ надодаанд ва на туркон ҳар-
гиз раво доштандӣ, ки эшонро шуғл фармоиш. Гуф-

танд, инон ҳаммазҳаби дайламонанд ва ҳавохоҳи эшон чун пой устувор кунанд, кори туркон ба зиён оваранд ва мусулмононро раиҷҳо расонанд. Ва душман он беҳтар, ки дар мнён мо набонад, лочарам, беофат ме-зистанд. Ва акнун кор ба чое расида, ки даргоҳу девон аз эшон ҳолӣ нест ва пур шудааст ва дар дунболи ҳар турке даҳу бист аз эшон медавад. Ва дар тадбири онанд, ки як хуросониро гирди даргоҳу девон нагузоранд, ки бигузоранд ва поран нонс ёбанд. Ва туркон он гаҳ аз ғасоди эшон оғаҳ шаванд ва сухани банда ба ёдони ояд, ки девон аз дабири мутасаррифони Хуросон ҳолӣ бошад. Ва агар кассе дар он рӯзгор ба хидмати турке омадӣ ба қадхудоне ё ба шугле дигар, агар гуфтӣ: «ҳанафимазҳабам, ё шофемазҳаб» ва ё аз шахре, ки суниӣ бошанд, қабул карди. Ва агар гуфтӣ: «Шнаям ва аз Қуму Қашон ва Обаам», ўро наназируфти. Гуфти: «Бирав ба саломат, ин ки маро медиҳӣ, дар хонаи хеш бинишин ва бихўр». Ва Султон Туғрал* ва Алпарслон ҳеҷ нашунидандӣ, ки амри турк роғизиро ба ҳештаи роҳ додааст. Ва агар яке аз подшоҳон роҳ додӣ, бо ў итоб кардӣ ва хашм гирифтӣ.

ҲИКОЯТ

Рӯзе султони шахид Алпарслон... чушн шунд, ки Ардам Ваҳчадониро дабири хеш карда. Қароҳиятан омад, аз он чӣ гуфта буданд, ки Ваҳчад ботинимазҳаб аст. Дар боргоҳ Ардамо гуфт, ки душмани машию ҳасми мулк. Ардам ин бинишд ва дар замини афтоду гуфт: — Эй худованд, ин чӣ сухан аст? Ман камтар бандам худовандро, чӣ тақсир кардам, то ин ғоят дар бандагию ҳавохоҳӣ?

Султон гуфт: — Агар душмани ман нестӣ, чаро душмани маро ба хидмат овардаӣ?

Ардам гуфт: — Он киест? Султон гуфт: — Ваҳчадӣ — он, ки дабири туст. Гуфт: — Ў кӣ бошад, дар ҳама ҷаҳон ва агар ҳама захр гардад, ин давлатро чӣ тавонад кард? Гуфт: — Биравед ва он мардакро бнӯред. Рафтанд ва ҳам дар вақт Ваҳчадиро пешн султон оварданд. Султон гуфт: — Эй мардак, ту ботинӣ ва мегӯӣ, ки халифани Бағдод ба ҳақ нест? Гуфт: — Эй худованд, банда ботинӣ нест, шей аст, яъне роғизӣ*. Сул-

топ гуфт: — Эй мардак, равофиз инз чунон некӯ нест, ки аз ӯ бозгӯӣ.

Пас, бифармуд човушони, то чандон силӣ дар мардак бастанд, ки гуфтанд, худ бимурд ва аз сарояи берун кардаид. Пас, рӯй сӯи бузургон карду гуфт: — Гуноҳ ин мардакро нест, гуноҳ Ардамоност, ки балмазхабею кофире ба хидмат овардааст. Ва ман на як боруду бор, балки сад бор бо шумо гуфтам, ки шумо лашкарни Хуросон ва Мовароуннаҳред ва дар ин диёр бегонаед ва ин вилоят ба шаминеру қаҳр ва тағаллуб гирифтаед. Мо ҳама мусулмонони покизаем ва аҳли Ироқ гулб бидмазхаб ва баддин ва бадъетиқод бистанд ва ҳавоҳои Дайлам, ки ланкарни Ироқанд. Ва миёни турку дайлам душманӣ ва хилоф на имрӯзгина аст, балки аз қадим аст. Ва имрӯз худон азза ва ҷалла туркони аз баҳри он азиз гардонидааст ва бар эшон мусаллат карда, ки туркон мусулмон ва покизаанд ва ҳавшо бидъат навиносаид ва эшон ҳама мубтадеъ ва бидмазхаб ва душманн турк. То очиз бошанд, тоат медораиду бандагӣ мекунаид ва агар камтар гунае кувват гираид ва заъфе дар қорн туркон падид ояд, ҳам аз ҷиҳати мазхаб ва ҳам аз ҷиҳати вилоят якеро аз мо туркон зинда намонанд ва аз харугов камтар бошанд, он ки дӯсту душман падонаид.

Пас, бифармуд, то мӯн азб микдори дувист дирам санг биёвардаид ва якто мӯй аз миёна беруи кашид ва Ардамо гуфт: — Ин бигусил.

Ардам биенгид ва бигусехт ва панҷ мӯн дигар ўро дод ва ҳам бигусехт ва даҳ мӯн дигар ҳам осон бигусехт. Пас, фарроширо бихонд, гуфт: — Ин ҳамаро расан тоб, микдори се газ.

Битофт ва биёвард. Султон ба Ардам дол, то бигусалад. Харчанд кӯшид ва ҷаҳд кард, натавонист. Султон гуфт: — Масали душман инз инчунин аст, ягон ва дугон ва панҷ осон тавон нест кардан, лекин чуи биёёр шаванд ва пушт ба якдигар ниҳанд, эшонро аз лоӣ тариатавон кайдан. Ва ин ҷавоби он аст, ки гуфти, ки «ин мардак ҳама заҳр гардад, давлатро ҷӣ тавонад кардан». Чуи аз инҳо як-як миёни туркон дароянд ва шуғл ё қадхудонн эшон кунанд ва бар аҳволи эшон вокиф шаванд, камтар вақте, ки дар Ироқ хурӯҷ падид ояд ва ё Дайламон охапни мамлакат кунанд, инҳо ҳама дар сирру алония даст бо эшон яке кунанд ва бар ҳалоки туркон кӯшанд. Ту турки ва аз лашка-

ри Хуросон, туро кадхудову дабир ва пешкор ҳама хуросонӣ бояд ва ҳама турконро ҷиҷуни, то ҳалал дар кори туркон наёяд. Чуи ту бо муҳолифи подшоҳ ва душманӣ хеш мувофиқат кунӣ, хиёнате бошад, ки бо хеш ва бо подшоҳ қарда бошӣ. Ва агар туро шояд, ки бо тани хеш ҳар чӣ хоҳӣ, кунӣ, подшоҳро нашоёд, ки даст аз ҳазм ва эҳтиёт бидорад ва ё хиёнатқунандаро ибко кунад. Бар ман аст, ки шуморо ниғаҳдорӣ кунам, ки худон таоло маро бар шумо солор қардааст, на шуморо бар ман. Ва ин қадар надонед, ки ҳар кӣ бо муҳолифи подшоҳ дӯстӣ варзад, аз душманони подшоҳ бошад ва ҳар кӣ бо дӯстони муфсидон сӯхбат дорад, ҳам аз эшон бувад!

Ва дар ин ҳол, ки ин суҳан бар лафзи султон бирафт, хоҷа имоми Мунтаб ва кози имоми Бубакр ҳозир буданд. Рӯй сӯи эшон қарду гуфт: — Чӣ гӯед андар ин, ки ман гуфтаам? Гуфтанд: — Худованди олам он мегӯяд, ки худон азза ва ҷалла ва расули ӯ... мегӯяд дар маънии рофизинӣ ва мубтадаону ботининӣ ва аҳли зимма.

Аз душманони дӯст ҳазар қарданат равост,

Бо дӯстони дӯст туро дӯстӣ накуст.

Чуи лешу нӯш ҳамебоядат бибуд,

Бо дӯстони душману бо душманони дӯст.

Пас, султон Алпарелон... қариб як моҳ ба Ардам суҳан нагуфт ва сар гарон дошт, то бузургон дар ҳақиқӣ вай шафоатҳо қарданд ва бисёр гуфтанд, то дил хуш қард ва аз сари он даргузант.

Ва ақшуи бар сари ҳадисе бозравем. Ҳар вақт, ки маҷхулону беаслоиҳо ва бефайлоиҳо амал фармоянд ва маъруфону аслоиҳо маътал гузоранд ва яке панҷшаш амал фармоянд ва яке аз инонро амал нафармоянд, далел бар подошӣ вазир бошад.

Ва бадтарин душман ин аст, ки даҳ амал як мард ро фармояд ва даҳ мардро як амал нафармояд, дар он мамлакат мардуми маҳруму маътал бисёр бувад, ки онро дарнатавон ёфт. Пас агар вазир оқилу доно бошад, аломат он бошад, ки қорҳо ба мардуми аҳл тавфиз кунад, то мулкро завол наёяд.

Масали ин ҳамчунин аст, ки яке ғасодӣ мамлакат чӯяд, ҳар замон тавфирҳо менамояд худованди олам ро... бар он дошта, ки ҷаҳон софест, дигар душманеку муҳолифе намондааст, ки муковимат тавонад қардан

ва курбн чаҳорсад ҳазор савор мавочиб мехӯранд, ҳафт-тод ҳазор кифоят бошад ғиғаҳ доранд. Ба ҳар вақт, ки ҳоҷат афтад, номзад кунанд. Дигаронро аҷре ва чомағӣ бозгиранд, то хизонаро ҳарсола чандин тавфир бошад ва ба андак рӯзгоре ҳазина пурзар шавад. Чуи худованди олам... бо банда бигуфт, банда дониш, ки он сухани кист ва дар ин фасоди мамлакат меҳаҳад. Ҷавоб дод, ки фармон худовандро, валекии агар чаҳорсад ҳазор мардро аҷре ва чомағӣ медиҳанд, лочарам, Хуросону Мовароуннаҳр то Қошғару Билосоғуи ва Хоразму Нимрӯз ва Ироқайну Порс ва вилояти Мозандарону Озарбойҷон ва Арману Аррон ва Алтокия ва Байтулмуқаддас дорад. Ва банда хостӣ, ки худованди олам ба ҷои чаҳорсад ҳазор мард ҳафтсад ҳазор мард доштӣ аз баҳри он ки ҷун мард беш будӣ, Ғазини Сунд ва Ҳинд худовандро будӣ ва ҳама Туркистон, Чину Мочин доштӣ ва ҳама Ҳабашу Барбар ва Руму Миср ва Мағриб дар ғиёбат будӣ аз ҷиҳати он ки ҳар подшоҳро, ки лашкар бештар будӣ, вилоят бештар ва ҳар киро лашкар камтар, вилоят камтар. Ҳар он ки аз лашкар бикоҳад, аз вилоят бикоҳад.

Дигар, маълуми раъйи олий бошад, ки ҷун аз чаҳорсад ҳазор мард ҳафтод ҳазор бидоранд, сесаду сӣ ҳазорро ном аз дафтар биситуранд, ба ҳама ҳол сесаду сӣ ҳазор марди дигар ба изофати он шавад, то ғиғда бошанд ва ҷун аз ин давлат умед бибуранд, худовандгори дигар ба даст оваранд ва ӯро бар ҳештаи сардор кунанд, ҷавдон ҳалал кунанд, ки хизонаҳое чандинсола дар сари он шавад ва бошад, ки он кор бо салоҳ наёяд. «Мамлакат ба мардон тавон доштан ва мардро ба зар». Ва ҳар кӣ маликро гӯяд, «зар бигир ва мардонро бигузор», ӯ ба ҳақиқат душмани маллик аст ва фасод меҷӯяд ва ин зар ҳама аз мардон ба даст омадааст, набояд шундан сухани он кас.

Мисоли умумии муаттали маҳрум инз ҳамаҷунин аст, ҷун касоне, ки эшонро дар давлат шуглҳои бузург ва амалҳои сағии карда бошанд ва ҳаққи хидмат доранд, вочиб накунад, ҳаққи эшон фуру гузоштан ва эшонро зоеъ ва маҳруму бенасиб бидоштан ва амал пофармудан, на аз мурувват бошад, балки ҷунин вочиб ояд, ки эшонро амал фармуда ва миншате арзонӣ дошта шавад ба қадри кифоят, то ҳам баъзе аз ҳуқуқи эшон гузорда бошанд ва эшон ҳам аз давлат маҳрум набошанд. Ва дигар гурӯҳе бошанд аз аҳли илм

ва аҳли фазл ва арбоби мурувату асхоби шараф, ки эшонро дар байтулмол насиб бошад ва мустаҳикки назар ва идрор бошанд, на касе эшонро шугл фармояд ва на идрорею назаре ёбанд ва маинате. Чун махрум монанд ва аз давлат бенисиб гирданд ва рӯзгоре фароз ояд, ки дар он рӯзгор нешикорони подшоҳ беҳайр бошанд ва аҳволи он мустаҳиккони ба подшоҳ парасонанд ва он мутасаррифони аъла нафармоянд ва шарифону омилоиро дар он мудохилат надиҳанд. Ин тонфа чун умед аз он давлат бардоранд, бадеиголи давлат шаванд, айбҳое, ки бар омилону дабирон ва наздикони подшоҳ бувад, бар сикхо афгананд ва якеро, ки болаттар бошад на сикхо хоста бошад, дар неш раванд ва тахлитхо кунанд ва бар подшоҳ берун оянд ва мулкоро оинуфта доранд, чунон ки дар рӯзгори Фахруддава* карданд.

ҲАҚОЯТ

Чуни гӯянд, дар шаҳри Рай ба рӯзгори Фахруддава, ки Соҳиб Аббод вазирани буд, габре буд тавонгар, ки ўро Бузарҷумеди Райноф гуфтандӣ. Бар кӯхи Табарак сутудоне бикард аз ҷиҳати хеш, ки имрӯз бар ҷой аст ва опро акун «дидаи синаҳсолор» мехонанд, бар болон гулбази Фахруддава аст. Бисёр ранҷ бурд ва зар ҳазина кард Бузарҷумед, то он сутудон бар сари он кӯх тилом кард. Марде буд мӯҳтасили Рай, номаш ӯ Носирамон. Он рӯз, ки он сутудон тамоми шуд, ба баҳонае он ҷо шуд ва бонги нимоз баланд бикард. Сутудон ботил шуд. Баъд аз он «дидаи синаҳсолор» ном бикарданд. Иттифок чунон афтод, ки дар охири аҳди Фахруддаван баридон бардоштанд, ки ҳар рӯз сӣ ва ҷиҳил касе аз шаҳр берун меоянд на бар он «дида» мешаванд ва то офтобзарди он ҷо мебошанд, он гоҳ фурӯд меоянд ва дар шаҳр мешароғананд ва агар касе аз эшон пурендӣ, ки «шумо ҳар рӯз бадон «дида» ба чӣ кор мешавед?» Нагуфтандӣ. Фахруддава фармуд:— Биравед ва эшонро неши ман оред ва ҳар чӣ бо эшон бубиёд, биёред. Қавме аз муқимоти даргоҳ бирафтанд ва бар он кӯх шуданд. Зери «дида» овоз доданд, то он ҷамоат бишунданд, фурӯ лиғаристанд. Ҳаҷиб Фахруддаваларо дидаанд бо қавме. Нардбон фурӯ гузоштанд, то он қавм баромаданд. Нигоҳ карданд, шатранҷу шард густурда ва диноту қалам ва қоғаз ниҳода

да ва суфраи нон даровехта ва сабӯи об ва ҳаспре бо-
зафганда, гуфт: — Фаҳруддавла шуморо меҳонад.

Эшонро овард, то пеши Фаҳруддавла. Қазоро Со-
ҳибкофӣ дар пеши Фаҳруддавла нишаста буд. Фаҳруд-
давла эшонро пурсид, ки шумо чӣ қавмед ва ба чӣ
кор ҳар рӯз бар он «дида» мешавед ва муддатҳост, то
бар он ҷо меравед?

Эшон гуфтанд: — Рост бигӯем, зинҳор хоҳем ва бар
ҳама лӯшида нест, ки мо на дуздему на хунӣ ва на
раҳзану на зани касе фиребандаем ва на фарзанди ка-
сиро ба гуломӣ бурдаем ва на ҳаргиз касе ба сабаби
муҳоле ва ранҷе пеши малик омадааст ба ғила. Ва
агар малик моро ба ҷои зинҳор диҳад, бигӯем, ки мо
чӣ қавмем?

Фаҳруддавла гуфт: — Шуморо амон додаем ба ҷону
ба таи ва ба хоста. Ва бад-он савганд ёд бикард, аз
он чӣ бештарро мешинохт. Чун ба ҷои эмиш шуданд,
гуфтанд: — Мо қавми дабиронем ва мутасаррифонем
муатталмонда дар рӯзгори ту ва маҳруму бенасиб аз
давлати ту ва касе моро шугл намефармояд ва ниға-
ристе накунад ва шунавем, ки дар Хуросон подшоҳе
падид омадааст, ки ўро Маҳмуд * меҳонанд. Аҳли фазл-
ро ва ҳар киро дар вай хунарест ва дошше доранд,
харидорӣ мекунад ва зоеъ намегузорад. Ақилуи мо дил
дар вай бастасм ва умед аз ин мамлакат бибурида,
ҳар рӯз бар ин «дида» шикоятӣ рӯзгор ба якдигар
мегӯем ва ҳар кӣ аз роҳ дар-ояд, хабарӣ Маҳмуд ме-
пурсем ва ба дӯстони мо, ки онҷоянд, номаю мулоти-
фа менависем ва ахволҳо менамоем ва талаби сӯҳбатӣ
вай мекунем, то ба ҷониби Хуросон равем, ки қавме
соҳиббаёлонем ва дарвеш гаштаем. Ба ҳукми зарурат
хонаи хеш мегузорем ва ба талаби шугл хидмат меку-
нем. Ҳолӣ хеш гуфтем. Ақилуи фармон худовандроост.

Фаҳруддавла чуи ин сухан бишунид, рӯй ба Соҳиб
карду гуфт: — Чӣ мебинӣ ва моро чӣ мебояд кард бо
инҳо?

Соҳиб гуфт: — Малик эшонро амон додааст ва аҳ-
ли қаламу фазланд ва мардумзода ва баъзоро банда
мешиносад ва тааллуқ ба банда доранд. Қори аҳли қа-
ламо ба банда бозгӯзор то он чӣ воҷиб кунад, банда
дар ҳаққи эшон кифоят кунад, ҷунон ки фардо хабарӣ
эшон ба хидмат расад.

Пас, ҳамон хоҷибро фармуданд, ки эшонро ба са-
рон Соҳиб бурд ва бисупурду худ бозгашт. Эшон би-

тарсиданд ва бар чони хеш меларзиданд, ки то Соҳиб биёяд ва эшонро чӣ уқубат кунад. Чун Соҳиб ба сарои хеш омад, дар эшон ингарист. Замоне шуд, ки фарроше биёмад ва ҳамаро бардошт ва дар хучрае бурд чун бихишт ораста ва фаршхон муртафсе афгаида, дастҳо ниҳода.

— Гуфт: — Биравед ва ҳар кучо хоҳед, бинишинед. Эшон бирафтанд ва бар он матраҳҳо бинишастанд. Чун соате буданд чуллоб оварданду хон орошанд. Аз анвои хӯрдани биёварданд, бихӯрданд ва даст бишустанд. Шароб оварданду маҷлис биниҳоданд ва мутрибон самоъ барканиданд. Эшон ба самоъ ва завқ мангул буданд ва берун аз се фаррош, ки хидмати эшон мекарданд, ҳеҷ касро дар он хучра роҳ набуд ва кас надонист, ки ҳолн эшон бар чӣ ваҷҳ аст ва ҳама шаҳр аз зану мард надонист аҳволи эшон ва дар ғам мебуданд ва фарзандони эшон мегиристанд. Чун рӯз ду-се бигузашт, ҳочибе аз онн Соҳиб даромад ва гуфт: — Соҳиб меғӯяд, «донед, ки хонаи ман зиндонро нашоёд, имрӯз ва имнаб меҳмони манаед ва агар бо шумо эшти хостандӣ кард, шуморо ба хонаи ман нафрестодандӣ». Дил фориг доред, ки чун Соҳиб аз девои бозояд, дар тартиби шугли шумо мангул гардад.

Дарҳол дарзиро фармуд, то сӣ чоман дебо бибуринд ва сӣ асб бо зинхо рост карданд. Дигар рӯз, ки оғтоб баромад, он ҳама пардохта буд, ҳамаро пешн худ хонд ва ҳар якero чомаю дасторе ва асбею соҳте бидод ва ба шугле номзад кард ва баъзеро идрор фармуд ва ҳамгинуиро силат дод ва ба хушнудӣ ба хонаҳои эшон фириестод. Дигар рӯз ба саломн Соҳиб омаданд, гуфт: — Ақшун мултафа манависед ба Маҳмуд ва заволи мамлакату малик махоҳед ва шикоят макунед.

Чун Соҳиб пешн Фаҳруддавла шуд, нурсид, ки «бо он чамоат чӣ кардед?» Гуфт: — Эӣ худованд, ҳар якero исебе ва соҳте ва якдаст чома бидодам ва нафақа инз бидодам ва ҳар кӣ дар ин девои ду шугл дошт, яке бисптадаму бо эшон додам, чунон ки ҳамаро бо амали шониста ва дархӯр, боз ба хонаҳо фириестодам.

Фаҳруддавларо ҳуш омаду биписандид ва гуфт: — Агар чуз ин кардӣ, нашонистӣ ва кошкӣ он ки имсол кардаӣ, пеш ба ду сол карда будӣ, то эшонро ба мухोलлифа рағбат наҷфтодӣ.

Баъд аз ин набияд, ки мардеро ду амал фармоянд, илло мардеро амале, то ҳама амалҳо бо равнақ бо-

шанд. Ва дигар ду-се амал як мардро мифармоӣ, ки айш бар мутасаррифон тағе шавад ва айбҷӯёну соҳиб-тарафон гӯянд, дар шаҳру мамлакати эшон мард намондааст, ки мардиро ду шугл мефармоянд ва ба бокифоити мо ҳамл кунанд ва набинӣ, ки бузургон гуфта-анд: «Лилкуллӣ амалияи ричолу».

Ва дар мамлакат шуглхон бузург бошад ва хурду миёна, ҳар омили мутасаррифпешаиро бар андозаи кифоят ва фазлу андозаи олат як шугл мефармоӣ ва агар касе як шугл дорад ва шугле дигар хоҳад иҷобат накунад, то ки расми мӯҳдас аз мамлакат бияфтад ва чун ҳама мутасаррифон бо амал бошанд, мамлакат ободон шавад. Дигар он ки мулк ба уммол орошта бошад ва бузургони сипоҳ ва сари ҳама омилон ва мутасаррифон вазир бошад ва ҳар он гоҳ, ки вазир бад бошад ва золиму дароздаст, уммол ҳама ҳамчунон бошанд. Ва агар омили тасарруфи нек донад ва дабирию муставфӣ ва муомилатшинос бошад, ки дар ҳама ҷаҳон назир надорад, чун бадмазҳаб бошад ва бадкеш, чун... тарсову габр, мусулмонро ба баҳонаи ҳисоб ва амал раиҷ намоянд ва истихфоф кунанд. Чун мусулмон аз ин кеш биду мазҳабӣ бад тазаллум кунанд ва биноланд, ўро маъзул бояд кард ва молш бояд дод ва бад-он машғул набояд шуд, ки гӯянд дар ҳама ҷаҳон дабири ва муҳосабӣ ва омили бакифояттар аз ин нест. Агар ин аз миён бархезад, ҳама муомилат ба зиён ояд ва ҳеҷ кас ин шугл натавонад кард, дурӯғ гӯянд. Ин сухан набояд шунд ва ўро бо дигарӣ бадал бояд кард...

Гуфтем, ки уммол ва шугли эшон тааллуқ ба вазир дорад. Ва вазирӣ нек подшоҳро некӯном ва некӯсират гардонад ва ҳар подшоҳе, ки ў бузург шуд ва бар ҷаҳонӣ фармон ёфт ва то қиёмат номин ў ба некӣ мебаранд, ҳама он буданд, ки вазирони нек доштандӣ ва лайғомбарон... ҳамчунин Сулаймон * чун Осафи Бархӣ * дошт ва Мусо... чун Ҳорун ва Исо * чун Шамъун * ва Мустафо *... чун Абӯбакри Сиддик... ва аз подшоҳони бузург чун Қайхусрав * ва Гударс * ва Манучехрро * чун Сом * ва Афросиёбро * Пирони Виса * ва Гуштоспро * чун Ҷомосп * ва Рустам чун Заҳора ва Баҳромӣ Гӯрро * чун Ҳуразур ва Нӯширвон Одилро * чун Бузарҷмеҳр * ҳулафои Баши Аббосро * чун Оли Бармак * ва Сомониёро * чун Балъамӣ ва Султон Махмудро * чун Аҳмади Ҳасан * ва Фаҳруддавларо *

чун Соҳиб Аббод * ва Султон Тугралро * чун Абуиасри Кандарӣ ва султон Алпарслонро * ва султон Маликшоҳро * чун Низомулмулк Алҳасан ва монаиди ин бисёр-ранд.

Аммо вазир бояд, ки иокдин ва покэйтиқод ва ҳана-фимазҳаб бошад, ё шофеимазҳаб ва соҳибқаламу подшоҳдӯст бувад. Ва агар вазирзода бошад, бузургвортар ва муборақтар, ки аз рӯзгори Ардашери Бобакон * то рӯзгори Яздгурди * Шахриёр, то охири мулуки аҷам ҳамчунон ки подшоҳ фарзанди подшоҳ боистӣ, вазир ҳам фарзанди вазир боистӣ. Ва то ислом дарнабмад, ҳамчуниш буд. Чун мулк аз хонаи мулуки аҷам би-рафт, вазорат аз хонаи вузаро беруи рафт.

ҲИКОЯТ

Чуни гӯянд, ки рӯзе Сулаймон ибни Абдулмалик * бор дода буд. Ва бузургони давлату падимони ӯ ҳозир буданд ва бар забони ӯ чуни рафт, ки «мулки ман агар аз мулки Сулаймон ибни Довуд * бештар нест, камтар ҳам нест, пале он ки ўро бо деви парӣ ва вуҳуи туюр фармон буд ва маро нест ва он гапчу таҷаммул ва зипат ва мамлакату лашкар ва фармонравой, ки марост, имрӯз дар ҳама олам кирист ва ё пеш аз ман кири буд ва чӣ дармебояд дар подшоҳини ман, ки надорам?»

Яке аз бузургон ўро гуфт: — Бехтарини чизе, ки дар мамлакат дарбояд ва подшоҳон доштаанд, малик надорад. Гуфт: — Чӣ гуна? Он чӣ чиз аст, ки ман надорам? Гуфт: — Он вазире, ки дархӯрди ту бошад, надорӣ. Ту подшоҳӣ ва подшоҳзода ва туро вазире бояд вазирзода, кофӣ, ки «дваҳ падари ӯ» вазир буда бошанд. Гуфт: — Дар ҷаҳон вазире бад-ни сифат ба даст ояд? Гуфт: — Ояд. Гуфт: — Куҷо? Гуфт: — Ба Балх. Гуфт: — Он Ҷаъфарӣ Бармак * аст ва надарони ӯ то Ардашери Бобакон * вазирон будаанд ва «Навбаҳори Балх», ки оташкадаи қадимӣ аст, бар эшон вақф аст. Чун ислом надид омад ва давлат аз хонадони Мулуки Аҷам би-рафт, надарони ўро ба Балх мақом афтод ва ҳамаи ҷо бимонданд, вазорат эшонро маврус аст ва китобхост эшонро дар тартиб ва сияри вазорат инҳода, ки чун фарзандони эшон хату адаб биёмӯхтандӣ, он кутуб бад-эшон додандӣ, то ёд гирифтаандӣ ва сирати инса-

ронн эшон чун сирати падаронн эшон будй. Дар хама маонй ирел вазорат эшонро шояд.

Ва аз Бани Умйя ва Бани Марвон * хеч подшоҳе бузургтар ва тавонгартар аз Сулаймон ибни Абдулмалик * набуд.

Чун ки сухан бишунид, дил дар он баст, ки Ҷаъфарн Бармакро аз Балх бифранд, то вазорати хеш бад-ӯ диҳад. Амдешид, ки ханӯз магар габр бошад. Пас, пурсид, ки мусулмон шудааст? Гуфт: — Оре.

Шояд илуд ва нома фиришод ба воллн Балх, то Ҷаъфарро ба Димишк фиришад ва агар сад ҳазор динор бояд дар баргу таҷаммулн ӯ бидиҳанд ва ўро ба ҷалолати ҳар чӣ тамомтар ба ҳазрат фиришанд. Пас, воллн Балх чун фармон бихонд, Ҷаъфарро сӯи Димишк фиришод ва ба ҳар шаҳре, ки расидй, бузургони шаҳр истиқбол нардани ва ҳам бар он гуна омад, то Димишк. Ва чун ба Димишк расид, савон Сулаймон ибни Абдулмалик, хама бузургони давлат ва сипоҳ ба истиқболи ӯ шуланд ва ўро ба ҳашмати ҳар чӣ тамомтар дар шаҳр бурданд ва ба сарон ҳар чӣ неҳӯтар фурӯд оварданд. Ва баъд аз се рӯз ўро пешн Сулаймон ибни Абдулмалик бурданд. Чун ҷашми Сулаймон бар вай афтод, ба дилору манзараш хуш омад. Чун Ҷаъфар бар айлон омад, ҳочибон ўро ба мартабат пешн тахт бурданду бинишонданд ва боз пас омаданд. Чун Ҷаъфар рост бинишаст, Сулаймон тез дар ӯ нигарист ва пас рӯй турш кард ва ба ҳашм гуфт: — Бархез аз пешн ман!

Ҳочибон ўро баргирифанд ва бозгардониданд. Ҳеч кас надонист, ки сабаби он чӣ буд? То намози пешн кард ва нишотн шароб кард ва бузургони давлат ҳозир омаданд ва пудамо бинишастанд ва даст ба шароб бурданд. Ва давре чанд бигашт ва хуш бинистод. Чун диданд, ки Сулаймон хеш даромад, яке аз хавос гуфт: — Малик Ҷаъфарн Бармакро бо ҷандин эҷозу икром аз Балх бифармудй, то оварданд аз ҷиҳати шуглн бузург. Чун дар пешн амралмўмнинн бинишаст, ҳам нахустин бор дарҳол ўро сард кард. Сабаби он чӣ буд, ки бандагон дар тааҷҷуб бимонданд?

Сулаймон гуфт: — Агар на он будй, ки марди бузургзода аст ва аз роҳн дур омадааст, бифармудаме, то гарданин ӯ бинзадандй ҳамон соат, ки бо хештан заҳри қотил дошт ва ҳам нахустинн бор, ки пешн омад, заҳр тўхфа овард.

Яке аз бузургон гуфт: — Маро дастуре диҳед, то неши ӯ равам ва аз ин ҳол бозпурсам, то худ чӣ гӯяд, мукбир ояд, ё мукбир шавад. Гуфт: — Бирав.

Дарҳол бархост ва ба назди ӯ шуд. Ва аз ӯ пурсид, ки «ту имрӯз чун пеш Сулаймон рафтӣ, заҳр доштӣ бо хештан?» Гуфт: — Бале ва ханӯз дорам. Инак дар нигини ангуштарии ман аст ва падарони ман ҳамчуни доштаанд ва ин ангуштарӣ маро аз падар ёдгор ва мерос ғудааст. Ва бад-ин ангуштарӣ падарони ман ҳаргиз ба масал мӯрчае наёзурданд, то ба ҳалоки одамии чӣ расад. Вале аз чиҳати ҳазму эҳтиёти кор хешро доштаанд. Ва амирони подшоҳон бисёр вакте маро аз чиҳати молу хоста ранҷо расонидаанд ва шиканҷаҳо карда. Дар ин ҳол, ки Сулаймон * маро бихонд, маро ба ҳақиқат маълум набуд, ки ба сабаби чӣ хондааст. Ман андошидам, ки агар аз ман ганҷ талаб кунад, ё чизе хоҳад, ки вафо нагаҳонам кард, ё ранҷе расонад, ки тоқати он надорам, нигини ангуштарӣ ба дандон барканам ва заҳр бихӯрам, то аз ҳама ранҷу мазаллат бозраҳам.

Он мард чун аз вай сухан бар ин ҷумла шунд, дарҳол бозгашт ва дар пеш Сулаймон омад, ин мочаро бозгуфт. Сулаймон аз ҳазму эҳтиёти ӯ ва бедориву хушбӯии Ӯаъфар * аҷаб монд ва дил бар вай хуш кард ва узри вай бипазируфт ва фармуд, то маркаи хоси вай бибаранд ва бузургон ба дари сарон ӯ раванд ва ӯро бо ҷалолу иқром ба даргоҳ оранд. Пас, дигар рӯз ҳамчуни қардад. Пеш Сулаймон омад. Сулаймон ӯро даст доду аз ранҷи роҳ бипурсид ва бисёр бузургӣ намуду некӯӣ гуфт ва бинишондаш. Ва ҳам дарҳол хилъати вазорат пӯшондаш ва давои пеш ниҳодаи фармуд, то ҷанд нишон дар пеш ӯ бикард. Ва ҳаргиз Сулаймонро бад-он хуррамӣ надида буданд, ки он рӯз. Чун аз боргоҳ бархост, нишоти шароб кард ва маҷлисе биёристанд аз зарру ҷавохир ва фаршҳои заркашида бофта, ки ҳаргиз ҷаҳониён чунон надида буданд ва ба маҷлисе бинишастанд. Дар миёни хуррамӣ Ӯаъфар аз Сулаймон * пурсид, ки аз миёни ҷанди ҳазор мардум, малик аз чӣ дониш, ки бада бо худ заҳр дорад? Сулаймон гуфт: — Чизе бо ман аст, ки бар ман аз ҳар чӣ дар хизона аст ва ҳар чӣ дорам, азизтар аст ва ҳаргиз аз хештан ҷудо накунам ва он ду мӯҳра аст монанди ҷазъ аст ва на ҷазъ аст. Ва аз хизонаи мулк ба дасти ман афтодааст ва бар бозуи ман бастааст ва

хосияташ он аст, ки ҳар кучо заҳр бошад бо касе ва агар дар таому шароб заҳр кунад, чунон ки бӯи заҳр бад-ӯ расад, дар чунбин оянд ва бар ядигар задан гиранд ва беқарор навад ва ман ба он аломат донам заҳро, ки дар маҷлиси ман бошад ва ин мӯҳраҳо ба эҳтиёт дорам. Чун ту пой бар айвон ниҳодӣ, мӯҳраҳо чунбидан гирифт. Ҳарчанд пештар меомадӣ, чунбиши эшон батар мешуд. Чун дар пешин ман нишастӣ, худро ба ядигар мезаданд. Ва маро ҳеҷ шак намонд, ки заҳр бо туст ва агар каси дигар ба чон ту будӣ, ҳеҷ нисо накардаме ва чун туро бозгардониданд, мӯҳраҳо сокин шуд. Он гоҳ аз бозу бикушод ва бад-ӯ намуд.

Гуфт: — Ту ҳаргиз чизе аз ин аҷибтар дидаӣ?

Ҷаъфар ва ҳама бузургон дар он мӯҳраҳо ба таъҷуб нигоҳ мекарданд. Пас, Ҷаъфар гуфт: — Ман дар элидагонин худ ду аҷиб дидаам, ки мисли он надидам; яке ин ки бо маллик ҳамебниам ва дигар он ки бо малики Табаристон дидам.

Сулаймон гуфт: — Чӣ гуна дидӣ? Бозгӯӣ то бишунавам.

ҲИКОЯТ

Ҷаъфар гуфт: — Чун фармони маллик расид ба воли Балх, то бандаро ба ҷониби Димнашк гусел кунад. Банда барг бисохт ва рӯй ба ҷониби хидмат ниҳод ва аз Нишопур оҳанги Табаристон кард, ки он ҷо бизоате дошт. Чун ба Табаристон расид, малики Табаристон ҷистикбол кард ва бандаро ба шаҳри Омул даровард ва дар сарои хеш нузул фармуду нузл фиришод ва ҳар рӯз ба ӯ дигар бурдаме ва ба тамошое, ҳамчунин рӯзе дар миёни хурраи бандаро гуфт: — Ту ҳаргиз тамошои даръё кардаӣ? Гуфтам: — На. Гуфт: — Фардо ба тамошои даръё меҳмони маӣ. Гуфтам: — Фармон туст.

Бифармуд, то маллоҳон фардо киштиҳо роест кунад ва сохта бошанд. Дигар рӯз бандаро ба лаби даръё бурд ва дар киштӣ нишастем ва мутрибон самоъ баркашидаанду маллоҳон киштиҳо ронданд ва сокиён шароб мепаймуданд ва ману маллик ба ядигар нишаста будем, чунон ки миёни мо восита набуд ва ангуштаре дар ангушт дошт. Нигини ӯ аз ёкути сурх, бағоят неку, чунон ки банд аз он некутар надида буд. Аз ҷиҳати некуи банд ҳар замон дар ангушти ӯ нигоҳ ме-

кардам. Чуи малик дид, ки дар ангуштарии ӯ нигоҳ мекунам, аз ангушт берун кард ва пеши ман андохт. Ман хидмат кардам ва бўса додаму пеши малик биниҳодам. Малик бардошт ва пеши ман ниҳод ва гуфт: — Ангуштарӣ, ки аз ангушти ман берун омад бар сабил бахшиш ва ато, боз ба ангушти ман наёяд. Ман гуфтам: — Ин ангуштарӣ ҳам ангушти маликро шояд.

Ва пеши малик бозниҳодам. Малик боз пеши банда ниҳод. Аз баҳри он ки ангуштарӣ бас гаронмоя ва неку буд, гуфтам: — Ин дар миёни шароб медихад. Мабодо, ки дар хушбӯрии пушаймон шавад ва диллаш ба ранҷ ояд.

Ангуштарӣ боз пеши малик ниҳодам. Малик ангуштарикро бардошт ва дар дариё андохт. Ман гуфтам: — Оҳ, агар донистае, ки малик ба ҳақиқат дар ангушт нахоҳад кард ва дар дариё хоҳад андохт, боре ман бипазнруфтае, ки ман ёкут ҳаргиз чунон надидам.

Малик гуфт: — Ман чанд бор пеши ту ниҳодам, чуи дидам, ки ту дар он бисёр менигарӣ, аз ангушт берун овардам ва ба ту бахшидам. Ва агарчӣ он ангуштарӣ неку буд, ба чашми ман, агар ба чашми ту аз он некутар набудӣ, набахшидаме. Гуноҳ туро бувад, ки напазнруфтӣ. Чуи ба дарё андохтам, дарег меҳӯрӣ, вилеки чорае бикунам, то магар ба ту бирасонам.

Ғуломеро гуфт: — Бирав ва дар завраке нишани. Чуи ба каноран дарё расӣ, бар асбе нишани ва тозиёи мерав, то би сарой ва хазинадорро гӯ, ки «фалон сандуки симири меҳоханд». Биситон ва ба тааҷҷил биёвар.

Ва пеш аз он ки ғуломо фиришод, маллохро фармуд, ки лангархоро фурӯхта ва киштихоро бар чой бидор, то бигӯям, чӣ бояд кард. Маллоҳ ҳамчунин кард ва шароб меҳӯрдем, то ғулом даррасид ва он сандук пеши малик ниҳод. Малик сари кисае, ки бар миён дошт, бикӯшод ва калиди симири баркашиду қуфл бикӯшод ва даст дар сандук кард ва моҳие зар бароварду дар дарё андохт. Моҳии заррии зери об шуду гӯта хӯрд ва ба катри дарё расиду аз ҷанм нопаид шуд. Замоне буд, бар сари об омад, он ангуштарӣ дар даҳон ниҳода. Малик маллохеро фармуд, то завракеро он чо токт ва мохиро бо ангуштарӣ бигирифт ва ҳамчунон пеши малик овард. Малик ангуштарӣ аз даҳони моҳӣ биситаду пеши ман андохт. Ман хидмат кардам ва ангуштарӣ бардонитаму дар ангушт кардам ва малик он моҳиро дар сандук ниҳод ва қуфл барафгаид ва ка-

луд ба кнса ниҳоду ба хона фирнстод ва мо ҳама му-
тахайнр мондем.

Пас, Ҷаъфар гуфт: — Инак, ангуштарӣ дар дасти
ман аст.

Берун кард ва пешн Сулаймон ниҳод ва гуфт: — Эй
худованд, ангуштарӣ ин аст.

Сулаймон бардошт ва бидид ва боз бад-ӯ андохт.

Гуфт: — Ёдгорин чунон марде зоеъ натавои кард.
Ғараз аз ин китоб на ин ҳикоят аст, лекни чун ҳикоят
гариб ва мувофиқ афтод, ёд карда шуд.

Мақсуд аз ин боб он аст, ки чун рӯзгорӣ нек фароз
ояд, замонаи бемор бех гардад, нишонаш он бошад,
ки подшоҳи нек надид ояд ва муфсидонро кам гардо-
над ва роӣҳояш савоб афтад, вазиру пешкоронаш нек
бошанд ва ғайра. Ва ҳар коре якеро фармоянд ва ду кор
як касро нафармоянд. Ва бадмазҳабонро заиф кунанд
ва покмазҳабонро баркашанд. Ва золимонро дасткӯтоҳ
кунанд ва роҳхо эмин доранд. Ва аз подшоҳ лашкару
ранят тарсанда бошанд ва бефазлонро ва беаслонро
амал нафармоянд ва кӯдаконро барнакашанд. Ва тад-
бир бо пирону доноён кунанд ва сипаҳсолорӣ ба пиро-
ни кордида диҳанд, на ба ҷавонони навхоста. «Мардро
ба ҳунар ҳаридорӣ кунанд, на ба зар». Онро ба дунё
мафурӯшанд ва ҳама корхо ба қондан хеш бозтаранд.
Ҳар касро ба андозаи вай бидоранд, то корхон онинву
дуньявӣ бар низоми бошад. Ва ҳар чӣ бар ҳилофи ин
бувад, подшоҳ руҳсат надихад ва камобешн корхо ба
тарозӯи адл ва шамшерн снёсат рост кунанд.

ҲАСЛИ ЧИҲИЛУ СЕЮМ

АНДАР МАЪНИИ АҲЛИ СИТР ВА САРОИ ҲАРАМ ВА ҲАДДИ ЗЕРДАСТОН ВА ТАРТИБИ ОН

Набояд, ки зердастони подшоҳ забардаст шаванд, ки
аз он ҳалал таваллуд кунанд ва подшоҳи бе фарру шу-
кӯҳ монад. Ҳосса занон, ки аҳли ситранд... ва ғараз аз
эшон гавҳарн насл аст. Ва ҳар кӣ аз эшон асплтар-
беҳтар ва ҳар кӣ мастуртар-сутудатар. Ва ҳар гоҳ, ки
занони подшоҳ фармонидеҳ шаванд, ҳама он фармоянд,
ки соҳибғаразон эшонро биёмузанд ва бишунавонанд
ва ба раъюлайн чунон ки мардон аҳволи берун пайвас-
та мебинанд, эшон натавонанд дид ва пас ба мӯҷибн гӯ-

яндагои, ки дар пешн кори эшон бошанд, чун хоҷиба ва холима фармон диҳанд. Лобад фармони эшон хилофи ростӣ бошад ва аз он ҷо фасод таваллуд кунад ва ҳашмати подшоҳро зиён дорад ва мардумон дар раиҷ афтанд ва халале дар мулку дин дар-ояд ва хостан мардум талаф шавад ва бузургони давлат озурда гарданд...

ҲИКОЯТ

Судоба*, зани Қайковус*, бар ӯ мусаллат шуда буд. Чун Қайковус кас ба Рустам фиришод, ки Сиёвушро* чун бузург кардӣ ва одоби шоҳӣ дар ӯ омӯхтӣ, ба маҷази фириш, ки маро орзӯи фарзанд мекунад. Рустам* Сиёвушро пешн Қайковус фиришод ва саҳт некӯрӯӣ буд ва Судоба аз паси парда ӯро бидиду бар вай фитна шуд. Қайковусро гуфт, ки «Сиёвушро* бифармой, то дар шабистон ояд, то хоҳарои ӯро бубинанд». Қайковус гуфт: — Дар шабистон шав, то хоҳарон тӯро бубинанд.

Сиёвуш гуфт: — Фармон худовандро, валекин эшон дар шабистон беҳтар бошанд ва банда дар айвони худованд.

Чун дар шабистон шуд, Судоба қасди ӯ кард, ӯро ба ҳештан кашид ба мағзини фасод. Сиёвушро ҳашм омад, ҳештанро аз дасти ӯ бирахонд ва аз шабистон берун омад ва ба сарон ҳеш шуд. Судоба тарсид, ки магар пешдастӣ кунам ва пешн Қайковус рафт. Гуфт: — Сиёвуш қасди ман кард ва дар ман оғехт ва ман аз дасти ӯ бичастам.

Қайковусро аз Сиёвуш ҳашм омад ва дил гарон кард. Ва ин гуфтугӯӣ ба ҷое анҷомид, ки Сиёвушро гуфтанд: — Тӯро ба оташ савганд бояд хӯрдан, то дили подшоҳ бар ту ҳашм нагираду хуш шавад. Гуфт: — Фармон шоҳро, ҳар чӣ фармояд истодаам.

Пас, чандон ҳезум дар саҳро биниҳодад, ки ин фарсанг дар ин фарсанг бигирифт ва оташ андарзадад. Чун оташ зӯр гирифт ва ба болой кӯҳе шуд, Сиёвушро гуфтанд: — Ҳин, даррав.

Сиёвуш бар пушти Шабранг нишаста буд. Номи худон таоло бурд ва асб дар оташ ҷаҳониду нопаёдо шуд. Замоне неқ даргузашт: Аз он ҷониби оташ берун омад, чунон ки як тори мӯй бар андом табоҳ нашуд ва на асб ӯро осеб расид. Ва ҳаман халқ дар ҷиғифт бимон-

данг. Ва мӯбадон аз он оташ бигрифтанду ба оташкада бурданд ва ҳаиӯз он оташ зинда аст ва бар ҷой аст, ки ҳукм кард ба ростӣ. Баъд аз он Қайковус Сиёвушро Балх доду фириетод ва Сиёвуш ба сабаби Судоба дил аз падар озурда буд ва зиндагонӣ ба ранҷ мегузошт ва дар дил кард, ки дар вилоятӣ Эрон набошад ва месиголид, ки ба Хиндустон равад, ё ба Чину Мочин. Пирони Виса *, ки вазир ва сипаҳсолори Афросиёб * буд, аз рои дили Сиёвуш хабар ёфт. Хештанро бар вай арз кард ва аз Афросиёб ҳама некуӣ дархост ва ӯ дарназируфт ва дар аҳл шуд. Гуфт: — Хона яқсат ва гавҳари ҳар ду яке ва Афросиёб уро аз фарзанд гиromитар дорад ва ҳар гаҳ хоҳад, ки дил хуш кунад ва ба эронзамин равад, Афросиёб дар миён шавад ва бо Қайковус васикате маҳкам кунад. Уро бо ҳазорон эҷозу икром пешин падар фириетад.

Сиёвуш аз Балх ба Туркистон шуд ва Афросиёб духтарин хешро бад-ӯ дод ва уро гиromитар аз фарзандон медонист, то Гарсеваз, ки бародари Афросиёб буд аз наӣранг на адовати Сиёвуш пешин Афросиёб суратхо бааст ва уро гунаҳкор кард ва Сиёвуш бегунаҳ дар Туркистон кушта шуд. Ва гиристану пешвин дар Эрон афтод ва илон барошуфтанд. Ва Рустам аз Сиптон ба ҳазрат омад ва бедаетуре дар шабистони Қайковус бирафт ва Сулобаро гесӯ бигрифт ва бадар кашид ва ба шамшер пора-пора кард. Ва касро заҳрани он набуд, ки гуфтӣ: «Нек кардӣ, ё бад кардӣ».

Пас, ҷангро миён бастанд ва ба кини хостани Сиёвуш ба Туркистон рафтанд ва ҷандин сол ҷанг карданд ва ҷандин ҳазор сар аз ҳар ду ҷониб бурида шуд.

Сабаби ли ҳама кирдори Судоба буд, ки бар подшоҳ ҳоким буд...

ҲИКОЯТ

Дар таърих омадааст, ки ҷу Нисқандар * аз Рум биёмад ва Дороӣ ибии Доро *, ки аз Мулуки Аҷам буд, бишикаст ва Доро дар ҳазимат шуд ва хидматгори арронии ӯ уро бикуншт. Ва Доро духтаре дошт некурӯӣ ва боҷамол, хоҳараш ҳамчунин некурӯӣ буд ва ҷанд духтар, ки дар сарон ӯ буданд, Сикандарро гуфтанд: — Сӯи шабистони Доро гузаре кун, то мохрӯшӣ наринай-каронро бубинӣ, хосса духтари Доро, ки дар ҳусн уро назире нест.

Ва гараз аз ин гӯяндагонро он буд, то Сикандар духтари Доро бубинад. Чун бубинад, бегумон ўро ба зини кунад. Сикандар ҷавоб дод, ки «мо мардонн ўро биниҷастем, набояд, ки занонн эшон моро бишикананд». Иҷобат накард ва дар шайбистонн Доро нарафт.

Ва дигар ҳадиси Хисрав* ва Ширин* ва Фарҳоди Самрӣ* маъруф аст, ки чун Хисрав Ширинро чуни дӯст дошт ва инон ба дасти Ширин дод ва ҳама он кард, ки у гуфт. Лочарам, Ширин далер гашт ва бо чун ӯ подшоҳе майл ба Фарҳод кард.

ҲИКОЯТ

Бузарҷомеҳро* пурсиданд, ки сабаб чӣ буд, ки подшоҳин Оли Сосон* вайрон гашт ва ту тadbиргари у будӣ ва имрӯз ба рою тadbир ва хираду дошиш туро дар ҷаҳон назире нест.

Гуфт:— Сабаб ду чиз буд; яке он ки Оли Сосон корхон бузург ба кордоронн хурд ва подон гумошта буданд ва дигар ахли дошину хирадмандонро харидорӣ накарданд ва кор бо подону кӯдакон гузонидад ва ин хардуро хираду дошину набовишад ва ҳар он гоҳ, ки кор бо подону кӯдакон афтад, бидон, ки подшоҳ аз ҳола бихоҳад шуд...

ҲИКОЯТ

Гӯянд, ки дар рӯзгори Бани Исроил фармон: чунон буд, ки чихил сол ҳар кӣ тани худро аз гуноҳ ингоҳ дорад ва рузи дораду намоз ба вақти ҳеш гузорад ва ҳеҷ касро наёзорад, се ҳолати ӯ ба наздики худон таоло риво шавад аз ҳар чӣ хоҳад. Марде буд аз Бани Исроил порею исқард. Номн ӯ Юсуф* ва занн порею мастуря дошт, номн ӯ Қиреиф. Ин Юсуф чихил сол бар ин гуна тоғт ҳамедошт ва ибодати худон таоло мекард, то ибодат ба сар бурд. Бо худ андеши кард, ки акиун чӣ чиз хоҳам аз худон таоло? Дӯсте бонистӣ, то ба вай тadbир кардам, то чӣ чиз хоста шудӣ, ки он бехтар будӣ. Харчанд меандешид, каси мувофиқ ёдаш наёмад. Дар хона шуд, ҷанмиш бар зан афтад, гуфт: — Дар ҳама ҷаҳон маро ҳеҷ кас аз ин дӯсттар надорад ва ҷуфти ман аст ва модари фарзандонн ман аст ва исқини вай исқини ман аст ва аз ҳама халқ маро бехтар хоҳад. Савоб он аст, ки ин тadbир бо вай биҷунам.

Ҳас, заиро гуфт: — Бад-он ки ман ин тоат ҷиҳил сол ба сар бурдам ва се ҳоҷати ман равост. Дар ҳама ҷаҳон маро аз ту неқхоҳтар касе нест, ҷӣ хоҳам аз худон азза ва ҷалла?

Зан гуфт: — Донӣ, ки маро инз дар ҳама ҷаҳон туй ва ҷашмам ба ту равшан аст ва занон тамошоғоҳ ва киштзори мардон бошанд. Дилн ту ҳамеша аз ман хуррам бошад ва айшн ту аз сӯҳбатн ман хуш. Аз худон азза ва ҷалла биҳох, то маро, ки ҷуфтн туам, ҷамоле диҳад, ки ҳеҷ занро надода бошад, то ҳар вақт, ки аз дар дарой, маро бо ин хушн ҷамоле бинӣ, дилн ту хуррам шавад ва моро умре, ки мондааст, ба хуррамн ва созгорн ба сар барем.

Мардро ҳадисн зан хуш омад. Дуо карду гуфт: — Ё раб, ин занн маро хушн ҷамоле деҳ, ки ҳеҷ занро надодаӣ.

Эзидтаоло дуон ӯро иҷобат кард. Зани ӯ дигар рӯз, ки аз ҷоман хоб бархост, на он зан буд, ки шабона хуфта буд. Сурате гашта буд, ки ҷаҳоннӯн ба неқин ӯ надида буданд, Юсуф, ки ӯро бад-он ҷамол бинид, Ва ин заиро ҳар рӯз ҷамолу неқӯн беитар ҳамебуд. Сарн ҳафта ба ҷое расид хушн ҷамолн ӯ, ки ҳеҷ бинандае дар ӯ натавошнестн ингарист. Хабарн неқӯнн ӯ дар ҷаҳон бипароғанд ва мардону занон аз шаҳру русто аз ҷойгоҳн дур ба назоран дидорн ӯ ҳамсомаданд. Пас, рӯзе дар онна менигарист ва ҷамолн хеш днд ва дар сурату рӯю мӯю лабу дандон ва ҷашму абрӯн хеш тамошо мекард ва аҷабею такаббуре дар дил овард ва гуфт: — Имрӯз дар ҳама ҷаҳон кист чун ман ва ин хушн ҷамол, ки марост, кирост? Ман дархӯрдн ин мард наям, мардн даръеш, ки нонн ҷавнн хӯрад ва аз неъматн дунё баҳрае надорад ва зиндагонн ба сахтн барад. Ва ман дархӯрдн подшоҳонн рӯн заминам. Агар маро бубинанд, дар зарру дебо гиранд ва маро иззу ноз даст доранд.

Аз ин маънн хавас дар сарн ин зан шуд. Бо шӯй носозгорн ва бадхӯй пеша гирифт ва бефармонн ҷаҷоҷ ва андеша ва сақат гуфтани ҷафо кардан дар сар гирифт. Ва ин ҳар замон шӯйро гуфтн, ки «ман ҷӣ дархӯрн туам? Ту нон ҷандон надорн, ки сер бнхӯрн!» Ҷаҳор кӯдакн тифл дошт. Аз шавҳар дил баргирнфт ва аз шустушӯю хӯрдухуфт ва пухтн эшон даст бидошт. Ва аз бадсозгорн ба ҷое расид, ки Юсуф ба ҷон омад ва

сахт андармонд ва рӯй ба осмон карду гуфт: — Ё раб, ни занро хирс гардон.

Ин зан дарзамои хирс шуд ва иякол гашт ва пай-васта гирди ни дару бом гардидӣ ва аз ни хона дур нашудӣ. Ва ҳама рӯз аз чанмаи об медавидӣ ва Юсуф* аз доштани фарзандону кӯдакон очиз омад ва тоат бегоҳад ва намозаш аз вақт ҳамашуд. Дигар бо-ра дармонд, очиз гашт. Зарураташ ба ҷое расид, ки рӯй ба осмон карду гуфт:—Худоё, ин хирсгаштаро ҳам-чунои занс гардон, ки буд ва дили қонеаш бидеҳ, то бар сари ни кӯдакони хурд ҳамабошад ва тимори эшон ҳамедорад, чунои ки буд, то мани банда ба ибодати ту-худон азза ва ҷалла машғул бошам.

Дарҳол ҳамои зан гашт, ки буд. Ба тимор донтани кӯдакони машғул шуд. Ва ҳар гаҳ, ки аз ин ҳол ёд овард, нишодидӣ, ки ба хоб дида будӣ...

ДАР МАЪНИИ ЗЕРДАСТОН

Эзидтаоло подшоҳро забардасти ҳамаи мардумон офаридааст ва ҷаҳониён ҳама зердасти ӯ бошанд ва ноилпораю бузургӣ аз ӯ доранд. Бояд ки эшонро чунои дорад, ки ҳамаи аҳли салоҳ ва ҳештаишинуи бошанд ва ҳалқаи бандгӣ аз гӯш беруи нақунанд ва камари тоат аз миён нақушоянд ва ҳар вақт эшонро бад-эшон мисамоянд ба зинтӣ ва некӯӣ, то ҳештаи ро фаромӯш нақунанд ва низ ризо надиҳанд, то ҳар ҷӣ хоҳанд, қу-нанд ва андозаю маҳалли ҳар як медонанд ва аҳвали ҳар як пурсида медоранд, то пой аз хатти фармон бе-руи нақунанд ва ҷуз он нақунанд, ки мисол ёфтаанд, чунои ки Бузарҷмеҳри Бахтагон* рӯзе дар пеши Нӯ-ширвон* гуфт:— Вилоят маликrost ва малик вилоят ба лашкар додааст. Ва агар лашкар бар вилоти малик меҳрубон набошанд ва бар мардуми вилоят раҳ-мату шафкат надоранд ва ҳама дар он кӯнанд, ки ки-сан ҳеш пурсар қунанд ва ғамн байрони вилоят ва дарвешии раият нахӯранд ва ҳар гоҳ ки лашкарро дар вилоят захму банду зиндон ва дасти ғазбу қиноят ва азлу тавлият бошад, он гоҳ ҷӣ фарқ бошад миёни ма-лику эшон, ки ҳамаи ин кори мулк будааст, на кори лашкар. Ва ризо намодаанд, ки лашкарро ни қуввату

тамкни бошад ва дар хама айём тоҷи заррину рикоби заррин ва тахти заррин ва сикка чуз подшоҳонро набувад.

Ва дигар гуфт: — Агар малнк меҳоҳад, ки ўро бар хама мулк фазл бувад, ахлоқи хешро орошта ва музаҳҳаб гардонад ва хислатҳои хеш нек гардонад ва аз хислати бад дур бошад. Гуфт: — Кадоманд? Гуфт: — Хислатҳои бад ин аст: ҳикд, ҳасад, кибр, ғлаб, шаҳват, хирс, амал, лаҷоҷ, дурўғ, бухл, ҳўн бад, зулм, худкомї, шитобазадагї носипосї, сабуксорї.

Аммо хислатҳои нек: ҳаё, ҳусни ҳулқ, ҳилм, афв, таъвозеъ, саховат, сндқ, сабр, шукр, раҳмат, илм, ақл, адл.

Ҳар гоҳ ки корбанди ин хислатҳо ба тартиби ҳама корҳо бидонад, саҳт додгар бувад ва дар доштани зердастон ва дар аҳволи мамлакат ҳеҷ мушире ҳоҷат наёяд, ҳама ба дастї ў барояд.

◆АСЛИ ЧИҲИЛУ ПАНҶУМ

ДАР БЕРУИ ОМАДАНИ СИНБОДИ ГАБРИ АЗ НИШОПУР ВА ФИТНАИ КОРИ У

Зани Маздак * Хуррама бини Фола аз Маҷуми бо ду мард ба рустои Рай омад. Ва мардумро ба мазҳаби шавҳар меҳонд, то боз ҳалки бисёр ба мазҳаби у омаданд ва габрону мардумони эшонро «Хуррамднн» лақаб ниҳоданд, лекин пинҳон доштанд ва онқоро наёристандї кардан. Ва баҳона мечустанд ба ҳама рўзгор, то ҳуруҷ кунанд ва ин мазҳаб онқоро кунанд. Чуи Бўчаъфарн Мансур * дар Бағдод Бўмуслимн Сохибуддавларо* бикушт дар соли садї сию ҳафт аз хичрати пайғомбар... рансе буд дар Нишопур Габри Синбод * ном ва бо Абўмуслим * ҳаққи сўҳбатн қадим дошт, ўро баркашида буд ва сипаҳсолорї дода, нас аз қатли Бўмуслимн хурўҷ кард, аз Нишопур бо лашкаре ба Рай омад ва габронн Рай ва Табаристонро бихонд ва дошт, ки мардумони Кўхистон ва Ироқ аз дираме ним дирам рофизї ва маздакианд. Хост, ки даъват ошқоро кунад, нахуст Моҳасширо, ки аз кибали Мансур омилн Рай буд, бикушт ва хизонахо, ки Бўмуслим ба Рай ниҳода буд, бардошт. Чуи қавихол гашт, талаби ҳуни Абўмуслимн кард ва даъво ҷунон кард, ки расули Бўмуслим

аст ба мардумон Ирок, ки Бӯмуслиро накуштаанд, валекин касд кард Мансур ба куштаи ӯ ва ӯ номи меҳни худой таоло бихонд, кабутаре гашт сафед ва аз миён бипарид ва ӯ дар хисорест аз мис карда ва бо Махдӣ * ва Маздак * нишастааст. Ва инак ҳар се меоянд берун, муқаддам Бӯмуслим хоҳад будан ва Маздак вазир аст. Ва кас омад, номан Бӯмуслим ба ман овард. Чуи рофизӣ * номи Махдӣ ва маздакиён * номан Маздак бишуниданд, аз рофизӣ ва хуррамдинӣ халки бисёр ба вай гирд омаданд. Пас кори ӯ бузург шуд ва ба ҷое расид, ки аз савора ва пиёда, ки бо ӯ буданд, беш аз сад ҳазор мард буданд. Ҳар гоҳ бо габрон хилват кардӣ, гуфтӣ, ки «давлати араб шуд, ки ман дар китобе хондам аз кутуби Сосониён * ва ба ман расида буд ва ман бознагардам, то Каъбаро вайрон накунам, ки ӯро бадали офтоб барпой кардаанд. Мо ҳамчунон қиблак дили хеш офтобро кунем, чунон ки дар қадим будааст», ва бо хуррамдинӣ гуфтӣ, ки «Маздак шенст ва шуморо мефармояд, ки бо подшоҳ даст яке доред ва хуш Абӯмуслим бозхоҳед». Ва бо габрон гуфтӣ, бо шенӣ ва хуррамдинӣ ва ҳар се гурӯхро ороста медоштӣ.

Чандин сипахсолорони Мансурро бикӯшт, то баъди ҳафт сол Чамхур Аҷлиро ба ҷағи ӯ номзад кард. Ва Чамхур лаҷқари Порс ва Хӯзистонро ҷамъ кард ва ба Исфакон омад ва ҳафти Исфакону Қум ва аҷлиён ҳамма бо худ бурд ва ба дари Рай шуд ва се рӯз бо Синбодн Габр * қорзор кард саҳт. Рӯзи чаҳорум ба муборизат Синбод бар даст Чамхур кушта шуд ва он ҷамъ пароганда гаштанд ва ҳар кас ба хонаҳои хеш бозшуд.

Ва мазҳабӣ хуррамдинӣ сию ҳафт аз хичрати пайшуд ва баъд аз он дар сир бо ядигар сухал мекуфтадӣ, то ҳар рӯз ин мазҳабӣ ибохат парвардатар шуд, то ба ҷое расид, ки ин гурӯхро мусулмонон ва габрон «хуррамдинӣ» * меҳонданд.

Ва Чамхур Синбодро бикӯшт ва дар Рай шуд ва ҳар ҷӣ аз габрон ёфт, ҳамаро бикӯшт ва хонаи эшон горат кард ва зану бачаи эшон бурд ва ба бандагӣ медошт.

ДАР БЕРУН ОМАДАНИ БОТИНИЁН ВА ҚАРМАТИЁН ДАР ҚУҲИСТОНУ ИРОҚ ВА ХУРОСОН

Ва сабаби беруи омадани инон он буд, ки Ҷаъфарӣ Содикро *... писаре буд, номи ӯ Исмоил *. Ва Исмоил пеш аз падар фармон ёфт ва аз Исмоил писаре монд, номи ӯ Муҳаммад, то рӯзгори Ҳорунаррашид * би-монд. Яке аз зубайриён ғамз кард пеши Ҳорунаррашид, ки Ҷаъфар сари хурӯҷ дорад ва дар сир даъват ме-кунад ва хилофат металабад ба дурӯғ. Рашид Ҷаъфар-ро аз Мадина ба Боғдод овард ва боздошт ва ин Му-ҳаммадро бо худ дошт. Пешин падар бимурд ва ба ғу-ристони Қурайи дафи кардаш. Ва ин Муҳаммадро ғу-ломе буд ҳиҷозӣ, Муборак ном. Хатти борӣк, ки онро «хатти макрамат» хонанд, нек нишистӣ ва аз ин ҷиҳат ӯро «Макраматия» лақаб карданд. Ва мардери аз шаҳри Аҳвол бо ин Муборак дӯстӣ буд, номи ӯ Аб-дуллои Маймун *. Рӯзе ба хилофат нишаста буданд, ӯро гуфт, ки «ин Муҳаммад пини Исмоил бо ман дӯст буд ва асрори ҳеш бо ман гуфтааст». Муборак фирефта шуд ва ҳарис шуд бар доштани он. Пас, Абдуллои Маймун Муборакро савганд дод, ки он чӣ ман бо ту бигӯям, ту бо ҳеҷ кас нагуӣ, илло бо касе, ки аҳл бо-над. Суханони ҷанд бар ӯ арз кард аз ҳуруфи мӯъҷам аз забони айнима омехта аз каломи аҳли тибоъ ва ал-фозии ғайласуфон. Ва бештар дар ӯ аз расул ва дигар пайғамбарон ва малоика алайҳимуссалом ва қаламу аришу курси овард. Онгоҳ аз ӯ муфориқат кард. Мубо-рак сӯи Қӯфа шуд ва Абдулло сӯи Қӯҳистону Ироқ шуд ва дар ин ҳол аҳли шаҳро талаб мекард ва Мӯсо пини Ҷаъфар алайҳимуссалом маҳбус буд ва Муборак даъвати ҳеш пинҳон мебарид, то дар саводи Қӯфа на-роқанда кард. Он мардумон, ки даъвати ӯ ҷиҳозат кар-данд, аҳли суниат буданд. Мардум баъзеро аз эшон «муборакия» хонданд ва баъзеро «қароматӣ».

Ва Абдуллои Маймун дар Қӯҳистон, Ироқ ба ҳамаи мазҳаб мардумонро даъват мекард ва дар мушаъбидӣ саҳт устод буд ва мушаъбидӣ менамуд.

Муҳаммади Закарӣ * номи ӯ дар «Махориқ-ул-ан-биё» бурдааст ва ӯро аз ҷумлаи мушаъбидони устод ёд карда.

Пас, халифатин хеш ба марде дод, номн ӯ Халиф *. Ӯро гуфт:— Ба ҷониби Рай рав, ки он ҷо дар Райю Қуму Қошон ва вилояти Табаристону Мозандарон ҳама рофизӣ бошанд ва даъвои шенят кунанд, даъвати туро иҷобат кунанд ва кори ту он ҷойгоҳ боло гирад.

Худ ба ҷониби Басра рафт.

Пас, Халаф ба Рай омад, ба ноҳияти Башоупӯя дар деҳе, ки ӯро Қалли хонаид, мақом кард ва дар он деҳ мутарриз устод буд, ки дар он деҳ мутарризгарӣ кардӣ. Рӯзгоре он ҷо бимонд ва мазҳаби хеш бо касе намеёрет гуфт, то ба ҳазор хила якеро ба даст овард ва ӯро омӯхтаи гирифт ва ҷунон намурад, ки ин мазҳаби аҳли байт аст ва инҳон доштанист. Чуни Қонм надидор ояд, онкоро шавад на берун омадани ӯ наздик аст, акину бибояд омӯхт, то чуни ӯро бубинанд, аз ин мазҳаб беҳабар набошанд. Пас, дар сир мардумони деҳа ин мазҳаб омӯхтаи гирифтанд, то рӯзе аз рӯзҳо таҳамтаи Қалли берун деҳа мегузани, масҷиде вайрон буд, овозе мешунид, оҳанги масҷид кард ва гӯи бардошт, ин Халаф бо марде ин мазҳаб мегуфт. Чуни дар деҳа шуд, гуфт:— Эй мардумон, таррорихон ӯ ботил кунед ва ҳеҷ кас гирди ӯ магардел, ки он ҷӣ аз ӯ шундаам, тарсам, ки ин деҳа дар сари қори ӯ шавад ва ин Халафро забон шикаста бувад, ҷунон ки ҳайю таӣ патавошт гуфт.

Халаф чуни бидошт, ки мардумони деҳаро баттолати ӯ маълум шуд, бигурехт ва ба шаҳр шуд ва он ҷо бимурд. Ва баъзе аз аҳли деҳа аз мардону занон дар мазҳаби хеш оварда буд. Писари вай Аҳмади Халаф бар ҷои падар бинишаст ва бар мазҳаби падар ме-рафт. Ва дар шаҳри Рай касеро аз ҳоли эшон хабар набуд, то ин Аҳмади Халафро марде ба даст омад аз деҳаи Қалли, номн ӯ Ғиёс, ки ӯ одоби паҳлв некӯ дошт, ӯро халифани хеш кард ба даъват кардан. Пас, ин Ғиёс усули мазҳаби эшонро ба оғи «Қуръон» ва ахбори расул... ва амсоли араб ва ибъту ҳикоят биёрост ва китобе сохт, «Китоб-ал-баён» ном кард. Ва дар ин китоб маънии намозу рӯза ва таҳорату закот ва лафзҳои шаръӣ ба луғат ёд кард, то аҳли суннат надошанд. Пас, мунозира бо аҳли суниат мекард ва мардумро мазҳаб меомӯхт. Ва ин хабар дар Қуму Қошон пароганда шуд, ки марде падид омадааст аз деҳаи Қалли, номн ӯ Ғиёс ва хабари хуш медиҳад мардумро ба мазҳаби аҳли байт меомӯзад. Ва мардумони ин шаҳрҳо рӯй ба Ғиёс

ниходанд ва ни мазҳаб омӯхтан гирифтанд. Абдуллои Заъфаронӣ хабар ёфту бидонист, ки ни бидъат аст. Мардуми Райро барангехт ва қасди эшон кард ва эшонро пароганда кард. Ва ни Ғиёс бигурехт ва ба Хуросон шуд ва аҳли суниат ни гурӯҳро, ки дар ни мазҳаб шуданд дар Рай қавмеро «халафӣ» мехонданд ва қавмеро «ботинӣ» *. Чун соли дуинсту ҳаштодӣ ҳаҷрӣ даромад, ни мазҳаб фони гашт ва ҳам дар он сол дар Шом марде падид омад, ки ўро Соҳиббуҳол * гуфтандӣ, хуруҷ кард ва бештари Шом бигирифт. Ва ни Ғиёс, ки аз Рай гурехта буд, ба Марвруд шуд ва мақом кард ва амир Хусайн Алии Марирудиро * даъват кард, ҷобат ёфт ва ни Хусайн дар Хуросон мусаллат шуд, ҳоса дар Талиқон ва Маймана ва Ҳироту Гурҷистон ва Ғӯр. Чун Хусайн дар ни мазҳаб омад, халқе аз ни ноҳиятҳо дар он мазҳаб омаданд. Пас, Ғиёс иккоро ба Марвруд халифани ҳеш кард, то мардумонро далолат кунад ва худ боз ба Рай шуд ва дигарбора дар даъват кардан гирифт ва якоро аз ҳадди Насовӣ, ки шеърӣ тоъӣ ва ҳадиси ғариб нек донистӣ, номӣ ў Бӯҳотам, халифа кард ба даъват кардан. Ва дар Хуросон ваъда дода буданд, ки ба фалон рӯз ба муллати наздик Маҳдӣ * беруя меояд. Қарматини * дил бад он ниходанд ва аҳли суниат хабар ёфтанд, ки Ғиёс боз омадааст. Дигарбора халқро бар мазҳабни шеа даъват мекунад. Иттифок чунон афтод, ки он ваъдан берун омадани Маҳдӣ фаро расид ва дурӯзсан шуд. Ва шенӣ дар мазҳабни ў рағбат камтар карданд ва бад ни ҳар ду маънӣ бо ў бад шуданд ва аз ў бибуриданд. Ва аҳли суниаташ талаб мекарданд, то бикунанд. Ба зарурат ў маҳҷур шуд ва ҳеҷ надишанд, ки ў кучо шуд ва баъд аз он шенӣ Рай бо сабте аз неботи Халаф мутаваффиқ гаштанд, рӯзгор бо ў гузоштанд. Чун маргани даррасид, хешро халифас кард, номӣ ў Бӯҷаъфарӣ Кабир * ва ни Бӯҷаъфарро савдо бичунбид. Марде буд, номӣ ў Абӯҳотам, қавихол гашта буд, Бӯҷаъфарро хабар набуд, раёсат аз хонаи Халаф зони гашт ва ни Бӯҳотам * доъиёро бипароганд дар шаҳрҳо, ки дар гирди Рай буд, чун Табаристону Гургон ва мардумро ба мазҳабни ҳеш хонд. Амири Рай, Аҳмад нбни Алӣ *, даъвати ў қабул кард ва ботинӣ шуд. Пас, иттифок афтод, ки бар Дайламон ва бар алавини, ки бигирифтанд ва хуруҷ карданд, гуфтанд: — Шумо меғӯед, ки «мазҳаб ни аст, ки мо дорем ва мусулмонон бар мо мешави-

санд, ки сухани эшон мешунавед, ки эшон мубтадсаид ва шумо хуччат меоваред, ки или аз хонадон рафтааст. Или бо насаб наравад. Агар шумо омӯзад, шумо донед ва агар дигарӣ омӯзад, он кас донад, или ба мерос наравад ва пайғамбар... худон азза ва чалла ба ҳама халқ як сон фиристодааст, ӯ қавмеро хос накард ва қавмеро ом, то гӯянд хосро чунин фармуду омор чуниин. Маълум гашт моро, ки шумо дурӯғзанед».

Ва амри Табаристон шеӣ буд ва пусрати алавиён мекард, дар ӯ инз осӣ шуданду гуфтанд: — Аз Бағдод ва шаҳрҳои Хуросон фатво ҳосил кунед, биёред чунон ки касе аз мо бо шумо биравад ва бигӯянд, ки «ини мазҳаб покиза аст ва расул фармудааст, то мо қабул кунем ва мазҳаби шумо гирем ва илло миёни моёу шумо шамшер хоҳад буд».

Ин Абӯхотам дар ин ҳол ба Дайламон шуд ва сардори Дайламон Соршар буд. Пешин ӯ шул ва бо эшон яке шуд ва дар пан алавиён афтод ва ба байъат машгул шуд ва тақрир кард, ки алави бояд, ки ба дин бошад, на ба мазҳаб. Ва ваъда дод дайламонро, ки имоме беруи меояд ва ба муддати паздик ва мизи мақолату мазҳаби у донам. Дайламону гелониён рағбат карданд ва иҷобат омад дар айёми Соршар ва дар айёми Мардович * дайламон аз «борон бигрехтанду дар наздон афтоданд». Роҳи суннат талаб мекарданд, ба домн бидъат афтоданд. Пас, якчанде бо ӯ рӯзгор мегузоштанд, чун диданд, ки ваъдаи беруи омадани имом гузашт, гуфтанд: — Ин асле падорад ва ин мазҳаби бидъат аст ва ин марди тарроқ аст.

Ба як бор аз вай бигардиданд ва ба мухаббати аҳли байти расул шуданд, қасди Бӯхотам * карданд, то ӯро бигушанд. Ӯ бигурехт ва дар он гурехтан бимурд ва кори мазҳаби шеён шӯрида гашт. Ва бисёр мардум аз он мазҳаб баргаштанд ва ба суннат пайидаанд ва тавба карданд. Ва якчанде шеён саргардон мебуданд ва дар сир иттифокҳо мекарданд, то қарори ин мазҳаб ба ду кас гирифт; яке бар Абдулмалики Кавкабӣ ва яке ба Исҳок, ки муқими Рай буд...

АНДАР БЕРУН ОМАДАНИ БОТИНИЕН ДАР ХУРОСОН ВА МОВАРОУННАХР

Амири Хуросон Наср ибни Аҳмад * буд ва ба Хуросон Ҳусайн ибни Алии Марврудӣ, ки ўро Ғиёс ботинӣ карда буд, чуи бихост мурдаи, ни шуғл ба Муҳаммад ибни Аҳмади Нахшабӣ * дод ва ўро понб гардоишд. Ва ў яке аз ҷумлаи фалосифа буд дар Хуросон ва мутақаллим буд. Ва ўро васият кард, ки ҷаҳди он кунад, ки то понбӣ бачо гузорад ва худ аз Ҷайҳун бигузарад ва ба Бухорову Самарқанд равад ва он мардумро дар ин мазҳаб дароварад. Ва бикӯшад, то аъёнӣ ҳазрати амири Хуросон Наср ибни Аҳмадро дар ин мазҳаб оварад, то кори ў қавӣ гардад.

Чуи Ҳусайн Алии Марврудӣ бимурд, Муҳаммади Нахшабӣ ба инъобати ў бишишастӣ ва халқе бисёр аз мардумони Хуросон даъват кард ва ўро иҷобат карданд. Ва касе буд Савода гуфтадӣ, аз дасти сунниёни Рай гурехта буд ва ба Хуросон неши Ҳусайн Алии Марврудӣ шуда ва яке аз сарони ботиниён * буд. Ва ин Муҳаммади Нахшабӣ ўро халифаи хош кард ба Марвруд.

Ва аз об бигузашту ба Бухоро шуд ва кори хешро раппаке намендид ва ошкоро намендид буд. Ва аз он ҷо ба Нахшаб шуд ва Макдоди Нахшабиро, ки падими амири Хуросон буд ва хешованди ў буд, дар мазҳаби хеш овард.

Дигар бо Ашъас, ки дабири хос буд ва маҳалли падими дошт ва бо инҳо дӯстӣ дошт, ҳам дар ин мазҳаб овард. Ва Бумансури Чағиниораз, ки хоҳари Ашъас ба занӣ дошт, ўро низ даъват карданд ва иҷобат кард. Ойтош ҳоҷибӣ хос буд, бо эшон дӯстӣ дошт, ҳам дар ин мазҳаб даромад.

Нас ин ҷамоат, Муҳаммади Нахшабиро гуфтанд: — Туро дар Нахшаб будаи ҳоҷат нест, бархезу ба ҳазрат оӣ ба Бухоро, то мо ҷунон кушем, ки ба андак рӯзгоре шуморо ба фалак расонем ва мӯхтаиамонро дар ин мазҳаб оварем.

Бархост аз Нахшабу ба Бухоро шуд ва бо ин тоифа ва меҳтарон бишишаст. Эшонро даъват мекард ва ҳар кӣ дар мазҳаби ў омад, савғандаш меод, ки то маи

нагӯям ва ошкоро накунам, шуморо пинҳон мебоям дошт.

Аввал мардумонро дар мазҳабн шса мекашид ва он гаҳ ба тадриҷ дар мазҳабн ботинини мебурд, то раиси Бухорою соҳибн хироч ва деҳкону аҳли бозор дар ин мазҳаб овард. Ва Ҳасан-Маликро, ки аз хавосен подшоҳ буд ва волин Айлоқ буд ва Аллин Зарродро, ки вакили хос буд, дар ин мазҳаб овард. Бештар аз инҳо, ки ёд кардем, аз наздикону муътамадонн подшоҳ буданд. Чуи табаан ӯ бисёр шуданд, оҳанги подшоҳ кард ва хавосен подшоҳро бар он дошт, то сухани ӯро ба мастиву хушбӯрӣ пешн Наср ибни Аҳмад ёд мекарданд. Чандон гуфтанд ба мастиву хушбӯрӣ, ки Наср ибни Аҳмад ба дини ӯ рағбат кард. Пас, Муҳаммади Нахшабиро пешн амири Хуросон бурданд ва ба донон бисентуданд. Амири Хуросон ӯро харидорӣ кард ва аз ин ме дошт. Ва ӯ ҳар рӯз аз мақолати хеш дар самъи ӯ меафганд. Ва ҳар чӣ ӯ гуфтӣ, надимон ва муқаррибон, ки мазҳабн ӯ гирифта буданд, «зихӣ» ва «аҳсант» задандию гуфтандӣ: — Ҳамчунин аст.

Ва Наср ибни Аҳмад ӯро некӯ ме доштӣ, чунон ки даме бе ӯ пашукуфтӣ. Дар ҷумла, кори ӯ ба ҷое расид, ки Наср ибни Аҳмадро даъват кард ва Муҳаммади Нахшабӣ бад-ин чунон мустақил гашт, ки вазирн ӯ шуд ва подшоҳ он кардӣ, ки ӯ гуфтӣ.

Чуи кори Нахшабӣ бад-ин ҷой расид, даъват ошкоро кард ва мазҳаб инз ошкор кард. Ва ҳар кӣ аз наздиконн подшоҳ буданд, нусратн ӯ карданд ва мазҳаб ошкоро шуд ва подшоҳ ҳам пуштини шоянн мекард.

Туркон ва саронн лашкарро похуш омад, ки подшоҳ қарматӣ шуд ва аз он рӯзгор ҳар кӣ дар ин мазҳаб шуд, ӯро «қарматӣ» * хондандӣ. Пас, омилону қозинн шаҳру навоҳи гирд омаданд ва ҷумла пешн синаҳсолоронн лашкар шуданду гуфтанд: — Даръебед, ки мусулмонӣ аз Мовароуннаҳр рафт ва ин мардакн нахшабӣ подшоҳро аз роҳ бурд ва қарматӣ кард, инак кори ӯ ба ҷое расид, ки даъват ошкоро кард ва беш аз ин хомӯш натавонем будан.

Синаҳсолро гуфт: — Пас дорам, шумо бозгардед ва сокин бошед. Иншооллоҳ, ки худон таоло ба салоҳ бозоварад.

Дигар рӯз бо Наср ибни Аҳмад бигуфт, суде на дошт. Синаҳсолро дар мисли лашкар гуфтугӯй андох-

ту гуфт: — Ба ҳеҷ ҳол ризо надиҳем бад-он, ки подшоҳ ихтиёр кардааст.

Ва сарони лашкар дар сир найгом додан гирифтанд, то тадбири ин кор чист, ҳама аз якдигар огоҳ гаштанд. Ва сарони сипоҳ бад-он чӣ подшоҳ бар даст гирифтааст, розӣ наместаванд, илло як-ду амир аз туркон, ки дар мазҳаби ӯ шуда буданд. Ва ҳама сарони сипоҳ бар он қарор дода буданд, ки подшоҳи кофирро нахоҳем ва бад-ӯ яке набошем, подшоҳро бикушем ва турке аз сипаҳсолорон ба подшоҳӣ бинишонем ва савганд хӯрем, ки аз ин қавлу аҳд барнагардем. Сипаҳсолорон ба тамаи подшоҳӣ ризо доданду гуфтанд: — Нахуст тадбир бояд кард, ки сарони сипоҳ ба ҷое бинишинем ва ба як лафз мутаффиқ гардем, то ин кор чӣ гуна бар даст бояд гирифт, чунон ки подшоҳ надонад.

Аз сарони сипоҳ инре буд, номи ӯ Талан-Лавкон гуфтандӣ.

Гуфт: — Тадбири ин кор он аст, ки ту, ки сипаҳсолорӣ, аз подшоҳ дархонӣ, ки сарони сипоҳ аз ман меҳмонӣ мецоҳанд. Ӯ ба ҳеҷ ҳол нагӯяд, ки мақул, гӯяд: «Агар барг дорӣ, бикун». Ту бигӯ: «Бандаро аз шаробу хӯрдаи тақсире набошад, валекии фарш ва таъъу олати маҷлис ва зинате, ки аз зарринию симина бошад, чунон ки бояд, нест». Подшоҳ гӯяд: «Ҳар чӣ бояд, аз хизона ва фаррошхонаю шаробхона бибаред». Ту бигӯ: «Банда ин меҳмонро ҳашм бад-он мекунад, ки чун меҳмонӣ хӯрда бошанд, ба ғазон кофир шаванд ба Билосоғун, ки кофрин турк вилоят бигирифт ва нафрини мутазаллимон аз ҳад бигузашт», то ба ту бадгумон нашавад. Подшоҳ гӯяд: «Ҳолиё дар барги меҳмонӣ бош». Ва сипоҳро ваъда дола ба фалон рӯз шав ва ҳар чӣ дар хизона ва шаробхонаю фаррошхона аз зарринию симина ва фаршу дебою заринф хаст, ҷумла ба орият ба сарон хеш бубар.

Ва сарони сипоҳ пирро гуфтанд: — Рӯзи ваъда чун ҳама сипоҳ ба сарон ту оянд, дари сарой ба баҳонаи анбӯҳӣ бубанд ва саронро бар сабили ҷуллоб хӯрдан дар ҳучрае бар ва ин суҳан бар саҳро афкан. Ва мо, ки аслем, бо туем ва он ки фаръанд, бо ту нестанд. Чун суҳани мо бишунаванд, эшон инз бо ту мувофиқат кунанду бо мо якдил навад. Ҳамаро дар аҳлу савганд дарорем ва турс бар худ ба подшоҳӣ муайян кунем ва аз ҳучра берун оему бар сарин хони хеш шавем. Чун таом бихӯрем, аз сарин хон ба маҷлиси шароб ша-

нем ва ҳар кас се қадаҳ шароб бихӯрем ва дар он мич-
лис ҳар чӣ зарринаю симина бошад, ба сарони сипоҳ
бахшем, дарҳол берун оему ба сарон подшоҳ равем ва
подшоҳро фаро бигирему бикушем. Ва ҷетаблу хонум-
мон ба ғорат диҳем ва туро бар тахти ӯ бинишонем
ва лашкарро фармоем, то дар шаҳру русто шишиер на-
шанд ва ҳар киро ёбанд аз қарматҳои *, пох бонӯшанд
ду хонумонашон ғорат кунанд.

Синаҳсолор гуфт: — Тадбири ин кор ин аст.

Рӯзи дигар бо Наср ибни Аҳмад битуфт, ки сарони
сипоҳ аз ман меҳмонӣ мецоханд ва ҳар рӯз тақозо ме-
кунанд. Наср ибни Аҳмад гуфт: — Агар барги меҳмонӣ
дорӣ, таксир мзкуи. Гуфт: — Бандаро аз маҷнун хӯрда-
нӣ ва нӯшиданӣ таксире набошад, валасин фирину олат
ва зинати маҷлис аз зарринаю симина мутаарриз аст.
Меҳмони нек бояд қардан на агар на, нақардан бехтар.
Гуфт: — Ҳар чӣ ба кор ояд аз ин маҷнун, аз фаррошихо-
наю шаробхона бубар.

Пир хидмат қард ва берун омад. Дигар рӯз ҳама
сипоҳро ватда дод, ки фалон рӯз бояд, ки рағма шавед
ва ҳар чӣ дар хизонаи Наср ибни Аҳмад буд, аз фар-
рошихонаю шаробхона аз ҳама гуна бибӯрд ва меҳмонӣ
қард, ки дар он айём кас надида буд. Ва ҳама бузур-
гонии лашкарро бо ҳайлу ҳашм бихонд, чуи хоизр ома-
данд, дари сарой бифармуд бастан ва бузургону саро-
ни сипоҳро дар хучрае бурд ва ҳамаро дар байъат
овард ва савгандашон дод. Чуи аз хучра берун ома-
данд ва бар сари хон шуданд, яке аз сарой бар бом
рафт ва Нух ибни Насро * хабар қард, ки ин соат
сарони лашкар чӣ сохтаанд. Нух дарҳол баринишаст ва
тозиёи пешин падар шуду гуфт: — Чӣ нишастай, ки дар
ин соат сарони сипоҳ бо синаҳсолорони савгандхорагӣ
қардаанд. Чуи аз хон фориг шаванд, ба маҷлиси ша-
роб шаванд ва ҳар яке се қадаҳ шароб бозхӯранд. Ва
дар он маҷлис ҳар чӣ зарринаю симина, ки аз хазонини
ту бурдаанд, яғмо хоҳанд қард на аз он ҷо берун оянду
дар сарон мо шаванд. Ва ғараз аз меҳмонӣ ҳалоки
мост.

Наср ибни Аҳмад Нухро гуфт: — Тадбири ин кор
чист? Гуфт: — Тадбири ту он аст, ки ҳам зинуи ду хо-
дими хосро бифиритӣ пеш аз он ки аз сари хон хӯр-
дан бархезанд ва ба маҷлиси шароб шаванд, то дар
гӯши ӯ гӯянд нармак, ки малик мегӯяд, «мешунавам,
ки коре бас ба такаллуф бар даст гирифтаӣ ва меҳ-

моили сахт некӯ сохтаї, маро дастаи мачлиси зарринмурассаъ аст, чунон ки имрӯз ҳеҷ подшоҳро нест, беруи аз хизона ҷое находа бувад, то ақлуи маро ба ёд наёмада буд, ни низ бибар, то мачлисро зинате бошад, ҳар чӣ некӯтар ва қимати ӯ беш аз ҳазор-ҳазор динор аст. Зуд биё, то ба дастӣ ту диҳам. Пеш аз он ки меҳмонон ба мачлиси шароб оянд, албатта ӯ ба таман мол биёяд, сараш баргирем ва онгоҳ биғӯям, чӣ бо-яд кард.

Наср дар пакт ду ходими хосро бифиристод ва ни паём бидод. Мардум ба он хӯрдан машғул буданд. Сипаҳсолор бо як-ду тан аз он мардум гуфт, ки подшоҳ маро зи баҳри чиз меҳонад. Гуфтанд: — Бирав ва он низ биёр, ки имрӯз моро дархӯр аст.

Сипаҳсолор ба таъҷил ба сарои мланк шуд. Ӯро дар хучра хонда, дархол ғуломро бифармуд, то сараш аз тан ҷудо кардад ва дар тубра наҳоданд. Пас, Нӯҳ падарро гуфт: — Барнишини, то ҳарду ба сарои сипаҳсолор равем ва тубра бо худ барем ва ту пеши сароини лашкар аз подшоҳӣ безор шав ва маро валнаҳд кун, то ман ҷавоби эшон бидиҳам ва подшоҳӣ дар ҳонаи мо бимонад, ки ин лашкар бо ту насозанд, боре ба марги худ бимирӣ.

Ҳарду барнишастанд ва ба таъҷил ба сарои сипаҳсолор шуданд. Сароини сипоҳи онгоҳ кардад, подшоҳро бидидад бо писар, ки аз дари сарой даромадад. Бархостаду пешбоз рафтанд ва ҳеҷ кас надиноист, ки ҳол чуи рафтааст. Гуфтанд: — Магар подшоҳро бад-ин меҳмонӣ рағбат афтодааст?

Наср ибни Аҳмад бирафт ва ба ҷон хеш бинишаст ва сипоҳдорон аз паси пушти ӯ бинистоданд ва Нӯҳ бар дастӣ ростӣ надар истоду гуфт: — Шумо бинишинед ба он хӯрдан.

Чун форғе шуданд, Насри Аҳмад гуфт: — Бидонед, ки аз он ҷи шумо дар ҳаққи ман андешидаед, маро ҳа-бар шуд, ки қасди ман хостед кардан. Дилӣ шумо бар ман бад шуд па дили ман бар шумо. Дар миёни мо рӯи эҳсии дигар намоидааст. Агар ман аз роҳи суннат би-афтодаму мазҳаби бад гирифтам, дилҳои шумо аз ин сабаб бад шуд. Нӯҳро, ки писари ман аст, дар ӯ ҳеҷ айбе ҳаст? Гуфтанд: — На. Гуфт: — Ӯро валнаҳди хеш кардам. Подшоҳи шумо ақлуи ӯст. Агар хато кардаму агар сапоб, баъд аз ин ба узру тавба машғул шавам па мағфират аз худон таоло меҳоҳам, ки магар худон

таоло тавбан маро қабул кунад. Ва он кас, ки шуморо бар ин дошт, ҷазои хеш ёфт.

Фармуд, то сари ӯ аз тубра беруи карданд, пеши эшон андохтанд ва худ аз тахт зер омаду бар мусаллон намоз бинишаст. Ва Нӯҳ * бар тахт шуду ба ҷои падар бинишаст. Сарони сипох, ки он диданду инниданд, мутахайир бимонданду ҳеҷ узрро баҳонае на-тавонистанд кард. Ҳама сар бар замин ниҳоданд ва Нӯҳро таҳият карданду гуфтанд: — Ҳама ҷурм сипаҳсолорро бувад ва мо бандасму фармонбардор.

Нӯҳ гуфт: — Ман дар ҳама маонӣ Нӯҳам, на Наср *. Ҳар чӣ рафт, рафт. Ман ин ҳатон шумо ба сад савоб бардоштам ва муродҳои шумо ҳама аз ман ҳосил аст. Гуш ба фармони ман доред ва бар сари айшн хеш бошад.

Пас банд хост, то бар пон падар ниҳоданд ва дар-хол ба Кӯҳандиз бурданд ва маҳбус карданд.

Гуфт: — Акиун бархезед, то ба маҷлиси шароб ша-вем.

Чун ба маҷлис бинишастанд ва ҳар кас се қадаҳ шароб бихӯрданд, гуфт: — Иттифоқи шумо ҷунон буд, ки чун се қадаҳ шароб бихӯред, олати маҷлис ҳама баргиред ва бар якдигар қисмат кунед. Ҳар кас се олати маҷлис баргиред, то бар ҳамгироӣ бирасад.

Ҳама бардонистанд ва дар ҷуволҳо карданду мӯҳр барниҳоданд ва ба мӯлтамаде суғурданд. Пас, Нӯҳ гуфт: — Агар сипаҳсолор дар ҳаққи мо андешан бад кард, ҷазои хеш ёфт ва агар падарам аз роҳи суннат бинафтод, сазои хеш месбинад. Иттифоқи шумо ҷунон бувад, ки чун он бихӯред ба ғазо ба ҷониби Билосогун ба ҷанги кофир шавед. Моро худ ғазои кофир бар дарн хона аст. Ҳин, ба ғазо машғул шавем, ҳар ки дар Мо-вароуншаҳру Хуросон мулҳид гаштанду ин мазҳаб гирифтанд, ки падарам гирифт, ҳама ро бикӯшед ва ҳос-таву неъматҳои эшон шуморост ва ин ки дар маҷлис бувад, аз он падарам, ҳама шуморо додам ва он чӣ дар хизона аст, шуморо додам. Қолон ботинин * ҷуз го-ратро нашояд. Чун аз ин муҳим фориғ шавем, рӯй ба кофири турк ниҳем ва ҳам акиун Муҳаммади Нахша-биро * биёваред ва ҳаминишонию ҳаммазҳабони ӯву па-дарам.

Пас, Ҳасану Макдод ва Мансури Чагонӣ ва Ашъ-асро бо ҷандон амир, ки ботинӣ шуда буданд, гардан бизаданд ва дар шаҳрҳо афтоданд ва ҳар киро аз эшон

мефстанд, мекуштанд. Ва ҳам дар он рӯз амиреро бо лашкар бифиристоданд, то аз Ҷайхун бигузарад ба Марвруд ва писари Саводаро бигираду бикӯшад. Пас, тамоми лашкар шамшер дарниҳанд, аз раият ва лашкари ҳар киро дар он мазҳаб рафта бонанд, бикунанд, ки ба ғалат бар мусулмонон хатар нарасонанд. Пас, ҳафт шабонарӯз дар Бухоро ва иҳтияти ӯ меғанитанду мекуштанд ва ғорат мекарданд, то чунон шуд, ки дар Мовароуннахру Хуросон яке аз эшон намонданд ва он ки монд дар ошкоро наёрист омад. Пас, ин мазҳаб дар Хуросон бипушанд.

ФАСЛ ДАР ХУРҶИ БОТИНИЁН ДАР ЗАМИНИ ШОМ ВА МАҒРИБ

Омадем ба ҳадиси Шом. Писари Абдулло ибни Маймун, помн ӯ Аҳмад, чун падари ӯ сӯи Басра рафт, дар сир ҳар касро даъват кард ва ҳамон ҷо бимонд ва бимурд. Ӯ бархосту ба Шом шуд ва аз Шом сӯи Мағриб рафт ва он ҷо қабули некӯ падид омад ва даъвати ӯ қабул карданд. Боз ба Шом омаду қарор кард ба шаҳре, ки Саламъят гӯянд. Ӯро писаре омад он ҷо, помн ӯ Муҳаммад ибни Аҳмад. Чун фармон ёфт, писариш хурд буд. Бародариш — Санд ба ҷон ӯ бинишасту ба ҷониби Мағриб шуд ва номн хеш бигардонид ва худро Абдулло ибни Алхусеин хонд ва марде аз асҳоби хеш, ки ӯро Бӯабдуллои Мӯхтасиб гуфтандӣ, ба инебатн хеш ба Бануаглаб фиристод ва ба навоҳе, ки эшон будандӣ ва ахлн он навоҳиро бад-ин мазҳаб ҳамехонд. Ва ин Бануаглаб бештар ба бодия нишастандӣ. Адади ин қавм, ки ин мазҳаб гирифтанд, бисёр шуд. Он гоҳ фармуд, ки баъд аз ин ба шамшер кор кунад ва ҳар кӣ мазҳаби шумо падорад, бикӯшад. Пас, ҳамчушн карданд ва халқи бисёр аз Банн Аглаб гирд омаданду қасди шаҳрхою ноҳиятҳо карда, меғоратиданд ва мекуштанд. Ва шаҳрҳои бисёр биситаданд, то бар бештар бпллди Мағриб подшоҳ шуданд. Марде тушнӣ-Алӣ Вахсудонн Дайламӣ буд, сипаҳсолорн ӯ буд. Ӯро бо лашкари Шом ба сари Бӯабдуллои Мӯхтасиб фиристод, Бӯабдулло бигурехт ва мардуми бисёр аз Бануаглаб бикӯштанду бигурехтанд. Ва ин Абдулло ба шаҳре рафту тайласон барафтанд. Бар мисолн обидон рӯзгоре меғузашт ва эшон ӯро некӯ медоштанд. Дар ин

сол марде дар Шом, ки ўро Закаруяи Сохибулхол гуфтаид, хурўч кард ва бештар аз Шом бигиряфт ва пас ў дар чазираи Бануағлаб қарор гирифт, он ҷо ватан сохт ва Бануағлаб бад-ў зақот фиристодаид. Чуи ў бимурд, писари ў ба ҷои ў бинишаст ва ки коида он ҷо бимонд.

ХУРЎЧИ ҚАРМАТӢ ВА МАЗДАКӢ ДАР НОҲИЯТИ ХИРОТ ВА ҒӢР

Дар соли дувисту наваду панҷ аз ҳиҷрат волли Ҳирот — Муҳаммади Ҳарсама хабар кард Амири Одил сомониро, ки марде дар кӯҳояи Ғӯр ва Ғурҷистон хурўч кардааст ва ўро Бӯбиллол мегӯянд ва аз ҳар табақа мардум бар ў ҷамъ шуда ва ҳештагро «Доруладл» ном ниҳодааст. Ва мардуми беҳад аз рустои Ҳирот ва навоҳӣ рӯй ба вай ниҳодаанду байъат мекунанд. Ва адади эшон фузун аз даҳ ҳазор мард аст. Агар дар қорӣ ў тағофул кунанд ба азъофи он мардум гирд оянд, он гаҳ қор душвортар тавон буд ва мегӯянд, ки падшahi Яъқуби Лайс* ў буд ва дар мазҳаби хорӣ қатъат ба ниббати ў мекунад. Чуи Амири Одил* аз ин ҳол огоҳ шуд, гуфт: — Чуион донам, ки Бӯбиллолро хун ба ҷӯи омад.

Пас, Зикро — ҳоҷибро бифармуд, ки поисад ғуломҳои турки далер бигузили бигӯ, то эшонро ба сарҳангун Байғаш диҳанд ва бигӯӣ, то дувоздаҳ ҳазор дирам ба вай диҳанду поисад ҷавшани бар сӯтрон таъбия кунанд. Ва ту бо эшон фардо ба ҷӯи Мӯлиёи ой, то ман эшонро бином ва аз пешни ман бираванд. Ҳоҷиб Зикро ҳамчуни кард ва помае набишт ба Бӯалии Марвазӣ, ки мардуми хешро дирам деҳ ва аз шаҳр берун ой, пеш аз он ки ғуломон ба ту расанд, ғуломон ба Ҳирот шаванд ва бо Муҳаммади Ҳарсама пайванданд. Ва ба Муҳаммади Ҳарсама помае набишт, ки сохта бош ва аз шаҳр берун ой, то Бӯали ва Байғаш ба ту расанд. Ва Байғашро гуфт: — Агар фатҳ ба дастӣ ту баромад, ту ро вилоят диҳам.

Ва ғуломонро гуфт: — На ҳарби Алӣ Шарвин, ё ми Амири Лайс*, ё Муҳаммади Ҳарун аст, ки он ҷо лашкар ва олати бисёр бувад ва андар ин муҳим эътиמוד бар шумост, ки ба кӯҳояи Ҳирот хаворич падид омаданд ва мазҳаби хаворич ва қаромата ошкоро карданд

ва бештари эшон шӯбон ва кишоварзанд. Ва чун ин фатҳ бикунед, ҳамаро хилъату силат диҳам.

Ва дабире чалдро номзад кард ба кадхудой. Эшон чун ба Марвруд шуд, Бӯалӣ дарҳол бо мардуми хеш бад-ӯ пайваст ва сари роҳҳо ғурӯ ғирифт, то хавори-чиён хабарн эшон наёбанд. Чун ба Хирот расиданд, Муҳаммад Ҳарсама бо сипоҳ берун омад ва роҳҳо би-ғирифтанд, то Бӯбилал хабар наёфт ва ба кӯҳ андар шуданд ва ақбаҳои дурунт дар се шабонарӯз бибури-данд, то ба эшон расиданд. Ногаҳон эшонро ғирд бар ғирд ғирифтанд ва ҳамаро бикуштанд ва Бӯбилалу Ҳаллол ва даҳ таби дигарро аз раисони эшон битирифт-танд ва сари ҳафтод рӯз аз он ҷо бозомаданд ва Бӯ-билал ба зиндонн Кӯҳандиз бурданд, то бимурд. Дига-рон ҳар яке ба шаҳре фиришод, то бар дор карданд ва моддатн эшон муддате аз Ғӯр ва Ғурҷистон бурида гашт. Ва ҳам дар ин сол Амри Одил фармон ёфт ва Насри Аҳмад*, ки писари ӯ буд, ба ҷон ӯ бинишаст, он ки ҳадиси ӯ нештар ёд кардем.

ҲАСЛИ ДИГАР ДАР БЕРУН ОМАДАНИ АЛӢ ИБНИ МУҲАММАДИ БУРҚАЙ БАР МАЪҲАБИ БОТИНИ БА ХӢЗИСТОҢУ БАСРА БО ЛАНҚАРИ ЗАНГИЁН

Дар сакаи ҳамсу ҳамсин ва маътин Алӣ Муҳамма-ди Бурқайи Алавӣ* хурӯҷ кард ба Аҳвоз ва зангиёни ХӢзистон ва Басраро чанд гоҳ бифрефта буд ва даъ-ват карда ва ваъдаҳо ниҳода. Бар он ваъда хурӯҷ кард ба Аҳвоз ва зангиёни билод яке шуданд. Нахуст Аҳвоз биғирифт ва пас Басра биғирифт ва ҷумла ХӢ-зистон биғирифт. Ва ҳама зангиёни хоҷагонн хешро би-куштанд ва неъмату завои ва сарон эшон ба даст ғу-рӯ ғирифтанд. Ва чанд бор ланқари Мӯътамадро биш-кастанд ва чаҳордаҳ солу чаҳор моҳу шаи рӯз дар Бас-ра ва ХӢзистон подшоҳӣ кард ва охир бар дастн Му-ваффақ, бародари Мӯътамад, ғириштор шуд ва ҳама зангиёно бикуштанд ва Алӣ ибни Муҳаммади Бурқа-иро* ба Бағдод бар дор карданд ва маъҳабн ӯ чун маъҳабн Маъдаку* Бобак* ва Бӯзакарнӣ ва хуррамди-ну қаромата буд.

ҲАСЛ ДАР БЕРУН ОМАДАНИ ҲАСАНИ ЧАННОБИ ВА ПИСАРАШ БҶТОҲИР ДАР БАҲРАИНУ ЛАҲСО

Ҳам ба рӯзгори Мӯътазид* Абӯсанл Алҳасан биби Баҳром Алчанноби* хурӯҷ кард дар Баҳраину Лаҳсо ва мардумонро бар мазҳаби ботинӣ даъват мекард ва аз роҳ бибурд ва кори ҳеш маҳкам кард. Ва чун мумкин гашт, роҳ задаи гирифт ва ноҳиятҳо меғоратидаид ва ҷиҳат ошкоро кардаид. Ва рӯзгоре баромад ва ҳодиме ӯро бикушт.

Баъд аз он дар Баҳраи бар одмон* эътиمود накардаид ва Бӯтоҳир, писари ӯ, ба ҷои ӯ бинишаст ва якҷаида ба салоҳ мебуд ва аз мақолати ботиниён андак ҷиҳе медонист ва худро аз фасод дур дошт. Оқибат кас ба доён фиришод ва китоби эшонро, ки «Балогат-ус-собеъ» хонанд, бихост. Бад-ӯ фиришодаид. Он китоб фурӯ хонд, саге гашт пиндорӣ ва ҳар кӣ дар Баҳраи ба Лаҳсо ҷавону силоҳдӯст буд, гуфт: — Билебед, ки ман шуморо шикоре дорам. Ва вақти ҳаҷ наздик буд. Ҳалқе беҳад гирд омадаид, эшонро бардошт ва ба Макка бурд рост, ки вақти мавсими ҳаҷ буд. Ҳочини беадад ҳозир омадаид. Фармуд, ки шамшерҳо барканеш ва ҳар киро ёбед, мекушед ва даст ба мучовирону маккаиён доред. Ҳама ногоҳ шамшер дарниҳодаиду кунтан гирифтаид. Ҳалқон чун бар он гуна дидаид, ҷумла дар ҳарам гурехтаид ва сандукҳои «Қуръон» дар пеш ниҳодаид. Ва маккаиён дар силоҳ шуданд. Ҳар кӣ силоҳ дошт, баргирифтаид ва ба ҷаиғ лаввастаид ва чун Бӯтоҳир чунон дид расуле дар миён оварду гуфт: — Мо ба ҳаҷ омадаем на ба ҷаиғ. Шуморо ҷурм бувад, ки ҳарам бишикастед ва якеро аз мо бегуноҳ бикуштед, то маро ҳоҷат афтод бар силоҳ баргирифтаи ва аҳли ҳарам ва ҳочиниро низ ҳеҷ кас ба куштан рағбат накунад ва аз ин роҳ фурӯ баста шаваду шумо зинтном шавед. Ҳаҷ бар мо ба зини маёред ва бигузored, то ҳаҷ бикунем.

Маккаиён пиндоштаид, ки магар рост меғӯяд. Мумкин бошад, ки якеро бо эшон лачоҷе рифта бошад ва даст ба силоҳ бурда ва якдигариро зада. Бад-он қарор додаид, ки аз ҳарду ҷониб шамшер биғиҳанд. Ва савганд хӯранд ба мусхаф ва бад-он ҷи онро каффора буд, ки ҷаиғ пакунад ва маккаиён бозгаштаид ва сандукҳо ба ҳарам бозбурдаид, то бо эминӣ каъбаро зинрат кунанд ва ҳочини силоҳ биғиҳанду савганд хӯрданд ва

боз пас шуданду ба тавоф шуданд. Бӯтоҳир чун дид, ки силоҳдорон пароганда шуданд, фармуд ёрони хешро, ки хин, силоҳ бардореду хештаиро дар ҳарам афганед, аз беруни ҳараму аз андаруни ҳарам ҳар киро ёбед, бикушед. Пас, ногоҳ малъунон хештаиро дар ҳарам афганданду шамшер даринҳоданд ва ҳар киро ёфтанд аз даруну беруи мекуштанд, то ҳама муҷовиронро пок бикуштанд. Ва мардумон аз бимн шамшер хештаиро дар ҷоҳ меафганданду бар сари кӯҳ мешуданд. Ва ҳаҷаруласвадро аз хона ҷудо карданду бар бони хона шуданд ва новадон биканданд. Ва меғуфтанд чун худон шумо ба осмон шуд, хона ба замин гузорид, хонаи вайро бигоратанду вайрон кунанд. Ва пас ҷома аз хона боз карданду пора-пора ба гораи бурданд...

Чун дар хона рафта буданд, ҷаро аз шамшерҳои мо амон наёфтанд, агар шуморо худой будӣ, шуморо аз заҳми шамшери мо эмин кардӣ ва монанди ин суханҳо меғуфтанд. Ва зану фарзандони маккаиёро барда карданду бибурданд. Ва чун ҳисоб карданд, бисту анд ҳазор мард кушта буданд, ба ҷуз он ки хештаиро дар ҷоҳҳо афганда буданду бимурданд ва ҳар чӣ зинда буданд дар ҷоҳҳо қунтагонро бар забари эшон андохтанд, то ҳалок шуданд. Ва зарру симу дебо ва атру заронфро қиёс набуд, баргиррифтанд. Чун ба Лаҳсо бозшуданд, аз ин молҳои беҳад ба дошнн фириштоданд.

Ва ин воқеа ислом дар аҳди Муктадир* афтод дар сесаду ҳафда* аз ҳиҷрат.

Бас ҳадьяҳо фириштод ба Мағриб ба Бӯсанд, ки ӯ(ро) писаре бузург буд аз фарзандони Абдуллои Маймун, Қадлоҳ номн ӯ. Аҳмад модари ӯро ба занн карда буду ӯро бипарварда ва ҳамчун модар... адабу фаълаш бидмӯхт ва шинонаҳояш бидод. Бархосту ба Мағриб шуд ва ба шаҳри Саҷалмоса мақом кард ва кори ӯ бузург шуду ин мазҳаб мардумонро даромӯхт, баъзе ба унфу шамшер ва баъзе ба лутф ва даъво кард, ки ман Маҳдиам ва алавӣ. Ва розгон гарон баринҳод ва май ҳалол кард... ва бар марвониёну аббосиён лаънат ошкоро кард...

Дар тавориҳ овардаанд, ки ин ки ба Миср нишастааст, аз фарзандони ӯст. Бӯтоҳир ва Саид чун ба Лаҳсо омаданд, ҳар чӣ мусҳафн «Куръон» ва «Таврот» ва «Инҷил» буд, ҳамаро дар саҳро афганданд ва бар он ҳадас мскарданд. Ва чуни гуфтанд, ки «се кас дар дунё мардумонро табоҳ карданд; шӯбонею табибе

ва уштурбоне. Ин аз уштурбон бештар аст, ки аз дигарон мушаббидтару сабукдасттар ва мӯҳтолтар буд... «Ва тарки Маздак* ошкоро карду ҳаҷаруласвадро ба ду ним кард ва бар ду қаронаи ҷоҳи обхона ниҳод. Ва чун бар сари ҷоҳ нишастӣ, пой бар он ниҳодӣ. Ва фармуд, то бар пайғамбарон лаънат ошкоро кардаанд...

Ва ин Бӯтоҳир* гурӯҳи ғабрро аз Исфаҳон ба Лаҳсо бурд ва инҳонро ӯро ба подшоҳӣ бинишонданд. Пас, он гоҳ ин ғабр даристод ва ҳафтсад тап аз эшон бикушт ва ҳост, то Бӯтоҳиру бародаронашро бикушад. Бӯтоҳир бидоист ва ӯро ба ҳилате бикушту боз муставлӣ шуд.

Ва агар ҳама ёд кунем, ки ин сағ дар ислом чӣ фасодҳо ва қатлҳо кард, ин китоб эҳтимолӣ он накунад. Ва ин фитна то рӯзгори Розӣ* бикашид ва ба дайлама ба рӯзгори Розӣ бадар омаданд.

Ва ин қадар бад-он ёд карда шуд, то худованди олам... бидонад, ки мазҳаби эшон чиест ва бар қавлу савганди эшон эҳтимоли нест. Ва ба ҳар вақт, ки ботиниён даст ёфтаанд дар билоди ислом бар мусулмонӣ чӣ фитнаю фасодҳо кардаанд. Ва чӣ шумқавмеанд ва чӣ душманеанд исломрою маликро. Ва Муқаннаи Марвазӣ* дар билоди Мовароуннаҳр ҳам дар ин таърих хурӯҷ кард ва шарнат ба як бор аз қавми ҳеш бардошт. Ва ӯ ҳам ин даъво кард, ки ботиниён кунанд, чунон ки Бӯсанди Чаннобӣ* ва Бӯсанди Мағрибӣ* ва Алӣ Муҳаммади Алави Бурқай* ва доғиёни дигар. Ва Муқаннаъ ва Бӯсанд ҳарду дар як рӯзгор буданд ва бо ҳам дӯстӣю мукотибот доштанд. Ва Муқаннаъ дар Мовароуннаҳр тилисме сохт ва аз кӯҳе бар мисолӣ моҳе баровард, чунон ки ҳар рӯз бад-он вақт моҳ баромадӣ, чунон ки мардумони он ноҳият бидидайд. Муддати дароз бигузашт, чунон мардумони он вилоятро аз доғран шарнату мусулмонӣ берун бурд ва қораш қавӣ шуд, даъвои худӣ кард. Ва бисъёре хун дар аҳди ӯ рехта шуд ва аз атрофу ҷавониб лашкарҳо рӯй бад-ӯ ниҳоданд. Ва бисъёр ҳарб афтод аҳли исломро бо ӯ ва солҳои дароз подшоҳию қомронӣ меронд. Агар ёд кунем, қисса дароз гардад ва ахбор аз ҳар яке аз ин... ки ёд кардем, китобе ояд бузург.

Ва ботиниён чун ба вақте ки хурӯҷ кардаанд, эшонро номи ва лақаби дигар хонанд, валекин ба маънӣ ҳама яқеанд: ба Ҳалабу Миср — «исмонлӣ» хонанд ва ба Куму Қошои ва Табаристону Сабзор ва Мовароуннаҳ-

ру Ғазини ва Бағдод—«қарматӣ» хонанд ва ба Кӯфа—«муборақӣ» хонанду ба Басра—«равандию бурқай» хонанд ва ба Рай—«халафӣ» хонанд ва ба Чурҷон—«маҳмара» хонанд ва ба Шом—«мабиза» хонанду ба Мағриб—«сандӣ» хонанд ва ба Лаҳсою Баҳрайн—«ҷаннобӣ» хонанду ба Исфаҳон—«ботинӣ» хонанд ва эшон ҳештакро «таълимӣ» хонанд ва «рафиқ» хонанд ва монаиди ин. Ва ғарази эшон ҳама он аст, ки чӣ гуна мусулмонӣ барабозанд. Ва душмани ислому динмани аҳли байтӣ расул алайҳиссалом бошанд...

ҲАСЛ ДАР ХУРҶИ ХУРРАМДИНОН БА ИСФАҲОНУ ОЗАРБОЙҶОН

Ақиқун сухани ҷанд мухтасар дар боби хуррамдинон ёд кунад банда, то худованди оламро дар боран эшон дидоре дарафтад. Ба ҳар вақте хуррамдинон хуҷ кардаанд ва ботиниён бо эшон яке будаанду эшонро қувват дода, ки асли ҳарду ва мазҳаб якесть ва дар санан иснайн ва ситина ва мната (172 х.) дар айёми халифани Маҳдӣ* ботиниёни Гурҷон, ки эшонро «сурхалам» хонанд, бо хуррамдинон даст яке карданду гуфтанд:—Бӯмуслим зинда аст. Мо мулк биситонем. Ва писари ӯ Абдуғароро мукаддами хон карданду то Рай биёмаданд. Ҳалолу ҳаромро яке доштанд ва завоно, мубоҳ карданд. Ва Маҳдӣ* нома набишт ба атроф ва ба Амр ибни Аъло, ки волини Табаристон буд, «даст яке кунеду ба ҳарби эшон равед». Бирафтанд ва он ҷамъ пароганда шуданд. Ва дар он вақт, ки Ҳорунарашид* ба Хуросон буд, бори дигар хуррамдинон хуҷ карданд аз ноҳияи Исфаҳон аз Тармидаиу Копула ва Фобак ва дигар рустоҳо ва мардуми бисёр аз Рай ва Ҳамадон... берун омаданду ба ин қавм пайвастанд. Ва адади эшон беш аз сад ҳазор-буд. Ҳоруи Абдулло ибни Муборақро* аз Хуросон бо бист ҳазор савор ба ҳарби эшон фиристод. Эшон битарсиданд ва ҳар гурӯҳ ба ҷон хеш боз шуданд ва Абдуллои Муборақ нома набишт, ки «моро Бодулаф нагузирад».

Ба ҷавоби нома набишт: «Сахт савоб аст». Эшон ҳарду даст яке карданд ва хуррамдинону ботиниёни бисёр ҷамъ шуданд ва дигар бора даст ба ғорату фасод бурданд. Бодулафи Аҷалӣ* ва Абдуллои Муборақ ногоҳ тохтан бурданд. Халқе беҳадду беадад аз эшон бикуштанд ва фарзандони эшонро ба Бағдод бурданду фурухтанд.

ФАСЛИ ДИГАР ДАР ХУРҶИ БОБАК...

Баъд аз ин чун нӯҳ сол бигузашт, Бобак* хурӯч кард аз Озарбойгон. Ин кавм қасд карданд, ки ба ӯ пайвандад ва шунидад, ки лашкаре роҳ бар эшон гирифтааст, битарсиданду бигурехтанд.

Дар соли дувисту дувоздаҳ аз араб дар аҳди Маъмун* чун хуррамдинон хурӯч карданд аз ноҳияи Исфаҳон дар Ваида ва Қонула ва кавме аз ботиниён бо эшон пайвастанд ва фасодҳо карданду ба Озарбойгон шуданд ва ба Бобак пайвастанд. Ва Маъмун Муҳаммад ибни Ҳамдуттопро ба ҳарби Бобак фиристод, то бо хуррамдинон ҳарб карданд. Ва фармуда буд, то ба Зурайки Алӣ ибни Садака ҳарб кунанд, ки ӯ осӣ шуда буд ва дар Кӯҳистони Ироқ мегашту ғорат мекард ва қорвоноҳро мезад. Ва Муҳаммад ибни Ҳамид ба таъҷил рафт ва аз ҳазинаи Маъмун чизе нахост ва лашкаро аз ҳизонаи хеш мол дод ва ба ҳарби Зурайк шуду Зурайкро бигирифт ва лашкари ӯро ҳалок кард. Маъмун шаҳри Қазвини Мароға ва бештари Озарбойгон ӯро дод. Пас, ба ҳарби Бобак* рафт. Миёни ӯву миёни Бобак шаш ҳарби азим бибуд ва охируламрибни Ҳамид кушта шуд ва қорӣ Бобак боло гирифт. Ва хуррамдинон ба Исфаҳон бозшуданд ва Маъмун* аз куштани Муҳаммад азим дилтанг шуд. Дарҳол Абдуллои Тоҳирро, ки волини Хуросон буд, номзад кард ва ба ҳарби Бобак фиристод. Ва ҳама вилояти Кӯҳистон ва он ҷӣ қушода буданд ва Озарбойгон бад-ӯ дод. Ва Абдулло бархост ба Озарбойгон шуд. Бобак бо ӯ муқовимат натавонист кардан. Дар даррае гурехт саҳт маҳкам ва лашкари ӯ ва қамъи хуррамдинон бипароганданд. Чун соли дувисту ҳаждаҳ андаромад, дигарбора хуррамдинон ба Исфаҳону Порс ва Озарбойгон ва қумлаи Кӯҳистон хурӯч карданд. Бад-он ки Маъмун ба Рум шуда буд ва ҳама ба як шаб ваъда ниҳода буданд ва ба ҳама вилоятҳои шаҳрҳо қор рост карда, шаб хурӯч карда, шаҳрҳо ғорат карданд. Ва дар Порс бисёр мусулмонон куштанд ва зану фарзандон барда бурданд. Ва дар Исфаҳон сарӣ эшон марде буд Алии Маздак, аз дари шаҳр бист ҳазор мард арз дод ва бо бародар ба Кӯҳ шуд. Ва Будулаф ғонб буд ва бародараш Маъқал ба Кӯҳ буд бо понсад савор муқовимат натавонист кард, бигурехт ва ба Бағдод рафт. Алии Маздак Кӯҳ бигирифт ғорат кард ва ҳар қиро

ёфт аз аҳли ислом, бикушт ва фарзандони аҷлиёро барда кард ва бозгашт. Ва ба Озарбойгон шуд, то ба Бобак пайвандад. Ва аз ҷавониби хуррамдинон рӯй ба Бобак ниҳодаид, аввал даҳ ҳазор буданд, бисту панҷ ҳазор шудаид. Ва миёни Кӯҳистон шаҳраке ҳаст, онро Шаҳристона хонаид. Он ҷо ҷамъ шудаид ва Бобак бад-эшон пайваст. Пас, Мӯътасим* Исҳоқро бо ҷиҳил ҳазор мард ба ҷанги эшон фиристод. Ва Исҳоқ ногоҳ бар сари эшон шуду ҷанг дарпайваст ва ҳамаро бикушт, чунон ки ба ҳарби аввал аз хуррамдинон сад ҳазор мард кушта шуд. Ва ҷамъе касди Исфаҳон кардаид ва қурби даҳ ҳазор мард бо бародари Алии Маздак сароҳою рустоҳон Исфаҳон ғорат кардаид ва зану фарзандон барда бурдаид.

Ва амири Исфаҳон Алӣ ибни Исо ғонб буд, қозию аъён ба ҳарби эшон шудаид ва аз ҷавониб фурӯ гирифтаиду зафар ёфтанд ва бисёр бикуштанду зану фарзандони эшон барда бурдаид.

Пас аз ин ба шаш сол Мӯътасим ба шуғли хуррамдинон пардохт ва Афширо* номзад кард ба ҳарби Бобак. Афшин лашкар бардошту рӯй ба ҳарб ниҳод ва ҳар ҷӣ хуррамдинӣ ва ботинӣ буданд, ба мадади Бобак шудаиду ду сол ҳарб кардаид. Ва миёни Афшину Бобак дар муддати ду сол бисёр масофҳои сахт афтод ва аз ҳар ду ҷониб бисёр мардум кушта шудаид. Охируламу чуи Афшин аз куштаи ӯ очиз омад, ба ҳилат машғул гашт.

Ва лашкари хешро дар шаб бифармуд, то хаймаҳо барканданду пароканда шудаид. Ва даҳ фарсанг пасттар бозомадаид. Афшин кас ба Бобак фиристод, ки марде хирадманд ба ман фирист, то бо ӯ сухан гӯям, ки маслиҳати мо харду дар он аст. Бобак марде ба вай фиристод. Афшин гуфт: — Бобакро бигӯӣ, ҳариб-тидоеро интиҳост. Сарӣ одамі гаидаи нест, ки боз бирӯяд. Мардонӣ ман бештар кушта шудаид ва аздак яке намоид ва ҳақиқист, ки аз ҷониби ту ҳамчуни бувад. Биё, то сулҳ кунем. Ту бад-и вилбят, ки дорӣ, қонеъ бошу ба салоҳ бишинӣ, то ман бозгардам ва аз амиралмӯъминин туро вилоят биситонам ва маншур бифиристам. Ва агар насихати ман қабул накуни, биё, то якборагӣ ба ҳам даровезем, то давлат киро ёрӣ кунад.

Расул аз пеши ӯ берун омад. Афшин ду ҳазор савору панҷ ҳазор пиёда дар ғорҳо ва кӯҳҳо ҷамъу па-

роганда кард, то дар камин бинишинанд бар ии ми-
сол.

Чун расул пеши Бобак шуду пайгом бидод ва ка-
мин лашкар бознамуд ва ҳосусон ҳам ии хабар овар-
даид, бар он иттифоқ кардаид, ки баъд аз се рӯз ҳар-
би сахт бикунанд. Пас Афшини кас бад-он лашкар фи-
ристонд, ки бояд, ки рӯзи масоф дар шаб биёед дар
дасти рост ва чап дар масофати як фарсангу ним кӯх-
ҳою дараҳо бувад, он ҷо пинҳон шавед. Чун ман ба
ҳазимат биравам аз лашкароҳ бигузарам ва эшон
баъзе дар қафон ман бинстанд ва баъзе ба ғорат маш-
гул шаванд, шумо аз дараҳо берун тозида ва роҳ бар
эшон бигиред, то боз дар дара натавонанд шуд. Ман
бозгардам ва он ҷӣ бояд, бикунам. Пас, рӯзи масоф
Бобак лашкар берун овард аз дара зиёдат аз сад ҳа-
зор савораю пиёда. Ва лашкари Афшини ба чашма
эшон ҳақир омад аз он ҷӣ дида буданд ва лашкаре
зиёдат надидаид. Пас, ҷанг дарпайвастанд ва аз ҳа-
ду ҷониб ҷанги азим кардаид ва бисёр кас кушта
шуд вавақти завол Афшини ба ҳазимат бирафт, аз як
фарсанг лашкароҳ даргузашт, пас, аламдорро гуфт:—
Алам бидор.

Ва инон бозкашид ва лашкар ҳар ҷӣ он ҷо ома-
даид меистодаид ва Бобак гуфта буд, ки ба ғорат машгул
мешавед, то якборагӣ дил аз Афшини лашкари ӯ фориг
кунем. Пас, ҳар ҷӣ савор буданд, бо Бобак дар қафон
Афшини шудаиду пиёда ба ғорат машгул шуданд. Пас,
ии бист ҳазор савор аз дараҳою кӯҳҳо берун омаданд
ва ҳама саҳро пиёдан хуррамдинӣ диданд. Роҳи дара
бар эшон бигиританду шамшер даринҳодаид. Ва Аф-
шини ииз бо лашкар бозгашт ва Бобакро дар миён ги-
рифтанд. Ҳарчанд кӯшид, Бобак роҳ наёфт. Афшини
даррасиду ӯро бигирит ва то шаб метохтанду мекуш-
таид. Зиёдат аз ҳаштод ҳазор мард он ҷо кушта шуд.
Пас, Афшини ғуломеро бо даҳ ҳазор савору пиёда он
ҷо гузошт ва худ Бобакро ва асирони дигарро ба Бағ-
дод бурд ва ба аломате Бобакро дар Бағдод бурдаид.
Чун чашми Мӯътасим* бар Бобак афтод, гуфт: — Эй
сағ, чаро дар ҷаҳон фитна ангехтӣ?!

Ҳеҷ ҷавоб надод. Фармуд то ҳар ҷаҳор дасту пояш
бибурранд. Чун як дасташ бибуридаид, дасти дигар
дар хун заду дар рӯи худ молид ва ҳама рӯи худро
аз хуни худ сурх кард. Мӯътасим гуфт: — Эй сағ, ии
ҷӣ амал аст?! Гуфт: — Дар ии ҳикматест. Шумо ҳарду

дасту пои ман бнхоҳед бурнд ва гунаи рӯи мардум аз хун сурх бошад. Хун аз рӯи бирапад, зард бошад. Ман рӯи хеш аз хуни худ сурх кардам, то чуи хун аз танам беруи шавад, нагӯянд, ки рӯяш аз бим зард шуд!

Пас, фармуд, то пӯсти гове бо шохҳо бнёварданд ва ҳамчуони тоза Бобакро дар мнени пӯст гирифтанд, чунон ки ҳар ду шохи гов бар баноғӯши ӯ буд, дар вай дӯхтанд ва пӯст хушк шуд. Пас, ҳамчуони зинда бар дораш карданд.

Ва аз аввали хурӯҷ то гирифтани ӯ сухан бисёр аст ва муҷаллиде тамои аст... Агар ҳама ёд кунем, дароз гардад ва ҳар кӣ хоҳад, то бар ҳама хурӯҷҳои ботниён воқиф гардад, дар «Таърихи Табарӣ» ва «Таърихи Исфаҳон» бархонанд, то маълум гардад...

ФАСЛИ ЧИҲИЛУ ҲАШТУМ

АНДАР ҲАЗОНИ ННҲОДАНУ НИГОҲ ДОШТАН ВА ҚОИДАЮ ТАРТИБИ ОН

Мулуқро ҳамеша ду хазина будааст: яке хазинаи асли ва яке хазинаи харҷ. Ва моле, ки мешудӣ, бештар ба хазинаи асли будӣ ва то зарурате набудӣ, аз он хизона харҷ нафармудандӣ. Ва агар чизе бардоштадӣ, ба ваҷҳи вом бардоштадӣ, бадали он зуд ба ҷой ниҳодандӣ. Ва чуи андешае дошта бошад, набояд, ки ҳар чӣ дахл бувад, бо хароҷот бишавад. Ва агар ногоҳ ба мол хочат ояд, дилмашгулӣ таваллуд кунад ва дар он муҳим тақсир роҳ ёбад ва ҳар моле, ки аз он дар ваҷҳи хизона ниҳода будандӣ, аз дахли вилоят ҳаргиз онро табиљу таҳвил набудӣ, то ихроҷот ба ваҷҳи хеш ва ба вақти хеш мерасидӣ ва дар силат ва марсумот тақсирӯ таъхир наҷфтодӣ ва ҳама хазони обод будӣ ва пайваста мардум ба роҳат будандӣ ва ҳеҷ офаридаро заҳмат нарасидӣ аз чиҳати мол.

ҲИҚОЯТ

Андар ин маънӣ шундам, ки амир Олтунош, ки амири ҳоҷибн бузург буд азони Султон Маҳмуди* го-зӣ раҳматуллоҳ, ба хоразмшоҳӣ номзад гардид. Ва ба Хоразм рафт. Ва ибрани Хоразм шаст ҳазор динор буд

ва чомагии Олтунтош саду биет ҳазор динор буд. Олтунтош чуи ба Хоразм рафт, баъд аз мохе муътамадонн хешро фиристод ва илтимосу такозон шаст ҳазор динорн дигар кард, ки хизонаи Хоразм ба чомагии ӯ тамом нест. Дигар арзонн доред, ки ивази он аз девон бихоҳед дод.

Шамсулқуфот Аҳмад Хасани Маймандн дар он замон вазир буд. Чуи номаи Олтунтош бнхонд, ҷавоб бинавишт дарҳол. «Олтунтош... бидонад, ки Маҳмуд натавонад буд ва ба ҳеҷ ҳол моле, ки замон кардааст, бар ӯ гузошта нашавад. Мол бардорад ва ба хизонаи султон орад ва пеши нокиди даврон бинишинанду зар таслим кунад ва хуччат биситонад. Ва он гоҳ чомагии хеш бнхоҳад, то ӯро ва хайли ӯро бар Бусту Систон барот нависанд ва бадал. Бираванду биситонанд ва ба Хоразм оварад, то фарк бувад миёни худованд Маҳмуду миёни Олтунтош аз баҳри он ки кори подшоҳ пайдост ва андозаи лашкар надиб. Сухани Хоразмшоҳ бояд, ки белағв бувад ва илтимосе, ки кардааст, ё ба чашми хорн ингариста ба султон, ё Аҳмади Хасанро гофил ва ҷоҳил медонад. Моро аз камолн аклу хасофати Хоразмшоҳ ачаб омад ва аз ин ки кардааст, истиғфор бояд кард, ки бандаро бо худованди хеш ширкат ҷустаи хатаре азим бошад, вассалом».

Ин нома бар дасти сншоҳе бо даҳ гулом ба Хоразм фиристод ва шаст ҳазор динор биёварду ба хизона таслим карданд ва ивази он барот биситаданд. Аз девони Ғазини бар вилояти Бусту Систон ивази он пўсти анор ва мозўю забнб ва монанди он оварданд.

Инак, тартиби мулк чунин доштаанд, то масолеҳи мамлакат аз якдигар гусаста нашавад. Ва салоҳи раияту ободонии хазина бар ҳоли хеш бимонад ва тамаъҳои муҳол дар амволи султон ва моли ранят мунқатеъ шавад. Ва умаро ҳар як бар ҷои хеш бимонад ва таман зиёдат дар мамлакат накунад, султон аҳволи умаро дарьёбад ва ҳар яксро бар ҷои хеш бидорад, то сар ба фузулн барнаёранд.

Ва ин аст аҳволи хазини ниҳодан.

х,
к-
г*
х-

171

АНДАР ПОСУХ ДОДАН ВА ГУЗОРИДАНИ ШУҒЛИ МУТАЗАЛЛИМОН ВА ИНСОФ ДОДАН

Хамеша мардуми бисъёр аз мутазаллимон ба даргоҳи султон муқим мебошанд ва агар чӣ қиссари ҷавоб меёбанд, намеравад. Ва ҳар ғарибею расуле, ки бад-ин даргоҳ оянд ва ин фаръеду ошӯб бубишанд, ҷунон пиндоранд, ки ба даргоҳ зулми азим меравад. Пас, ин дар бар эшон набояд бастан, то ҳочаки ғариб ва шахрӣ, ки ҳозир оянд, ҷумларо ҷамъ кушанд ва бар ҷое нависанд ва ҳеҷ кас ба ҷуз аз панҷ каси мӯтамадду оқил набояд, ки он сухан бигӯянд ва бар он ҷумла мисол ситонанд. Чуи мисол бад-эшон расад, бояд, ки дарҳол бозгарданд, то ин ошӯби беҳуда ва ин фаръеди бефоидаю беасл набошад. Ва корҳо ба зудӣ барояду ранят тамои дар роҳат бошанду олам ободон бошад ва кас бар касе бедодию берасмӣ натавонад кард.

ҲИҚОЯТ

Гӯянд Язлғурд* шахриёри охири мулки Аҷам буд. Расул фиришод ба амиралмӯъминин Умар*... ки имрӯз дар ҳама олам даргоҳе аз даргоҳи мо анбӯхтар нест ва ҳизонае аз ҳизонаи мо ободонтар нест ва лашкаре аз лашкари мо далертар не. Ва ҷандон иддату олат, ки мо дорем, кас надорад. Амиралмӯъминин ҷавоб бозфаришоду гуфт, ки: «Бале, даргоҳи шумо анбӯх аст, валекин аз мутазаллимон ва ҳазинаи шумо ободон аст, валекин аз моли ятимон ва лашкари шумо далер аст дар бефармонӣю неъён. Чуи давлат рафт, иддату олат суд надорад. Ва ин ҳам далел аст бар бедавлатии шумо».

Ҳамчунон буд, ки амиралмӯъминин ҷавоб дод.

Воли бояд ки аввал инсоф аз ҳеҷ бидиҳад, то ҳамгинон мунсиф шаванду тамаъ аз муҳол ва новочиби бибуранд...

ҲИҚОЯТ

Гӯянд, бозаргоне ба мазоилимгоҳи Султон Маҳмуд* омад ва аз писари ӯ, Масъуд*, биполид ва тазаллум карду гуфт: — Марде бозаргонам ва муддати дароз шуд, то ин ҷо мондаам ва меҳоҳам, ки ба шахри ҳеҷ

равам. Наметавонам рафт, ки писарат шаст ҳазор динор коло аз ман бихаридаасту зарри ман намедихад. Хоҳам, ки амир Масъудро бо ман ба кози фиристӣ.

Султон Маҳмуд... аз сухани бозаргон дилтанг шуд. Пайгоме дурушт ба вай фиристоду гуфт: — Дарҳол хоҳам, ки ҳаққи вай ба вай расони, ё бархезию бо вай ба маҷлиси ҳукм рави, то он ҷо муктазон шаръ вочиб ояд. Бифармоянд.

Бозаргон ба сарон кози рафт ва расул наздики амир Масъуд* омаду пайғом бигузорида. Масъуд андар монд. Ходиҷро гуфт: — Бингар, то дар ҳазина нақд чанд аст?

Ҳазинадор рафт ва киёс карду омад ва гуфт: — Бист ҳазор динор ҳаст. Гуфт: — Баргиру ба наздики бозаргон бар ва тамомати молро се рӯз замон ва мӯҳлат хоҳ, то бирасонам.

Расули Султонро гуфт, ки Султонро бигӯй, ки бист ҳазор динор дарҳол бидодаам ва тамомати ҳаққи вай то се рӯзи дигар ба вай бидихам. Ва ман қабо пӯшидаву миёни баста ва мӯза пӯшидаю ба но истодаам, то Султон ҷи фармояд, ки ба маҷлиси қазо равам, ё моли бозаргон тамомат ба вай диҳам.

Расул биёмад ва чуниш гуфт.

Султон Маҳмуд... гуфт: — Ба ҳақиқат бидон, ки рӯи ман набани, то моли бозаргон ба тамому қасб расони.

Масъуд низ сухан наёнест гуфт ва ба ҳар ҷониб қас фиристоду аз ҳар қас қарзе хост. Чуш намози дигар шуд, шаст ҳазор динор ба бозаргон расида буд ва ин хабар ба атрофи олам бирасид ва бозаргонии бо яқдигар ҳикоят карданд; аз дари Чину Хито ва Хӯтану Миср ва Адаву Басра рӯй ба Ғазини ниҳоданд ва таронфу ғариб ба Ғазини оварданд.

Дар ин замон, агар қамтар қасе, фарронҷ, ё рикобдореро гӯянд, бо аминди Исфакон ва ранси Хуросон ба маҷлиси шаръ мутахҳар шав, аз он сар печаду фармон набазад.

ҲИКОЯТ

Амиралмуъминини Умар*... гуфт: — Ё расулulloҳ, дар аввали ҷавонӣ тичорат мекардам ва ба атрофу ақнофи олам мерафтам. Дар замонни Анӯшнрвони Оди* ба шаҳри Мадонии расидам ва борҳо дар шаҳр андох-

там ва мефурӯхтам. Ва уштуруноро ба сахро фирието-
дам бо сорбон ба чихати алаф ва обхӯр. Чуи шабхан-
гом даррасид, сорбон биёмаду гуфт: — Уштуруноро хо-
часарой, писари Анӯширвон, ба ҳукм бурд.

Чуи ин сухан бишундам, дилтанг шудам. Дар он
хона, ки бор кунуда будам, сохибхона хабар ёфт,
гуфт: — Бархезу ба бандагии Анӯширвон рав ва ҳол
арза дор, то уштуруни туро бифармояд боздодан.

Дигар рӯз алассабоҳ бирафтам ва даст дар занчи-
ри дод бизаддам, маро ба хидмати Анӯширвон бурданд,
ҳочиб сухан бозпуренд. Чуи ҳол бозгуфтам, ӯ аз тареу
бими писари шох сухан ба навъе дигар арза дошт.
Анӯширвон фармуд, то ҳазор динор ба ман додад.
Ман шод гаштаму ба хона биёмадам. Чуи сохибхона
он бидид, гуфт: — Шохро ҳол маълум нашудааст, боз
рав ва аҳвол бознамой.

Дигар бор рӯзи дуввум бирафтам ва ҳамчунон ҳол
бознамудам. Ҳочиб сухан ба навъе дигар гуфт, фар-
муд, то ҳазор динори дигар бидоданд. Бозгаштам шод-
мон. Боз сохибхона фармуд, ки шохро сухан маълум
накардаанд. Боз рӯзи дигар ҳамчунон бирафтам ва ҳол
бознамудам. Ҳочиб ҳолро ба навъе дигар гуфт, шох
боз фармуд, то ҳазор динори дигар бидоданд. Чуи ба
хона омадам, сохибхона гуфт: — Шохро маълум нашу-
дааст. Боз рав.

Чуи рӯзи чаҳорум бирафтам, ҳол боз гуфтам, шох-
ро аҷаб омад. Тарҷумони дигар талаб карду ҳолро аз
ман бозпуренд. Дар хашми рафт ва ҳеҷ нагуфту маро
ба мўътамаде аз он ҷеҳ дод ва суфарини кард. Хар
рӯз харҷи ман мелод, то чихил рӯз тамом шуд. Баъд
аз он маро талаб кард. Он мўътамад маро дар шаб ба
ҳазрати Нӯширвонии Одина* бурд. Чуи шох маро бидид,
навозиши фармушу дилхушии тамом дод ва узр ме-
хост аз ман ба хар навъе. Ва ман мутахайнр бимон-
дам аз он ҳама дилдорин ӯ. Баъд аз он хоссагии хеш-
ро фармуд, то табаке биёварданд саришӯида. Чуи бо
ниҳоданд, шох фармуд, то сари табак бикушоданд. Чуи
саршӯи баргирнифтанд, дасте дидам бурида ва дар та-
бақ ниҳода. Мутахайнр бимондам, ки «аҷабо ин чӣ
даст аст». Анӯширвон гуфт: — Медонӣ, ки ин дасти
кист? Гуфтам: — На. Гуфт: — Ин дасти фарзанди ман
аст, ки ходими ӯ уштуруни ту ба ҳукм бурда буд ва
бо ту бедодӣ карда. Имшаб чихил шабонарӯз аст, то
бо модари ӯ ин сухан ва ҳикояти ту мегуфтам, то ри-

зо дихад, ки фарзанди ӯ бедодӣ кардааст, то он чӣ сазон ӯст, бо ӯ кунам.

Имшаб рӯз бедод, то як дасташ бибуридам, то дигар касе бар касе аз ин навъ бедодӣ накунад ва поми ман дар олам ба бедодӣ мунганиш нагардад. Ва он гаҳ дар қиёмат шарҳсору хичил барнахезам ва аз ҷумлаи роидагонии ҳақтаоло набонам.

Пас, фармуд, то хоҷибро биёварданд ва гуфт: — Чаро сухан ба ман рост нагуфтӣ, ба навъе дигар ме-гуфтӣ, то ман ҳол надонистам ва бозаргон ноумед аз ман мерафт ва уштуруи зоеъ ва горат карда. Ва ман ҳолро намедонистам ва ҳар кучо рафтӣ, поми ман ба зулм ва бедолии бӯрди. Ва маро огоҳӣ аз он набудӣ.

Хоҷиб гуфт: — Тарсидам аз фарзандат. Гуфт: — Чун аст, ки аз ман натарсандӣ?

Дарҳол вайро спёсат фармуд ва уштуруи ро боздод. Чун ба хона омадам, соҳибхона гуфт: — Ин соат ҳол маълум шудааст. Дигар рӯз бархостам ва се ҳазор динор баргиррифтам ва ба хидмати Нушнрӯзи рафтам ва касеи зар биниҳолам. Шӯҳ фармуд, ки ин зар ба тамомот аз туст на ҳам ҷандон ки дода буд, дигар би-фармуд додан ва маро ба дилхушии тамомот равона гардонд. Ҳол бар ин мӯҷиб буд.

Пайғамбар... чун ин сухан бинишид, аҷаб омаду гуфт: — Қофиреро ин ади будааст. Пас, ин замон рӯз-горе пайдо шуднаст, ки агар хуш сад мусулмон бирезанду адо хоҳанд аз касе ба як ҷав барнадоранд, то зар дарнаёранд. Чун зар биспранд, инз кор барнаёранд. Аҷабо баъд аз ин чӣ гуна хоҳад будан?

ҲИҚОЯТ

Омилли шаҳри Ҳаме ба Умари Абдулазиз*... набишт, ки деҳони шаҳри Ҳаме хароб шудааст. Опро иморат бояд кардан. Ҷаноб набишт, ки шаҳри Ҳаме аз ади девор бояд кард. Роҳҳо аз зулму хавф пок кун, ки ҳоҷат нест ба ғилу хишт ва сангу гаҷ. Ҳакки субҳона на таоло Донудро*... мефармояд... — Ё Довуд, мо туро халифани хеш кардем бар замин, то бандагонии моротни-мор дорӣ на нагузорӣ, ки аз яке бар яке ситам равад. Ва ҳар сухан, ки гӯӣ ва ҳар кор, ки кунӣ, ба ростӣ кун... бандагониро. Ва порсоёиро ва мардуми басомониро ба корҳо бояд ғумоштан, то бандагонии худой тао-

лоро наранҷонанд ва ғамхорӣ намоянд. Ва агар на
чуниин касро амал фармоянд, хиёнате бошад...

Ин ҷаҳон рӯзномаи маликони аст, агар нек бошанд,
эшонро ба некӣ ёд кунанд, чунон ки Унсурӣ* гӯяд:

Ҳамсамар хохи шудан, гар соӣ аз гардун сарир,
Ҳамсухан хоӣ шудан, гар бандӣ аз Парвин камар.
Ҷаҳд кун, то чун сухан гардӣ, кавӣ бошад сухан,
Ранҷ бар. чун самар гардӣ, накӯ бошад самар.

ҶАСЛИ ПАҶОҶУМ

АНДАР НИГОҶ ДОШТАНИ ҲИСОБ ВА МАҶМУЪТ ВА ИРТИФОЪ ВА ИАСАҚИ ОИ

Ҳисоби молн вилоятҳо бинависанд ва маҷмӯъ ва
харҷ падид оранд ва фойдан ни он аст, ки
харҷхоро таъмули шофӣ карда шавад ва он ҷӣ раво
бувад, ки аз вай бияфгананд ва падидханд қалам бар-
ниҳанд ва агар дар маҷмӯъ гӯяндаеро сухан бошад
ва тавфире намояд, суханаш биниҳаванд. Ва чун он
ҷӣ гӯяд бар ҳақиқате бошад, талаби он мол кунанд,
то агар сурати халале бошад ва ба зайъи моле баста
бошад, бад-ни сабаб зонл гардад, аз он аҳвол. Пас аз
ин ҳеҷ ҷиз пӯшида намонад.

Ва аммо миёна рафтани подшоҳро дар маънии мо-
ли дунё ва дар корҳо чунон аст, ки дар ҳоли му-
снф бошад ва бар одати қадиму онин маликони нек
равад ва суннати бад наниҳад ва ба хуни ноҳақ ризо
надихад. Ва бар подшоҳ фариза аст тафакхус қардани
уммол ва омилот ва бидоистани дахлу харҷ ва нигоҳ
доштани аҳвол ва сохтани заҳонру ҳазон аз ҷиҳати
истизҳор ва дафъ қардани мазаррати ҳасро. Ва на
чунон қас бастан, ки мардумон рақами бахилӣ ка-
шанд ва на чунон ҷироф ва ҷфрот қардан, ки марду-
мон гӯянд: «Боддаст аст». Бояд, ки саховат ба қадри
мард кунад. Оро, ки истехқоқ бештар дорад, бештар
дихад ва оро, ки надорад қам, то ҳар қас қадри
поян хеш бишнӯсад.

Ва дигар бо ҳасмон ҷанг чунон кунад, ки оштиро
ҷой бошад ва бо дӯсту душман чунон пайвандад, ки та-
вонад гусаст ва чунон гусалад, ки тавонад пайваст. Ва
чун шароб хӯрад, на ҳамвора хуштабъ бошад ва на

якбора туршрӯй. Чун якчанде ба тамошою шикор ва шаробу лаззоти дунӣ машғул бошад. Гоҳ-гоҳе низ ба шукру садақа ва намози шабу рӯза ва «Куръон» хондан ва хайрот машғул гардад, то ҳар ду ҷаҳон дорад...

Ва амру наҳй бар ҳасби имкон ба ҷой оварад ва ҷаҳди он кунад, ки амале, ки кунад, аз ӯ ёдгор монад. Ва ҳама ранҷҳои дунӣ аз ҷиҳати номи некуст...

Ин аст китоби «Сияд-ул-мулк», ки набишта омад ва худованди олам... бандаро фармуда буд, ки дар ин маънӣ ҷамъе созад. Пеш аз ин ба ҳукму фармони нафазауллоҳу таоло вақтро бар бадеха ҷиҳил кам як боб набишта буд ва ба маҷлиси аъло... оварда ва писандида афтода буд, валекин аз пас мухтасарро дарафзуду ба вақти фароғат фусул ва нуктаҳосе, ки лонки ҳар бобе буд, дар ӯ ёд кард ва ба лафзи ҳар ҷӣ равшантару осонтар шарҳ дод дар санан ҳамсау самоини ва арбаъмой, ки ба сӯи Бағдод хостам рафт, ба нависандан китобҳои хос Муҳаммади Носих додам ва фармудам то ба хатти равшан бинависад. Ва агар бандаро боз омадан набошад, ин дафтарро леши худованди олам... барад, то маҷлиси олиро танаббӯҳ афзояд ва аз хулосан этикод ва ҳавоҳои бандан мухлис огоҳ шавад ва гӯш ба ҳештан дорад ва бад-ин шугл ин китоб мехонад, ки аз хондани ин китоб малолат на-яфзояд, ки дар ин китоб ҳам панд асту ҳам масал аст... ва ҳам сирату ҳикояти подшоҳони одил аст, аз омада хабар асту аз наомада хабар аст. Ва бо ин ҳама дарозӣ мухтасар аст ва шонстан подшоҳи додгар аст. Ҳар ҷӣ бад-ин кор кунад, бар ҳама олам подшоҳ аст ва ҳар кӣ накунад, бидон, ки дур аз даргоҳ аст.

ТАВЗЕҲОТ

1. Аббосиён — Абулаббос Ассафохӣ Абдулло ибни Муҳаммад ибни Алӣ ибни Абдулло ибни Аббос дар соли 132 х. (749 м.) ин сулоларо таъсис намудааст, ки он то соли 923 х. (1517 м.) бардавом буд.

2. Абдулло ибни Маймун — дар Ахвол таваллуд ёфта, соли 261 х. (875 м.) вафот кардааст.

3. Абдулло ибни Умар-ул-Хаттоб — аз ғузило ва саҳоба буда, дар синни 84-солагӣ, яъне соли 73 х. (692 м.) вафот кардааст.

4. Абдулло ибни Тоҳир — нолии Хуросон, ки дар соли 214 х. (829 м.) ба ҷанги инди Бобак сафарбар карда шудааст.

5. Абдулло ибни Муборак — синахсолор ва нолии Ҳорунарашид будааст.

6. Абӯабдуллои Ҷаъфар ибни Муҳаммад — машуми номи нисби, ки дар соли 83 х. (702 м.) таваллуд ёфта, соли 148 х. (765 м.) ба қатл расонда шудааст.

7. Абӯабдуллои Муҳаммад ибни Аҳмади Нахшабӣ: — таблиғотчи бемаҳорати мазҳабӣ ғолимиҳо, ки дар соли 942 м. аз тарафи Нӯх ибни Наср ба қатл расонда шудааст.

8. Абӯбакри Сиддиқ — аввалин халифа буда, солҳои 632—634 м. хилофат кардааст.

9. Абӯбакр Муҳаммад ибни Закариён Розӣ — ҳаким, донишманд ва ғайласуфи машҳур, ки дар Рай таваллуд ёфта, солҳои 865—925 м. умр ба сар бурдааст.

10. Абудулафӣ — сирлашкар ва шоир халифани Аббосиён, Ҳорунарашид, будласт.

11. Абӯисҳоқ Муҳаммад ибни Ҳорунарашид — ҳаштуми халифани Аббосӣ буда, соли 180 х. (796 м.) таваллуд ёфтааст. Дар соли 218 х. (833 м.) соҳиби хилофат гардида, баъди 8 солу 8 моҳи хилофат дар соли 227 х. (842 м.) вафот кардааст.

12. Абулфазли Наср ибни Халаф — ҳокими Систон буда, бо лақаби «Сағэй» машҳур аст. Дар соли 465 х. (1072 м.) вафот кардааст.

13. Абулқосими Исмоил ибни Аббод — машҳур ба Ибн Аббод Ассохиб буда, вазифани вазирни сулолаи оли Бӯро дар да-

рай хукмронии «Мунзуддавла ва Фахруддавла аз соли 360 х. (970 м.) то 385 х. (995 м.) адо кардааст.

14. Абулфазл Муҳаммад ибни Убайдуллоҳи Балъамӣ — вазири допиниманд ва бомаърифати сулолаи Сомониён, ки аз соли 918 м. то соли 938 м. вазорат кардааст. Дар соли 940 м. бо сабаби номаълуме поғаҳои побуд мешавад.

15. Абӯмуслим — муборизи зидди хилофат буда, дар соли 775 м. аз дасти халифани дуюми Аббосӣ — Алмаисур (754—775 м.) кушта шудааст.

16. Абӯсанд Алҳасан ибни Баҳром Алҷуннобӣ — осяёбон буда, ба ҳаракати зиддихалифавӣ сардорӣ менамояд. Дар соли 285 х. (898 м.) киёни ғиёди Баҳрайиро ба худ тобест карда буд.

17. Абӯтоҳир — дар соли 332 х. (943 м.) вафот кардааст.

18. Азадуддавла (Абушучоъ ибни Рукнуддавла) — дар Қирмону Ироқ ҳукмронӣ намуда, дар синни 48-солагӣ, соли 372 х. (982 м.) вафот кардааст.

19. Алмуқтадо — бисту ҳафтуми халифани Аббосӣ буда, дар солҳои 448—487 х. (1056—1094 м.) ҳаёт ба сар бурдааст.

20. Алӣ ибни Муҳаммад Бурқай — сардори шӯриши зангиён; ки ба муқобили гуломдорӣ баромада, қариб 14 сол (869—883 м.) мубориза бурдааст.

21. Алӣ ибни Абитолиб — ҷаҳоруми халифа ва домоди Муҳаммад буда, дар соли 41 х. (662 м.) ба қатл расондаанд.

22. Алитегин — хусури (шадарарӯс) асосгузори сулолаи Ғазнавиён — Сабуктегин буда, дар соли 963 м. вафот кардааст.

23. Алпарсон — яке аз шоҳони намоёни хонадони Салҷуқиён буда, дар солҳои 1063—1072 м. ҳукуматдорӣ намудааст.

24. Алқодир — Алқодир — биллоҳ, яъне Аҳмад ибни Исҳоқ аз хулафои Аббосиён буда, дар солҳои 381—422 х. (991—1031 м.) хилофат намудааст.

25. Амр ибни Лайс — аслан дуредгар буда, бо зӯрӣ аз халифа ҳокими Хурсонро ба даст меоварад. Дар солҳои 879—900 м. ҳукуматдорӣ мекунад, вале бо ғвои халифа дар байни Амр ибни Лайс ва Исмоил дар соли 900 м. ҷанг сар мезанад. Амр дар ин ҷанг асир мешафт.

26. Анӯширвон (Нӯширвон) — лақаби Хусрави Аввал, ки бисту якуми шоҳи сулолаи Сосониён буда, солҳои 531—579 салтанат доштааст.

27. Анораллоҳи бурҳонаху — ҳудо оромгоҳашро пурнур кунад.

28. Арастотелис (Аристотель) — файласуфи бузургӣ Юнони қадим, ки дар солҳои 384—322 пеш аз милод зиндагӣ кардааст.

29. Ардашерӣ Бобакон — асосгузори сулолаи Сосониён, ки дар солҳои 226—242 м. ҳукмронӣ кардааст.

30. Афросиёб — шоҳи афсонавии тўронӣи буда, тасвири пур-
раи он дар «Шоҳнома»-и Абулқосими Фирдавсӣ мавҷуд аст.

31. Афшин — бо ин ном жарди қариме, ҳикматбаланде дар
байни халқ машҳур будааст. Ин номро мардум ба қатори номи
Ҳотамн Той мегузоштаанд.

32. Ашъас — Ҳамдонулашъас, ки паси вай аз Хўзистон буда,
соли 258 х. дар Қўфа машҳур шуд. Баъдтар дар соли 293 х. ўро
ба қатл расониданд.

33. Аҳмад ибни Алӣ — дар соли 311 х. (924 м.) ўро мағлуб
сохта, саранро ба халифа мефиристонанд.

34. Аҳмад ибни Исмоил — дуваумин шоҳи сулолаи Сомониён
буда, дар солҳои 908—914 м. давлатдорӣ кардааст.

35. Аҳмад ибни Ҳасан — бо лақаби Шамсулқифот машҳур бу-
да, дар солҳои 401—416 х. (1010—1025 м.) вазифаи вазирини Сул-
тон Маҳмудро адо кардааст. Дар соли 424 х. (1032 м.) фавтида-
аст.

36. Баркаёруқ — Руқийдини Абулмузаффар подшоҳи сулолаи
Слҷуқиён, ки солҳои 1094—1104 ҳукиронӣ кардааст.

37. Баҳромн Чўбин — яке аз сардорони бомаҳорати Хурмуз
(IV) шоҳаншоҳи сулолаи Сомониён будааст. Вақте ки тўронӣи бо
Хурмуз ҷанг эълон мекунанд, Баҳромн Чўбин қорнамои шишон
медихад. Пас аз ғалабаи Хурмуз (IV) ўро саҳт меранҷонад. Он гоҳ
Баҳром қиёмн знади шоҳаншоҳи қарда, соли 590 м. ба тахт соҳиб
мешавад, вале салтанати ў дер давом намекунад. Хусрави Пар-
виз ба муқобили ў мебарояд. Баҳром бадн ин воқеа ба Туркист-
он фирор мекунд.

38. Баҳромн Гўр — писари Яздгурди Аввал, ки дар солҳои
421—438 м. салтанат доштааст.

39. Бани Марвон (Абдумалик ибни Марвон) — аз хулафои
Умавия буда, дар солҳои 685—705 м. хилофат доштааст.

40. Бузарҷмеҳр — вазирн донишманди мулуки Сомониён, Нў-
ширвони Оид, буда дар соли 580 м. ё худ 590 м. вафот карда-
аст.

41. Буханифа — Нуъмон ибни Собия ибни Завтӣ аз пешвоённ
бузургн ислом буда, солҳои 696—767 дар қайдн ҳаёт будааст. Вай
ҳамчун муассиси фирқаи ханафи дар таърихи ислом машҳур аст.

42. Бўчаъфар — Бўчаъфари Мансур бародари Нўҳ-шоҳи суло-
лаи Сомониён будааст.

43. Бобак — сардори ҳаракати андихалифавӣ буда, муборизан
ў қариб бист сол, яъне дар солҳои 817—838 м. давом намудааст.

44. Ботиния — қараённ мазҳаби шеа, ки мувофиқи ақидаи аҳли
он шариаат дар баробари маънии зоҳирӣ маънии ботинӣ низ до-
рад.

45. Восик — халифае, ки дар солҳон 842—847 м. хилофат доштааст.

46. Гударз — каҳрамони афсонавии тоҷикон, ки дар давран Рустами Зол напъунамо кардааст.

47. Гуштосп — аз шоҳони Қаёнӣён буда, гӯё дар солҳон 520 пеш аз милод ҳукмронӣ кардааст.

48. Довуд — подшоҳи Бани Исроил, ки солҳон 1010—970 пеш аз милод ҳукмронӣ намудааст. Меоваранд, ки вай олимӯ шоир буда, то бл дараҷаи пайғамбарӣ расидааст. Шаҳри Байтулмуқаддасро ӯ ноягузорӣ кардааст.

49. Доро — шоҳаншоҳи қадими эронзами буда, дар солҳон 342—330 пеш аз милод салтанат кардааст.

50. Зардушт — дар давран қаёнӣ Гуштосп писари Лӯҳросп зуҳур карда, китоби «Занд-Авесто»-ро навишта, онни нав ба миён овардааст.

51. Зайд ибни Аслам — яке аз наздикини Умархалифа.

52. Зубайда — амакзод ва зарҷаи Ҳорунаррашид будааст.

53. Иброҳими Халилуллоҳ — яке аз пайғамбарони афсонавӣ буда, ривоят мекунад, ки ӯ 175 сол зиндагӣ ба сар бурдааст.

54. Исқандар — лашкарқони маъруф, писари Файлакус (Филиппи II), ки дар солҳон 356—323 пеш аз милод ҳукмронӣ кардааст.

55. Исмоил — писари қабилани Ҷаъфар-ис-Содиқ буда, вай пеш аз падар вафот мекунад. Аз ӯ Муҳаммад ном фарзанде мемонад. Аммо ӯҷӯи ба бародари хурдиаш Мӯсо мегузарад, ки гурӯҳи эсиён аз ин сарқани намуда, писари Исмоил, яъне Муҳаммадро ӯҷӯи ҳафтуми шумурда, худро «Исмоилиён» ба қалам медиҳанд.

56. Исмоилия — яке аз шоҳанон мазҳаби шеа буда, Исмоил ибни Ҷаъфари Содиқ асоғузори он ба шумор меравад.

57. Исмоил ибни Аҳмади Сомонӣ — асоғузори сулолаи Сомонӣён буда, дар солҳон 287 ҳ. (874 м.)—295 ҳ. (907 м.) давлатдорӣ кардааст.

58. Исо — Исо ибни Марьям пайғамбари афсонавии насронӣён.

59. Исҳоқ — Исҳоқ ибни Иброҳим гӯё фарзанди Иброҳими Халил будааст. Ривоят мекунад, ки падар Исҳоқро ба қурбонӣ кардан моварад, ки фариштагон вара наҷот медиҳанд. Дар ривояти дигар Иброҳим писари дигаре ба номи Исмоилро барои қурбонӣ додан моварад.

60. Қарматӣ (Қарматӣён) — Матини луғавии ин истилоҳ — рез буданӣ хат ва ба ҳам наздикии қалимоту хат мебошад. Баъзе меӯянд, ки муассиси ин ҷараён Ҳамдонулашъас пойҳон кӯтоҳе доштааст. Аз ин рӯ «қарматӣ» гуфтаанд. Дигарон меоваранд, ки хаттот Муҳаммади Варроқ бисёр рез, майда навишта нави

хаттотиरो поягузорӣ кардааст. Дар таърихи маданияти мо ҳаракати қарматӣён ба ҳаракату амали снӣёӣ — ҷиҷимой табдил ёфтааст. Ҳаракатҳои озодихоҳии халқ дар зери ливои қарматия анҷом пазируфтааст.

61. **Кайковус** — дувумини шоҳи сулолаи Каёнӣён ба шумор меравад. Тасвири қорнамои ӯ дар «Шоҳнома»-и Абӯлқосими Фирдавӣ мавҷуд аст.

62. **Қайхусрав** — сеюмини мулуки Каёнӣён буда, васфи пурраи он дар «Шоҳнома»-и Абӯлқосими Фирдавӣ мавҷуд аст.

63. **Маздак** — ба ҷисми эҷдишоҳии дар давраи Кубод ба амал омада роҳбарӣ мекунад. Вай бо широкон бародарӣ баробарӣ баромад мекунад. Вале дар соли 529 м. ба тариқи ғаммаӣ нобуд сохтани маздакиён ба амал меояд, ки дар ин маврид Маздак низ ба қатл расида мешавад.

64. **Мансур ибни Нӯҳ** — яке аз шоҳони сулолаи Сомонӣён буда, дар байни солҳои 962—977 м. ҳукмронӣ кардааст.

65. **Масъуд** — писари Султон Маҳмуд буда, дар соли 425 х. (1034 м.) ба тахт соҳиб мешавад ва дар муҳорибаи соли 429 х. (1038 м.) бо Туғралбек шикаст мехӯрад. Минбаъд нуфузи ӯ нисбат ба шудан мегирад.

66. **Малкишох (Абдулфатҳ Чалолиддини Малкишох)** — саввумини шоҳи сулолаи Салҷуқӣён буда, баъди вафоти падараш 465 х. (1072 м.) соҳибтаҳт мешавад. Пас аз бист соли ҳукмронӣ дар соли 485 х. (1092 м.) вафот кардааст.

67. **Манучеҳр** — аз шоҳони қадимӣ ва афсонавии эронзамина ба шумор меравад, ки васфи батафсил он дар «Шоҳнома»-и Абӯлқосими Фирдавӣ мавҷуд аст.

68. **Мардович ибни Заёр** — ҳокими Табаристон буда, дар вақти хурӯҷ намудан ба Бағдод соли 323 х. (934 м.) кушта шудааст.

69. **Марвон** — чаҳорумини мулуки Умавия буда, дар соли 624 м. таваллуд ёфтааст. Баъди 10 моҳи ҳукмронӣ дар соли 685 м. вафот кардааст.

70. **Маъмун** — ҳафтумини халифаи Аббосӣ буда, дар соли 170 х. (787 м.) таваллуд ёфта, солҳои 198—218 х. (813—833 м.) хилофат намудааст.

71. **Маҳдӣ** — сеюмини халифаи Аббосӣ, ки солҳои 158—169 х. (775—785 м.) хилофат доштааст.

72. **Маҷдуддавла (Абӯтолиб Рустам ибни Фаҳруддавла Алӣ ибни Рукнуддавлаи ибни Бӯя)** — ҳаштумини шоҳи хонадони оли Бӯя буда, дар соли 387 х. (997 м.) соҳибин тоҷу тахт шудааст. Баъди қариб 33 соли ҳукмронӣ дар соли 420 х. (1029 м.) дар муҳорибаи назди Рай бо Султон Маҳмуди Газнавий шикаст хӯрда, ҳокимиятро аз даст медиҳад.

73. Муқтадир — дар солхон 295—320 х. (908—932 м.) хилофат кардааст.

74. Мутакаллим — суҳайлон, суҳайпардоз, суҳайгуянда; Соҳибони ҷилми каломро меноманд, ки онҳо бо далоили ақлӣ мавзӯи баҳроеро исбот мекарданд. Ҳар як ақлодро бо ҳукми далоили ақлӣ равшан менамуданд ва тарғиб менамуданд.

75. Муҳаммади Мустафо — асосгузори дини ислом, ки тақрибан соли 570 м. таваллуд ёфта соли 633 м. фатҳидааст.

76. Муҳаммад ибни Ҳамдуллоӣ — дар ҳангоми задухӯрд бо Бобак дар соли 214 х. (829 м.) кушта мешавад.

77. Муҳаммад ибни Аҳмад — Абӯалӣ Муҳаммад ибни Аҳмади Балхи шоир буда, дар асри IV ҳиҷрӣ зистааст. Вайро муаллифи «Шоҳнома»-и наърий низ меҳисобанд.

78. Муовия — асосгузори сулолаи Муовия буда, дар солхон 37 х. (658 м.) — 60 х. (679 м.) ҳукмронӣ намудааст.

79. Мӯсо — пайғамбари афсонавии яҳудиён.

80. Мӯътаммид — подшоҳи халифаи Аббосиён буда, соли 229 х. (813 м.) таваллуд ёфта, дар соли 256 х. (869 м.) хилофатро ба даст меоварад. Қариб 23 сол ҳукмронӣ кардааст.

81. Мӯътазид — халифас, ки солхон 279—289 х. (892—902 м.) хилофат кардааст.

82. Мӯътасим — халифас, ки солхон 833—842 м. хилофат дошт.

83. Наср ибни Аҳмад — саввумин подшоҳи Сомониён буда, дар солхон 914—943 м. ҳукуматдори намудааст.

84. Нуширвон — писари Қубод ва яке аз шохони сулолаи Сомониён буда, дар солхон 531—579 м. ҳукмронӣ кардааст.

85. Нуҳ ибни Наср — чалорумин шохи сулолаи Сомониён буда, дар солхон 943—955 м. ҳукмронӣ намудааст.

86. Оина — духтари Абубакр ва занҷани Муҳаммад, ки солхон 613—678 дар қайди ҳаёт будааст.

87. Оли Бармак (Бармакиён) — ҳонадони эронӣ, ки аҷлои онҳо унвои Бармак доштанд. Нахустин вазирони муъсабари ҳулифои Аббоси, яъне Хорунррашид аз ин ҳонадор бархостаанд. Аввалин узви муҳимми ин ҳонадон Яхъё ибни Халид ибни Бармак (ваф. 805) аст, ки дар дарбори Аббосиён ӯҳдадори ҳукумати назорат буд.

88. Оли Сосон — дар соли 226 м. аз тарафи Ардашери Ҷобакон писари Сосон таъсис гардида, то соли 652 м. бардавом буд.

89. Осафӣ Бархӣё — ҳаким, дошнаманд ва вазир ботадбире будааст.

90. Ҷирони Виса — қаҳрамон ва вазир афсонавии тӯронзамин буда, дар давран Афросиёб даргузаштааст.

91. Ризвонудлоҳи алайҳумо — Ҷояшон бихишт бошад.

92. Розӣ — яке аз халифаҳои Аббосӣ, ки дар солҳои 322—329 х. (934—940 м.) хилофат кардааст.

93. Роғизӣ — гурӯҳе аз мазҳаби шеа, ки ба Зайд ибни Абӣ такяи намудаанд. Бояд гуфт, ки дар зери ливои ин мазҳаб бештар шахсонӣ пешқадами дари ғирд омада буданд.

94. Рӯстам — қаҳрамони афсонавии дӯстдоштан тоҷикон, ки фарзанди ҳокими Ситону Зобулустон — Зол писари Сом ибни Нармон будааст. Бо лақаби Рӯстам Зол ва Рӯстам Достон машҳур буда, яке аз қаҳрамонҳои дӯстдоштан Ҷирдавии бузургвор мебошад.

95. Сабуктегин — аслии яке аз умарои Мансур ибни Нӯх буда, асосгузори сулолаи Ғазнавиён мебошад. Дар соли 357 х. (977 м.) дар Ғазна ҳоким мешавад. Баъди 20 соли ҳукмронӣ дар соли 387 х. (997 м.) вафот кардааст.

96. Салҷуқиён — Асосгузори ин сулола Тугралбек ибни Миконил ибни Салҷук буда, дар соли 429 х. (1037 м.) Нишопурро маркази шӯриш менамояд. Ҳукмронии ҳонадони Салҷуқиён то соли 590 х. (1193 м.) давом кардааст.

97. Сиёвуш — аз қаҳрамонҳои афсонавии тоҷикон буда, писари Қайковус мебошад. Таълими Рӯстам Золро гирифтааст.

98. Сиббод — Сиббоди Ғабр яке аз дӯстони Абӯмуслим буда, барои ситондани ҳуни ӯ нисбӣ мебардорад, ки ин шӯриш қисми асосии шӯиҳои Эронро фаро мегирад. Шӯриш дар соли 137 х. (755 м.) ба амал омада, қариб 70-рӯз давом кардааст. Баъд аз паҳш карда шудани шӯриш Сиббод дар Рай ба қатл расонида мешавад.

99. Судоба — зани Қайковус буда, тасвири он дар «Шоҳнома»-и Абӯлқосим Ҷирдави рафтааст.

100. Сулаймон ибни Абдумалик — дар солҳои 96—99 х. (715—717 м.) хилофат дондааст.

101. Сулаймон ибни Довуд — аз пайғамбарони афсонавӣ, ки ғӯё дар соли 962 ғ худ 796 пеш аз милод вафот карда бошад.

102. Султон Туграл — асосгузори сулолаи Салҷуқиён ба ҳисоб рафта, дар солҳои 429—455 х. (1038—1063 м.) давлатдорӣ кардааст.

103. Султон Маҳмуд Ғазнави — дар солҳои 997—1030 м. давлатдорӣ кардааст.

104. Султон Барқабанг — солҳои 1092—1102 м. ҳукуматдорӣ кардааст.

105. Сосониён — бо сардори Исмоил ибни Аҳмад ибни Асъад ибни Сочон дар соли 287 х. (875 м.) давлати мутамаркази тоҷикон барқарор карданд, охирии шӯи ба назар намоёни ин сулола Абдумалики Сонӣ ибни Нӯх (389 х. 999 м.) мебошад.

106. Сом — қаҳрамони қадими халқи эронзами, ки боёни Рустам Зол ва писари Нармон будааст.

107. Сосониён — ҳонадоши Сосонӣ, ки солҳои 224—652 вучудиёт доштаанд.

108. Сохибулҳол — Закаруни Сохибулҳол яке аз муборизони андихалифа буда, дар асри IX луҳур кардааст.

109. Таърихи Табарӣ — асари машҳури Муҳаммад ибни Чарири Табарӣ буда, онди таърихи олам ба забони арабӣ навишта шудааст. Ин асар аз ҷониби Абӯали Балъамӣ ба забони тоҷикӣ гардонда шудааст.

110. Туграл — Тугралбек мулаккаб ба Рукнуддин яке аз мӯассисони сулолаи Салҷуқиён, ки солҳои 1037—1063 ҳукумронӣ намудааст.

111. Тугон — мулаккаб ба Шарафуддавла ҷаҳорунин тил аз подшоҳони селкхонӣ буда, солҳои 403—408 хичрӣ ҳукуматдорӣ кардааст.

112. Умар — дуюмин халифа буда, дар солҳои 634—644 м. хилофат кардааст.

113. Усӯрий — Абӯлқосим Ҳасан ибни Аҳмад, шонри намоён тоҷику форе буда, соли 431 х. (1039 м.) вафот кардааст.

114. Фаҳруддавла — Абӯлҳасан Алӣ ибни Рукнуддавла Ҳасан ибни Бӯл соли 341 х. (952 м.) таваллуд ёфта, дар Ҳамдон ҳукумронӣ кардааст. Дар соли 387 х (997 м.) дар Нефаҳон фаълидааст.

115. Фиръавн — шоҳи қадими Миср, ки пеш аз милод салтанат кардааст.

116. Ҳисравн II (Парвиз) — шоханшоҳи сулолаи Сосониён буда, дар солҳои 590—623 м. ҳукумронӣ намудааст.

117. Ҳисран, Ширин, Фарҳод — қаҳрамонони қиссаи бостонии халқи тоҷик мебошад, ки баъдҳо шонрон дар асоси он дostonҳои зиёде офаридаанд.

118. Шамъун — падари Марияи Қибтиро менамояд. Марияи Қибти гуё модари Иброҳими Халил аст.

119. Шофай — Муҳаммад ибни Идрис ибни Аббос ибни Усмон, ибни Шофай, ки бо қунияи Абӯабдулло машҳур аст, яке аз ашмаи ҷаҳоргонан аҳли Сунат буда, солҳои 767—830 зиндагӣ кардааст. Вай мӯассиси фирқаи шофөия мебошад.

120. Шуайб — Дар «Шоҳнома»-и Абӯлқосими Фирдавӣ омида, ки Дороб бар тозиёни зери фармони Шуайби Қутайб буданд, ғалаба кард. Ғайр аз ин хӯросониён тахти фармони Абӯмуслим бар арабҳо ғолиб шуданд. Арабҳо ин воқеаро дӯст надошта, ин қиссаро сохтанд. Албатта неми Қутайбро ба ёди он марди мавсум ба Қутайба ибни Муслим нишхоб кардаанд.

121. Яздгурд — шоханишохи Сосониён, ки дар солҳои 399—420 м. ҳукмронӣ кардааст.

122. Яъқуб ибни Лайс — дар соли 873 м. Нишопурро ишғол намуда, давлати Тоҳирӣро аз байн мебарад ва солҳои зиёд ба муқобили хилофат меҷангад.

123. Кубод — шоханишохи хонадони Сосониён, ки дар солҳои 488—531 м. давлатдорӣ намудааст.

124. Қорун — яке аз бойҳои афсонавӣ, ки гуё ӯро бо молу мулкани замин фуру бурдааст.

125. Ҳамал — яке аз лашкарқашони бомаҳорати Муҳаммад буда, дар соли 3 х. (625 м.) ба қатл расонда шудааст.

126. Ҳасан — фарзанди қалогини Алию Фотима буда, дар соли 49 х. (669 м.) дар сини 46-солагӣ ба қатл расонда ундааст.

127. Ҳайдар ибни Кивус — бо лақаби Афсини машҳур буда, дар соли 221 х. (836 м.) ба муқобили Бобак сафарбар карда шудааст.

128. Ҳусейн ибни Алӣ — дар соли 61 х. (680 м.) ба қатл расонда шудааст.

129. Ҳусайн ибни Алиш Марвудӣ — яке аз тарғиботчиёни ҳаракати қарматия ва синаҳсолори намоёне буда, дар соли 306 х. (918 м.) аз тарафи Сомониён қатл карда мешавад. Гуё дар ҳаёти худ дар соли 930 м. вафот кардааст.

130. Ҳорунашарид — панҷумин халифани Аббосӣ, ки дар соли 148 х. (765 м.) таваллуд ёфта, дар соли 193 х. (809 м.) вафот кардааст.

131. Ҳошим ибни Ҳаким — бо лақаби Муқаннаъ машҳур буда, ба муқобили хилофати ярабҳо мебарояд. Ба шӯриши дар соли 776 м. ба амал омада сардорӣ мекунад. Соли 783 м. лашкари Муқаннаъ пароканда мешавад ва ӯ бо роҳи худкушӣ ҳаёташро ба охир мерасонад.

132. Ҳотамӣ Той — қаҳрамони афсонавии тинслонӣ, ки бо доду диҳиш машҳур гаштааст.

133. Ҷаъфарӣ Бармақӣ — вазирани Сулаймон ибни Абдулмалик буда, дар соли 187 х. (803 м.) дар сини 38-солагӣ ба қатл расонда шудааст.

134. Ҷугро (Ҷагро) — бародари Туграл ва шадари шох Алпарслон будааст.

135. Ҷомоси — ҳақими қадими эронзамин, ки дар давраи қабилани Гуштосп зиндагӣ карда, мазҳаби зардуштриро қабул намудааст.

ЛУҒОТ

Анон — посбон, маъмур; авонон — яъне маъмуруни корн давлати.

Азаб — мучаррад.

Азл — аз кор боздоштан, чудо кардан.

Азъоф — дучандон, беш, зиёдтар.

Акнол — канорҳо.

Акосира — чамъи кисро, яъне хусравон.

Аланиён — алипарастон.

Алм — байрак.

Алассабоҳ — пагоҳии барвакт.

Алнон — чамъи лавн, гуногун, хар навъ.

Алнѐзубиллоҳ — худо нигоҳ дорад.

Алония — ошкор.

Алқоб — чамъи лақаб.

Амал — орзӯ.

Амвил — чамъи мол, дорой, бонгарӣ.

Ампри Одил — лақаби Исмоил ибни Аҳмади Сомониест.

Амм — имяк.

Амри маъруф ва наҳйи мункар — яъне корҳои кардани ва шикридашӣ.

Амсила — чамъи мисол; фармонҳо.

Анф — дуруштӣ.

Ариз дод — дар матн ба маъини ошкор сохт, намоиш дод омадааст.

Аризок — чамъи ризк.

Асас — шабгард.

Афаллах — худо нигоҳ дорад.

Аъмол — чамъи амал.

Айёр — зирак, доно.

Айним — пешвоён, имомон, авлоди пайғамбар.

Айяҳалқозӣ — чаноби қозӣ.

Ақор — асбоби ҳона, чизу чоран ҳона, мулк.

Акрон — чамъи қарни, ҳаммонандон.
 Аҳли байт — суннатиён.
 Аҳли зимма — мардуми ғайринисломиро меномиданд, ки онҳо дар мамлакати исломӣ зиндагӣ мекунанд.
 Аҳли ситр — завои.
 Аҷал — бузургвор, завои; муддат, мӯҳлат.
 Аҷзу наримгарданӣ — заифу нотаъвои вонамуд сохтан ва инчунин мулоиматӣ нардан, хушмуомилӣ.
 Аҷр — музд.
 Ба байъат машғул шудан — аҳду паймон нардан.
 Бавотина — ботиниён.
 Бадрра — қисан пулгузорӣ, ҳамён.
 Бадррақа — раҳбарӣ; ниғаҳбонӣ; посбон.
 Байъат — ҳонавода.
 Байъъ — фурӯшанда, савдогар, байгузор.
 Байтулмола — ганҷина; хазинаи мамлакат.
 Балиғ — расо, дурустақан.
 Барпай фитна шуд — яъне ба вай ошиқ шуд.
 Барг — захираи сарбозон, захира.
 Барда — ғулом, аспр.
 Барзгар — деҳқон.
 Барид — қосид, чопор.
 Баридон бардоштад — яъне қосидон хабар оварданд.
 Барменашид — яъне месанҷид.
 Барот — ҳуҷҷат.
 Барсабили... — барон, баҳри...
 Барсахро — дар байн.
 Ба сахро — яъне ба майдони қор.
 Басиҷидан — муҳайё, омода.
 Бастат — васеъ, беш, ҳудуди зиёд.
 Ба тағхост — тез давид.
 Батарикӣ бародар равад — яъне мисли Яъқуб қасди халифа науд.
 Баттолат — ҳарзагӯӣ, ёвагӯӣ.
 Бафол гирифтад — дӯст доштан, неқ шумурдан.
 Бахр — гурӯҳ-гурӯҳ.
 Беш наёмада — яъне дер накарда.
 Бизоат — сармоя, дорой.
 Бинушод — забт кард.
 Бодофра — азобу шиянча.
 Бор додан — рӯзи қабул ороштан, тақлиф нардан, маҷлиси қабул ороштан.
 Борни — дақиқ, эҳтиёткорона.
 Ботният — тоҷас аз шеимазҳабон.

Ботиний кардан — ба мазхаби ботиний даровардан.
Беяд қи қуазоти подшоҳ ба тани хеш кардан —
яъне қозибни шоҳ бояд шахсан ҳукм бароранд.

Бурок — як навъ асб.

Буш — ёли асб.

Бӯк — нап калоне, ки дар қадим хангоми лашкарканиӣ мена-
вохтанд.

Ваднат — амонат.

Вазеъ — покас, ласт.

Вараъ — пархезгор, порсо, нек.

Вом — қарз.

Вусоқ — хона.

Вухуш — ҷамъи ваҳш, яъне ваҳишҳо.

Вучӯх — ҷамъи вачх, чиҳат.

Гавз — чормағз.

Галчақабо — ҷочаи аз матои шаҳри Галча дӯхташуда.

Гаргини — ба касалии гар гирифторшуда.

Гул — яъне май.

Гӯи маро — ҷавоби маро, пурсиши маро.

Хизлон — дармондагӣ, хорӣ, бебаҳрагӣ.

Дабус (даббус) — гурзи оҳанӣ, оҳанин.

Дамотъ — ҷамъи дамъ, хуи.

Дарамна — гиёҳи бисбонӣ, ки буттан оиро ҳамчуи хезум
истифода мебаранд.

Дари дӯкои барниходан — дӯконро пӯшондан, маҳкам
пимудан, қулф кардан.

Дафина — ганҷ, пул ё чизи дигар, ки пинҳон карда бошанд.

Дах падари ӯ — яъне дах пушти вай.

Дег бираиш — яъне хӯрок пухт.

Димор — ҳалок, қасд.

Дираиғ — суботи оромӣ.

Долге — ҷаҳорьяки дирамро меғуфтанд; хиссан поҷизе.

Доӣ — тарғибкунанда, унвони тарғибкунандаи мазхаби исмо-
илиро гӯянд.

Дувол — тасма, чарм.

Забкиб — мавиз.

Забони фузулиён — суханони маддохона; лофзанин.

Зам — ранс, бузург.

Зайъ — побудшавӣ, зарар.

Зайъат — замини зироатӣ.

Замон — ӯҳдадорӣ.

Замонаи бемор — яъне замонаи мумусоиду пурошӯб.

Занданиҷӣ — порчае, ки дар деҳаи Занди Бухоро мебоф-
танд, матоъ.

Запп — фикр, аидеа, гумон.
 Занодика — чамъи зиндик, бедниҳо.
 Зароиф — зебо, хуш, чизу чораи хуб.
 Заҷр — маъъ.
 Зиғъ — чамъи зайъат, замини ғаллаҳез, замини ҳосилҳез.
 Зокия — дашном, бадгӯй.
 Зуасл — боасл, аслизода.
 Ибоҳат — муштарақ донишони чизу чора, яққоя; маъхаби
 маъдакиёро мономад.
 Ибра — хирочи мулк.
 Ибқо кардан — бокӣ гузоштан.
 Идрор — харҷ; вазифа, рутба; тақаллуф.
 Изоъ — азият, таъбех.
 Икроҳ — маҷбурӣ, қатъӣ.
 Илзом — ўқладор, вазифадор.
 Имтиноъ — ҳуддорӣ, саркашӣ.
 Ишбиносот — ҳуқуқдорӣ, ихтиёрдор, наздиқӣ.
 Иртифоъ — бузургӣ; Дар мати ба маъини тарз омадааст;
 ҳосил ҳосилгундорӣ.
 Исбот — ба маъини қабла, ҳонадон оҷидласт.
 Истабл — асиҳона.
 Истеҳқок — бузургӣ, ҳуқуқдор.
 Истизҳор — пушту панох; ёрдам.
 Истихфоф — гирифтани, фатҳ намудани; сабукӣ, хорӣ; шар-
 мадагӣ; сабукрифторӣ; безътиной; безътиборӣ, беадабӣ.
 Истишъор — харос, тарсу бим.
 Истиғфор — омурзини хостан, афв пурсидан.
 Истикомат — ростӣ.
 Итлоқ — раҳм, муайян.
 Ифрот — зиёд, бисёӣ.
 Ифшо ёбад — ошкор шавад, фош гардад.
 Игмоз — чашмиӯшӣ, подида.
 Иктовъ — чамъи қитъа, Замини, ки дар қадим подшоҳон ба
 қасон воғузор мекарданд.
 Калм — ҳамсӯҳбат.
 Кам мин фиатин қалилатин ғалабат фиатаи қасиратаи биз-
 шиллохи ваъллоху маассобирини — Бисёӣ данда менавад, ки лаш-
 қари кам бар лашқари беш ғолиб омадааст.
 Карохат — похуш, порозӣ, полисанд.
 Касир — бисёӣ, беш.
 Каффора — он чӣ ба василаи он гуноҳро бипӯшонанд, боз-
 ҳоранда.
 Қаҳл — марди миёнсол.

Кеш — порчан катонӣ, ба маънии ягон навъ либос омадааст.
Қозур — чомашӯй.
Кори гил — ба маънии кори паст омадааст, гилкорӣ.
Куният — лафзс, ки бад-он шахсро хонанд.
Қуррос — дафтар, навиштаҷот.
Қурх — написание: Ни чо ба маънии ба зӯрӣ омадааст.
Қўчибулӯч — номӣ чой, маҳалла.
Лагв — ҳарза, лофзани.
Лачоч — синтез кардан.
Ликуллӣ аммални ричолу — ҳаман бузургони амал
дошта бошанд.

Лобуд — ногузир, пачор.
Мабзул — бахшидашуда.
Мавочиб — ҳақ, музди моҳона ё солони.
Манрус — моле, ки ба тарики мерос мемонад; мерос.
Маҳал — дохил.
Мазаррат — зарар, газанд, зиён.
Мазид — афзунӣ.
Мазлама — гуноҳ.
Мазолни — яъне додгоҳ; рӯзи додхоҳӣ.
Мазорс — зминҳои китшукор, зминҳои зироатӣ.
Мякхур — шикастхӯрда.
Маллоҳ — ларъёнавард.
Мало — ошкоро, рӯшан.
Малъун — рондашуда, нафриншуда.
Манзала — маком, дараҷа.
Манот — номӣ бутест дар Ҳиндустон. Ҳангоме ки англисо
солн 1842 Назнаро фатҳ намуданд, ни бутро баргардонданд, то ки
дили бараҳманонро ба даст оранд.

Маншур — фармони подшоҳӣ.
Марой — чароғоҳ.
Марсум — фармон; музд, ҳақ.
Маснаъ — обанбор.
Масоф — чамъи масаф, майдони ҷанг, саф оростан.
Матвоъ — фармонбардор.
Матрах — ҷои нишаст, ҷои барон нишастан орошашуда.
Махуф — хавфинок, воҳимаюк.
Маъзул — бекор, аз кор рондашуда.
Маъзул кардан — рондан, аз вазифа пеш кардан.
Маъсият — гуноҳ.
Маффира — баҳишони.
Макрима — қолиҷа.

Мекандам — Дар мати ба маъини тороч мекардам, ҳукмро-
ни менамудам омадааст.

Месиголид — яъне фикр мекард.

Меҳин — бузург; падари меҳин — падаркалон.

Меҳрҷон — Меҳргон: номи чашми қадимии тоҷикон, ки дар
фасли тирамоҳ қариб панҷ рӯз ид мекарданд.

Меҳтардеҳ — сарвари деҳа, раиси деҳа.

Мисол — яъне фармон.

Моддати эшон — ҳастию асли онҳо; ба маъини тухми он-
ҳо омадааст.

Мозех — насхарабоз.

Мозу — чормағз.

Мозӣ — гузашта.

Молихӯлиё — наъве аз касалӣ.

Моҳазар — хӯроки дар бисот буда, чиз хӯрдани: ғизо, хӯ-
рок.

Муаввал — устувор, пойдор.

Мубтадеъ — яъне бидъаткор, аҳли бидъат.

Мубтадӣ — тозақор, навомӯз, ҷабтидоқор.

Мудбар — бадбахт.

Муддаӣ — даъвоқунанда.

Музаҳраф — беҳуда, назарфиреб, бардурӯғ.

Музаҳхаб — таллоқорӣ кардашуда.

Музоҷат — саҳтгирӣ.

Мунд — омода, ҷомилан омода, тайёр.

Мул — ошадор.

Мукавваб — наъве аз лағом.

Муқобара — изҳори кибр кардан; Дар мати ба маъини зӯ-
ран, ба зӯрӣ омадааст.

Мулаббас — либосдор, ҷомадор; ораста.

Мулотифа — лутфу меҳрубонӣ изҳор кардан.

Мултафа — лутфхоҳӣ.

Мулҳид — бедии, ғидди худопарастӣ.

Мункар — нохуш, бад.

Мунодӣ — ғидоқунанда, ҷорзананда.

Мунософ — боинософ.

Мунтааззир — узроваранда; ба маъини камбудӣ, норасоӣ
омадааст.

Мунокд — фармонбардор.

Муноҳазим — шакастхӯрда.

Муноҳасир шудан — барқарор гирифтани, таъин шудан.

Муноҳӣ — хабардиҳанда, огоҳқунанда.

Муоянда — бо чашм, айнан.

Мура ссаъ — чавохиришоя, гавхаринишон, ороиш.
 Мураккаъ — чоман дарвешона.
 Му роот — нигохбонӣ нардан, риюят кардан.
 Муртафеъ — олий, киматбаҳо.
 Мусаллат — ғолиб; чира, фармонфармо.
 Мусалло — чойнамоз, чои измозхонӣ.
 Мусаххар — рому фармонбардор; мутеъ; мағлуб.
 Муслех — некӯкор.
 Муставлий — ғолиб.
 Муставфӣ — ҳисобдори хазина.
 Муставчиб — сазовор, лонқ.
 Мустазхар — дилгарм.
 Мустаъсал — бенаво, бечора.
 Мустағал — чои ғаллакорӣ; дӯкон; хона.
 Мустаҳик — сазовор; эҳтиёчманд, мӯхтоҷ.
 Мусхаф — китоб, ба маънии «Қуръон» низ меояд.
 Мутаботир — лаёнай, панҳам, доимӣ.
 Мутаазаллим — гирифтори зулм гардида; қазлум.
 Мутаҷаккир — ношарош, иннохтанишаванда.
 Мутаарриз — нақшу инғордиҳанда, чомадӯз.
 Мутасарриф — мулкдор.
 Мутахаввир — бебок, нотарс, далер.
 Мутаххар — пок, покшуда, покнза.
 Мутолиа — аз муттаъеъ — хабардорӣ, ба маънии ингаҳдорӣ, ҳокимӣ омадааст.
 Муфорақат — ҷудо шудан, ҷудой, дурӣ.
 Муфрэд — янгалаш, пободонон маҳсул.
 Муфсид — табоҳкунанда, бадкор, фасоднор.
 Мӯшаъбидӣ — маккорӣ, нақрағбозӣ.
 Мушнр — машвараткунанда.
 Мушофахат — бо ҳам рӯ ба рӯ сухан гуфтан, гуфтугӯ нардан.
 Мушоҳара (мушоҳира) — моҳона, маош, музди кор.
 Мушрик — ягонагии худро эътироф намекунанд.
 Муқаттаъ — ба китъаҳо ҷудошуда; тақсимшуда. Дар мати ба маънии борҳо, гашта-баргашта омадааст; соҳибӣ маҳалла, соҳибӣ китъа.
 Муқбил — соҳибқабл, хушбахт.
 Муқир — иқдор.
 Муковимат — зиддият.
 Муҳаззиб — пок, хушхлоқ.
 Муҳосаб — ҳисобкунанда.
 Муҷовир — ҳамсоя, наздинон.

Муҷрим — гуноҳкор.

Муътамад — соҳибъяти мод, боварнинок.

Муътариф — эътирофкунанда.

Муҳдас — нав пайдошуда, чизи маъруф набуда.

Муҳтасиб — нигоҳбон, маъмур, ҳоким.

Муҳтол — ҳилагар.

Навбат — мартаба, навохтани кӯсро низ гӯянд, ки дар замони Искандар дар як шабонарӯз се навбат мезаданд ва дар замони Султон Санҷар ба пинч навбат расонда шудааст.

Нагаштандӣ — яъне нагардондӣ, накардӣ.

Назъ — чон қандаҷ, чон додан.

Накол — сазо.

Насиқ — тартиб.

Наузабиллоҳ — худо нигоҳ дорад, худо накунад.

Нифазауллоҳу тало — фармудани худо.

Нақиб — сарпараст, сардор.

Наҳй — боздонистан, манъ кардан аз кори бад.

Няҳс — бадбахтӣ.

Ниншоп — нома, нишо.

Новакиён — яъне лашкаркӯн.

Номзад кардан — ҳамроҳ намудан.

Ноқид — нақдсоз, ҳашинадор; заршӯнос, пулшӯнос.

Нудамо — надимон; ҳаминишон, мусоҳибон.

Нузл — эҳсон.

Нусхат — навишта, хат.

Нуҳусат — шумб, бодахтарӣ.

Одобӣ — наҳв — қонуни қондан забон, грамматика.

Озарм — ба маънои иззату эҳтиром омадааст.

Омили садақот — ба маънии андозгундор омадааст.

Орӣ — бираҳна. Ба маънии ҳолӣ омадааст.

Оҷур — ҳинт.

Ракк — беҳиммат, баҳил.

Ранг — макру ҳил.

Раоё — ҷимъи ранят.

Рафъ — баланд.

Раъно — худбин; гӯл.

Раъюлайи — мушоҳида, ҷашми ақл.

Раҷъат — бозгашт.

Рикоб — пиёла, ҷом; асби савора; ўзангу.

Риоят — нигоҳдорӣ, посбонӣ.

Рифъат — бузургворӣ, баландқадрӣ.

Росиҳ — устувор.

Ротиб — намдор, тар, ченан, миқдор, андоза.

Ру а со — чамъи ранс, сарвар, сардор.
 Рукӯй (рукӯк) — карбос, латта.
 Рут бат — бузургвор, болаёкат.
 Руфӯ — дӯхтан, ямоҳ андохтан.
 Рӯз бон — дарбон, посбон.
 Сабте — фарзандзода, набера.
 Савб — навъ, хел.
 Савоъ — ғайр, чуз; шаҳр.
 Садид — устувор, рост, дуруст.
 Саду сию ҳафти хиҷрӣ — мутобики 754 милодӣ.
 Сайёф — шамшерзан;
 Салим — солиҳ, дуруст, ҳақ; некӯфикр.
 Самар — афсона.
 Самоъ кашидан — навохтан.
 Сардоба — хонан зерзаминӣ.
 Сарир — тахт.
 Сарро ба ҳадъи фиристодаи — нобуд сохтан, нест
 кардан.
 Саршакбон — яъне роҳзанон.
 Сафохат — подонӣ, беақлӣ.
 Сахтан — баркашдан.
 Саъд — хушбахтӣ.
 Сағр — сарҳад.
 Сақат гуфтаи — бад гуфтаи, дашном додан.
 Саҳоба — ҳамроҳӣ, ёри, ёрон.
 Сиддиқа — меҳрубон, дурусткор.
 Силлат — қонза, тӯҳфа, инъом.
 Синтр — парда, хона.
 Сияр — роҳу равшнӣ; онну сушиат.
 Собот — долон, горҳое, ки роҳзанон месохтанду ҳамчун пано-
 гоҳ истифода мсбурданд.
 Соил — гадо; пурсанда.
 Соли 162 хиҷрӣ — мутобики соли 778 милодӣ.
 Соли 212 хиҷрӣ — мутобики соли 828 милодӣ.
 Соли 218 хиҷрӣ — мутобики соли 833 милодӣ.
 Соли 280 х. — яъне соли 893 м.
 Соли 295 хиҷрӣ — мутобики соли 908 милодӣ.
 Соли 317 хиҷрӣ — мутобики соли 930 милодӣ.
 Соли 485 хиҷрӣ — мутобики соли 1092 милодӣ.
 Судоъ — дардӣ сар.
 Сулаҳо — (чамъи солах) некӯкорон.
 Сулб — мустаҳкам, бовмон, устувор.
 Суниат — одат.
 Сунъ — яъне сунъӣ; сохта.

С у р р а — хамъён.
 С у т у д о н — макбара.
 С у т у р — хайвон, чорпо; асб, хар.
 С у т ў х и д а н — бетокат шудан, ба таиғ омадан.
 С у ю ф — чамъи сайф — шамшерҳо.
 С ў м а н о т — номӣ буткадас дар Ҳиндустон.
 Т а а м м у л — андеша.
 Т а а х х у д — ўхдадорӣ, ниғахбонӣ.
 Т а в л и я т — парасторӣ, волӣ, ўхдадор.
 Т а в о з с ь — фурутанӣ, фармонбардорӣ.
 Т а в о ф — гардиш.
 Т а в ф и з к а р д а н — суроридан.
 Т а в ф и р — тафовут; зиёдаравӣ.
 Т а в ф и р н а м у д а н — афзудан, ба маъини таъвияқ намудан
 омадааст.
 Т а в ь — фармонбардорӣ, нхтиёрӣ; чизҳои зарурӣ.
 Т а д о р у к — тайёр кардан, омода сохтан, чорабинӣ.
 Т а з а л л у м — додхоҳӣ, шикоят.
 Т а з а р р ў ь — зорӣ кардан.
 Т а й — гардида.
 Т а й и б — пок, покнза.
 Т а й л а с о н — чомасет, ки ҷанговарон дар қадим мелўшиданд,
 Қифтпўшак; чодар.
 Т а к — зуд, тез.
 Т а к а л л у ф — бомашаққат; дунвор.
 Т а к а л л у ф к а р д а н — меҳмондорӣ кардан.
 Т а л о ф ӣ — подош, иваз додан.
 Т а л о я — нешравон ё дидбонии лашкар.
 Т а м а р р у д — гарданкашӣ, саркашӣ.
 Т а н а б б ў х — хушёрӣ, огоҳӣ.
 Т а р о н ф — молҳои қиматбаҳо, зару зсвар.
 Т а р ф а т у л а й н — ба як ҷашмак задаи, ба маъни асло,
 заррае омадааст.
 Т а с в и ф — равои кардан; ба маъини харочот омадааст.
 Т а ф а х х у с — тафтини.
 Т а ф а х х у с к а р д а н — доништан.
 Т а ф в и з — супурдани қор ба касе, бахшидан.
 Т а ф з и л — бартарӣ.
 Т а ф р и қ а — пароканда сохтан, тақсим.
 Т а ф ҳ и м — фаҳмондан.
 Т а х л и т к а р д а н — дар ҳам омехтан, якҷоя шудан.
 Т а ш в и р (ташвиризада) — парешонӣ, ошуфтагӣ; шарм.
 Т а ь б н я — ороштан, омода кардани лашкар; омодагӣ, тайёрӣ.
 Т а ь д и б — адаб, таъбиҳ, ҷазо.

Тагобун — афсӯс, пушаймонӣ.
 Тақаррубӣ — наздикӣ пайдо намудан.
 Тақрир кардан — қарор додан.
 Таҳаввур — густохӣ, бепарвоя.
 Таҳвил — супоридан.
 Таҳлил холидан — доиллоҳу илаллоҳ гуфтан.
 Таҷаммул — ораста, худорой.
 Таҷассус — тафтиш кардан.
 Тибаъ — шӯхӣ, хуштабӣ.
 Тибоъ — табнат; аҳли тибоъ — табнатишносон.
 Тироз — равиш, тария.
 Туҷур — ҷамъи тайр, яъне паррандаҳо.
 Тӯз — тохту тороч; пӯсти дарахте, ки аз он нах, ришта ме-
 бофтанд.
 Удул — ҷамъи одил, одилон.
 Улавӣ — бузургону фозилон.
 Умвол — қорқунон, қорғузори, пешқори; ғумоштагон, ҷамъи
 омил, амалдорон.
 Умвол муаттал — амалдори бекормонда.
 Унф — қаҳр, зӯрӣ.
 Урф — неқӣ.
 Уюн — ҷамъи айи, ҷамъҳо.
 Фабиҳо ва ниямо — хубу шонета.
 Фаволд — мафсиат.
 Фарида — ўҳдадор, хайр.
 Фармон ёфтаи — Дар мати ба маънии фавтидан, мурдан
 омадааст; дар ҷои дигар ба маънии ҳукмирон шуд омадааст.
 Фародор — баландсоз, ғолиб.
 Фароз — ҷамъ, фароҳам.
 Фаръ — шоҳа; ба маънии ғайри асл омадааст.
 Фасад — рағи задан.
 Фатво — ҳукми ҳокими шаръ, ҳуҷҷат.
 Фитрок — тасмае, ки аз пасу пешии зини асб овезанд; тасмаи
 борики зин, ки ба он ҳар чизро мебандад.
 Фузулӣ — худсарӣ.
 Хаббоз — ноиво, нопаз.
 Хаворич — мазаҳиби шей ва номи гурӯҳи мусулмононе, ки
 зидди хилофат баромадаанд, ҷамъи хориҷа, хориҷён.
 Хазлон — дармондагӣ, хорӣ кашидан.
 Хайл — лашқар; ҷамъат; авлод.
 Халадаллаҳу мулкаҳу — мулкаш барданом бод.
 Халақ — кӯҳна, ҷада, халақ шудааст — яъне нест шудааст.
 Хамсу хамсии ва маътнӣ — яъне 255 ҳяҷ. (869 н.)
 Хасӣ — ахта.

Ҳо ш и м й — яъне шахсро гӯянд, ки аз қабилаи араб, Ҳошим, бошад. Ҳошим ном қабилаи машхуре дар арабон вучуд дорад.

Ҳ о ч и б — дарбон.

Ҷ а з м — устувор, қатъӣ.

Ҷ а з ь — мӯҳраи яманӣ, сангест сиёҳ ва дорон холҳои сафед.

Ҷ а м м о з — даванда, шутурн тезгард, шутурсавор.

Ҷ а р а с — заиг, амири чарас — амири маҳбусон, амири зиндонӣ.

Ҷ и б о л — чамъи чабал, кӯҳҳо.

Ҷ о х и л и я т — давран пеш аз исломии мардуми арабро гӯянд.

Ҷ у б б а — чома, челақ, яқтаг.

Ҷ у л л о б — шарбат, гулоб.

Ҷ у р м — гуноҳ.

Низомуллох

СИЁСАТНАМЕ

(на таджикском языке)

Оронши М. Собиров
Муҳаррири оронш А. Муҳаммадиев
Муҳаррири техникӣ М. Саидова
Мусахҳаҳ О. Исмаилов

БН № 322

Ба матбаа 29.09.88 супурда шуд. Ба чопан 84.04.88 имзо шуд. Формати $84 \times 108 \frac{1}{32}$. Қорози типография № 2. Гарзитураи адаби. Чопаш барҷаста. Чузъи чопи шартӣ 10,5. Чузъи рангаи шартӣ 10,71. Чузъи нашрию ҳисобӣ 11,04. Адади нашр 25000. Супориш № 1800. Нарҳаш 1 с. 10 тип.

Душанбе, нашриёти «Адиб», кўчаи Рӯдакӣ, 33.

Комбинати полиграфияи Комитети давлатии РСС Тоҷикистон онд ба корҳои нашриёт, полиграфия ва савдои китоб.

Душанбе, кўчаи Айнӣ, 126.